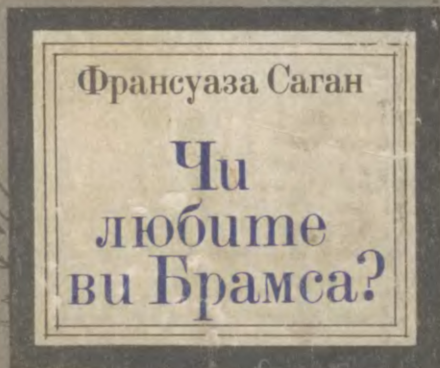
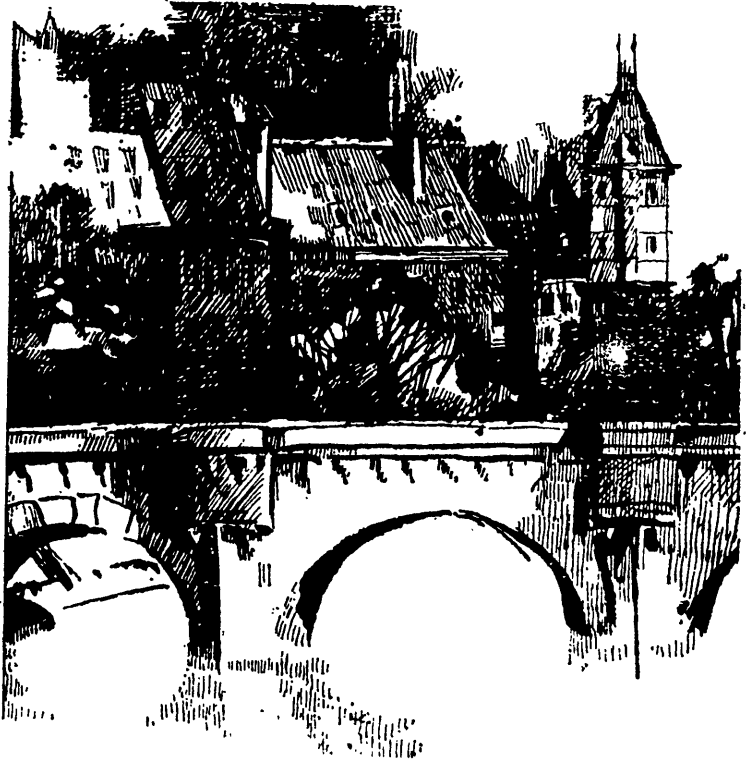

Франсуаза Саган

Чи
любите
ви Брамса?

Франсуаза Саган
Чи
любите
ви Брамса?

ПОВІСТІ

*Переклади з французької
Віктора Омельченка
і Яреми Кравця*

КИЇВ. ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ». 1983

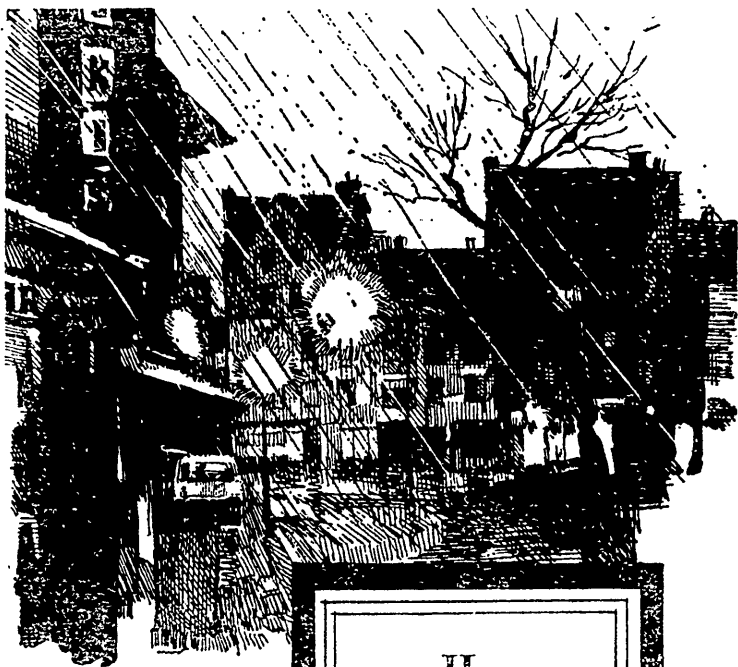
И (Фр)
С13

В психологических повестях известной французской писательницы звучит тоска по искреннему глубокому чувству, неподдельное сочувствие и нежность к своим героям.

С 470300000—123 73.83.
М228(04)—83

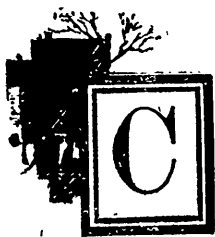
© Переклад українською мовою,
«Молодь», 1983

Чи
любите
ви Брамса?

Переклав Віктор Омельченко

*Перекладено за виданням:
Aimez — vous Brahms?
Sélection des amis du livre Strasbourg, 1959*

Розділ I

идячи перед дзеркалом, Поль вдивлялась у власне обличчя, немов вивчала на ньому сліди поразок, що їх зазнала за свої тридцять дев'ять років, вдивлялась, не відчуваючи ні жаху, ні гіркоти, що опановують жінок у таких випадках, а з якимось приглушеним спокоєм. Так, ніби тепла шкіра, яку подекуди ледь натягували два пальці, щоб позначилася зморщечка, щоб чіткіше проступила тінь,— ніби ця шкіра належала комусь іншому, іншій Поль, котра вболівала за свою вроду і з прикрістю усвідомлювала, що переходить із категорії молодих у категорію моложавих жінок, і вона ледве впізнавала цю іншу Поль. Вона сіла перед дзеркалом, аби лише вбити час, і, усміхнувшись, несподівано усвідомила, що саме час крадькома вбиває її, спалює її на тихому вогні, руйнуючи тіло й обличчя, які — вона це знала — не одному подобалися.

Роже мав прийти о дев'ятій годині; зараз сьома,— в неї ще вдосталь часу. Ще можна лягти на ліжко, заплющити очі й ні про що не думати. Розслабитися. Спочити. Але що так пекло, до знемоги мучило її цілий день? Їй була добре знайома ота тривожна апатія, яка водила її з кімнати в кімнату, од вікна до вікна. Так бувало з нею в дитинстві, в дощові дні.

Вона зайшла в ванну кімнату, нахилилась, торкнулася води в ванні, і несподівано цей жест нагадав їй інше... Це було років п'ятнадцять тому. Вона була з Марком, вони вдруге проводили канікули разом, і вона вже тоді відчувала, що скоро все скінчиться. Вони пливли на Марковому шверботі, вітрило билося на вітрі, як неспокійне серце; їй було двадцять п'ять. І раптом її заповонило щастя, вона згідливо приймала все, що мала у своєму житті, приймала

весь світ таким, як він є,— її осяяло почуття, що в неї усе чудово. І щоб сховати своє щасливе обличчя, вона нахилилась за борт і занурила пальці у стрімку воду. Маленький вітрильник хитнувся. Марк ліниво блимнув на неї — тільки він умів так дивитись,— і зразу щастя поступилося місцем іронії. Звичайно, вона ще зазнавала щастя з іншими чи завдяки іншим, але більш ніколи воно не було таким повним, таким незрівнянним. А той спогад побляк і зблід, як недотримана обіцянка.

Незабаром прийде Роже, вона йому все пояснить, спробує пояснити. «Авжеж, що й казати»,— відповідь він із задоволенням, яке відчував щоразу, коли говорив про підступність життя, коли, майже тріумфуючи, розводився про марноту існування, про безглуздість бажання жити. Тільки все це поєднується в ньому з певтоленною життєлюбністю,— в глибині душі він задоволений, що існує на світі, і це почуття залишає його лише вві сні. Та навіть і в цей час — засинає Роже, ледве тільки покладе голову на подушку — він, як і наяву, тримає руку на серці, прислухаючись до свого життя. Ні, не зможе вона пояснити Роже, що стомилась, що її вже нудить від незалежності, яка стала законом їхніх стосунків, незалежності, якою користується тільки він і яка для неї обертається самотою; не зможе вона пояснити йому, що інколи відчуває себе однією з тих уїдливих самиць-власниць, яких він пеневидить. Її порожня квартира раптом здалася їй жахливо понурою і непотрібною.

О дев'ятій подзвонив Роже, і, відчиняючи йому, бачачи в дверях його усміхнене обличчя, його велику, масивну постать, вона вкотре вже покірно подумала, що, мабуть, така її доля і що вона його любить. Він пригорнув її до грудей.

— Як ти гарно вбрана... Я скучив за тобою. Ти сама?

— Сама. Заходь.

«Ти сама?..» А що б він зробив, якби почув у відповідь: «Ні, ти прийшов не до речі»? Але за всі шість років вона

жодного разу не сказала йому цих слів. Він ніколи не забував запитати її про це, іноді навіть вибачався, що потурбував,— звісно, хитруючи,— і за це хитрування Поль в душі картала його навіть більше, ніж за його непостійність (йому й на думку не спадало, що через нього вона може бути самотня і нещаслива). Поль усміхнулась йому. Він відкоркував пляшку, налив дві склянки, сів.

— Сядь коло мене, Поль. Де ми повечеряємо? — Він теж мав стомлений вигляд. Він узяв її руку, потиснув.— У мене кругом неприємності,— зітхнув він.— За що не візьмуся, усе не клеїться, скрізь самі йолопи й тюхтії, просто неймовірно. Ох, знаєш, жити б оце на селі...

Вона засміялася.

— Ти нудився б без своєї набережної Версі, без своїх складів, вагозовів. Без своїх пічних блукань по Парижу...

На останні слова він усміхнувся, потягся всім тілом і стомлено відкинувся на спинку дивана. Вона не обернулася. Дивилася на свою руку, що лежала на його широкій долоні. Вона знала всього його: густий чуб, що починав рости низько над лобом, будь-який вираз його голубих, трохи вирлатих очей, складку губів. Вона знала його напам'ять.

— До речі,— промовив він,— до речі, про мої шалені ночі: днями мене, як хлопчика, забрали в поліцію. Я побився з якимось типом. Маючи вже за сорок... У поліцію... Уявляєш собі...

— А через віщо ти бився?

— Вже не пригадую. Але йому добре дісталось.

І він схопився на ноги, ніби згадка про бійку додала йому сили.

— Я знаю, куди ми підемо,— сказав він.— До «П'ємонтія». А потім потанцюємо. Якщо ти, звичайно, зволиш визнати, що я добре танцюю.

— Ти тупцяєш, а не танцюєш,— сказала Поль.

— Не всі так вважають.

— Якщо ти маєш на увазі тих бідолах, яким крутиш голови, то тут нічого не скажеш,— зауважила Поль.

Обоє засміялися. Вони охоче жартували з зальотів Роже.

Перше ніж покласти руку на поруччя сходів, Поль на мить прихилилася до стіни. Вона раптом занепала духом.

В машині Роже вона механічно ввімкнула радіо. У мертво блідому світлі щитка приладів на мить побачила свою руку, довгу й доглянуту. Під шкірою проступали жилки, що вже добирались до пальців, сплітаючись у безладному малюнку. «Наче моє життя»,— подумала вона, але в ту ж мить сама собі заперечила: «Ні, неправда». Вона любить свою роботу, має минуле, в якому нема за чим жалкувати, добрих друзів. І тривалий зв'язок. Вона обернулася до Роже.

— Скільки разів я вмикала радіо, їдучи з тобою вечеряти?

— Не знаю.

Він скоса глянув на неї. Незважаючи на роки зв'язку і певність, що вона його любить, він і досі був дивовижно чутливий до її настрою, був завжди насторожі. Як на початку знайомства... Вона почала була звичне: «Пригадуєш?», але враз похопилась і вирішила сьогодні вже не давати волі щемливим своїм почуттям.

— Тобі мої слова здаються заїждженими?

— Ні, я сам собі часом здаюся заїждженим.

Він простяг до неї руку, вона взяла її у свої долоні. Вів він машину швидко, знайомі вулиці квапливо стелилися під колеса.

Париж лиснів під осіннім дощем. Роже засміявся.

— Я ось думаю, чому я завжди так жену машину. Чи не тому, що хочу здаватися молодим?

Вона промовчала. Відколи вона його знала, він завжди намагався показати, що він молодий, він був «хлопцем». Лише недавно він зізнався їй у тому, що це не так, і це зізнання навіть злякало Поль. Її дедалі більше лякала роль повірниці, в яку вона мимохіть утягувалась в ім'я взаємо-

розуміння, в ім'я кохання. Він був її життям, хоча й забував про це, і вона сама з похвальною скромністю допомагала йому про це забути.

Вони спокійно вечеряли і розмовляли про труднощі, звичайні для всіх транспортних агенств, таких, як у Роже; потім Поль розповіла йому кілька смішних випадків, що сталися в крамниці, де вона працювала декораторкою. Одна клієнтка від Фата конче хотіла, щоб Поль зайнялася її квартирою. Якась заможна американка.

— Ван ден Беш? — перепитав Роже. — Стривай, щось мені це нагадує. А-а, точно...

Поль запитливо звела брови. У нього був той самий безтурботний вигляд, що з'являвся завжди, коли в нього виникали спогади певного роду.

— Колись я її знав. Боюся, ще до війни. Вона завжди сиділа в кав'ярні «Флоренція».

— Відтоді вона встигла вийти заміж, розлучитися і таке інше...

— Так-так, — мрійливо промовив він, — її звали...

Поль відчула роздратування. Йй раптом захотілося встромити виделку в його долоню.

— Мені байдуже, як її звали, — сказала Поль. — Здається, в неї досить грошей і ні крихти смаку. Саме те, що мені треба, щоб якимось жити.

— Скільки тепер їй років?

— За п'ятдесят, — холодно відповіла Поль і, помітивши вираз його обличчя, засміялася.

Роже нахилився через столик, уважно глянув їй в обличчя.

— Ти жахлива, Поль. Тобі аби тільки мене принизити. І все одно я тебе кохаю, хоч і не слід було б.

Він полюбляв удавати з себе жертву. Поль зітхнула.

— Хай там що, а завтра я піду до неї. На проспект Клебер. Я ніяк не можу звести кінці з кінцями. Та й ти теж, — швидко додала вона, побачивши, що він заперечливо підняв руку.

— Порозмовляймо про щось інше,— запропонував він.— Ходімо трохи потанцюємо де-небудь.

В нічному кабаре вони сіли далеко від танцювального майданчика і мовчки дивилися, як мигтять обличчя танцівників. Поль поклала долоню на руку Роже і почувала себе в затишку й безпеці,— вона так до нього звикла. У неї вже не стало б сили звикати знову до когось іншого, вивчати когось іншого, і в цій певності вона черпала журливе щастя. Вони й собі пішли потанцювати. Не дослухаючись до ритму, Роже твердо водив її з кінця в кінець майданчика, і видно було, що він дуже задоволений собою. Поль була щаслива.

Згодом вони приїхали до її дому, Роже вийшов з машини і обняв її перед під'їздом.

— Спи спокійно. До завтра, люба.

Він торкнувся губами її уст і поїхав. Поль помахала йому рукою. Усе частіше він залишав її «спати спокійно».

У порожній німій квартирі вона ретельно склала свої речі й сіла на ліжко із сльозами на очах. Вона залилася сама, цієї ночі знову сама, і майбутнє уявилося їй довгою низкою самотніх ночей серед ніколи не зім'ятих простирadel, в понурому спокої, схожому на спокій затяжної хвороби. Лежачи в постелі, вона інстинктивно простягла руку, ніби бажаючи торкнутися теплого плеча, і стримувала дихання, ніби боялася порушити чийсь сон. Сон чоловіка або дитини. Будь-кого, аби лише вона була потрібна, аби лише її живе тепло допомагало їм спати й прокидатися. Але нікому вона не була потрібна по-справжньому. Хіба що Роже, та й то не завжди... І не по-справжньому. І не любив це в нього, а сама фізіологія — іноді вона це відчувала. Поль тихо, гірко розмірковувала про свою самотність.

Залишивши машину біля свого під'їзду, Роже довго гуляв пішки. Він дихав на повні груди, поступово надавав ходи. Йому було так легко. Йому завжди було легко після

побачення з Поль, він любив тільки її. Щоправда, сьогодні ввечері, прощаючись з нею, він відчув її смуток і не знав, що їй сказати. Вона подумки щось невизивно просила в нього, просила те, чого — він це чудово знав — він їй не може дати, те, чого він не міг дати ніколи й нікому. Він, безумовно, мав би залишитися у неї й провести з нею ніч, — адже немає кращого способу заспокоїти тривогу жінки. Але йому хотілося пройтис'я пішки, поблукати вулицями, потинятися по місту. Хотілось чути відлуння своїх кроків по бруківці, вдивлятися у місто, яке він так добре знав, а може, ще й зазнати втіхи від випадкової нічної зустрічі. І він попростував до набережної, де світилися вогні.

Розділ II

Поль заспала, прокинулася змучена й розбита і квапливо вийшла з дому. Вона мусила ще до роботи побувати у тієї американки. О десятій вона зайшла в напівпорожню вітальню на проспекті Клебер, а що господиня досі не встала, то Поль підійшла до дзеркала й спокійно стала підфарбовуватися. Саме в це дзеркало вона й побачила, як до вітальні зайшов Сімон. Він був у заширокому як на нього халаті, розкуйовджений і напрочуд гарний із себе.

«Не на мій смак», — подумала вона не обертаючись і всміхнулася своєму відображенню в дзеркалі. Він був гінкий, із смоляним чубом, яснокий і аж надто витончений.

У першу хвилину він її не помітив і, щось мугикаючи, пішов до вікна. Поль кахикнула, і він з винуватим виглядом обернувся. У Поль майнула думка, що це останнє захоплення мадам Ван деп Беш.

— Пробачте, — заговорив він, — я вас не побачив. Я Сімон Ван деп Беш.

— Ваша мати просила мене зайти сьогодні вранці порадитися щодо квартири. Боюсь, я всіх тут побудила.

— Все одно рано чи пізно треба вставати,— сумно відповів він. І Поль стомлено подумала, що він, напевне, з породи юних скигліїв.

— Прощу, сідайте,— запропонував він їй, щільніше загорнувшись у халат, із поважним обличчям сів навпроти.

Вигляд у нього був досить збентежений. У Поль з'явилася якась симпатія до нього. Хай там що, але він ніби зовсім не усвідомлював своєї вроди; такого Поль не сподівалася.

— Здається, і досі йде дощ?

Поль засміялася, подумавши, яку гримасу скорчив би Роже, якби побачив, як вона, зі своїм обличчям ділової жінки, о десятій ранку наганяє страху на молодого красеня в халаті.

— Атож, іде,— весело відповіла вона.

— А що ж я маю говорити? — сказав Сімон.— Я з вами не знайомий. Коли б я був знайомий з вами, я сказав би, що дуже радий вас знову бачити.

Трохи спантеличена, Поль уважно подивилася на нього.

— Чому?

— Та так.

Хлопець одвернувся. Він її дедалі більше дивував.

— Ваше помешкання справді треба трохи обставити,— сказала вона.— Де ви сідасте, коли збирається більше трьох душ?

— Не знаю,— промовив він.— Я рідко тут буваю. Цілий день працюю, а повертаюсь такий стомлений, що зразу лягаю спати.

Поль не знала вже, що їй думати про цього хлопця. Вродою не хизується, працює цілий день. Вона мало не спитала: «А яка ваша робота?» — але стрималася. Така цікавість була не властива їй.

— Я стажуюся в адвоката,— вів далі Сімон.— Ніколи й вгору глянути: лягаю опівночі, прокидаюся на світанку...

— Вже десята,— зауважила Поль.

— Сьогодні вранці гільйотинували головного мого клієнта,— протягло мовив він.

Поль стрепенулась. Його очі були опущені.

— Боже мій! — вигукнула вона.— І він помер?

Обоє розсміялися. Сімон підвівся і взяв на каміні сигарету.

— Ні, насправді я не переробляюся. Зате ви вже о десятій на ногах, готові переобладнати нашу бридку вітальню; я схилиюсь перед вами.

Він схвильовано заходив по кімнаті.

— Заспокойтесь,— порадила Поль.

Їй наче світ розвиднився, стало легко й весело. І водночас вона почала побоюватись приходу Сімонової матері.

— Піду вдягнуся,— сказав Сімон.— Я миттю. Почекайте мене.

Поль цілу годину провела з мадам Ван ден Беш, що була з самого ранку явно в поганому гуморі й видавалась трохи похмурою; обмірковувала разом з нею досить складний проект умеблювання квартири і, спускаючися сходами, зовсім забувши про Сімона, радісно думала, як розпорядиться грошми. Надворі все ще лив дощ. Вона піднесла руку, ловлячи таксі, і враз коло неї зупинився пизенький автомобільчик; Сімон відчинив дверцята.

— Може, вас підвезти? Я саме зібрався їхати в свою контору.

Він напевно вже не менш як годину чекав на неї, але його змовницький вигляд розчулив Поль. Мало не вдвоє зігнувшись, вона ледве влізла в його машину й усміхнулася.

— Мені на проспект Матіньйон.

— Умовилися з матір'ю?

— Цілком. Незабаром ви зможете спочивати на м'яких диванах. Між іншим, ви через мене не дуже запізнітесь?

Уже минула одинадцята. Досі могли відтяти голови всім вашим підзахисним.

— У мене вдосталь часу,— похмуро відповів Сімон.

— Я не глузую з вас,— м'яко мовила вона.— Просто в мене чудовий настрій: мені було дуже скрутно з грішми, а завдяки вашій матері усе владнається.

— Домагайтесь плати наперед,— порадив віп.— Вона скнара.

— Так про рідних не говорять,— сказала Поль.

— Мені, здається, не дванадцять років.

— А скільки?

— Двадцять п'ять. А вам?

— Тридцять дев'ять.

Він так нечемно свиснув, що вона мало не розсердилась, але відразу ж засміялася.

— Чого ви смієтесь?

— Ви так захоплено присвиснули...

— Моє захоплення куди більше, ніж вам здається,— промовив він і так ніжно подивився на Поль, що та зникла.

«Двірники» ритмічно й безпорадно шурхали по вітровому склі, і Поль подумала: «Як йому вдається вести машину?» Сідаючи, вона цорвала панчошу, але почувала безхмарну радість у цьому незручному автомобільчику, поруч із цим незнайомим хлопцем (який явно захопився нею), під цим дощем, що проривався навіть усередину і залишав плями на її світлому пальті. Поль замутикала: виплативши податки, пославши щомісячну суму матері, розрахувавшись із боргами в крамниці, вона ще матиме... та більше лічити їй не хотілося. Вона подумала про Роже, згадала минулу ніч і спохмурніла.

— Ви б не хотіли коли-небудь пообідати зі мною?

Сімон сказав це скоромовкою, не дивлячись у її бік. На мить її охопив панічний страх,— вона його зовсім не знає, хоч-не-хоч їй доведеться підтримувати з ним розмову, розпитувати, намагатися ввійти в чуже життя. Вона стала відмагатися.

— Найближчими днями я не можу, надто багато роботи.
— Шкода,— промовив Сімон.

Він не наполягав. Поль мигцем глянула на нього: тепер він збавив швидкість і вів машину якомсь зажурено. Вона дістала сигарету, він простяг їй запальничку. Зап'ястя в нього були худі, немов у підлітка, й комічно стриміли з рукавів твідового піджака. «Маючи таку зовнішність, не одягаються під трапера»,— подумала вона, і на секунду їй захотілося зайнятись ним. Він втілював собою той тип юнаків, які жінкам її віку навіюють материнські почуття.

— От я й приїхала,— сказала Поль.

Сімон мовчки вийшов з машини, відчинив дверцята. Вигляд у нього був надутий і засмучений.

— Ще раз дякую,— сказала вона.

— Нема за що.

Поль ступила кілька кроків до дверей крамниці й оглянулася. Нерухомий, він дивився їй услід.

Розділ III

Хвилини з п'ятнадцять Сімон шукав, де приткнути машину, і нарешті поставив її за півкілометра від контори. Він працював у одного з материних приятелів, знаменитого і жахливо неприємного адвоката, що терпів усі його вибрики з причин, над якими хлопець волів не задумуватись. Іпколи йому хотілося допекти до печінок своєму шефові, та заважали лінощі. Виходячи на тротуар, Сімон спіткнувся і з покірливо-томливим виглядом зашкунтильгав. Жінки оглядались йому вслід, і він спиною відчував, що вони думають: «Такий ще молодий, такий вродливий — і каліка, як шкода!» Хоча зовнішність не додавала йому самовпевненості, він з полегкістю казав собі: «В мене ніколи не стало б сили бути бридким». І на цю думку йому ввижалось аскетичне

існування чи то невизнаного художника, чи то пастуха в Ландах.

Так само кульгаючи, він зайшов у контору, і стара Аліса кинула на нього напівлагідний, напівскептичний погляд. Вона знала всі його вибрики і ставилась до них поблажливо, але з жалем. Якби він був хоч трішечки серйозніший, то зі своєю зовнішністю та уявою міг би стати великим адвокатом. Він привітав її підкреслено врочистим поклоном і сів за свій стіл.

— Чому це ви кульгаєте?

— Ет, пусте. Хто там кого убив цієї ночі? Коли вже я займаюся яким-небудь жахливим злочином?

— Вас уже тричі питали зранку. Зараз пів на дванадцятку.

Слово «питали» означало, що питав сам шеф. Сімон скося подививсь на двері.

— Я заснав. Зате зустрів одну прекрасну людину.

— Жінку?

— Жінку. Знаєте, обличчя таке гарне, ніжне, правда, ледь-ледь змарніле... а рухи, такі рухи... Її щось мучить, не знаю тільки що...

— Ви краще переглянули б справу Гійо.

— Само собою.

— Вона одружена?

Сімон раптом прокинувся від своїх мрій.

— Не знаю... Але якщо й одружена, то невдало. У неї були труднощі з грошми, які зрештою владналися, і вона зразу повеселішала. Мені подобаються жінки, яким гроші приносять радість.

Секретарка знизала плечима.

— Тоді вони всі вам подобаються.

— Майже, — відповів Сімон. — Крім зовсім молоденьких. І він заглибився у справу. Двері прочинились, і метр Флері просунув голову в кімнату.

— Мосьє Ван ден Беш... на хвилинку!

Сімон презирнувся з секретаркою. Потім підвівся і про-

йшов до кабінету, обставленого в англійському стилі, кабінету, який він ненавидів за бездоганність.

— Ви знаєте, котра година?

Метр Флері пустився вихваляти точність, працьовитість і закінчив свою промову хвалою власному довготерпінню і терпінню мадам Ван ден Беш. Сімон дивився у вікно. Йому здавалося, ніби з давніх-давен у його житті раз у раз повторювалася така сама сцена, ніби він завжди стояв у цьому кабінеті і вислуховував одні й ті самі докори; йому здавалось, ніби щось невидиме стискає його обручем, душить, намагається позбавити життя. «Що я зробив,— несподівано подумав він,— що я зробив за своїх двадцять п'ять років? Тільки й знав, що переходив від учителя до вчителя, вислуховував догани, та ще й вважалося, ніби я маю бути за них вдячний». Уперше в житті це питання постало перед ним так гостро, і він несвідомо вголос промовив:

— Що я зробив?

— Як? Ви нічого не зробили, дорогий друже, в тому-то й біда: ви нічого не робите.

— Я навіть думаю, що ніколи й нікого не кохав,— вів далі Сімон.

— А я не вимагаю, щоб ви закохалися у мене чи в стару Алісу,— вибухнув метр Флері.— Я прошу одне: працюйте! Моє терпіння також має межі.

— Все має межі,— задумливо сказав Сімон.

Йому все здавалось нереальним, безглуздим. Ніби він днів десять не спав, не їв, помирав зі спраги.

— Ви глузуєте з мене?

— Ні,— відповів Сімон.— Вибачте, я буду стараннішим.

Задкуючи, він вийшов з кабінету, сів за стіл і, не помічаючи здивованого погляду Аліси, обхопив голову руками. «Що це зі мною? — думав він.— Що ж це зі мною?» Він намагався пригадати: дитинство в Англії, студентські роки, пристрасть, так, саме пристрасть у п'ятнадцять років до матеріної приятельки, що за тиждень просвітила його; легке життя, веселі друзі, дівчата, автостради, залиті сонцем...

усе кружляло в пам'яті, і ні на чому він не міг спинитися. Може, нічого з ним і не було. Просто йому двадцять п'ять років.

— Не журіться,— сказала мадам Аліса.— Він пересердиться, ви ж знаєте.

Сімон не відповів. Він щось задумано креслив олівцем по бювару.

— Краще подумайте про вашу нову знайому,— додала вже стривожена мадам Аліса.— Чи то пак про справу Гійо,— поправилась вона.

— У мене немає ніякої нової знайомої,— мовив Сімон.

— А та, з котрою ви зустрілися сьогодні' вранці. Як її звати?

— Не знаю.

І справді, він не знав навіть її імені. У Парижі є людина, про яку він нічогосінько не знає, і саме це вже чудово. Саме це вже несподіваний дарунок. Є хтось на світі, про кого можна цілі дні уявляти все що заманеться.

Лежачи у вітальні на дивані, Роже, страшенно стомлений, повільно курив сигарету. Мало того, що він був цілий день на дебаркадері, стежачи за прибуттям ваговозів, він ще й вимок під дощем, а на додачу, коли настав час обідати, мусив негайно виїхати на Лілльське шосе, де сталася аварія, яка йому обійдеться більш як у сто тисяч франків. Поль прибирала зі столу.

— Як там Тереза? — запитав він.

— Яка Тереза?

— Ван ден Беш. Сьогодні вранці я бозна-чому згадав її ім'я.

— Усе залагоджено,— сказала Поль.— Я оформлятиму її квартиру. Я нічого не розповідала тобі, у тебе стільки неприємностей...

— Гадаєш, те, що ти їх позбулася, завдасть мені ще більше прикрощів?

— Ні, я просто думала...

— Поль, ти вважаєш мене неоправним егоїстом?

Він сів на дивані і втупив у неї свої вирлаті голубі очі. Поль добре знала цей його лютий вигляд. Тепер їй доведеться заспокоювати його, присягатися, що він найкращий у цілому світі — в певному розумінні так воно й було — і що вона з ним зазнала багату щастя. Вона підсіла до нього.

— Ти не егоїст. Ти дуже заклопотаний своїми справами, цілком природно, ти про них і говориш...

— Ні, я хочу сказати — стосовно тебе... Ти мене вважаєш неоправним егоїстом?

Несподівано він зрозумів, що думав про це цілий день, напевне, відтоді, як напередодні покинув її саму біля під'їзду і помітив її розгублений погляд. Поль вагалася: ще жодного разу він не ставив їй такого запитання, може, саме час усе з'ясувати? Але в неї був чудовий настрій, впевненість у собі, а він такий стомлений... І вона відступила.

— Ні, Роже. Правда, часом я почуваю себе трохи самотньою, не такою вже молодою, нездатною встигати за тобою. Але я щаслива.

— Щаслива?

— Так.

Він знову ліг на диван. Вона сказала «я щаслива», і по-тайне тривожне запитання, що не давало йому спокою цілий день, відпало саме собою. Йому цього тільки й треба.

— Розумієш, усі ті дрібні пригоди, це... Одне слово, ти сама знаєш, чого вони варті.

— Знаю, знаю, — тихо сказала вона.

Поль подивилася на нього, на його заплющені очі, і він їй здався зовсім дитиною: лежить собі на дивані, такий великий, дебелий, і по-дитячому питає: «Ти щаслива?» Він простяг до неї руку, вона взяла її і сіла поруч. Він усе ще не розплющував очей.

— Поль, — промовив він, — Поль, ти ж знаєш, без тебе, Поль...

— Так, знаю...

Вона нахилилася, поцілувала його в щоку. Він уже спав. Невловним рухом він вивільнив свою руку з рук Поль і поклав її собі на серце. Поль розгорнула книжку.

За годину він прокинувся, пожвавішав, глянув на свій годинник і заявив, що вже час піти десь потанцювати і випити, щоб забути всі ті прокляті ваговози. Поль хилило на сон, та коли Роже щось забагнеться, йому нічого не доведеш.

Він привіз її в ресторан, де вона ніколи ще не бувала,— підвальчик на бульварі Сен-Жермен, оформлений усередині під куточок скверу, весь у плямах тіней. В залі стояв гуркіт латиноамериканських ритмів, що лунали з потужного програвача.

— Не можу я щодня ходити по ресторанах,— сказала Поль, сідаючи за столик.— Завтра я буду як мара. А сьогодні вранці, встаючи...

Лише тепер вона згадала Сімона, бо вдень зовсім забула про нього. Вона повернулася до Роже.

— Уяви, сьогодні вранці...

Але не встигла доказати. Перед нею стояв Сімон.

— Добрий день,— сказав він.

— Познайомтеся: мосьє Ферте, мосьє Ван ден Беш,— відрекомендувала їх одне одному Поль.

— Я вас шукав,— заявив Сімон.— І ось знайшов. Це добрий знак.

Не чекаючи запрошення, він сів на стілець за їхнім столиком. Роже невдоволено випростався.

— Я вас усюди шукав,— не вгавав Сімон.— І вже думав, чи не приснилися ви мені.

Очі його блищали, він поклав руку на лікоть приголомшеної Поль.

— Ви, напевне, помилилися столиком,— пробурчав Роже.

— Ви одружена? — не зважаючи на нього, запитав Сімон.— Мені не хотілося б цьому вірити.

— Він мені набрид,— голосно сказав Роже.— Зараз я його випроваджую.

Сімон подивився на нього і сперся ліктями на стіл, обхопивши руками голову.

— Ви маєте рацію, пробачте. Я, здається, хильнув зайвого. Але сьогодні вранці я відкрив для себе, що за все життя нічого путнього не зробив. Нічогосінько.

— Тоді зробіть щось путне хоч тепер: ідіть геть!

— Облиш його,— тихо сказала Поль.— У нього якісь прикросці. Кому не траплялося випити зайве? Це син твоєї... як її... Терези.

— Син? — вражено перепитав Роже.— Це вже занадто!

Він нахилився. Сімон знесилено опустил голову на руки.

— Прокиньтесь,— поторсав його Роже.— Давайте вип'ємо разом. Потім розповісте про своє лихо. Я сходжу по склянки, бо тут не дочекаєшся!

Поль повеселішала. Вона тішилась на саму думку про розмову між Роже і цим дивакуватим хлопцем. Сімон підвів голову і тепер дивився вслід Роже, що ледве пробирався поміж столиками.

— О-о, чоловік! — промовив він.— Еге ж? Справжній чоловік! Ненавиджу таких здорованів, мужніх, розважливих, я...

— Люди складніші, ніж вам здається,— сухо заперечила Поль.

— Ви його любите?

— Це вас не стосується.

Пасмо волосся спадало йому на чоло, від свічок різкіше вимальовувались риси його обличчя, він був прекрасний. Дві жінки за сусіднім столиком отетеріло втупилися в нього.

— Вибачте, будь ласка,— зітхнув Сімон.— Ото дива, з самого ранку тільки те й роблю, що вибачаюся. Знаєте, здається, я нікчема.

Повернувшись із трьома склянками в руках, Роже пробурмотів, що рано чи пізно кожен доходить такого висновку. Сімон одним духом вихилив свою склянку й обачно мовчав. Він і далі непорушно сидів за їхнім столиком. Ди-

вився, як вони танцюють, слухав їхні розмови, але, здавалося, нічого не чув і не бачив; потроху вони зовсім забули про нього. Лише зрідка Поль, повертаючи голову, помічала, що він сидить поряд, як слухняне дитинча, і не могла утриматись від посмішки.

Коли Роже і Поль вже мали йти, він також чемпо підвівся і зразу ж упав. Вони вирішили відвезти його додому. В машині Сімон заснув, і голова його весь час хлилася на плече Поль. У нього було шовковисте волосся, дихав він зовсім тихо. Поль зрештою поклала долоню йому на лоб, щоб він не вдарився об скло, і його голова безвладно обважніла на її руці. На проспекті Клебер Роже вийшов, обійшов машину і відчинив дверцята.

— Обережно,— прошепотіла Поль.

Роже помітив вираз її обличчя, але, нічого не сказавши, витяг Сімона з машини. Того вечора він, довізши Поль додому, лишився в неї, і вже дрімаючи, довго тримав її в обіймах і заважав заснути.

Розділ IV

На другий день ополудні, коли Поль, стоячи навколішки у вітрині, доводила хазяїнові крамниці, що надівати капелюшок на гіпсовий бюст — не дуже оригінально, прийшов Сімон. Заховавшись за кіоск, він хвилин п'ять спостерігав за нею і чув, як калатає в грудях серце. Проте не знав чому. Чи тому, що він побачив Поль? А чи тому, що він ховається? Але він завжди полюбляв ховатися. А то раптом починав посіпувати лівою рукою, праву тримаючи в кишені, наче в ній був револьвер або вона була вражена екземою, і це жахало людей у крамницях. З нього вийшов би добрий психоаналітик — так принаймні вважала його мати.

Дивлячись, як Поль стоїть навколішки у вітрині, він думав, що краще було б ніколи її не зустрічати й не бачити

у такій позі крізь скло. Тоді не довелося б сьогодні вже вдруге нариватися на певну відмову. Що він учора наговорив? Поводився як дурник, нализався, розводився про свою душу — та це ж переходить усі межі пристойності! Сімон притиснувся спиною до кіоска, ледве стримуючись, щоб не піти геть, потім прощально подивився на Поль. І раптом йому захотілося перебігти через вулицю і вирвати в неї з рук отого жахливого, найжаченого довгими шпильками капелюшка, вирвати саму Поль у такої роботи, у такого життя, коли доводиться вставати на світанку, а потім приходити сюди і вклякати у вітрині на очах у перехожих. Пішоходи зупинялися, зацікавлено дивилися на неї, і в цій позі, навколішки і з простягненими до гіпсового бюста руками, вона, звичайно, багатьох вабила. Він і сам загорівся жагою і перебіг вулицю.

Сімон уже уявив, що Поль, стомившись від усіх отих поглядів, змучена ними, радо обернеться до нього як до людини, що має принести їй розраду, але вона обмежилась холодною посмішкою.

— Ви хочете подарувати комусь капелюшка?

Сімон щось промимрив, і капелюшник не без кокетства штовхнув його в бік.

— Любий, ви чекаєте на Поль? От і добре, але поки що, будь ласка, сядьте он там, дайте нам закінчити.

— Він мене не чекає, — відгукнулася Поль, переставляючи підсвічника.

— Я поставив би його лівіше, — сказав Сімон. — І трошки б відсунув назад. Так він більше навіюватиме деякі образи.

Вона сердито подивилася на нього. Він усміхнувся. Він уже грав нову роль. Тепер він був молодим чоловіком, що зайшов по свою коханку в якийсь вишуканий заклад. Молодим чоловіком з тонким бездоганним смаком. І захоплення капелюшника-мужеложця, хоча сам Сімон був байдужий до таких речей, стане, звичайно, предметом жартів між ним і Поль.

— Він має рацію,— підхопив капелюшник.— Так він більше навіватиме деякі образи.

— Які? — холодно запитала Поль.

Вони обидва подивилися на неї.

— Ніякі. Ніякісінькі.

І Сімон засміявся, засміявся так весело, що Поль відвернулася, щоб не зареготати й собі. Капелюшник ображено відійшов. Відступаючи назад, щоб краще роздивитися вітрину, Поль плечем зачепила Сімона, який встиг непомітно наблизитись і тепер підтримав її під лікоть.

— Дивіться,— сказав він замріяно,— сонце.

Крізь іще мокре скло на них падало сонце, лагідне, тепле, немов сповнене осіннього каяття.

— Так, сонце,— відгукнулася вона.

На якусь хвилю вони застигли. Поль стояла ще на помості вітрини, вища за нього, обернена до нього спиною, та все ж спираючись на його руку. Потім вона відхилилася.

— Вам треба піти поспати.

— Я голодний,— відповів він.

— Тоді підіть пообідайте.

— А ви зі мною не хочете?

Поль завагалася. Роже дзвонив, що затримається. Вона мала намір перекусити сандвічем у барі навпроти і трошки пройтися по магазинах. Але під цими несподіваними променями сонця вона з огидою уявила собі кахлі кав'ярень і коридори універмагів. Їй захотілося побачити траву, хоча б і пожовклу від холодних подувів осені.

— Я хочу побачити траву,— сказала вона.

— Можна й на траву. Зі мною моя старенька машина. Їхати недалеко...

Вона насторожено піднесла руку. Заміська поїздка із цим незнайомим молодиком може бути нудною... Дві години наодинці з ним...

— Або в Булонський ліс,— заспокійливо додав він. Якщо вам буде нудно, ви зможете викликати по телефону таксі.

— Який же ви передбачливий!

— Мушу сказати, сьогодні вранці мені було дуже соромно, коли я прокинувся. Я приїхав вибачитись.

— Такі речі з усіма трапляються,— лагідно відповіла Поль.

Вона наділа пальто. Одягалась вона елегантно, зі смаком. Сімон відчинив їй дверцята, і вона сіла, так і не пригадавши, коли сказала «так», коли погодилась на цей безглуздий обід. Сідаючи в машину, вона за щось зачепилася панчохою і аж застогнала зі злості.

— Ваші дівчатка, напевно, ходять у штанях.

— У мене їх більше немає.

— Дівчаток?

— Авжеж.

— Як же так сталося?

— Не знаю.

Їй захотілося поглузувати з нього. Її веселило це поєднання сором'язливості й зухвалості, іноді аж смішної поважності й дотепності. Він сказав «не знаю» майже пошепки і з загадковим виглядом. Вона похитала головою.

— Спробуйте пригадати... коли почалася смуга холодного ставлення до вас?

— Знаєте, я скоріш сам винен. У мене була дівчина, дуже мила, але занадто романтична. Щось на зразок ідеалу юності для сорокарічних.

Її раптом наче вдарило.

— А який ідеал юності в сорокарічних?

— Загалом... вираз вона мала похмурий, свою малоліт-ражку гнала як навіжена, зціпивши зуби; ледве прокинувшись, курила міцні сигарети... а мені казала, що кохання — це не більше, ніж контакт шкірних покривів.

Поль засміялася.

— А далі що?

— Коли я від неї пішов, вона все-таки плакала. Я цим не хвалюся,— поквашливо додав він.— Такі речі мене жахають.

У Булонському лісі пахло мокрою травою, лісом, що повільно в'яне, осінніми дорогами. Сімон зупинився перед маленьким ресторанчиком, швидко оббіг навколо машини і відчинив дверцята. Поль уся напружилась, щоб вийти з машини більш-менш граціозно. Вона почувала себе втікачкою.

Сімон відразу замовив коктейль, і Поль суворо подивилась на нього.

— Після вчорашнього вечора вам треба було б пити саму тільки воду.

— Я чудово себе відчуваю. До того ж мені бракує хоробрості. Я мушу зробити так, щоб ви не дуже нудьгували, от я й намагаюся бути в формі.

Ресторан був майже порожній, а офіціант — понурий. Сімон мовчав, мовчав і тоді, коли було зроблено замовлення. Проте Поль і не думала нудьгувати. Вона почувала, що мовчить він неспроста, що він має план розмови на цей обід. У нього, напевне, повно всіляких потаємних думок, як у kota.

— Так він більше навіюватиме деякі образи, — раптом пронявкав він, перекирвляючи капелюшника, і Поль з несподіванки засміялася.

— Ви завжди так добре перекирвляєте інших?

— Частенько. На жаль, у нас із вами мало спільних знайомих. Якщо я вдаю свою матір, ви скажете, що я негідник. І все ж таки: «Вам не здається, що стьожка атласу, ось тут, трохи праворуч, надасть інтер'єру тепла, затишку?»

— Ви таки негідник, але схоже.

— Що ж до вашого вчорашнього приятеля, то до нього я ще не придивився. До того ж його неможливо імітувати. Запала хвилька мовчання. Поль усміхнулася.

— Так воно й є.

— А я лиш бліда копія десятка надто розпещених молодих людей, які завдяки батькам дістали який-небудь необтяжливий ґах і думають лише про те, чим би зайняти себе. Так що ви в програші від заміни, — я маю на увазі обід.

Його задержуватий тон насторожив Поль.

— Роже не мав часу,— відповіла вона.— Інакше мене б тут не було.

— Я знаю,— промовив він, і в його голосі прозвучав бентежний сум.

Під кінець обіду обоє розповідали про свою роботу. Сімон зобразив цілий судовий процес з приводу вбивства через ревності. В певний момент він підвівся і, вказуючи пальцем на Поль, що не могла втриматися від сміху, проголосив:

— А вас, вас я звинувачую у тому, що ви не виконали свого людського обов'язку. В ім'я померлого я вас звинувачую у тому, що ви дозволили кохання обминути вас, знехтували обов'язок кожної живої істоти бути щасливою, ішли в житті манівцями, уникали прямої дороги і з усім змирилися. Вас би слід засудити на смерть. Але ви будете засуджені на самотність.

Він замовк, одним духом вийшов склянку вина. Поль не зворухнулася.

— Жахливий вирок,— усміхнулася вона.

— Найстрашніший,— промовив він.— Я не знаю ні страшнішого, ні більш неминучого вироку. Особисто для мене немає нічого страшнішого. А втім, як і для будь-кого іншого. Тільки ніхто в цьому не зізнається. А мені часом хочеться вити: я боюся, боюся, любіть мене!

— Мені теж,— мимоволі вихопилося у Поль.

І в ту ж мить перед нею постала її кімната із залітими шторами, стіна навпроти ліжка, старомодна картина на стіні, ліворуч — маленький комодик. Все те, на що вона дивилася щодня вранці і ввечері, все те, на що вона паневне дивитиметься і через десять років. Ще самотніша, піж тепер. Роже, ну що він коїть, той Роже? Він не має права, ніхто не має права засудити її на самотню старість, ніхто, навіть вона сама...

— Зараз я вам, мабуть, здаюся ще смішнішим і плаксивішим, піж учора,— тихо сказав Сімон.— Чи, може, ви ду-

маєте, що, мовляв, молодий чоловік вирішив зіграти комедію, сподіваючись вас розчулити?

Він сидів навпроти неї, у його світлих очах мерехтіла тривога, а обличчя було таке гладеньке й щире, що Поль захотілося торкнутись його рукою.

— Ні-ні,— відповіла вона,— я подумала... подумала, що ви замолодий ще для цього. І, безумовно, вас люблять.

— Для кохання потрібні двоє. Ходімо погуляємо трохи. Зараз чудова погода.

Вони вийшли, він узяв її під руку, і вони пройшли кілька кроків мовчки. Осінь лагідно проникала в серце Поль. Мокре, руде, уже напівзатоптане листя злипалося, помалу перемішувалося з землею. Вона відчула ніжність до цієї безмовної постаті, на руці якої спочивала її власна рука. Цей незнайомиць на кілька хвилин став товаришем, супутником, кимось, із ким ідеш безлюдною алеєю під кінець року. Поль завжди відчувала ніжність до своїх супутників, чи то на прогулянці, чи в житті, вдячність за те, що вони вищі на зріст, що вони такі відмінні від неї і водночас такі близькі. Їй уявилось обличчя Марка, її чоловіка, якого вона залишила, і разом з ним залишила легке життя, і ще одне обличчя, інше, обличчя того, котрий її дуже кохав. І нарешті обличчя Роже, єдине обличчя, що в її пам'яті поставало живим і мінливим. Троє супутників у житті однієї жінки, троє добрих супутників. Хіба цього мало?

— Ви засмучені? — запитав Сімон.

Вона обернулась до нього і мовчки всміхнулася. Вони йшли і йшли.

— Я хотів би,— сказав Сімон приглушеним голосом.— Я хотів би... Я вас зовсім не знаю, але хотів би, щоб ви були щасливою. Я... я захоплений вами.

Але вона його вже не слухала. Було пізно. Роже вже дзвонив, щоб запросити її куди-небудь на каву. А її нема вдома. Роже пропонував поїхати десь у суботу, провести вихідні разом за містом. Чи зможе вона звільнитися до того

часу від своєї роботи? І чи не перехоче він? А може, це тільки одна з тих обіцянок, які виривало у нього кохання, ніч, коли (Поль добре це знала) він не уявляв собі без неї свого життя, і коли їхнє кохання здавалось таким очевидним, вагомим, що він уже перестав опиратися. Та досить йому було зачинити за собою двері її квартири, вдихнути на вулиці дразливий запах своєї незалежності, як вона знову втрачала його. По дорозі назад Поль майже весь час мовчала, потім подякувала Сімонові й заявила, що буде рада, якщо він коли-небудь подзвонить їй. Сімон, завмерши на місці, дивився їй вслід. Він почував себе дуже стомленим і незграбним.

Розділ V

Це й справді був приємний сюрприз. Роже потягся до нічного столика і дістав сигарету. Молода жінка, що лежала поруч, хихикнула.

— Чоловіки завжди після цього курять.

Зауваження не вельми оригінальне! Роже простяг їй пачку сигарет, але вона заперечливо похитала головою.

— Мейзі, можна вас про щось запитати? Що на вас сьогодні найшло? Ми знайомі уже два місяці, і ви й на крок не відходили від Шереля...

— Шерель корисний для мене, для моїх справ. Але ж мені хочеться трохи й розважитись. Розумієш?

Роже подумки відзначив, що вона з тих жінок, які в ліжку автоматично переходять на «ти». Він засміявся.

— А чому саме зі мною? На цьому коктейлі були дуже милі хлопчики.

— Ти знаєш, хлопчики тільки й знають, що плескати язиком. І потім, ти маєш до цього смак, це на тобі написано. Повір, такі зустрічаються все рідше. Жінки це відчувають. І не кажи мені, що ти не звик до швидких перемог...

— Але ж не до таких швидких,— засміявся він.

Вона була дуже гарненька. В її тісній голівці напевно роїлося безліч дрібненьких ідейок про життя, про чоловіків, про жінок. Якби він був наполегливіший, вона охоче пояснила б, як, на її думку, треба жити на світі. Було б, мабуть, навіть цікаво. Як і щоразу, він почувався розчуленим і бачив себе немов збоку, мало не жахаючись на думку, що всі ці прекрасні й такі різні тіла, які він так любив відкривати для себе, блукають вулицями, блукають у житті і що водять їх отакі обмежені й непевні голівки. Він погладив її коси.

— А ти, ти, видно, лагідний,— сказала вона.— Такі, як ти, здоровенні ломовики, завжди лагідні.

— Звісно, лагідний,— неуважно погодився він.

— Мені не хочеться розлучатися з тобою,— вела вона далі.— Якби ти знав, який він зануда, отой Шерель.

— Я цього ніколи не знатиму.

— А чи не податися нам кудись на два дні, Роже? На суботу й неділю. Не хочеш? Всі ці два дні ми навіть нікуди не виходили б, уявляєш, велика кімната, за містом...

Він глянув на неї. Вона підвелася на лікті, й він бачив, як у неї на шиї б'ється голуба жилка; вона дивилася на нього так, як під час сьогоднішнього визначного коктейлю. Він усміхнувся.

— Скажи «згоден», ну ж бо, швидше, чуш!..

— Ну ж бо, швидше,— повторив він, перевертаючи її на себе.

Вона з якимось квоктанням укусила його за плеч, і в нього майнула думка, що навіть любощам можна віддаватися по-дурному.

— Шкода,— сказала Поль.— Що ж, бажаю добре попрацювати, не жени машину. Цілую.

Вона поклала трубку. Пропали її вихідні. Як пояснив Роже, він мав їхати у суботу в Лілль щось залагодити зі своїм тамтешнім компаньйоном. Може, й правда. Вона завжди переконувала себе, що це правда. Несподівано їй при-

гадався замиський готель, де вони, як правило, зупинялися, дрова, що палахкотять у каміні, кімната з легким запахом нафталіну, і вона уявила собі, якими могли б бути найближчі вихідні, уявила прогулянки і розмови з Роже, вечір і пробудження вранці поруч нього, коли попереду хтозна-скільки вільного часу, цілий день, теплий і рівний, як пісок на пляжі. Вона повернулася до телефону. Можна пообідати з приятелькою, піти ввечері пограти у бридж... Але їй нічогосінько не хотілося. І водночас страшно було двох днів самотини. Вона чисто по-жіночому ненавиділа такі педілі в самотині: книжки, які читавш у ліжку, намагаючись якомога розтягти читання, переповнені кінотеатри, можливо, коктейль чи обід у чийсь компанії, а коли повернешся знову додому — неприбрана постіль і таке враження, ніби ти й хвилики не жила від самого ранку. Роже сказав, що подзвонить узавтра. Він говорив знайомим їй аж надто лагідним голосом. Перше ніж іти з дому, вона зачекає його дзвінка. В усякому разі, їй треба прибрати в квартирі, зайнятися тим, до чого її завжди привчала мати, тобто тисячею буденних жіночих справ, яких Поль у душі не терпіла. Ніби час — нікчемне створіння, тільки й варте того, щоб його убити. Проте зараз вона майже шкодувала, що не має смаку до таких речей. Може, й справді настає пора, коли треба не брати штурмом життя, а боронитися, відбиватись від нього, як від нетактовної давньої приятельки. Невже й для Поль уже настав цей час? І їй вчулося за спиною глибоке зітхання, мов багатоголосим хором вимовлене «вже».

Тієї ж суботи, о другій годині, вона вирішила подзвонити мадам Ван ден Беш. Якщо та дивом не в Довілі, можливо, вона зможе попрацювати з нею після обіду. Коли їй чого й хотілося, то тільки цього. «Зовсім як чоловікам,— подумала Поль,— які в неділю йдуть на роботу, аби тільки не бути зі своєю сім'єю». У мадам Ван ден Беш трохи боліла печінка, вона явно нудьгувала і захоплено прийняла пропозицію Поль. Прихопивши безліч різноманітних зразків, Поль прибула на проспект Клебер. Там її зустріла сама

Ван ден Беш у квітчастому халаті, зі склянкою мінеральної води «Евіан» у руці і з нездоровим рум'янцем на обличчі. У Поль промайнула думка, що Сімонів батько мав бути неабияким красенем, щоб урівноважити банальність такого обличчя.

— Як поживає ваш син? Знаєте, якось увечері ми зустріли його.

Поль не додала, що напередодні обідала з ним, і сама здивувалася своїй потаємності. Обличчя її співрозмовниці зараз же набуло мученицького виразу.

— Звідки мені це знати? Він майже не розмовляє зі мною, нічого не розказує, хіба що повідомляє, що залишився без грошей. До того ж він випиває. Та й батько його випивав.

— Щось він не схожий на алкоголіка,— усміхнулася Поль.— У неї перед очима постало гладеньке Сімонове обличчя з ніжним рум'янцем, як у випеченого англійця.

— А він вродливий, правда ж?

Ван ден Беш пожвавішала, витягла купу альбомів, де можна було побачити Сімона в дитинстві, Сімона з кучериками на плечах верхи на поні, Сімона — ліцеїста з наляканим поглядом тощо. Напевно, у них були сотні його фотографій, і Поль у душі зраділа, що він не став ні негідником, ні сексуальним збоченцем.

— Але настає день, коли діти віддаляються від батьків,— сумно зітхнула мати.

І за мить вона стала тією легковажною жінкою, якою напевне завжди була.

— Треба сказати, він просто відбою не має...

— Ще б пак,— чемно сказала Поль.— Ви б не хотіли подивитись на зразки цих тканин, тут є один...

— Називайте мене Терезою, будь ласка.

Вона стала приязною, веліла принести чаю, засинала Поль запитаннями. Поль подумала, що Роже спав з нею двадцять років тому, і марно шукала решток привабливості на цьому обважнілому обличчі. Водночас вона відчайдушно

намагалася перевести розмову на свою роботу, а Тереза знову й знову поверталась до інтимних звірянь. Так бувало завжди. В рисах обличчя Поль було щось урівноважене, горде, що викликало у співрозмовників цілі потоки слів.

— Ви, напевне, молодша за мене,— почала мадам Ван ден Беш (Поль не могла стримати посмішки, почувши оте «напевне»),— але ви розумієте, як може впливати обстановка, декоративне тло...

Поль не слухала її далі. Ця жінка когось їй нагадувала. І вона зрозуміла, що мадам Ван ден Беш їй нагадує ту Терезу, яку напередодні зобразив Сімон. І ще подумала, що в нього безперечний дар імітації і так само безперечна жорстокість, прихована за зовнішньою сором'язливістю. Адже кинув він їй в обличчя: «Я звинувачую вас у тому, що ви не зазнали кохання... ішли в житті манівцями і з усім змирилися... я засуджую вас на самотність». Чи не її він мав на увазі? Невже він здогадався? Чи не навмисне він усе це сказав? На цю думку вона спалахнула гнівом.

Вона більше не слухала нескінченної Терезиної балаканини й аж здригнулася, коли увійшов Сімон. Він зупинився як укопаний, скорчив гримаску, щоб приховати радість, і та його радість розчулила Поль.

— О, я прийшов саме вчасно. Зараз я вам допоможу.

— На жаль, я мушу вже йти.

Їй хотілось якомога скоріше вийти, втекти від очей матері й сина, відсидітись удома з книжкою в руках. Зараз вона мала б їхати в машині разом з Роже, вмикати й вимикати приймач, сміятися з ним і лякатись, коли в ньому прокидалася сліпа запеклість автомобіліста, через яку їм коли заглядала у вічі смерть.

Вона повільно встала.

— Я проведу вас,— запропонував Сімон.

Уже на порозі вона обернулася до нього і вперше, відколи він увійшов, подивилась йому в обличчя. Він мав поганий вигляд, і Поль не втрималась, щоб не сказати йому про це.

— Просто погода така,— пояснив він.— Чи не можна провести вас униз?

Поль здвигнула плечима, і обоє стали спускатися сходами. Він мовчки йшов позаду. На першому поверсі Сімон зупинився, і, не чуючи його кроків, Поль оглянулася. Він стояв, сперся на поруччя.

— Ви повертаєтесь?

Електричні лампочки, що вмикаються на кілька хвилин, погасли, і на широкі сходи падало тепер лише тьмяне світло з вузького вікна. Поль глянула вздовж стіни, шукаючи, де вмикач.

— Кнопка позаду вас,— обізвався Сімон.

Він зійшов з останньої сходинки і підступив до неї. «Зараз він на мене накидеться»,— з нудьгою подумала Поль. Він простяг до вмикача руку з лівого боку її голови, увімкнув світло, а правою рукою сперся на стіну з другого боку. Поль не могла й ворухнутися.

— Пропустіть мене,— дуже спокійно сказала вона.

Він нічого не відповів, тільки нахилився й обережно поклав голову їй на плече. Вона почула гучне биття його серця і несподівано для самої себе схвилювалася.

— Пустіть, Сімене... мені це неприємно.

Але він навіть не зворухнувся. Тільки двічі прошепотів: «Поль, Поль», а вона дивилась поза його плечем просто на сходову клітку, велику, сумну й мовчазну.

— Сімончику,— тихо сказала вона,— дозвольте мені пройти.

Він одхилився, і, вже йдучи, вона ледь усміхнулася йому.

Розділ VI

У неділю, прокинувшись, Поль знайшла під дверима записку на зразок тих, які колись поетично називали голубими. І вона справді здалася їй поетичною, бо на ясне,

вміте дощами осіннє небо зійшло сонце й заповнило кімнату теплим світлом і тінями. «В залі Плейель о шостій гарний концерт, — писав Сімон. — Чи любите ви Брамса? Пробачте за вчорашнє». Поль усміхнулася. Усмішку в неї викликало друге речення: «Чи любите ви Брамса?» Такі запитання ставили їй хлопчики, коли вона мала сімнадцять. Звичайно, і пізніше також ставили подібні запитання, тільки не прислухалися до відповідей. Але у її колі і в такі літа хіба хто кого слухає? Та чи ж любить вона Брамса?

Вона ввімкнула програвача, порилася серед своїх платівок і знайшла на зворотному боці увертюри Вагнера, яку знала напам'ять, концерт Брамса, що його жодного разу ще не ставила. Роже любив Вагнера. Він завжди казав: «Чудово, стільки гуркоту, оце так музика». Вона поставила концерт, початок видався їй занадто романтичним, і вона перестала слухати. Похопилася лише тоді, як скінчилася платівка, і дорікнула собі за неуважність. Тепер їй потрібен був тиждень для того, щоб дочитати книжку, вона не зразу знаходила сторінку, на якій зупинилася, забувала й мелодії. Її увагу поглинали тільки зразки тканин та чоловік, якого ніколи не було поряд. Вона втрачала себе, втрачала свою стежку в житті і ніколи не віднайде себе знову. «Чи любите ви Брамса?» Вона підійшла на хвилинку до відчиненого вікна, в очі їй ударило сонце і на мить засліпило. І оте коротеньке речення: «Чи любите ви Брамса?» раптом відкрило перед нею безмір усього забутого: усе, що пішло в мпнуле, усі запитання, які вона свідомо уникала собі ставити. «Чи любите ви Брамса?» Чи любить вона ще хоч щонебудь, крім самої себе і свого власного існування? Звичайно, вона казала, що любить Стендаля, знала, що любить його. Саме так: знала. І, може, вона тільки знала, що любить Роже. Добре засвоєні істини. Надійні віхи. Їй захотілося з ким-небудь порозмовляти, як бувало у двадцять років.

Вона подзвонила Сімонові. Вона ще не знала, що скаже йому. Можливо: «Я не знаю, чи люблю Брамса, навряд».

Вона не знала, чи піде на концерт. Це залежатиме від того, що він їй скаже, від інтонації його голосу. Вона вагалася, і це вагання було їй приємне. Але Сімон поїхав обідати десь за місто і приїде переодягтись о п'ятій вечора. Поль поклала трубку. А тим часом вирішила піти на концерт. Вона думала: «Я йду це на зустріч із Сімоном, а на зустріч із музикою; можливо, я щонеділі ходитиму туди на денні концерти, якщо там не відразлива атмосфера: це неогане заняття для самотньої жінки». І водночас їй було страшенно шкода, що сьогодні неділя і вона не може негайно побігти до крамниці й закупити свого улюбленого Моцарта разом з кількома платівками Брамса. Вона тільки боялася, щоб Сімон на концерті не тримав її за руку; боялась тим дужче, що передбачала це, а підтвердження передчуттів наганяло на неї нестерпну нудьгу. Коли вона любила Роже, то ще й тому, що він ніколи не робив того, чого вона сподівалась у звичайних ситуаціях, і поводився завжди трохи не так, як інші.

О шостій, уже в залі Плейєль, вона опинилась у вирі натовпу і ледве знайшла Сімона, який мовчки простяг їй квитка; вони швидко збігли сходами серед гамору й метушні білетерш.

Зала була велика, темна, з оркестру долинали незграйні звуки різних інструментів, ніби такий вступ мав згодом допомогти публіці краще оцінити чудо музичної гармонії. Поль повернулася до свого сусіда.

— Мушу сказати, я не знала, чи люблю Брамса.

— А я не знав, чи ви прийдете,— відповів Сімон.— Запевняю вас, мені байдужісінько, любите ви Брамса чи ні.

— Як вам велося за містом?

Він здивовано глянув на неї.

— Я вам дзвонила,— зізналася Поль,— хотіла сказати, що... що я прийду.

— А я так боявся, що ви подзвоните й відмовитесь або зовсім не подзвоните, що аж утік,— сказав Сімон.

— Гарно на природі? Куди ви їздили?

З якоюсь гіркою втіхою вона уявила собі Уданське узвишся в надвечірньому світлі, і їй захотілося послухати розповідь Сімона. О цій годині вони з Роже спинилися б у Сетейлі і йшли б знайомою дорогою попід рудими кронами дерев.

— Я катався,— сказав Сімон,— і не дививсь на назви. Вже починають...

Залунали оплески, диригент уклонився публіці, звів свою паличку, і вони обое розслабилися в кріслах разом з двома тисячами слухачів. Виконували концерт, що здавався Сімонові досить знайомим,— трохи патетичний, часом надто патетичний. Він чув дотик ліктя Поль і з кожним злетом музики ніби й собі відривався від землі. Та як тільки музика починала завмирати, він знову чув покашлювання сусідів, помічав химерної форми череп чоловіка, що сидів на два ряди попереду, особливо відчував свій гнів. У готелі поблизу Уданського узвишся він зустрів Роже з якоюсь дівчиною. Роже підвівся й привітався до Сімона, не відрекомендувавши його тій дівчині.

— Мені здається, ми з вами надто часто зустрічаємось.

Від несподіванки Сімон промовчав. Роже погрожував йому очима, наказував мовчати про цю зустріч; дякувати богу, він хоч не дивився на нього по-змовницькому, як бабій на бабія. То був лютий погляд. Сімон промовчав. Роже він не боявся, він боявся завдати болю Поль. Ніколи з Поль не станеться нічого поганого з його вини, він заприсягся собі в цьому; вперше в житті у нього виникло бажання захистити когось від біди. Йому, якому всі жінки швидко набридали, навіть лякали його своїми зізнаннями, своїми таємницями, своїм прагненням будь-що нав'язати йому роль чоловіка-покровителя, йому, Сімонові, такому звиклому до втеч, раптом забажалося повернутися й чекати. Але доки чекати? Доки ця жінка зрозуміє, що кохає пересічного хама? Однак саме такі речі доходять до свідомості найповільніше в світі... Вона, напевне, журиться, мабуть, з усіх боків обмірковує поведінку Роже, може, помітила вже тріщи-

ну в їхніх стосунках. Раптом над оркестром злетів голос скрипки, відчайдушно забився на надривній ноті й затих, а на нього накотилася хвиля звуків решти оркестрових інструментів. Сімон ледве втримався, щоб не обернутися, не пригорнути до себе Поль і не поцілувати її. Так, поцілувати... Він уявив, як нахилиється над нею, як його губи торкаються її уст, вона закидає руки на його шию... Він заплющив очі. Побачивши вираз його обличчя, Поль подумала, що він і справді меломан. Та в цю хвилину його тремтлива рука знайшла її руку, і Поль нетерпляче вивільнила її.

Після концерту він повів її пити коктейль, тобто вона випила апельсинового соку, а він — подвійний нерозведений джин. Поль подумала, що острахи мадам Ван ден Беш, певно, небезпідставні. З блискучими очима, розмахуючи руками, Сімон говорив про музику, але вона слухала його не уважно. Можливо, Роже пощастить вчасно виїхати з Лілля, і вони ще встигнуть разом повечеряти. Крім того, на них уже оглядалися. Сімон був надто вродливий або надто молодий, а вона вже ні, принаймні як на його супутницю.

— Ви мене не слухаєте?

— Чому ж, слухаю. Але пора вже йти. Мені мають подзвонити додому, і, крім того, на нас усі дивляться.

— Але ж ви мали б звикнути до цього! — захоплено вигукнув Сімон. Завдяки музиці й джинові він почував себе остаточно закоханим.

Поль засміялася: часом він буває неймовірно зворушливим.

— Попросіть рахунок, Сімене.

Він послухався її так неохоче, що вона вперше за весь вечір уважно подивилась на нього. А що, коли він потроху закохується в неї, що, коли його гра обернеться проти нього самого? Їй здавалось, він тільки прагне нових перемог, але він, мабуть, простіший, чутливіший і не такий уже й марнославний. Дивно, проте саме його незвичайна врода

шкодила йому в її очах. Вона вважала його аж занадто вродливим. Надто вродливим, щоб бути щирим.

Якщо це справді так, вона даремно зустрілася з ним, краще було б відмовитись. Сімон покликав офіціанта і, не кажучи й слова, крутив у руках свою склянку. Він замовк несподівано. Поль поклатла долоню на його руку.

— Не сердьтеся на мене, Сімоне, я трохи поспішаю. На мене, певно, чекає Роже.

Того першого вечора, в «Режіні», Сімон її запитав: «Чи любите ви Роже?» Що вона відповіла йому? Вона вже не пригадує. У всякому разі він повинен знати.

— А,— сказав він,— Роже... Мужчина. Неперевершений чоловік.

Поль не дала йому договорити.

— Я люблю його,— сказала вона і відчула, що червоніє. Їй здалося, що вона промовила це якимсь театральним тоном.

— А він?

— І він мене теж.

— Ще б пак. Усе чудово у цьому найчудеснішому із світів.

— Не вдавайте з себе скептика,— лагідно сказала вона.— Ви ще замолодий для цього. У вашому віці ви маєте вірити у майбутнє, ви...

Він ухопив її за плечі і струсонув.

— Не глузуйте з мене, перестаньте зі мною так розмовляти...

«Я геть забуваю, що він чоловік,— подумала Поль, памагаючись вивільнитися.— У цю хвилину в нього обличчя зрілого чоловіка, прииженого чоловіка. Та й справді: йому не п'ятнадцять, а двадцять п'ять!»

— Якщо я й глузую, то не з вас, а з вашої поведінки,— м'яко сказала вона.— Ви граєте...

Він відпустив її. Вигляд у нього був стомлений.

— Справді граю,— погодився він.— Перед вами я граю і роль молодого блискучого адвоката, і роль поклонника, і

роль зманіженої дитини, і хтозна-які ще ролі. Але відколи я познайомився з вами, усі свої ролі я граю тільки для вас. Вам не здається, що це кохання?

— Непогане визначення кохання,— усміхнулася Поль. На якусь хвилину вони зніяковіло замовкли.

— Я волів би грати роль пристрасного коханця,— промовив Сімон.

— Адже я вам сказала: я люблю Роже.

— А я — я люблю свою матір, свою стареньку няню, свою машину...

— Я не бачу між цим зв'язку,— урвала вона його.

Її поривало встати й піти. Як може оцей маленький недорослий хижак збагнути її історію, їхню історію,— п'ять років радощів, сумнівів, тепла і мук? Ніхто не зможе розлучити її з Роже. І Поль відчула таку вдячність своєму коханому за цю певність, таку ніжність до нього, що мимоволі сперлась на стіл.

— Ви любите Роже, але ви самотня,— промовив Сімон.— Ви самотня в неділю; вечеряєте ви також сама, і, мабуть, ви... ви часто спите сама. А я спав би поруч, цілу ніч тримав би вас у своїх обіймах, цілував би вас, поки ви спите. Я, я ще можу кохати. А він уже ні. Ви самі це знаєте...

— Ви не маєте права...— обурено промовила вона, встаючи.

— Я маю право казати, що думаю. Маю право закохатися в вас і, якщо зможу, відняти вас у нього.

Але Поль була вже на вулиці. Сімон підвівся і знову сів, обхопивши руками голову. «Мені потрібна вона,— думав він,— мені потрібна вона... інакше я дуже страждатиму».

Розділ VII

Вихідні минули досить приємно. Ця Мейзі — вона майже зізналась йому, що насправді її звати Марсель, але це ім'я, звичайно, здавалося їй занадто простим з огляду

на її претензії майбутньої кінозірки — ця Мейзі дотримала слова. Лігши, вона вже не вставала з ліжка на відміну від деяких знайомих Роже, для яких існували години коктейлю, сніданку, обіду, чаю і таке інше, що були завжди приводом показати свої туалети. Цілих два дні вони не виходили з номера, вийшли один лише раз, і він, природно, наткнувся на того молоденького красеня, Терезиного сінка. Звісно, навряд чи хлопчисько десь зустріне Поль, та все ж Роже відчував невизрачну тривогу. Поїздка до Лілля була все ж таки грубуватою вигадкою, хоча він не вважав, що ображає Поль своєю зрадою чи навіть своєю брехнею. Але його зради не повинні лишати слідів ні в часі, ні в просторі. «А знаєте, в неділю я зустрів в Удані вашого приятеля, він обідав там у ресторані». Він уявляв, як Поль сприйме ці слова: вона нічого не скаже, тільки на секунду відведе погляд. Змучена Поль... Цей образ давно вже втратив свою новизну для Роже, він так часто гнав його з-перед очей, що йому й самому вже було соромно; соромився він і своєї радості від того, що сьогодні знову побачить Поль, поїде до неї відразу, як тільки підкине додому Мейзі—Марсель. Але Поль цього не знатиме. За ці два дні вона, мабуть, відпочила без нього, він таки надто часто вечорами забирає її з дому; вона грала з друзями в бридж, прибирала в квартирі, читала оту нову книжку... І раптом Роже сам здивувався, чому він так наполегливо силкується відгадати, що робила Поль у неділю.

— Ти добре водиш машину,— почувся поруч нього голос, і він, стрепенувшись, подивився на Мейзі.

— Ти так вважавш?

— А втім, ти все добре робиш,— додала вона, знеможено відкинувшись на спинку сидіння.

Йому кортіло сказати, щоб вона забула про все, хоч на секунду забула про своє струнке тільце і про свої вдоволені апетити. Вона закохано засміялася, тобто їй здалося, ніби вона закохано засміялася, взяла його руку й поклала собі на стегно. Воно було пружне й тепле, і він усміхнувся.

Мейзі виявилась дурненькою балакучою комедіанткою. Сприймаючи в коханні лише один бік, вона надавала йому особливої гостроти, а її манера зводити нанівець будь-який прояв піжності, дружнього ставлення чи зацікавлення Роже робила її ще спокусливішою. «Хтите, самозакохане і вульгарне створіння, з яким мені ніпрощо розмовляти, але яке дає мені море насолоди». Він голосно засміявся. Вона не спитала, чому він сміється, а мовчки простягла руку до приймача. Роже простежив очима за її жестом... Що сказала того вечора Поль, вмикаючи радіо? Щось із приводу радіо та їхніх вечорів?.. Він уже точно не пам'ятав. Передавали якийсь концерт; Мейзі пошукала іншої музики, та оскільки нічого кращого не було, повернулася на попередню хвилю. «Ви слухали концерт Брамса»,— оголосив диктор цаниним голосом, і почувся шум оплесків.

— Коли мені було вісім років, я хотів стати диригентом,— сказав Роже.— А ти?

— А я хотіла зніматися в кіно,— відповіла Мейзі.— І я доскочу свого.

Він подумав, що це цілком можливо, очевидно, таки доскочить, і зупинив машину перед її під'їздом. Вона вцепилася за відлогу його піджака.

— Завтра я вечеряю з моїм осоружним покровителем. Але мені хочеться скоро-скоро побачитися знову з моїм маленьким Роже. Я тобі подзвоню, як тільки випаде вільна хвилина.

Роже всміхнувся, його тішила роль таємного молодого коханця, тим паче, що суперник був чоловік його віку.

— А ти? — запитала вона.— Ти зможеш? Мені казали, що ти не вільний...

— Я вільний,— відповів він, трохи кривлячись. Не буде ж він, зрештою, розмовляти з нею про Поль! Вона виплигнула на тротуар, помахала ручкою з дверей під'їзду, і він поїхав. Остання фраза трохи бентежила його. «Я вільний» означало: «вільний від обов'язків». Роже натиснув на

газ; він хотів чимшвидше побачити Поль, — лише вона може його заспокоїти і, звичайно, заспокоїть.

Мабуть, вона щойно повернулася, бо ще не встигла скинути пальта; лице в неї було бліде, і коли він увійшов, вона припала до нього, увіткнувшись обличчям у його плече, і завмерла. Він обняв її, притиснувся щокою до її кіс і чекав, поки вона заговорить. Добре, що він поспішав до неї, він їй був потрібен, з нею, напевне, щось сталося, і, подумавши, що його таки не обмануло передчуття, він відчув, якою безмежною стала його ніжність до неї. Він її опора. Звичайно, вона і сильна, і незалежна, і розумна, але він чудово знав, що в ній більше жіночості, ніж у будь-якій із жінок, що зустрічалися на його шляху. Саме тому він їй конче потрібний. Вона тихо вивільнилася з його обіймів.

— Вдало з'їздив? Як Ліллль?

Він мигцем глянув на неї. Ні, звичайно, вона ні про що не здогадується. Вона не з тих, хто розставляє чоловікам такі пастки. Він звів брови.

— Так собі. А ти? Що з тобою?

— Нічого, — сказала вона і відвернулася.

Він не наполягав: згодом сама все розповість.

— А що ти робила?

— Вчора я працювала. А сьогодні була на концерті в залі Плейєль.

— Ти любиш Брамса? — з усміхом запитав він.

Вона стояла до нього спиною і обернулася так різко, що він на крок відступив.

— Чому ти питаєш?

— Повертаючись, я чув частину концерту по радіо.

— Так, його транслювали, це правда... Але мене дивує твоя несподівана любов до музики...

— А мене твоя. Чого це раптом ти надумалась? Я гадав, ти граєш в бридж у Даре або...

Поль увімкнула в маленькій вітальні світло. Стомленим рухом скинула пальто.

— Молодий Ван ден Беш запросив мене на концерт; робити мені було нічого, до того ж я не могла згадати, чи люблю Брамса... Повіриш?.. Я не могла згадати, чи люблю Брамса...

Вона засміялася, спочатку тихо, потім дедалі голосніше. У голові Роже здійнявся цілий вихор думок. Сімон Ван ден Беш? Чи не розповів він про їхню зустріч... в Удані? І чого вона раптом сміється?

— Поль,— сказав він,— заспокойся. І взагалі, що ти робила з тим хлопчиськом?

— Слухала Брамса,— відповіла вона і знов засміялася.

— Та годі говорити вже про Брамса...

— Але ж ішлося саме про нього...

Він узяв її за плечі. Від сміху на очах у неї виступили сльози.

— Поль,— промовив він.— Моя Поль... Що тобі наговорив той тип? І взагалі, що він од тебе хоче?

Роже аж кипів люттю. Він почував, що його вибили з сидла, пошили в дурні.

— Звісно, йому двадцять п'ять років,— промовив він.

— Як на мене, то це вада,— м'яко сказала Поль, і він знову її обняв.

— Поль, я тобі так вірю, так вірю! Для мене нестерпна сама думка про те, що тобі може сподобатись якийсь нікчемний вітрогон.

Він міцно пригорнув її до себе. Несподівано він уявив, як Поль простягає руки до іншого, як Поль цілує іншого, дарує свою ніжність, свою увагу іншому; він мучився.

«Чоловіки нічого не хочуть розуміти»,— подумала без гіркоти Поль.— «Я тобі так вірю, так вірю, що можу зраджувати тебе, лишати тебе саму й не можу навіть уявити, що ти відповіси мені тим самим. Чудасія, та й годі!»

— Він гарненький, але в ньому немає нічого цікавого,— промовила вона.— Оце і все. Де ми з тобою поведемося?

Розділ VIII

«Вибачте мені,— писав Сімон.— Я справді не мав права так говорити. Я ревнував, хоча мені здається, що ревнувати можна лише ту людину, яка належить тобі. У всякому разі я, десь-найпевніш нагаював на Вас нудьгу. Незабаром Ви позбудетесь мене,— я їду зі своїм шановним метром у провінцію вивчати матеріали якогось судового процесу. Ми житимемо у старому сільському домі його приятелів. Уявляю: постіль там пахнутиме вербеною, в кожній кімнаті топтитиметься камінь, і щоранку під моїм вікном співатимуть пташки. Але я знаю: цього разу я не зможу грати роль буколичного пастушка. Ви спатимете поруч мене, я Вас уявлятиму на відстані простягнутої руки, освітленою полум'ям каміна; я там затримаюся якнайдовше. Не вірте — навіть якщо Ви ніколи не захочете мене бачити,— не вірте, що я не кохаю вас.

Ваш Сімон».

Лист вислизнув з пальців Поль, упав на ковдру, потім на килим. Поль знов опустила голову на подушку, заплющила очі. Він напевне кохає її. Вона погано спала і з самого ранку почувала себе стомленою. Чи не через оту коротеньку фразу, що вихопилась у Роже, коли вона напередодні розпитувала його про дорогу назад; він сказав коротеньку фразу, на яку вона спочатку навіть не звернула уваги, але він затнувся і останні слова пробурмотів ледве чутно.

«Звичайно, повертатися в неділю завжди противно... Але зрештою на автостраді, навіть забитій машинами, завжди можна їхати з доброю швидкістю...»

Якби він не змінив інтонації, вона, без сумніву, нічого не помітила б. Якийсь підсвідомий рефлекс, страшний рефлекс самозахисту, вкрай загострений у неї за останні два роки, допоміг би їй миттю уявити чудову нову автостраду на Лілль. Однак він не доказав, вона про все здогадалась, але навіть не подивилася на нього і ще й сама мусила через чверть хвилини відновлювати їхній діалог спокійних

людей. Аж до кінця вечері вони розмовляли в спокійному тоні, проте їй здавалося, що втома й знесилення, які її гнітили більше, ніж ревності й цікавість, ніколи не покинуть її. Перед собою вона бачила таке знайоме і кохане лице, очі, що допитливо вдивлялися в неї, намагаючись збагнути: здогадалася чи ні, очі, що, як жорстокий кат, шукали на її обличчі слідів страждання. І вона подумала: «Невже йому не досить того, що він завдав мені болю? Краще хай би вже був байдужий до моїх мук». І їй здавалося, що вона ніколи не зможе підвестися з стільця, не зможе перетнути зал ресторану з такою легкістю і грацією, яких він чекав від неї, не зможе навіть сказати йому «до побачення» на порозі свого дому. Зараз їй хотілось бути здатною на інше: вилаяти його найпослідущими словами, жбурнути в обличчя його ж склянку, відкинути геть власну гідність, усе, завдяки чому вона викликала в людей повагу, позбутися всього, чим вона відрізнялася від доброго десятка його шльондр. Вона сама воліла б бути такою, як вони. Він їй немало торочив, що знаходить у них; він, мовляв, є такий, як є, і ні з чим не бажає критися від неї. Так, по-своєму він порядний. Та інколи вона задумувалась: чи порядність, єдина порядність, яка тільки можлива у цьому заплутаному житті, не в тому й полягає, щоб досить сильно когось кохати, принести щастя іншому? Навіть у разі потреби відмовляючись від своїх улюблених теорій.

Сімонів лист так і залишився на килимі; встаючи з ліжка, Поль наступила на нього. Вона підняла його і перечитала. Потім відчинила шухляду столу, взяла ручку, папір і написала відповідь.

Сімон лишився у вітальні сам, не бажаючи штовхатись у натовпі вболівальників, які після закінчення процесу прийшли вітати його великого наставника. Будинок був холодний і сумний, минулої ночі Сімон мерз; у вікні виднів нерухомий пейзаж: двоє голих дерев і лужок, де серед по-

жовклої трави помалу гнили двое плетених крісел, які байдужий садівник лишив на поталу осінній негоді. Сімон читав англійський роман, якусь чудну історію про жінку, обернену в лисицю, і час від часу голосно сміявся, але піяк не міг знайти зручної пози: він то клав ногу на ногу, то опускав їх додолу, але фізичне відчуття незручності поступово вклинювалось між ним і книжкою, і зрештою Сімон устав, поклав роман і вийшов.

Він дійшов до ставочка у кінці парку, вдихаючи пахощі осіннього холоду, осіннього вечора, до яких домішувався запах вогнища, — удалині палили опале листя, і він бачив через паркан ледь помітний струмінь диму. Найбільше йому подобався саме цей запах, і він на секунду зупинився, заплющив очі й глибоко вдихнув повітря. Подеколи якась пташка озивалась тихим скрипучим голосом, і ця бездоганно сумна картина, поєднання всіх відтінків суму, чимось полегшувала його власний сум. Він нахилився над темною водою, занурив у неї руку, подивився на свої худі пальці, які крізь воду здавалися посадженими навскоси, майже перпендикулярно до долоні. Він не ворухився, тільки повільно стиснув під водою руку в кулак, ніби сподівався піймати таємничу рибку. Він не бачив Поль уже сім днів, навіть сім з половиною. Вона, мабуть, одержала його листа, звизала плечима й заховала, щоб на нього не натрапив Рोजе і не став глузувати. Бо Поль добра, Сімон це знав. Вона і добра, її ніжна, і нещаслива — вона йому потрібна. Але як зробити, щоб вона це зрозуміла? Одного вечора в цьому похмурому будинку він спробував думати про неї так довго, так напружено, щоб його думки досягли її аж у далекому Парижі, і навіть спустився у самій піжамі в бібліотеку пошукати якусь книжку з телепатії. Але нічого, звісно, не знайшов. Все це було по-дитячому, він сам це розумів: коли треба було виплутатися зі скрутного становища, він не раз удавався до дитячих вигадок або покладався на щасливий випадок. Але Поль належала до тих жінок, почуття яких потрібно заслужити, і він не міг заплющувати на це

очі. Йому не вдасться полонити її лише своїми чарами. Навпаки, він відчував, що його зовнішність вадить йому в її очах. «У мене обличчя підмайстра з перукарні»,— простогнав він, і пташка на секунду урвала свій надокучливий крик.

Він повільно поплентався додому, ліг на килим, підкинув у камін поліно. Незабаром прийде метр Флері зі скромно-тріумфальним виглядом, але ще самовпевненіший, ніж завжди. Він згадуватиме про знамениті процеси перед засліпленими його блиском провінціалками, а ті, трохи осоловілі, за десертом дедалі частіше поглядатимуть ледь затуманеними від бургундського очима на його молодого асистента, чемного і мовчазного, тобто на нього самого. «Ви можете мати успіх он у тісі, Сімон»,— шепне йому метр Флері й покаже на найстарішу з присутніх дам. Вони вже виїздили разом, але настирливі натяки знаменитого адвоката ніколи не заводили надто далеко ні одного, ні другого.

Його передчуття здійснилися. Правда, обід удався: такий веселий обід бував у його житті не часто. Сімон говорив не вгаваючи, перебивав знаменитого адвоката і зачарував усіх присутніх дам. Перед обідом метр Флері вручив йому листа, пересланого з проспекта Клебер на руанський суд. Лист був від Поль. Сімон тримав руку в кишені, торкаючись пальцями до листа, і всміхався від щастя. За жартами й розмовами він намагався якнайточніше пригадати зміст листа, повільно відновлював його в пам'яті.

«Сімончику,— вона завжди його так називала,— Ваш лист занадто сумний. Я не варта такого суму. До того ж я нудьгувала без Вас. Сама не збагну, що зі мною сталося». І вона ще раз написала його ім'я: «Сімон» і додала ще двоє чудових слів: «Повертайтеся скоріше».

І він повернеться негайно, як тільки скінчиться обід. Він мчатиме стрімголов до Парижа, проїде в неї повід вікнами, можливо, зустрине її.

О другій годині він уже був проти її будинку, але не мав сили зрушити з місця. За півгодини перед ним зупи-

нилась машина, Поль вийшла сама. Сімон, нерухолий, дивився, як Поль перейшла вулицю, помахала рукою вслід машині, що поїхала далі. Він, як і перше, не міг ворухнутися. Це була Поль. Він кохав її, він прислухався до цього кохання, яке кликало Поль, доганяло її, розмовляло з нею; Сімон слухав його закликаючи, налякано, почувачи тільки біль і спустошення.

Розділ IX

Озеро в Булонському лісі простяглося перед ними, освітлене тьмяним сонцем, крижанисто холодне; лише один човняр, один із тих дивних людей, котрі щоденно намагаються підтримувати свою форму, до якої зрештою всім байдуже, — їхня зовнішність така невиразна! — докладав неймовірних зусиль, ніби силкуючись повернути літо; його весло часом здіймало блискучий сніг води, сріблястий і майже недоречний тепер, коли крізь заляклі дерева проглядала зимова журба. Поль дивилася, як він уперто веслує, наморщивши лоба. Він обійде на байдарці острів і повернеться додому стомлений і самовдоволений; і вона бачила щось символічне у цьому його щоденному впертому кружлянні навколо острова. Сімон, сидючи поруч неї, мовчав. Він чекав. Вона обернулася до нього і всміхнулася. Він також глянув на неї, але на усмішку не відповів. Йому здавалося, ніби немає нічого спільного між тією Поль, задля якої він напередодні на шаленій швидкості перетнув департамент, Поль, готовою віддатись йому, голою, покірною, як учорашня дорога, і ось цією Поль — спокійною, не дуже їй радою їхній зустрічі, майже сонною, — що сиділа поряд нього на залізному стільці серед сірого набридливого краєвиду. Він був розчарований і, зумисне витлумачивши криво своє розчарування, вирішив, що вже не любить її. Отой тиждень одержимості в сумному сільському домі був досить

яскравим прикладом, до якого безглуздя може його довести уява. Та все ж він не міг побороти в собі запаморочливого болісного жадання, що хвилиною накочувалось від самої думки, як він закине назад це стомлене обличчя, боляче притисне її голову до бильця стільця і наблизить свої губи до її спокійних повних уст, із яких уже дві години зривалися заспокійливі люб'язні слова непотрібного йому втішання. Вона написала йому: «Повертайтеся скоріше». І він тепер кається, що спрагло чекав цих слів, а ще більше — що так зрадив їм, що був, як дурень, на сьомому небі від щастя й довіри. Тепер він волів бути нещасливим з якихось поважних причин, ніж безпричинно щасливим. Він сказав їй це: вона відвела очі від весляра і пильно подивилася на Сімона.

— Сімончику, тепер усі такі. Отже, ваше бажання цілком природне.

Вона засміялася. Сьогодні вранці він примчав, як божевільний, на проспект Матіньон, і вона зразу ж дала йому зрозуміти, що лист нічого не означає.

— І все ж таки,— повернувся він до того, що весь час мучило,— ви не з тих жінок, які будь-кому пишуть: «Повертайтеся скоріше».

— Я була зовсім сама,— зізналась Поль.— І в якомусь дивному стані. Очевидно, я не повинна була писати: «Повертайтеся скоріше», це правда.

Проте думала вона навпаки. Вона була щаслива, що Сімон поруч. До його приїзду вона почувала себе такою самотньою, такою самотньою! У Роже новий флірт (її не залишили у невіданні) з молоденькою жіночкою, схибнутою на кіно; він, здається, скоріш соромиться нового зв'язку, хоча між ними ні разу не було про це мови; в інших випадках, коли він пишався собою, він не виставляв перед нею стільки різноманітних алібі. На тому тижні вони двічі вечеряли разом. Тільки двічі. Насправді, якби поруч не було цього хлопчика, що страждає через неї, вона почувала б себе вкрай нещасливою.

— Ходімо звідси,— промовив він,— ви пудьгуєте.

Не заперечивши, вона підвелася. Їй хотілося довести його до крайнощів, і вона сама на себе сердилася за це, мов за якусь жорстокість. Така жорстокість була ніби зворотним боком суму, безглуздою потребою помститись на тому, хто ні в чому не винен. Вони сіли в маленький автомобільчик Сімона, і він гірко посміхнувся, пригадавши, якою уявляв собі цю першу після розлуки поїздку разом: правою рукою він тримає руку Поль, а машину веде самою лівою, творячи чудеса спритності, і до нього схиляється прекрасне обличчя Поль. Він навмання простяг руку в її бік, і вона взяла її у свої долоні. Вона подумала: «Невже я не можу хоч раз, один-однісінький раз подуріти?» Сімон зупинив машину, Поль нічого йому не сказала, і він подивився на свою руку, що нерухомо лежала між її ледь розтуленими долонями, готовими першої-ліпшої миті відпустити цю руку, бо якраз цього їй і хотілося, і він відкинув назад голову, несподівано відчувши смертельну втому, змирившись з тим, що йому доведеться залишити її назавжди. В цю мить він постарів на тридцять років, скорився життю, і Поль уперше ніби побачила його справжнім, без усього напускного.

Уперше він здався їй схожим на неї, на них із Роже, і зовсім не тому, що вона переконалася, який він вразливий,— вона завжди це знала і не уявляла людей, зовсім позбавлених вразливості. Ні, він здався їй звільненим, очищеним від усього, що дарувала йому молодість, врода, недосвідченість і що було нестерпним у її очах; у її очах він завжди був бранцем, бранцем своєї влаштованості, свого не ускладненого ніякими труднощами життя. Та ось він закинув голову, повернув не до неї а до дерев свій профіль ледве живої людини, неспроможної вже відповісти ударом на удар. І водночас вона пригадала Сімона таким, яким побачила його вперше,— в халаті, веселого, онімілого перед нею,— і їй захотілося повернути його самому собі, остаточно відштовхнути його, віддати у владу скороминущому

сумові й тисячі майбутніх дівчаток, що їх зовсім неважко собі уявити. Час навчить його краще за неї, хоча й не так швидко. Його рука нерухомо лежала в її долонях, вона відчувала пальцями биття пульсу, і раптом із сльозами на очах, не знаючи, чи вона оплакує цього надто лагідного юнака, чи своє невеселе життя, вона піднесла його руку до губів і поцілувала.

Не сказавши жодного слова, він рушив. Між ними вперше щось відбулося. Сімон відчув це і був навіть щасливіший, ніж напередодні. Нарешті вона «розгледіла» його, і якщо він був такий дурний, що уявляв, ніби їхня близькість має початися неодмінно з ночі любовних утіх, то нехай нарікає сам на себе. Йому потрібно буде ще багато терпіння, багато ніжності і, безперечно, багато часу. І Сімон почував, що він терпеливий, ніжний і що в нього попереду ціле життя. Він подумав навіть, що коли й настане ота ніч кохання, то це буде лише етапом, а не завершенням усього, як він загалом собі уявляв; що у них іще будуть і дні, і ночі і що тим дням і ночам ніколи не буде краю. І водночас він нестерпно її жадав.

Розділ X

Мадам Ван ден Беш старіла. Досі, з огляду на свою зовнішність і на те, що можна назвати словом «покликання», вона — принаймні до несподіваного одруження з Жеромом Ван ден Бешем — керувалася принципом «краще дружити з чоловіками, аніж з жінками», а тепер, із приходом старості, відчувала себе жахливо самотньою і стала чіплятися за першого стрічного, байдуже, чоловік то чи жінка. В особі Поль вона знайшла ідеальну співрозмовницю тільки тому, що між ними існували ділові стосунки. Квартира на проспекті Клебер була перевернута догори дном; Поль му-

сила приходити туди майже щодня, і мадам Ван ден Беш знаходила тисячу зачіпок, аби щоразу її затримати коло себе. До того ж Поль, незважаючи на свою зовнішню неухвалюваність, здавалось, приятелювала з Сімоном; хоча мадам Ван ден Беш марно шукала найменшого натяку на якісь ближчі взаємини між ними, вона не могла утриматись від підморгувань і трохи сумнівних натяків, які відскакували від Поль, зате до нестями драгували Сімона. Якось увечері він, блідий, розкуйовджений, накинувся на неї і став погрожувати — їй, матері! — якщо вона «все зіпсує».

— Що зіпсую? Дай мені спокій! Спиш ти з нею чи ні?

— Я тобі вже казав, що ні.

— Тоді в чому річ? Якщо вона сама про це не думає, то я примушу її подумати. Це тобі піде тільки на користь. Вона не дівчинка. Ти водиш її на концерти, на виставки і ще бозна-куди... Думаєш, їй це цікаво? Дурнику, ти не розумієш...

Але Сімон уже вийшов з кімнати. Він повернувся в Париж три тижні тому і думав тільки про Поль, жив для Поль, жив день у день тими кількома годинами, що вона йому дарувала, намагався якнайдовше затримати її на побаченні, а розлучаючись, на кілька секунд затримував її руку в своїй, мов ті романтичні герої, з яких завжди глузував. Отож він аж злякався, коли вітальня була задрапована і обставлена і мати оголосила, що влаштує званий обід і запросить Поль. І ще вона заявила, що запросить Роже, офіційного друга Поль, та ще десяток осіб.

Роже прийняв запрошення. До того ж він хотів роздивитись зблизька молодого дженджика, який назирці ходив за Поль і про якого вона розповідала з симпатією, що більше заспокоювала Роже, ніж будь-яка стриманість. До того ж його мучило сумління перед Поль, якій він уже майже місяць не приділяв уваги. Він був заворожений Мейзі, її дурістю, її тілом, жахливими сценами, які вона йому влаштовувала, її патологічними ревностями, зрештою, тою несподіваною пристрасстю, яку вона виказувала до нього, і яку що-

дня жбурляла йому в обличчя з неприхованою безсоромністю. Він був наче загіпнотизований. Роже здавалось, що він живе, мов у турецькій лазні, але він невиразно думав, що, може, це востаннє він викликає таку шалену пристрасть, і тому знов поступався, дзвонив Поль, що не зможе прийти, — вона незмінно рівним голосом відповідала: «Гаразд, любий, до завтра», — і повертався до тісного жахливого будуару, де Мейзі, уся в сльозах, присягалася, що пожертвує задля нього навіть артистичною кар'єрою, якщо він захоче. Він зацікавлено ніби збоку спостерігав за самим собою, намагаючись збагнути, скільки зможе ще терпіти все безглуздя цього роману, потім брав її в обійми, вона починала вуркотіти, і її напівідіотські, напівсороміцькі фрази викликали в нього таке еротичне збудження, якого досі він майже не зазнавав. І Сімон, що скромно розважав Поль, був тепер якраз до речі. Як тільки Роже порве з Мейзі, він поставить знов усе на свої місця і до того ж одружиться з Поль. Він ні в чому не мав певності, навіть у самому собі; сдине, в чому він ніколи не сумнівався, було непорушне кохання Поль, а в останні роки і його власна прив'язаність до неї.

Він припізнався і з першого ж погляду зрозумів, що потрапив на один з тих обідів, на яких йому буває до смерті нудно. Поль часто закидала йому брак товаришкості. І справді, поза роботою він ні з ким не зустрічався, хіба що мав чітку мету або хотів відвести душу, а для цього існувала Поль і ще один-однісінький друг. Роже жив самотою і не міг терпіти світських збіговиськ, модних у Парижі; там його зразу ж поривало вчинити якусь брутальність або піти геть. На обіді було кілька обраних осіб, відомих у їхньому колі або з газет, до того ж дуже гречних; за обідом з ними доведеться розмовляти про театр, кіно або ще чого доброго про кохання і стосунки між чоловіками та жінками — тема, якої Роже боявся над усе, бо вважав, що зовсім не розуміється на таких речах або принаймні не може чітко викласти своїх уявлень. Він зверху привітав присутніх,

і, як завжди, коли у дверях з'являлася його велика, трохи скута в рухах постать, виникло прикре враження, ніби він зробив протяг. Враження, між іншим, не зовсім хибне,— Роже завжди викликав деяке замішання, не вписуючись з самого початку у розмову, хоч саме цим вабив до себе багатьох жінок. Поль наділа його улюблену чорну сукню, більш відкриту, ніж інші, і, приязно нахилившись до неї, він вдячно усміхнувся їй за те, що вона саме така, як є, і що вона належить йому,— тільки її він визнавав у цьому домі. Вона на мить заплющила очі, відчайдушно прагнучи, щоб він узяв її в обійми. Він сів поруч неї і тільки тоді помітив нерухомого Сімона; в нього промайнула думка: «Як, напевне, страждає хлопець від його присутності». Він інстинктивно забрав руку, яку поклав був за спину Поль. Вона обернулась, і раптом у загальну розмову врізалось мовчання трьох, напружене з обох боків, мовчання, що його урвав лише жест Сімона, який нахилився, щоб дати припалити Поль. Роже дививсь на них, дививсь на довготелесу постать Сімона, на його поважний, тільки, може, занадто тонкий профіль, на нахилений поважний профіль Поль, і його розбирав глузливий сміх. Вони обоє такі стримані, чутливі, добре виховані: Сімон простягає Поль запальничку, вона відмовляє йому в інтимній близькості, і все це з різними нюансами, зі словами «дякую, ні, дякую». Сам він іншої породи, на нього чекає маленька шльондра і буденні радощі, а після неї — нічний Париж із тисячею зустрічей, а потім, на світанку, майже фізично виснажлива праця серед таких самих перевтомлених людей, чію роботу він і сам колись виконував. У цю мить Поль промовила «спасибі» своїм спокійним голосом, і він, не втримавшись, узяв Поль за руку, стиснув її, щоб нагадати про себе. Він кохає її. Хай цей хлопчик скільки хоче водить її по концертах і музеях, він до неї не торкнеться. Роже підвівся, узяв з таці склянку шотландського віскі, вищип хильцем, і йому трохи відлягло від серця.

Обід мпнув так, як Роже й передбачав. Він щось про-

бурчав, намагаючися встряти в розмову, і замовк аж до кінця обіду, коли мадам Ван ден Беш запитала, чи знає він, з ким спить мосьє X, явно бажаючи повідомити Роже цю новину. Роже відповів, що його це цікавить не більше, ніж кулінарні вподобання мосьє X, що, як на нього, це не має ніякого значення і що краще вже цікавитись столом людей, ніж їхнім ліжком,— принаймні буде менше неприємностей. Поль розсміялася, бо таким чином він урвав усю обідню розмову, і Сімон, не втримавшись, засміявся слідом за Поль. Роже забагато випив, з-за столу встав похитуючись і не помітив, як мадам Ван ден Беш підкликає його до себе, манірно лясаючи по сусідньому кріслі.

— Вас кличе моя мати,— сказав Сімон.

Вони стояли один навпроти одного. Роже дивився на Сімона, підсвідомо шукаючи у нього безвільне підборіддя або млявий рот, та не побачивши ні того, ні другого, спохмурнів.

— А вас, мабуть, шукає Поль?

— Я йду до неї,— сказав Сімон і повернувся до Роже спиною.

Роже впіймав його за лікоть, охоплений раптовою люттю. Хлопець здивовано подивився на нього.

— Зачекайте... Я хотів би вас дещо попросити.

Вони зміряли один одного поглядом, усвідомлюючи, що зараз їм ще немає про що вести розмову. Роже й сам здивувався своєму жестові, який потішив гордість Сімона, аж той не втримався від посмішки. Роже зрозумів це і відпустив його.

— Я хотів попросити у вас сигару.

— Одну хвилиночку.

Роже провів його поглядом. Потім підійшов до Поль, яка розмовляла в колі гостей, і взяв її під руку. Вона відійшла з ним убік і відразу ж спитала:

— Що ти сказав Сімонові?

— Я попросив у нього сигару. Чого ти злякалася?

— Не знаю,— полегшено сказала вона.— У тебе було розлучене обличчя.

— Чого раптом? Він підліток. Гадаєш, я ревную?

— Ні,— відповіла вона і опустила очі.

— Якби я надумався ревнувати, то скоріш до твого сусіда зліва. Той принаймні хоч чоловік.

Поль на секунду задумалась, на кого він натякає, потім зрозуміла і не змогла стримати посмішки. Свого сусіда зліва вона й не помітила. Весь обід для неї був осяяний Симоном, чий погляд, наче світло маяка, що дві хвилини ковзав по її обличчю і ледь затримувався, шукаючи її погляду. Інколи Поль ішла назустріч його бажанню, і тоді він усміхався, усміхався так лагідно й тривожно, що вона не могла не відповісти йому усмішкою. Він був незрівнянно вродливіший і живіший за її сусіда зліва, і вона подумала, що Роже нічогосінько не тямить у таких речах. Аж ось і він — підійшов і простягує Роже коробку з сигарами.

— Дякую,— мовив Роже (він уважно вибирав сигару),— ви ще не знаєте, що таке добра сигара. Це одна з утіх для людей мого віку.

— Охоче поступаюсь вам нею,— відповів Сімон,— ненавиджу сигари.

— Поль, сподіваюсь, тебе, як завжди, не турбує дим? А втім, ми повинні вже йти,— додав він, обертаючись до Сімона.— Завтра мені рано вставати.

Сімон не надав значення цьому «ми». «Це означає, що він підкине її додому і поїде до своєї маленької хвойди, а я залишуся сам, без неї». Він глянув на Поль, прочитав на її обличчі ту саму думку і тихо сказав:

— Якщо Поль не стомилася... я можу відвезти її пізніше.

Обидва обернулись до Поль. Вона усміхнулась Сімонові й вирішила, що краще їй повернутись, уже пізно.

В машині вони обоє мовчали. Поль чекала. Роже силою забрав її з вечора, де їй було весело; він повинен пояснити свою поведінку або вибачитись. Перед її під'їздом він

зупинився, але двигуна не вимкнув... І тут Поль зрозуміла, що він нічого не скаже, не підніметься до неї, що він лише повівся як завбачливий власник. Вона вийшла з машини, прошепотіла: «Добраніч» і перейшла вулицю. Роже зразу ж рушив; він злостився на себе.

А перед самим будинком стояла машина Сімона, і в машині сидів Сімон. Він гукнув Поль, і вона, не приховуючи свого подиву, підійшла до нього.

— Як ви тут опинилися? Певне, мчали як навіжений. А як же вечір вашої матінки?

— Сядьте на секунду,— благально промовив він.

Вони перешіптувалися в темряві, ніби їх хтось міг підслухати. Вона спритно прослизнула в низеньку машину і подумки відзначила, що вже звикла до неї. Так само, як звикла до оберненого до неї довірливого обличчя, розтятого навпіл світлом вуличного ліхтаря.

— Ви не дуже нудьгували? — запитав він.

— Та ні... я...

«Він зовсім близько, занадто близько,— подумала вона.— Вже падає пізно, щоб розмовляти, до того ж він не повинен був гнатись за нами. Роже міг помітити його, якесь божевілля...» Вона поцілувала Сімона. На вулиці здійнявся зимовий вітер, вдерся у відкриту машину, сплутав разом їхні волосся, Сімон обцілював її обличчя; вона, сп'яніла від його пестощів, вдихала пахощі його юності, його подиху і нічної свіжості. Вона пішла, не сказавши й слова.

На світанку вона прокинулася, мов у напівсні побачила кучму чорного Сімонового волосся, що його шалений порив нічного вітру змішав з її власним,— легку шовковисту запону між їхніми лицами,— і знову відчула гарячі уста, що проймали вогнем усе її тіло. Вона усміхнулася і знову заснула.

Розділ XI

Ось уже десять днів, як він не бачив її. На другий день після того шаленого й ніжного вечора, коли вона сама його поцілувала, він отримав від неї записку, в якій вона веліла йому не шукати більше зустрічі з нею. «Я не хочу завдавати вам болю, надто велику ніжність я до вас відчуваю». Він не зрозумів, що вона боїться не так за нього, як за саму себе; він повірив, що вона жаліє його, і навіть не образився, лише шукав способу, як йому забути її, як жити без неї. Він не подумав, що ці стилістичні звороти: «Я не хочу завдавати вам болю, це неочікувано» і таке інше, — найчастіше тільки дужки, які ставлять безпосередньо перед романом або після нього, і через них ні в якому разі не треба занепадати духом. Поль також цього не знала. Вона боялася і підсвідомо чекала, щоб він прийшов і змусив її відповісти на його кохання. Йй несила було витримувати далі одноманітність зимових днів, щодня самій ходити тими самими вулицями, що вели від помешкання до місця роботи, чути зрадницький дзвінок телефонного апарата — голос Руже був незвично відчужений і присоромлений, і вона кожного разу шкодувала, що зняла трубку, — вона нудьгувала за довгим літом, минулим без вороття, — все вело до пасивної млявості і за всяку ціну вимагало: «Хоч би що-небудь сталося».

Сімон працював. Він став пунктуальним, старанним і мовчазним. Час від часу він підводив голову, дивився на Алісу відсутнім поглядом і нерішуче проводив по губах пальцем... Отой останній вечір, несподіваний і майже владний рух Поль, коли вона сама поцілувала його в губи, її відкинута назад голова, руки, що ніжно притискали його обличчя до її лиця, вітер... Аліса стиха покашлювала, стурбована цим його поглядом, і Сімон ледь усміхався. Просто Поль на хвилину піддалася досаді. Він не спробував того вечора піти на її квартиру разом з нею. Можливо, в цьому була його помилка? Десятки разів він згадував найменші

події минулих тижнів, їхню останню прогулянку в автомобілі, пудну виставку, звідки вони втекли, нестерпну вечерю, яку влаштувала мати... і кожна дрібничка, що поставала в пам'яті, кожен образ, кожен здогад завдавали йому ще більшого болю. А тим часом минали дні, і він сам уже не знав, чи виграв час, чи усе втрачає.

Якось увечері він удвох із приятелем спустився темними сходами в маленьке кабаре, де ще ніколи не бував. Вони багато пили, замовляли нові й нові порції, але обох знов і знов опановував смуток. Потім співала якась негритянка, у неї був великий рожевий рот, її спів навівав неосяжну тугу і запалював вогні сентиментального відчаю, що засмоктував їх усе глибше й глибше.

— Я віддав би два роки життя, аби тільки когось покохати,— сказав його приятель.

— А я кохаю,— відповів Сімон,— і вона ніколи про де не дізнається. Ніколи.

Він не став нічого пояснювати, але в ту хвилину йому здалося, що ще нічого не втрачено, немислимо, щоб усе було втрачено, щоб хвиля, яка збурила всю його душу, прокотилась даремно! Вони запросили співачку до свого столика; вона була з площі Пігаль, а співала для них, немов приїхала з Нового Орлеана, навіваючи захмелілому Сімонові пастельно-блакитні картини життя, де перепліталися тонкі лінії профілів і простягнених для обіймів рук. Слухаючи її, він просидів на самоті до пізньої ночі і повернувся додому аж на світанку зовсім тверезий.

Наступного дня о шостій Сімон чекав Поль перед крамницею. Ішов дощ. Сімон позасовував руки в кишені й сам на себе гнівався, відчуваючи їхнє тремтіння. Він здався сам собі неймовірно спустошеним, немов омертвілим.

«Боже мій,— думав він,— а що, коли поряд з нею я здатний тільки страждати?» І його обличчя пересмикнулося від огиди.

О пів на сьому Поль вийшла з крамниці. В темному костюмі, з голубувато-сірою, як її очі, хусточкою на шії,

дуже стомлена на вигляд. Він ступив їй назустріч, вона всміхнулася, і його заповонило почуття такої невимовної повноти життя й спокою, аж у нього зашлющилися очі. Він кохав її. І хоч би що з ним сталося, коли це йтиме від неї, він нічого не втратить. Поль побачила його невидюче обличчя, простягнені руки й зупинилася. Його їй справді бракувало останній десяток днів. Його постійна присутність, невдаване захоплення нею, його наполегливість уже перейшли для неї у приємну звичку, і нащо їй від цього тікати, подумала вона. Але звернене до неї обличчя нині навіювало почуття, що не мали нічого спільного ні зі звичкою, ні з душевним спокоєм тридцятидев'ятирічної жінки. Це було щось зовсім інше. Сірій тротуар, перехожі, автомобілі навколо раптом здалися їй лише стилізованою застиглою декорацією поза всяким часом. На відстані двох метрів вони дивились одне на одного, і, поки її не приспала знову гомінка й похмура вулична дійсність, поки вона була насторожі, напоготові, на краю власної свідомості, Сімон ступив до неї крок і обняв її. Легко пригортаючи її до грудей, Сімон стояв затамувавши подих, і його огорнув безмежний спокій. Він притулився щочкою до волосся Поль і пильно дивився на вивіску книгарні «Скарби епохи», невиразно думаючи, чого більше у тій книгарні: скарбів чи мотлоху? І водночас дивувався, що саме в таку хвилину здатен думати про подібне безглуздя. Йому раптом здалося, ніби він знайшов відповідь на дуже складне запитання.

— Сімоне,— обізвалась Поль,— відколи ви тут стоїте? Ви, мабуть, змogli до нитки.

Вона вдихала запах його твідового піджака, його шії, і їй не хотілося ворухитись. Він повернувся, і вона відчула несподівану полегкість, ніби позбулася біди.

— Знаєте, я просто не міг жити без вас,— промовив Сімон.— Я перебував наче у порожнечі. Я навіть не нудьгував, я перестав бути самим собою. А ви?

— Я? — перепитала Поль.— О-о! Знаєте, у цю пору в Парижі не дуже весело.— Вона намагалася надати розмові звичайного тону.— Я подивилась нову колекцію, поводи-лась, як і належить діловій жінці, зустрічалася з двома американками. Тепер ось збираюся поїхати до Нью-Йорка...

І водночас вона думала, що не можна вести розмову в такому тоні, коли вони стоять, обнявшись, під дощем, як двоє безтямно закоханих, і не могла зворухнутися. Губи Сімона ніжно торкалися її скроні, волосся, щік, ніби розставляючи паузи між її фразами. Вона замовкла і ще дужче притиснулась чолом до його плеча.

— Вам хочеться поїхати до Нью-Йорка? — почула вона над собою голос Сімона.

Коли він говорив, вона відчувала скронею, як рухається його щелепа. Їй хотілось засміятися вголос, як школярці.

— США — це таки цікаво. Як вам здається? Я там ніколи не була.

— Я теж не був,— сказав Сімон.— Матір це просто жахає, але сама вона завжди не терпіла подорожей.

Він міг би розмовляти з нею цілі години про матір, про любов до подорожей, про Америку та Росію. Йому хотілось повторювати їй сотні загальновідомих істин, вести спокійні невимушені розмови на сотні тем. Він уже й не думав ні дивувати, ні спокушати її. Йому було добре, він почував себе впевненим у собі і водночас якимсь незахищеним. Треба було б відвести Поль додому, щоб мати змогу цілувати її по-справжньому, але він не наважувався випустити її зі своїх обіймів.

— Мені треба добре подумати,— сказала Поль.

Вона й сама вже не знала, чи має на увазі Сімона, чи подорож до Америки. Вона боялася підвести голову, побачити впритул його юне обличчя, боялась, що знов заговорить у ній та, друга Поль, розважлива і рішуча. Боялася, що знову дорікатиме собі.

— Сімоне,— стиха сказала вона.

Він пахлився, лагідно поцілував її в губи. Обоє не

приплющували очей, і кожен бачив замість обличчя іншого лише величезну мерехтливу пляму, всю у відблисках і тінях, та неймовірно великі зіниці, вологі й ніби налякані.

Через два дні вони разом вечеряли. Поль досить було сказати лише кілька фраз, щоб Сімон зрозумів, чим для неї були минулі десять днів,— байдужість Роже, його глузування з Сімона, самотність. Поль, певна річ, сподівалася використати ту перерву, щоб повернути Роже, принаймні частіше з ним бачитись, відновити колишню згоду. Але вона ніби наштовхнулася на вередливу вперту дитину. Всі її зусилля, такі зворушливі саме своєю безневинністю — вечерея, приготовлена на смак Роже, а до вечері його улюблена сугня, розмова на цікаві для нього теми, всі ті засоби, що їх радять жіночі журнали, всі оті сміховинні, коли не низькопробні рецепти, яким, однак, розумна жінка вмів надати хвилюючої чарівності,— були марні. Вдаючись до таких хитрощів, вона не відчувала приниження, не соромилась навіть того, що намагається замінити вмилім освітленням чи ніжною бужениною ті слова, що пекли їй губи: «Роже, через тебе я нещаслива; Роже, так далі бути не може». Якщо вдуматись, то її спонукали до цього не споконвічні жіночі інстинкти і навіть не гірка покора. Ні, це скоріш було ніби садизмом щодо «них обох», щодо того, що вони являли собою разом. Ніби одне з них, він чи вона, мусило спалахнути і рішуче сказати: «Годі!» І Поль тривожно чекала такого вибуху і зі свого боку, і з боку Роже. Але намарне. Мабуть, щось у них уже вмерло.

Провівши минулі півтора тижні у розрахунках і марних надіях, вона вже неспроможна була не скоритись Сімонові, Сімонові, який казав: «Я щасливий: я вас кохаю»,— і це не звучало банально; Сімонові, який, затинаючись, щось говорив по телефону, який приніс їй щось ціле чи принаймні цілу частину чогось. Вона добре знала, що для таких стосунків потрібні двоє, але вона стомилася, давно стомилася робити всі перші кроки. «Кохати — це нічого не означає,— казав їй Сімон, маючи на увазі себе,— треба ще, щоб

тебе кохали». Ці слова, здавалося Поль, стосуються насамперед її самої. Але вона, з власної волі наважившись на цей крок, дивувалася, що замість радісного хвилювання, замість поривів, які передували її зближенню, скажімо, з Роже, вона відчуває лише безмежну солодку втому, помітну навіть у її ході. Всі їй радили кудись поїхати, змінити оточення, а вона сумно думала, що просто поміняє коханця: так менше клопотів, більш по-паризькому, це стало цілком узвичаєним... І вона одверталась від власного відображення в дзеркалі або покривала обличчя кольдкремом. Але того вечора, коли подзвонив Сімон і вона побачила його темну краватку, напружений погляд, його бурхливу радість, що проривалася в кожному русі, а також зніяковіння — наче в людини, що раптом дістала велику спадщину, хоча й доти жила, як у бога за пазухою, їй захотілось розділити його щастя, — щастя, яке вона йому дарувала: «Ось моє тіло, моє тепло, моя ніжність; вони мені ні до чого, але у твоїх руках, вони, можливо, й для мене обернуться якоюсь утіхою». Всю ту ніч він проспав на її плечі.

Вона уявляла, яким тоном її знайомі й приятелі казатимуть: «Ви чули, Поль, виявляється...» І її охоплював не так страх перед плітками чи перед різницею в літах між нею й Сімоном — це, вона знала, всіляко підкреслюватимуть, — як гострий сором. Сором на саму думку, з якою радістю люди говоритимуть: мовляв, яке шаленство, яке сластолюбство і пасія до хлопчиків, тоді як насправді вона почуває себе старою і стомленою і шукає лише одного — підтримки. Їй було бридко думати: щодо неї, як і щодо інших — вона сама безліч разів була тому свідком — люди зроблять надто жорстокі й несхвальні або надто похвальні висновки. Про неї казали: «Бідолашна Поль», — тому, що її зраджував Роже, або: «Ото ще, незалежна! Навіжена якась», коли вона покинула свого молодого, вродливого, але занудливого чоловіка; її ганили або жаліли. Але ніколи ще вона не зазнавала тієї зневаги до себе і заздрості, яких зазнає тепер.

Хоч Поль цього й не знала, Сімон у їхню першу ніч зовсім не спав. Він лише нерухомо лежав поруч з нею, поклавши руку на її стан, де вже утворилася складочка, прислухався до її рівного дихання і намагався дихати їй у такт. «Треба бути або дуже закоханим, або ж украй пересиченим, щоб прикидатися сплячим»,— думав Сімон, а що звик він скоріше до другого, то почував себе таким гордим і відповідальним за її сон, як весталки, що стережуть священний вогонь. Так провели вони поруч усю ніч, оберігаючи сон одне одного, не наважуючись поворухнутись, настоєжені й розчулені.

Сімон був щасливий. Хоча Поль на п'ятнадцять років старша від нього, він почував себе більш відповідальним за неї, ніж за шістнадцятирічну незайману дівчину. Все ще захоплюючись поблажливістю Поль і вперше сприймаючи обійми як дар, він вважав, що повинен не спати, цілу ніч не склепляти очей, немов для того, щоб заздалегідь захистити її від прикрощів, яких міг їй колись завдати. Він не спав, він чатував, сподіваючись уберегти її від власних негідних вчинків, від своїх колишніх фарсів, своїх страхів, своєї нудьги і слабкості. Він принесе їй щастя і сам буде щасливий; і він дивувався, що ніколи ще не давав собі таких клятв навіть під час найбільших своїх перемог. А вранці вони вдавали, ніби щойно прокинулись, удавано позіхали одне перед одним, спокійно по черзі потягувались. Коли Сімон повертався до неї або зводився на лікті, Поль інстинктивно куталася в простирадла, боячись його погляду, першого погляду нової близькості, більш банального і вирішального, ніж будь-який жест. А коли, не витримуючи, ворушилась вона сама, Сімон, заплющивши очі, також весь напружувався і тамував віддих, боячись зразу й втратити своє нічне щастя. Зрештою вона підстерегла його, коли він, приплющивши очі, дивився на неї у слабкому денному світлі, що пробивалось крізь віконні завіси, і, обернена до нього

го, завмерла. Поль почувала себе старою й негарною, вона пильно дивилась на нього, бажаючи, щоб і він роздивився її як слід і щоб принаймні з пробудженням усе стало на своє місце. Сімон, усе ще з приплющеними очима, усміхнувся, прошепотів її ім'я і пригорнувся до неї. «Сімон»,— тихо сказала Поль і вся напружилася. Вона знову спробувала обернути минулу ніч у звичайну примху. Він поклав голову їй на груди, ніжно поцілував її біля згину ліктя, в плече, у щоку, пригорнув до себе.

— Я снів тобою,— промовив він,— і віднині тільки ти мені снитимешся.

Поль обвила його обома руками.

Сімон запропонував підвезти її на роботу, підкресливши, що, коли вона хоче, він залишить її на розі. Поль трохи сумно відповіла, що їй нема перед ким звітувати, і між ними на хвилину залягла мовчанка. Сімон обізвався перший.

— Ти не прийдеш до шостої? Зі мною не пообідаєш?

— Мені ніколи,— відповіла вона,— я перекушу сандвічем на роботі.

— Що ж я робитиму аж до шостої? — простогнав він.

Поль подивилась на нього. Вона занепокоїлася,— може, сказати йому, що їм не обов'язково бачитися о шостій? Та все ж на думку про те, що він щовечора нетерпляче дожидатиме її перед дверима у своїй маленькій машині, вона відчула себе справді щасливою... Все ж таки добре, коли є хтось, хто щовечора чекає на вас, хто не дзвонить десь аж о восьмій, та й то коли заманеться... Поль усміхнулася.

— А хто тобі сказав, що сьогодні я вечерятиму сама?

Сімон, що морочився, стромляючи запонки в манжети, завмер. А за мить промовив безбарвним голосом:

— Справді, ніхто.

Він, звичайно, подумав про Роже! Він тільки й думав про Роже, йому весь час ввижалося, що той ось-ось відбере в нього своє добро: він боявся. Проте Поль знала, що Роже не до неї. І їй усе це раптом здалося огидним. Треба бути принаймні великодушною!

— Сьогодні я ні з ким не вечеряю,— сказала вона.—
Йди сюди. Я тобі допоможу.

Поль сиділа на ліжку, і Сімон, ставши перед нею навколішки, простяг руки, ніби замість манжетів у нього були паручники. У нього були ще зовсім хлопчачі зап'ястки: гладенькі й худі. Коли Поль вставляла запонки, їй несподівано здалося, ніби вона грає цю сцену вже вдруге. «Це так театральню»,— подумала вона, та все ж притулилася щкою до Сімонового волосся і засміялася тихим щасливим сміхом.

— Що ж я робитиму аж до шостої? — уперто повторив Сімон.

— Не знаю... Працюватимеш.

— Я не зможу,— відповів він.— Я надто щасливий.

— Щастя не заважає в роботі!

— Мені заважає. А втім, я знаю, що робитиму. Кружлятиму вулицями і думатиму про тебе, і так аж до шостої вечора. Знаєш, я не належу до діяльних молодих людей.

— А що скаже твій адвокат?

— Не знаю. Але чому ти хочеш, щоб я марнував свій час, готуючи собі майбутнє? Мене цікавить тільки теперішнє. І переповнює мене щастям,— додав він із низьким поклоном.

Поль знизала плечима. Але і в той день, і в усі наступні Сімон точно дотримувався своєї програми,— посміхаючись усім перехожим, катався вулицями Парижа, по десять разів проїздив повз крамницю Поль зі швидкістю десять кілометрів на годину, будь-де зупинявся і читав книжку; час від часу відкладав її і, заплющивши очі, відкидав голову на спинку сидіння. Він був схожий на щасливого сновиду, і це хвилювало Поль, робило його ще дорожчим для неї. У Поль було таке враження, ніби вона його обдаровує, і її дивувало, що це несподівано стало для неї майже потребою.

Уже десять днів Роже їздив у жахливу негоду з одного ділового обіду на інший, і департамент Нор поставив перед ним лише як слизька нескінченна дорога та безликі ресторани залив. Час від часу він дзвонив у Париж, замовляючи два телефонних номери зразу, і вислуховував скарги Мейзі—Марсель, перш ніж поскаржитись Поль або ж навпаки. Він занепадав духом, почував себе ні до чого не придатним, його життя було подібне до навколишньої провінційної глушини. Голос Поль мінявся, ставав щораз тривожнішим і віддаленішим; йому хотілось її побачити. Він ніколи не міг прожити й двох тижнів, щоб не скутати за нею. Звичайно, в Парижі, де вона завжди рада була побачитися з ним, завжди була в його розпорядженні, він міг спокійно відкласти зустріч на потім, але Лілл повернув йому Поль такою, якою вона була для нього в перші дні знайомства, коли він тільки й думав про неї, водночас боячися здобути її, як тепер боявся її втратити. В останній день він повідомив, що повертається. Вона помовчала, а потім рішуче сказала: «Нам треба побачитись». Він ні про що не допитувався, тільки вмовився зустрітись післязавтра.

У Париж він прибув уночі і зупинився біля будинку Поль десь о другій годині. Вперше він не зважувався піднятись до неї в квартиру. Він не був певний, що зараз побачить щасливе обличчя Поль, те обличчя, на якому був лише вдаваний спокій, коли він несподівано з'являвся до неї,— він боявся. Він чекав хвилини десять, соромлячись власної нерішучості і підшукуючи казна-які виправдання: «Вона спить, вона забагато працює» тощо, потім поїхав. Перед своїм будинком він знов завагався, далі розвернув машину і поїхав до Мейзі. Вона спала і потяглася до нього задухлими обличчям. Вона дуже пізно повернулася,— була з своїми обридливими продюсерами... вона така рада... до речі, якраз перед цим він їй спився... Роже швидко роздягся і, незважаючи на її приставання, відразу заснув. Вперше він не відчував до неї ніякого потягу. Удосвіта він

машинально виконав свій чоловічий обов'язок, посміявся з її розповідей і вирішив, що все гаразд. Він провів у Мейзі весь ранок і поїхав звідти лише за десять хвилин до побачення з Поль.

Розділ XIII

— Я повинна подзвонити,— сказала Поль.— Після обіду буде пізно.

Як тільки вона встала за столу, Роже встав також, і Поль ледь усміхнулась йому вибачливою усмішкою, яка мимоволі з'являлася в неї, коли вона змушувала його з пристойності чи з веління серця турбувати задля неї свою персону. Вона роздратовано подумала про це, спускаючись вогкими сходами ресторану до телефонної будки. З Сімоном усе виходило зовсім інакше. Він був такий уважний, такий радий завжди чимось їй прислужитися,— відчинити для неї двері, піднести запальничку, вгадати кожне її бажання й задовольнити його, що це більше схоже було на постійну увагу, ніж на обов'язок. Того ранку вона пішла, коли він ще дрімав, обнявши подушку, на якій розсипалось його чорне волосся, і залишивши йому записку: «Подзвоню ополудні». Але ополудні вона зустрілася з Роже і тепер сама дивувалася, що, лишивши його на самоті, побігла дзвонити юному лінивому коханцю. Чи помітить це Роже? Він стурбовано морщив лоба, як у ті дні, коли мав неприємності, і здавався іще старішим.

Сімон зразу ж узяв трубку. Як тільки вона сказала «алло», він засміявся, і вона засміялась також.

— Ти вже прокинувся?

— Ще з одинадцятої годички. А зараз перша. Я вже дзвонив на станцію, щоб дізнатись, чи не зіпсований телефон.

— Навіщо?

— Ти ж мала дзвонити ополудні. Де ти?

— В «Луїджі». Сідаю обідати.

— А-а, добре,— відповів Сімон.

Запала мовчанка. Тоді вона сухо додала:

— Я обідаю з Роже.

— А-а, добре...

— Від тебе тільки й чуєш: «А-а, добре»,— сказала Поль.— Я буду в крамниці щонайпізніше о пів на третю. Що ти робиш?

— Зараз поїду до матері, заберу дещо зі свого одягу,— швидко відповів Сімон.— Повішу все на плічках у твоїй шафі, а потім піду по акварель, яка тобі сподобалась у «Дено».

Вона ледве втрималася од сміху. Весь Сімон був у цих словах, тільки він так низав фразу за фразою.

— Навіщо? Ти збираєшся перенести до мене свій гардероб?

Вона намагалась знайти якісь серйозні підстави, щоб відмовити його від цього. Але які? Він од неї й на крок не відходить, і досі вона йому не ставила цього в провину...

— Так, збираюся. Навколо тебе занадто багато людей. Я хочу стерегти тебе, як вірний пес, і ходити в чистих костюмах.

— Ми ще про це поговоримо,— сказала Поль.

Йй здавалося, що вона розмовляє по телефону вже цілу годину. А Роже там, нагорі, сидить сам. Він почне її розпитувати, і, опинившись з ним віч-на-віч, вона не зможе не почувати за собою провини.

— Я кохаю тебе,— сказав Сімон і поклав трубку.

Виходячи, вона машинально пригладила гребінцем коси перед дзеркалом гардеробної. На неї дивилось обличчя жінки, якій щойно сказали: «Я кохаю тебе».

Роже пив коктейль, і Поль здивувалася, знаючи, що до вечора він ніколи не випиває.

— У тебе щось негаразд?

— Чому? А-а, коктейль... Ні, я просто стомився сьогодні.

— Як давно я тебе не бачила,— промовила вона, а що Роже лиш кивнув неухважно головою, то відчула, що на очі їй набігають сльози. Певно, настане день, коли вони казатимуть: «Скільки ми з тобою не бачилися, місяців два чи три?» І спокійно підраховуватимуть, скільки минуло часу, відколи вони востаннє бачилися. Роже, з його незграбними рухами, зі стомленим і все ж дитячим виразом обличчя, незважаючи на його силу і навіть безжальність... Вона відвернулася. На ньому був старий сірий піджак, що не раз висів ще майже новий на спинці стільця у її спальні на початку їхньої близькості. Тоді Роже пишався ним. Роже дуже рідко дбав про свою зовнішність, до того ж був надто дебелий, щоб мати цілком елегантний вигляд.

— Два тижні,— спокійно сказала вона.— Ти добре себе почуваш?

— Так. Загалом нічого.

Він замовк. Він напевне чекав, що вона спитає: «Як твої справи?» — але вона не спитала. Спочатку вона мала сказати йому про Сімона, а потім він може розповідати про себе, не почувавши себе згодом смішним.

— Ти розважалася трохи? — запитав він.

Вона не зразу відповіла. Стукало в скронях; серце, здавалось, ось-ось зупиниться. І враз вона почула свої слова:

— Так, я бачилася з Сімоном. Часто бачилася...

— А-а,— промовив Роже.— З отим чарівним хлопцем? Він і досі без тям від тебе?

Не підводячи очей, вона повільно кілька разів кивнула головою.

— Це й досі тебе розважає?

Вона підвела голову, але тепер уже він опустил очі і з перебільшеною увагою заходився чистити грейпфрут. Їй здалося, що він усе зрозумів.

— Так,— відповіла вона.

— Це тебе розважає? Чи більше, ніж розважає?

Тепер вони дивилися одне одному в очі. Роже поклав ложечку на тарілку. З якоюсь відчайдушною ніжністю дивилась вона на дві довгі зморшки, що залягли в нього від крил носа до губів, на його застигле обличчя і голубі очі в темних півколах.

— Більше,— відповіла вона.

Роже навпомацки взяв ложечку. Поль подумала, що він ніколи не вмів їсти грейпфрут як належить. Час, здавалось, і не рухається, і аж свистить у вухах.

— Що ж, мені нічого більше сказати,— промовив Роже.

І з цих слів вона зрозуміла, що він нещасливий. Якби він був щасливий, то повернув би її собі. А так його ніби побили камінням, а вона кинула в нього останній камінь.

Вона прошепотіла:

— Ти мав змогу сказати все.

— Ти вже говориш у минулому часі.

— Щоб пошадити тебе, Роже. Якби я сказала, що все ще залежить від тебе, що б ти відповів?

Він нічого не відповів, лише втупився у скатертину.

Вона вела далі:

— Ти сказав би, що занадто дорожиш своєю незалежністю, що ти дуже боїшся її втратити, для того, щоб... зрештою, щоб повернути мене собі.

— Кажу тобі, що я нічого не знаю,— різко відповів Роже.— Звичайно, мені огидна сама думка, що... Він принаймні має хист?

— Ідеться не про той хист,— відповіла вона.— Він любить мене.

Поль побачила, що обличчя його просвітліло, й відчула до нього раптову ненависть. Він заспокоювався: просто миттєвий спалах. Мовляв, справжнім коханцем, її мужчиною, лишається все ж таки він, Роже.

— Хоча, звичайно, я не можу сказати, що в певні моменти він не хвилює мене.

«Вперше в житті,— розгублено подумала вона,— я свідомо завдаю йому болю».

— Признаюсь,— сказав Роже,— запрошуючи тебе на обід, я не думав, що мені доведеться вислуховувати розповіді про твої втіхи з якимось хлопчиком.

— Ще б пак, ти думав розповісти мені про свої втіхи з якоюсь дівулькою,— відрізала Поль.

— Це було б усе ж таки природніше,— крізь зуби процідив він.

Поль тремтіла. Вона взяла сумочку, підвелася.

— Очевидно, ти зараз нагадаєш мені про мій вік?

— Поль...

Він також підвівся й дивився вслід Поль, поки за нею не зачинилися двері; на очах у нього стояли сльози. Він наздогнав її, коли вона, сівши в машину, марно силкувалася завести мотор. Він просунув руку в віконце і ввімкнув запалювання, про яке вона зовсім забула. Рука Роже... Поль повернула до нього враз змарніле обличчя.

— Поль... Ти сама добре знаєш... Я поводився, як негідник. Прости мені. Адже ти знаєш: я так зовсім не думаю.

— Знаю,— відповіла вона.— Я теж повелася негарно. Краще нам якийсь час не бачитись.

Він стояв непорушно, з розгубленим виглядом. Поль ледь усміхнулася:

— До побачення, любий.

Він нахилився до дверцят.

— Ти мені дуже потрібна, Поль.

Вона рвучко рушила з місця, щоб Роже не бачив сліз, що затуманювали її зір. Поль машинально ввімкнула склоочисники і гірко засміялася через цей свій безглуздий жест. Було пів на другу. Вона мала вдосталь часу, щоб повернутись додому, заспокоїтись, підфарбуватися. Вона сподівалася, що Сімон уже пішов, і водночас боялася цього. Вони зіткнулись у під'їзді.

— Поль... що з вами?

Він так налякався, що знову перейшов з нею на «ви».

«Він бачить, що я плакала, він, мабуть, мене жаліє»,— подумала вона, і сльози ще дужче линули з очей. Вона не відповіла. В ліфті він пригорнув її до себе, цілував її сльозій, благав її не плакати більше, бурмочучи, присягався «вбити отого типа», і Поль усміхнулася.

— У мене, мабуть, жахливий вигляд,— сказала вона, і їй здалося, що цю фразу вона тисячу разів десь читала і сто разів чула в кіно.

Згодом вона сіла на дивані поруч із Сімоном і взяла його руку.

— Нічого не питай у мене,— попросила вона.

— Сьогодні не питатиму. Та настане день, і я тебе про все розпитаю. Дуже скоро. Я не можу, щоб ти через когось плакала. А головне, я не можу дозволити, щоб він приходив сюди,— розгнівано вигукнув він.— А через мене, через мене ти, певно, ніколи не плакатимеш?..

Поль здивовано подивилась на нього: таки справді всі чоловіки як ті хижі звірі.

— А тобі цього дуже хочеться?

— Ні, краще я сам страждатиму,— сказав Сімон і тицьнувся обличчям у шию Поль.

Увечері, повернувшись додому, Поль побачила, що він випив три чверті віскі з пляшки і навіть не виходив з дому. Він з гідністю заявив, що в нього особисті неприємності, почав був виголошувати промову про те, яке важке життя, і заснув на ліжку, поки вона чи то розчулена, чи налякана скидала йому черевки.

Роже стояв коло вікна і дививсь, як світає. Зупинилися вони в одному із заїздів, на які нерідко можна натрапити в Іль-де-Франс, де краєвид дивовижно відповідає уявленням про село, що їх виношують люди, стомлені від міського життя. Мирні пагорби, родючі ниви, а обабіч доріг — рекламні щити.

Але тут у цей незвичний досвітній час перед очима Роже поставало справжнє село його далекого дитинства і ввійнуло на нього холодним важким запахом дощу. Він обернувся і буркнув: «Чудова погодка для вихідних», а сам подумав: «Справді чудово! Люблю туман. Побути б тамо-му». Мейзі повернулася в теплому ліжку.

— Зачини вікно,— попросила вона.— Холодно.

Вона натягла ковдру на плечі. Хоча її тіло ще було сповнене солодкої млості, до горла підступало бридке передчуття нудотного дня в цій незнайомій місцевості, наодинці з мовчазним неухажним Роже і безкраїми сумними полями.

Вона мало не застогнала.

— Я просила тебе зачинити вікно,— сухо повторила вона.

Ось і урвались ранкові мрії; Роже запалив сигарету, першу сигарету того дня і смакував її майже неприємну, але п'янку гіркоту, навіть спиною з прикрістю відчуваючи неприязнь Мейзі. «Нехай сердиться, хай вискакує з ліжка, сідає на перший-ліпший автобус і повертається до Парижа! А я поблукую до вечора полями, знайдеться ж тут хоч один приблудний собака, щоб бути моїм супутником»,— Роже не зносив самотності.

Проте після свого другого наказу Мейзі завагалася. Можна було або забути про відчинене вікно і заснути, або влаштувати сцену. В її голові, ще затуманеній сном, уже снувалися фрази на зразок: «Я жінка, і мені холодно. А він чоловік і повинен зачинити вікно», але інстинкт, що прокинувся того дня дуже рано, підказував їй, що не треба провокувати Роже.

Вона вибрала середнє.

— Зачини вікно, коханий, і замов сніданок.

Розчарований таким поворотом, Роже обернувся і навмання кинув:

— Коханий? А що це таке: «коханий»?

Мейзі розсміялася. А він вів своєї:

— Нема чого сміятися. Ти хоч маєш уявлення, що означає «коханий»? Ти кохавш мене? Таж тобі це поняття відоме тільки з чужих розмов.

«Очевидно, я вже ситий по саму зав'язку,— подумав він, дивуючись власним словам.— Коли я починаю прискіпуватися до лексики твоїх дам, то незабаром усьому кінець».

— Що на тебе найшло? — запитала Мейзі. Вона підвелася на ліжку з переляканим обличчям, яке здалося йому просто смішним, і оголеними грудьми, які вже не викликали в нього жадання. Непристойна. Вона непристойна!

— Почуття важать дуже багато,— промовив він.— Я для тебе — пригода. Зручна пригода. І не називай мене «коханим», особливо вранці; вночі — хай уже так!

— Роже,— запротестувала не на жарт стривожена Мейзі.— Я ж люблю тебе.

— О ні! Не кажи хтозна-чого! — вигукнув він із змішаним почуттям ніяковості — він був загалом досить порядний — і полегшення, бо ця фраза все зводила до класичного, дуже звичного для нього становища чоловіка, стомленого бурхливою жагою партнерки.

Він швидко надів грубий светр і вийшов, жалкуючи, що залишив у номері свого твідового піджака. Але, щоб забрати його, Роже довелося б обійти ліжко, і тоді він не зміг би вийти так швидко, як йому хотілося. Надворі він вдихнув морозне повітря, і в нього трохи запаморочилася голова. Йому треба було повертатися до Парижа, де на нього вже не чекає Поль. Машину занеситиме на слизьких дорогах, він вип'є ракової кави при в'їзді в Отей у ніби вимерлому недільному Парижі. Роже повернувся, оплатив рахунок і поїхав геть, наче злодій. Мейзі захопить піджак, а він пошле по нього свою секретарку з букетом квітів.

«Я й досі не набрався розуму»,— невесело подумав він.

Якийсь час він їхав, насуливши брови, потім простяг руку до приймача і згадав. «Коханий,— подумав він.— Це з Поль ми одне одного кохали!» Йому нічого вже не хотілося. Він утратив Поль.

Розділ XIV

Минув тиждень; якось Поль відчинила двері своєї квартири, і їй перехопило дух од сигаретного диму. Вона відчинила у вітальні вікно, покликала: «Сімоне!»,— але не почувла відповіді. На мить вона злякалась і сама здивувалась цьому. Вона перетнула вітальню, зайшла до спальні. Сімон спав на ліжку, комір його сорочки був розстебнутий. Поль поглянула його знову, але він не ворухнувся. Вона повернулася до вітальні, відчинила стінну шафу, взяла пляшечку віскі й поставила її на місце, гидливо поморщившись. Очима вона пошукала склянку і, не побачивши її, пішла на кухню. Склянка, ще мокра, стояла в кухонній раковині. Якусь хвилину Поль постояла нерухомо, потім повільно скинула пальто і, зайшовши до ванної, підфарбувалася й старанно причесалась. Та зразу ж поклала щітку для волосся, розсердившись на себе за це кокетство як за вияв слабкості. Їй, бачте, хочеться подобатися Сімонові!

Повернувшись до спальні, Поль поторчала його і ввікнула бра в головах ліжка. Сімон потягся, пробурмотів її ім'я і повернувся обличчям до стіни.

— Сімоне,— сухо промовила вона.

Коли він перевертався, Поль помітила свою хустинку, яку Сімон, очевидно, притулив до обличчя, лігши в постіль. Поль не раз сміялася з його фетишизму, але тепер їй було не до сміху. Її охопила холодна лютя. Поль з силою повернула його до світла. Він розплющив очі, всміхнувся, але усмішка зразу ж зійшла з його уст.

— Що сталося?

— Я маю з тобою поговорити.

— Я так і знав,— промовив він і сів на ліжку.

Поль встала, ледве стримавши бажання простягти руку й відкинути пасмо волосся, що спадало йому на очі. Вона сперлася руками на підвіконня.

— Сімоне, далі так не можна. Кажу тобі востаннє. Ти

повинеп зрештою працювати. Ти вже скотився до того, що потай п'єш.

— Я тільки що помив склянку — ти ненавидиш безладдя.

— Я ненавиджу безладдя, брехню і безхарактерність, — гнівно вигукнула вона. — Я починаю вже тебе ненавидіти.

Сімон устав, Поль відчула, що він стоїть позад неї з розгубленим обличчям, і свідомо не оглядалася.

— Я відчував, що ти мене вже давно ледве терпиш. Від прихильності до байдужості один крок, чи не так?

— Ідеться не про почуття, Сімоне. Ідеться про те, що ти п'єш, нічого не робиш, тупієш. Я казала тобі: іди працювати. Я тобі сто разів це казала. А зараз кажу востаннє.

— І що ж буде потім?

— Потім я не зможу тебе бачити, — відповіла вона.

— Тобі так просто мене покинути? — задумливо мовив він.

— Просто.

Вона повернулась до нього обличчям і заговорила:

— Послухай, Сімоне...

Він знову сів на ліжко і з якимось дивним виразом утупився в свої руки. Потім повільно підняв долоні й затулив ними обличчя. Поль збентежено замовкла. Сімон не плакав, не ворухився, і Поль здавалося, що вона ніколи в житті не бачила людини, охопленої таким безмежним відчаєм. Вона прошепотіла його ім'я, немов відвертаючи від нього небезпеку, незбагненну для неї самої, потім підійшла до нього. Він ледь похитувався, сидячи на краю ліжка й не приймаючи рук від обличчя. На мить вона подумала, що він п'яний, і доторкнулась до нього, щоб спинити те похитування. Потім вона спробувала відняти від його обличчя долоні, він опирався, і тоді вона опустила навколішки перед ним і взяла його за зап'ястки.

— Сімоне, подивися на мене... Сімоне, облиш цю комедію.

Вона відхилила його руки, і він глянув на неї. У нього

було зовсім нерухоме, гладеньке, як у мармурової статуї, обличчя, і навіть очі були такі самі незрячі. І вона інстинктивно затулила їх своєю рукою.

— Що з тобою? Сімоне... Скажи мені, що з тобою...

Він іще нижче нагнувся, поклав голову їй на плече і глибоко зітхнув, як дуже стомлена людина.

— А те, що ти не любиш мене,— примирливо сказав він.— І хоч би як я старався, усе марно. І те, що з самого початку я знав: ти проженеш мене. І чекав, покійно згорбивши спину, а іноді все-таки сподіваючись... Найгірше те, що я все-таки іноді сподівався, особливо вночі,— додав він тихіше, і Поль відчула, що червоніє. І ось сьогодні це сталося — сталося те, чого я чекав цілий тиждень, і ніяке вікі не могло мене заспокоїти. Я відчував, що ти стиха починаєш мене ненавидіти. І ось... Поль,— тихо промовив він,— Поль...

Вона обняла його обома руками й зі сльозами на очах пригорнулася до нього. Вона чула свій власний шепіт, підбадьорливі слова: «Сімоне, ти з глузду з'їхав... ти зовсім як дитина... Любий, бідний мій, коханий...» Вона цілувала його в лоб, у щоки, і тут у неї промайнула жорстока думка, що ось вона й вступила у період материнської любові. І водночас щось у ній впиралося, знаходило насолоду в тому, що, колисаючи Сімона, вона колисає їхній давній спільний біль.

— Ти стомився,— сказала вона,— увійшов у роль покинутого і довів себе до того, що став жертвою власної вигадки. Я дорожу тобою, Сімоне, дуже дорожу. Останнім часом я була неуважна до тебе, але все це через роботу, не більше.

— Не більше? Ти не хочеш, щоб я пішов?

— Сьогодні ні,— посміхнулася вона.— Але я хочу, щоб ти працював.

— Я зроблю все, що ти захочеш,— промовив він.— Ляж коло мене, Поль, мені було так страшно! Ти потрібна мені. Поцілуй мене. Не ворухися. Терпіти не можу таких мудрованих суконь... Поль...

Потім вона лежала й не ворушилася. Стомлений, він тихо дихав, лежачи поруч, і коли Поль поклала руку йому на потилицю, її пройняло нестерпне, болісне почуття владання, — вона подумала, що кохає його.

Наступного дня Сімон пішов на роботу, так-сяк помирився зі своїм патроном, переглянув кілька справ, шість разів дзвонив Поль, позичив у матері грошей, після чого в той відлягло від серця, і приїхав до Поль о пів на дев'яту з виглядом людини, виснаженої роботою. Останні дві години він провів у барі, де грав у 421, аби тільки з гідністю повернутись додому. А в душі він думав, що це досить нудне заняття і що йому доведеться немало помучитись, заповнюючи порожні години.

Розділ XV

Як правило, Поль і Роже у лютому їздили разом на тиждень у гори. Між ними було домовлено, що незалежно від їхніх сердечних справ (а в той час могло йтися лише про сердечні справи Роже) вони все зроблять для того, щоб мати щозими кілька спокійних днів. Якось уранці Роже, подзвонивши в контору Поль, повідомив, що збирається їхати через півтора тижні, й запитав, чи не взяти й для неї квитка. Обоє помовчали. Якусь мить Поль із жахом запитувала себе, чим пояснити це запрошення: інстинктивною потребою в ній, муками сумління чи бажанням розлучити її з Сімоном. Лише перший мотив, можливо, міг змусити її погодитися. Але вона чудово знала: хоч би що він їй казав, вона ніколи не матиме певності у тому, що їхнє спільне перебування в горах не завдасть їй страждань. І водночас їй краяла серце згадка про те, яким був Роже в горах, як він, життєрадісний, наче вихор, мчав гірськими стежками, тягнучи її, перелякану, за собою.

— Мені здається, це неможливо, Роже. Ми тільки вдатимем, ніби... ніби про інше не думаємо.

— А я для того й їду, щоб ні про що не думати. І, запевняю тебе, я цілком здатний на це.

— Я поїхала б з тобою, якби ти... (вона хотіла сказати: «Якби ти був здатний думати тільки про мене, про нас»,— але промовчала)... якби я тобі була конче потрібна. Але ти там чудово проведеш час і сам або... з кимось іншим.

— Добре. Коли я правильно зрозумів, ти зараз не хочеш нікуди їхати з Парижа?

«Він має на увазі Сімона,— подумала вона.— Чому ніхто не хоче розрізняти видимість і дійсність?» І враз їй пригадалося, що вже місяць, як видимість близьких стосунків з Сімоном стала її щоденним життям. І може, саме тому щось у ній відразу повстало, як тільки вона почула голос Роже.

— Що ж, може, й так...— сказала вона.

Знову запала мовчанка.

— У тебе останнім часом не дуже гарний вигляд, Поль. Ти якась стомлена. Не хочеш їхати зі мною — поїдь з кимось іншим, тобі це потрібно.

У нього був лагідний і сумний голос, і Поль відчула, як їй до очей підступають сльози. Авжеж, їй був потрібен Роже, їй було потрібно, щоб він у всьому її захищав, а не дарував, як милостиню, якихось десятків днів. Він мав би знати це,— всьому є межа, навіть чоловічому егоїзмові.

— Неодмінно поїду,— відповіла вона.— Ми посилаємо одне одному поштові листівки з однієї вершини на другу.

Роже поклав трубку. Зрештою, він, як видно, звернувся до неї по допомогу, а вона йому відмовила. І водночас Поль невиразно відчувала, що вона має рацію, що вона має право, що вона мусть бути вимогливою і страждати від цього. Хай там що, але вона жінка, яку жагуче кохають. Досі вона ходила з Сімоном у безлюдні ресторанчики їх-

нього кварталу. Але цього вечора, повернувшись додому, вона застала його на порозі квартири в темному костюмі, у нього було бездоганно викладене волосся, вродистий вигляд. Їй знову впала в вічі його виняткова врода, трохи котячий розріз очей, бездоганно окреслені губи, і вона весело подумала, що цей хлопчик, який цілі дні чекає її, загорнувшись у її сукні, має зовнішність лицаря і серцеїда.

— Який же ти елегантний! — вигукнула вона. — Що сталося?

— Підемо розважатися, — заявив він. — Повечеряємо в якомусь шикарному закладі, потанцюємо... Звісно, можна лишитися тут і повечеряти звичайнісінькою яечнею, — я нічого не маю проти. Але мені хотілося б десь тебе повести.

Він допоміг їй скинути пальто. Поль помітила, що він покропив себе туалетною водою. У спальні на ліжку була розкладена її вечірня, дуже декольтована сукня, яку вона одягала лише двічі.

— Вона мені найбільше подобається, — пояснив Сімон. — Вип'єш коктейлю?

Він приготував її улюблений коктейль. Поль розгублено сіла на ліжку: вона спустилася з гір, щоб опинитися на світському вечорі!

Вона посміхнулася йому.

— Ти рада? Не дуже стомилася? Якщо хочеш, я зараз же скину костюм, і ми залишимось дома.

Він зіперся коліном на ліжку і вже намірився скинути піджак. Поль пригорнулася до нього, просунула руку йому під сорочку, відчула долонею тепло його тіла. Так, він був живий, по-справжньому живий.

— Тобі спала чудова думка, — сказала вона. — Хочеш, щоб я була у цій сукні? В ній у мене трошки шалений вигляд.

— Я люблю тебе голою, — відповів він. — А в цій сукні ти найбільш оголена. Я переглянув весь твій гардероб.

Поль узяла свою склянку з коктейлем, трохи випила. Вона могла б повертатись сама до своєї квартири, трохи

важурена лягати у постіль з книжкою, як траплялося часто до нього, але він був поруч, він сміявся, він був щасливий, і вона сміялася разом з ним, він будь-що-будь хотів, щоб вона навчила його танцювати чарльстон, весело упрохував і не розумів, що відкидає її цим проханням на двадцять років назад; вона, спотикаючись на килимі, танцювала, а потім падала знесилено в його обійми, і він пригортав її до грудей, а вона реготала, геть забувши про Роже, сніг і всі жалі. Вона почувала себе молодю, вродливою і, випхавши його з кімнати, підмалювала обличчя під «вамп», наділа свою непристойну сукню, а він у цей час стукав у двері, згоряючи від нетерпіння. Коли Поль вийшла, Сімон, приголомшений її вродою, вкрив поцілунками її плечі. Він змусив її випити ще склянку коктейлю, хоча вона зовсім не вміла пити. Поль почувала себе щасливою. Неймовірно щасливою.

В кабаре за сусіднім столиком Поль пізнала двох знайомих жінок — трохи старших за неї, — які часом працювали з нею; вони привітали її здивованими посмішками. Коли Сімон підвівся, щоб запросити її на танець, вона почула коротку фразу: «А скільки їй уже років?»

Поль притулилася до Сімона. Все було безнадійно зіпсовано. Її сукня вже не підходила для її віку, Сімон був занадто помітний, а її життя страшенно безглузде. Вона попросила Сімона відвезти її додому. Він не заперечив, і Поль зрозуміла, що він також почув ті слова.

Поль поквапливо роздяглася. Сімон хвалив оркестр, а вона хотіла б, щоб він залишив її саму. Поки Сімон роздягався, вона потемки лягла в постіль. Даремно вона випила аж два коктейлі, а потім іще й шампанського, — завтра це буде видно по її обличчю. Їй було сумно до відчаю. Сімон повернувся до спальні, сів на край ліжка, поклав руку їй на чоло.

— Не сьогодні, Сімене, — сказала вона. — Я стомлена.

Він нічого не відповів і застиг нерухомо. Проти світла, що падало з дверей ванної, вона бачила його силует: він

сидів похиливши голову і, здавалося, напружено про щось думав.

— Поль,— нарешті промовив він.— Я маю з тобою поговорити.

— Уже пізно. Я хочу спати. Нехай завтра.

— Ні,— сказав він.— Я хочу негайно з тобою поговорити. І ти мене вислухаєш.

Поль здивовано розплющила очі.

Це вперше він розмовляв з нею таким владним тоном.

— Я так само, як ти, чув, що казали ті дві старі відьми за нашою спиною. Для мене нестерпно усвідомлювати, що ти страждаєш від цього. Це принижує твою гідність, це підло й образливо щодо мене самого.

— Сімоне, не перебільшуй, це дрібниці...

— Я нічого не перебільшую, навпаки, я хочу, щоб ти їх не перебільшувала. Звичайно, ти приховуватимеш від мене всі свої страждання. Але не треба цього робити. Я вже не хлопчик, Поль. Я цілком спроможний зрозуміти тебе і, можливо, навіть тобі допомогти. Я дуже щасливий з тобою, ти ж знаєш, але я хочу більшого: мені хочеться, щоб і ти була щаслива зі мною. Зараз, напевне, ти ще дорожиш Роже. Але треба, щоб ти усвідомила: те, що сталося між нами,— дуже гарне й важливе, і ти повинна не вважати наше знайомство щасливою випадковістю, а допомогти мені зміцнити нашу любов. Ось і все.

Він говорив твердо й чітко, але відчувалося, що це коштує йому неабияких зусиль. Поль слухала його з подивом і навіть з надією. Досі вона гадала, що він ні над чим не задумується, а насправді все не так, і до того ж він вірить, що вони можуть усе почати спочатку. А що, коли й справді?..

— Загалом я послідовний, ти знаєш. Мені двадцять п'ять років; до зустрічі з тобою я, по суті, не жив і не житиму, якщо втрачу тебе. Ти саме та жінка, та людина, яка конче потрібна мені. Я це знаю. Якщо хочеш, ми завтра ж одружимося.

— Мені тридцять дев'ять років,— пагадала вона.

— Життя не жіночий журнал і не низка життєвого досвіду. Ти на чотирнадцять років старша за мене, але я кохаю тебе і кохатиму ще дуже довго. Оце й усе. Ще одне: я не можу погодитись, щоб ти опускалась до рівня отих старих видр чи навіть до рівня громадської думки. Найважливіше питання для тебе, для нас обох — Роже. Інших проблем не існує.

— Сімоне,— тихо сказала вона,— пробач, будь ласка, за те, що... що я думала...

— Ти не думала, що я думаю, от і все. А тепер посунься трошки.

Він прослизнув під ковдру, ліг поруч, поцілував її і оволодів нею.

Вона більше не посилалась на втому і зазнала такої гострої насолоди, якої ще ніколи не зазнавала в його обіймах. Потім він гладив рукою її зволожніле від поту чоло, поклав її голову собі на плече, хоча завжди робив навпаки, турботливо вкрив її.

— Спи,— тихо промовив він.— Я сам про все потурбуюся.

В темряві вона лагідно усміхнулась, притислася губами до його плеча, і цю ласку він сприйняв з олімпійським спокоєм володаря. Ще довго лежав він без сну, наляканий і гордий своєю власною рішучістю.

Розділ XVI

Наближався великдень, а Сімон цілі дні вивчав карти, прикривши їх теками справ метра Флері або розстеливши їх на килимі в квартирі Поль. Він намітив уже два маршрути в Італію, три в Іспанію і тепер уже задумувався, що б подивитися в Греції. Поль мовчки слухала, коли він ділився своїми планами. Вона матиме, в кращому разі, десять днів, до того ж вона почувалася надто втомленою на-

віть для мандрів у поїзді. Їй хотілося побути десь на селі, щоб дні нічим не різнилися між собою, одне слово, їй хотілося спокою, як у дитинстві. Але вона не наважувалася розчарувати Сімона. Він уже ввійшов у роль досвідченого туриста, що вискакує з вагона, щоб допомогти їй зійти, уявляв, як підведе її до легкової машини, замовленої за десять днів наперед, і машина привезе їх у найкращий готель міста, де на них чекатиме номер, весь заставлений квітами на його телеграфне замовлення, і зовсім забував, що ніколи не вмів ні вчасно написати листа, ні зберегти потрібний квиток. Він мріяв, він безперервно мріяв, але всі його мрії неслись до Поль, наче бурхливі ріки до спокійного моря. Сімон ніколи ще не почував себе таким вільним, як ці кілька місяців, коли щодня сидів у тій самій конторі і щовечора був із тією самою жінкою, у тій самій квартирі, заповнений єдиним бажанням, єдиною турботою і єдиним стражданням. Адже Поль і тепер інколи уникала його, відводила очі і лише лагідно всміхалася, слухаючи його палкі оспівування. Поль і далі мовчала, коли він згадував про Роже, і Сімонові часто здавалося, що він веде безглузду і безнадійну борню, бо час, неблаганний час не був його спільником. Сімонові мало було стерти спогад про Роже, він повинен був убити в Поль щось таке, що було самим Роже, щось схоже на глибокий, живий і болучий корінь, який вона повсякчас носила в собі, і Сімон навіть іноді думав: а може, якраз через оту постійність, через оту добровільно взяту на себе муку, він закохався у неї і не може її розлюбити? Але частіше він казав собі: «На мене чекає Поль, за годину я триматиму її у своїх обіймах», і йому здавалося, що ніколи не існувало ніякого Роже і що Поль любить тільки його, Сімона, що все просто, чудово і життя його сповнене щастя. І Поль віддавала йому перевагу саме в такі хвилини, коли він примушував її сприймати їхню близькість як очевидність, з якою вона повинна була рахуватись. Їй самій хотілось позбутися своєї стриманості. Лише коли Поль залишалась сама, вона думала: «Те, що Роже десь живе без

мене, — величезна помилка». І з жахом питала себе, як воно так сталося. Коли вона думала «ми», то завжди уявляла себе і Роже. «Він» — був Сімон. Тільки Роже про це нічого не знав. Коли життя вимотає його, він прийде до неї поскаржитись на свою долю і, без сумніву, знову спробує відвоювати її. Можливо, йому й пощастить. Сімон буде остаточно принижений, вона знову лишиться самотня і знову чекатиме непевних телефонних дзвінків і цілком певних образ. Вона повставала проти власного фаталізму, проти відчуття, що такий кінець неминучий. В її житті було неминуче одне: Роже.

Та все ж вона і далі жила з Сімоном, стогнала вночі у його обіймах і часом не хотіла відпустити його від себе, притискаючи до себе тим рухом, яким пригортають хіба що дітей або дуже вмілих коханців, рухом власниці, так наляканої нетривкістю своєї влади, що навіть Сімон не міг досягнути глибини цього її почуття. У такі хвилини Поль опинялась на межі старості, на межі тієї чудової незрівнянної пристрасті, яка спалахує лише в літньому віці, і згодом сама сердилася на себе, сердилася на Роже за те, що не він був поруч, адже він ніколи не змушував її роздвоюватись. У хвилини близькості з Роже він був її господарем, а вона його власністю; він був не набагато старший за неї, усе в їхньому зв'язку відповідало моральним і естетичним нормам, яких, виявляється, вона дотримувалася, сама не підозрюючи цього. А Сімон не почував себе її господарем. Сам того не усвідомлюючи і не знаючи, що він губить усе, він постійно ставив себе у становище підопічного; засинав на її плечі, ніби просячи захистити його, вдосвіта прокидався, щоб приготувати сніданок, в усьому питав поради Поль, що зворушувало її і водночас викликало ніяковість, бо здавалося чимось протиприродним. Поль поважала його: тепер він уже працював; якимось він навіть возив її на один судовий процес у Версаль, де задля неї блискуче зіграв роль молодого адвоката: тиснув чийсь руки, дарував поблажливі посмішки журналістам і раз у раз підходив до

неї, немов вона була віссю його діяльності. Час від часу він уривав свої дотепні і глибокодумні розмови з незнайомцями, щоб повернутися в її бік і крадькома пересвідчитись, чи вона дивиться на нього. Ні, він не грав перед нею комедію чоловічої незалежності. І тому вона теж не спускала з нього очей, вкладаючи у свій погляд якнайбільше захоплення і цікавості. Однак як тільки він повертався спиною, в її очах проглядала ніжність і гордість. Жінки задивлялись на нього, і Поль почувала, як багато важить те, що хтось задля неї живе. Зрештою, її більше не бентежила різниця у їхньому віці, вона більше не задумувалась: «А чи любитиме він мене через десять років?» Через десять років вона житиме самотньо або з Роже. Це їй без упину повторював якийсь внутрішній голос. І на думку про свою роздвоєність, проти якої вона нічого не могла вдіяти, її ніжність до Сімона ставала ще більшою: «Моя жертво, моя люба жертво, мій Сімончику!» Вперше в житті вона втішалася жахливою втіхою від того, що любить людину, якій неминуче завдасть страждань.

Оце «неминуче» з усіма наслідками лякало її: її лякали запитання, які колись поставить Сімон, і поставить їх на правах людини, яка страждає: «Чому ви віддали перевагу Роже, чим цей неуважний хам здолав мою шалену любов, яку я вам дарую щодня?» І вже тепер Поль жахалася на саму думку: «Що вона пояснюватиме Роже?» Про нього вона не могла казати «він», вона казала і казатиме «ми», бо неспроможна була роз'єднати їхні життя. Хоча й не знає чому. Можливо, її шестирічні зусилля зберегти їхню любов, всі ті безнастанні болісні зусилля стали зрештою для неї дорожчими від щастя. А може, їй гордість не дозволяла змиритися з думкою, що всі ті зусилля марні, і сама ця гордість, безперервно зазнаючи ударів, тільки міцніла; зрештою, Поль обрала Роже своїм володарем, може, саме через страждання, яких він їй завдавав. Так чи інакше він завжди вислизав з її рук. І ота боротьба, успіх якої був досить сумнівний, стала сенсом її життя.

А тим часом Поль не була створена для боротьби; інколи вона нагадувала собі про це, проводячи долонею від потилиці до чола по ніжному шовковистому, трохи кучерявому волоссю Сімона. Вона могла б ковзати по життю, як її рука ковзає по його кучерях; вона шепотіла про це Сімонові. Перше ніж заснути, вони цілі години лежали в темряві. Вони тримались за руки, перешіптувались, інколи у неї з'являлося безглузде враження, що поруч — шкільна подруга, їм обом по чотирнадцять років, і вони перебувають в одному з тих примарних дортуарів, де дівчата шепочуться про бога або про чоловіків. Так, вона говорила пошепки, і Сімон, захоплений цією напівтаємничістю, також говорив дуже тихо.

— А як би ти жила?

— Залишилася б із Марком, моїм чоловіком. Зрештою, він був милий, люб'язний, дуже світський. І купався в багатстві... А мені хотілося спробувати...

Вона намагалася все пояснити Сімонові: як воно так сталося, що життя її несподівано визначилося в той самий день, коли вона відважилася кинутись у вир складного, важкого і принизливого світу жіночих професій. Турботи, матеріальні нестатки, посмішки, мовчазні відмови. Сімон слухав її, намагаючись вибрати з тих спогадів те, що мало стосунок до їхньої любові.

— А потім?

— Потім я, думаю, жила б так: стала б знічев'я зраджувати Марка, а втім, не знаю... Знаю тільки, що в мене була б дитина. І вже заради цього...

Поль замовкла. Сімон обнімав її; він хотів би мати від неї дитину, всього хотів. Вона сміялася, лагідно цілувала йому очі й вела далі.

— У двадцять років все сприймається зовсім інакше. Я чудово все пам'ятаю: тоді я хотіла бути щасливою.

Так, вона чудово все пам'ятала. Вона блукала вулицями, пляжами, гнана цим нестримним бажанням; вона все йшла і йшла, намагаючись знайти якесь знайоме обличчя,

ознаки справленого на когось враження: якусь жертву. У неї над головою витало прагнення до щастя так само, як воно витало над головами трьох поколінь, і йому не було перешкод, будь-які перешкоди здавалися безсилі. Але тепер вона вже не прагнула брати, вона лише намагалася зберегти те, що має. Зберегти свій ф'ях, близького чоловіка, той самий ф'ях і того самого чоловіка, що їх мала досить давно, але в яких і досі не була певна у свої тридцять дев'ять років. Сімон засинав, пригорнувшись до неї, вона шепотіла: «Спиш, любий?» Почувши її слова, він спросоння заперечував і пригортався ще міцніше до неї в темряві, огорнутий її пахоцями, їхнім спільним теплом, щасливий, як у казці.

Розділ XVII

Це була вже тридцята сигарета. Роже зрозумів це, погасивши недопалок об край переповненої попільнички. Він аж здригнувся від огиди і ще раз увімкнув лампу біля узголів'я ліжка. Була третя година ночі, сон його не брав. Він поривчасто відчинив вікно, і крижане повітря так різко обдало його обличчя, шию, що він зразу ж зачинив вікно і припав лобом до шибки, ніби хотів роздивитися холод. Але йому швидко набридла безлюдна вулиця, він кинув погляд на своє відображення в дзеркалі й одразу відвів очі. Не подобався він собі. З нічного столика він узяв пачку сигарет, одну з них машинально затиснув зубами і зразу ж поклав назад. Йому вже обридли всі оті машинальні жести, що раніше були для нього часткою радощів, які приносять життя; йому обридли всі оті жести самотнього чоловіка, йому обрид смак тютюну. Треба було б підлікуватися, щось він зовсім розклеївся. Звичайно, він жалкував за Поль, але ж не через це з ним таке коїться. В цю хвилину вона, мабуть, спить в обіймах того розпеченого хлопчиська, вона

все забула. Йому, Роже, лишалося тільки вийти з дому, знайти якусь шльондру й напитися. А втім, саме так про нього і думала Поль. Він відчував, що Поль ніколи його по-справжньому не поважала. Вона мала його за брутального селяка, хоча він приніс їй у дар те найкраще і найнадійніше, що мав у собі. Усі жінки на один лад: вони, здається, всього вимагають від тебе, усе тобі віддають, ти непомітно починаєш їм цілком довіряти, а потім одного чудового дня вони зникають через якийсь нікчемний привід. Бо зв'язок Поль із Симоном це, безперечно, нікчемний привід. А проте в цю мить хлопець тримає Поль у своїх обіймах, нахилиється над її закинутим назад обличчям, над її напрочуд ніжним тілом, що так уміє віддаватися пестоцям... Він рвучко повернувся, таки закурив сигарету, з лютою жадібністю вдихнув дим, а потім витрусив попільницю в камін. Треба було протопити; щоразу, коли Поль приходила до нього, вона розпалювала вогонь, довго стояла перед каміном навколішки, стежачи, як народжується полум'я, іноді гарним спокійним рухом поправляла або підкладала поліно, потім підводилась, ледь відступала від каміна, і вся кімната ставала рожевою, живою, вся — у грі тіней; в такі хвилини йому хотілося близькості з нею, і він казав їй про це. Але все це було так давно. Скільки Поль уже не приходила сюди? Два, три роки? Він узяв собі за звичку їздити до неї, бо так було простіше, вона завжди чекала на нього.

Він усе ще тримав попільничку в руді, та раптом вона вислизнула з пальців: покотилася по підлозі і не розбилася. Йому чогось хотілося, щоб попільниця розбилася, замість продовжувати свій рух по інерції, щоб кругом лежали скалки, черепки. Але попільниця не розбилася; вони розбиваються тільки в романах і кінофільмах, інша річ, якби це була коштовна маленька кристалева попільничка, яких багато в квартирі Поль, а не ця звичайна міцна попільниця, куплена в універмазі. Він розбив не менш, як сотню різних речей у квартирі Поль, а вона тільки смія-

лась; востаннє він розбив чудову кришталеву склянку, в якій віскі набувало незвичайного золотавого кольору. А втім, у тій квартирі, де він почував себе володарем і господарем, все було таким, як мало бути: гармонійним, лагідним і спокійним. І все ж таки, коли він виходив від Поль на вулицю, йому щоразу здавалося, що він утікає звідти. А тепер він сидить самотній у своїй квартирі і марно лютує на попільницю, що й падаючи не розбивається. Роже знову ліг, вимкнув світло і, поклавши руку на серце, перше ніж заснути, на мить подумав, що він нещасливий.

Розділ XVIII

Якось увечері вони випадково зіткнулися при вході до ресторану і всі троє зіграли сценку із класичного й абсурдного, такого звичного в Парижі балету: вона здалеку злегка кивнула чоловікові, на чиєму плечі стільки разів стогнала, зітхала і засинала; він незграбно вклонився їй, а Сімон якось мить дивився на нього, але не вдарив, хоч у нього і свербіли руки. Вони посідали за досить віддалені столики, і Поль зробила замовлення, не відриваючи очей від меню. Для власника ресторану, для декого із завсідників, що знали Поль, це була звична сцена. Сімон рішучим голосом замовив вина, Роже за іншим столом запитав у свої супутниці, якому коктейлеві вона віддає перевагу. Нарешті Поль звела очі, усміхнулася Сімонові й глянула в бік Роже. Вона кохає Роже, ця очевидна істина кольнула її, тільки-но вона побачила його в дверях, такого самовдоволеного,— вона й досі любить його, вона ніби прокинулася від довгого, нікому не потрібного сну. Він також подивився на неї, спробував усміхнутися, але усмішка зразу ж зійшла з його лица.

— Що ви питимете? — запитав Сімон.— Біле вино?
— Хай буде біле.

Поль бачила свої руки, що лежали на краю столика, акуратно розставлені прибори, Сімонів рукав біля своєї оголеної руки. Вона випила вино майже залпом. Сімон розмовляв без звичайної своєї жвавості. Здавалося, він жде чогось від неї або від Роже. Але чого? Хіба могла вона підвестися, кинути Сімонові: «Вибач, будь ласка», перейти зал і сказати Роже: «Годі, ходімо додому». Так не робиться. А втім, за наших часів нічого вже не робиться, нічого розумного й романтичного.

Повечерявши, вони танцювали; вона бачила Роже, що тримав за стан непогану на вроду брюнетку — цього разу справді непогану, — свого Роже, що як завжди незграбно тупцяв перед дамою. Підвівся й Сімон — він танцював чудово, приплющивши очі. Він був гнучкий і тонкий, він підспівував тихенько оркестрові, й Поль залюбки підкорялась йому. Якоїсь миті її оголена рука зачепила руку Роже, що лежала на спині брюнетки, і Поль розплющила очі. Вони подивилися одне на одного — Роже, Поль, — кожен через плече іншого. Оркестр грав млявий слоу, майже без ритму. Вони дивились одне на одного на відстані якихось десяти сантиметрів, без усміху, не міняючи виразу обличчя; здавалося навіть, що вони не впізнають одне одного. Потім несподівано рука Роже відірвалася від спини його дами, простяглася до передпліччя Поль, ледь торкнулась пучками, і на обличчі Роже з'явилось таке благання, що Поль мимоволі заплющила очі. Сімон повернув даму в інший бік, і вони загубилися серед танцівників.

Цієї ночі Поль відмовилася спати з Сімоном, пославшись на втому, якої не відчувала. Вона довго лежала в ліжку з розплющеними очима. Вона знала, що станеться, знала, що немає іншої ради, і скорилася, лежачи в темряві, ледве дишаючи. Серед ночі вона підвелася і пройшла в кімнату, де на дивані спав Сімон. У скісному промінні світла, що падало зі спальні, вона бачила простягнуте юнацьке тіло, ба-

чила, як ледь піднімаються і опускаються його груди. Поль дивилася, як він спить, зарившись головою в подушку, бачила ямочку на його потилиці; вона дивилася, як спить її власна молодість. Але коли він, стогнучи, повернувся на світло, Поль уткла. Вона не зважилась озватися до нього.

Наступного ранку в конторі на неї чекала записка від Роже. «Я повинен тебе бачити, так далі не можна. Подзвони мені». Поль подзвонила. Вони домовилися зустрітись о шостій вечора. Але вже за десять хвилин Роже був у конторі. Величезний, неприкаяний у цій жіночій крамниці. Вона підійшла до нього, завела в салончик, захаращений плетеними стільчиками з позолотою: розкішний інтер'єр для кошмарів. Тільки тепер вона роздивилась його. Так, це він. Роже ступив крок до неї, поклав руки на її плечі. Він трохи затинався, що було в нього ознакою надзвичайного хвилювання.

— Я був такий нещасливий,— сказав він.

— Я теж,— почула Поль власний голос і, припавши до його грудей, нарешті розплакалась, в душі благаючи Сімона пробачити їй ці слова.

Роже притулювся головою до її волосся і безглуздо бурмотів:

— Не треба, не плач.

— Я намагалася,— нарешті, ніби вибачаючись, сказала вона.— Я справді намагалася...

І тут вона подумала, що це слід було б казати не Роже, а Сімонові. Вона зовсім заплуталась. Завжди доводиться бути насторожі, ніколи не можна всього казати одній і тій самій людині. Вона плакала, сльози текли по її закам'янілому обличчі. Роже мовчав.

— Скажи що-небудь,— пробурмотіла вона.

— Я був такий самотній,— сказав він,— я все думав. Сядь, візьми мою хусточку. Зараз я тобі все поясню.

Він пояснив. Пояснив, що жінок не можна залишати без нагляду, що він поведився необачно і що розуміє: він

сам винен у всьому. Він не сердився на неї за її нерозважність. Вони більш ніколи не повертатимуться до цієї розмови. Вона лепетала: «Так, так, так, Роже», її ще дужче поривало на плач і водночас розбирав сміх. Вона знову вдихала знайомий запах його тіла, його тютюну і почувала себе врятованою. І занепащеною.

Через десять днів вона була востаннє в своїй квартирі з Сімоном.

— Ти ось це ще забув,— сказала вона.

Вона простягла йому дві краватки, не дивлячись в очі; вона почувала себе вкрай знесиленою. Ось уже дві години, як вона допомагала йому складати речі. Нехитрі пожитки закоханого, але не привченого до порядку юнака. І всюди вони натикались на Сімонові запальнички, Сімонові книжки, Сімонові черевикі. Він нічого їй не сказав, він добре тримався, усвідомлював це і задихався від цього.

— Досить,— сказав він.— Решту ви залишите у консьержки.

Вона не відповіла. Він подивився навколо себе, намагаючись думати: «Я тут востаннє», але йому це не вдавалося. Його бив нервовий дріж.

— Я ніколи не забуду,— сказала Поль і звела на нього очі.

— Я також,— відповів він.— Але не в цьому річ, не в цьому річ.

Він хотів повернути до неї своє обличчя, на якому був написаний розпач, і похитнувся. Вона підтримувала його обома руками, вона знову була опорою його горю, як була опорою його щастю. І вона не могла не заздрити гостроті цього болю, красі цього болю, якого сама вже не знає ніколи в житті. Він різко вивільнився і вийшов, покинувши свої речі. Поль побігла слідом, схилилася над поруччям, гукнула його:

— Сімене! Сімене! — і додала, сама не знаючи чому: — Сімене, я вже стара, стара...

Але він її вже не чув. Він біг сходами з очима, повни-

ми сліз; він біг, як блаженний, йому було двадцять п'ять років. Поль тихо зачинила двері, прихилилася до одвірка.

О восьмій годині задзвонив телефон. Ще навіть не взявши трубки, Поль знала, що почує зараз.

— Вибач,— сказав Роже,— у мене ділова вечеря, я прийду пізніше, якщо, звичайно...

Сонячний
промінь
в холодній
воді

Переклав Віктор Омелъченко

*Перекладено за виданням:
Un peu de soleil dans l'eau froide
Flammarion, éditeur,
26, Rue Racine, Paris,
1969*

Нерозпізнана, незрівнянна,
Зігрівала вона мої невеселі тривожні дні.
І я бачу її, і втрачаю, і біль мій бринить,
Немов сонячний промінь в холодній воді.

Поль Елюар

Частина перша

ПАРИЖ

Розділ I

Спер так з ним траплялося майже щоранку. Хіба що він вчора напивався і вранці мов у тумані вставав з постелі, приймав душ, роблячи все це майже несвідомо, ніби навпомацки, і сама втома звільняла його від тягаря власного «я». Але частіше приходили дні, що завдавали нестерпного болю: він прокидався вдосвіта, і його серце тріпотіло від страху, страху перед життям — інакше він не міг його назвати; він напружено чекав настирливих тривожних думок про свої поразки, невдачі, про голгофу нового дня. Серце калатало, а він намагався знов поринути в сон, намагався забутись. Марно. Тоді він сідав на ліжку, хапав пляшку з водою, що стояла поруч, ковтав теплої, огидної, без ніякого смаку рідини, такої ж огидної, як його життя за останні три місяці, і думав: «Та що ж це зі мною, що ж це зі мною?» І його охоплювали відчай і лють, адже він був самолюбний. І хоча він часто спостерігав у інших людей, яких по-справжньому поважав, нервову депресію, така

недуга здавалася для нього принизливою, мов ляпас. З юних років він ніколи не надавав особливого значення своїй особі, був цілком задоволений тим життям, яке мав, і коли раптом зіткнувся в собі з хворобливою, немічною і зпевіреною істотою, то відчув забобонний жах. Невже цей тридцятип'ятирічний чоловік, який удосвіта сідає на ліжку і безпричинно тремтить, — невже це і є він сам? Невже до цього привели його тридцять років безтурботного життя, сповненого веселощів, сміху і тільки зрідка затьмареного любовними прикроцями? Він утикався головою в подушку, притискався до неї щочкою, ніби вона за самою своєю природою мала подарувати йому щасливий сон. Але його очі лишались розплющені. Йому було холодно, і він напивав на голову ковдру, йому було душно, і він розкривався, але так і не міг зупинити в собі внутрішнього тремтіння, побутися відчаю і спустошення.

Звичайно, йому слід би повернутися до Елоїзи і спати з нею. Але він не міг. Уже три місяці він не доторкався до неї, три місяці вони обоє про це навіть не заїкалися. Красуня Елоїза... Цікаво, як вона терпить це... Ніби відчував в ньому щось хворобливе, дивне, ніби жаліє його. І думка про її жалість йому завдавала ще більшого болю, ніж її гнів або можлива зрада. Чого б він тільки не дав, щоб захопити її, щоб кинутися на неї, увійти в солодке тепло жіночого тіла, шаленіти, нарешті забутися в чомусь іншому, а не в сні... Але він не міг. І кілька несміливих спроб, на які вона наважилася, викликали в нього неймовірну відразу до неї. Він, що так любив раніше любовні втіхи і міг віддаватися їм за найнесподіваніших і найдивніших обставин, виявлявся без сили в ліжку поруч із жінкою, яка йому подобалася, була вродлива і яку він навіть кохав.

А втім, він перебільшував. Якось три тижні тому він оволодів нею після знаменитої вечірки у Жана. Але як це сталося, він уже не пам'ятав. Того вечора він надто багато випив — на те в нього були причини, — і йому невиразно пригадувалася тільки безладна сутічка на його широко-

му ліжку, а вранці полегкість від того, що він виграв одне очко. Ніби коротка мить даної і одержаної насолоди могла бути реваншем за безсонні ночі, за незграбні виправдання і напускну розв'язність. Цим не похвалився. Життя, яке досі його всім обдаровувало — принаймні він так вважав, і це було однією з причин його успіху, — раптом відступило від нього, як відступає море в години відпливу, полишаючи скелю, до якої так довго лащилось. Уявивши себе в образі старого самотнього бескида, він гірко засміявся. Але й справді йому здавалося, що життя покидає його, як кров, що витікає з потаємної рани. Час більше не плинув: він просто зникав. І Жіль марно переконував себе, що й тепер у нього лишилось багато ще переваг: гарна зовнішність, цікавий ф'ах, всілякі успіхи, — все це здавалося йому так само прісним і нецікавим, як слова церковних акафістів. Слова були мертві, мертві.

До того ж вечірка у Жана виявила у всьому цьому огидний фізіологічний аспект. Жіль на хвилину вийшов з вітальні і підійшов до умивальника, щоб причесатися і помити руки. Мило вислизнуло з його долонь і впало додолю під раковину. Він нахилився, щоб підняти його. Мило стриміло за трубою, воно немов сховалося там, і той рожевий шматочок мила раптом здався йому до вульгарності непристойним. Він простяг руку, щоб узяти його, — і не зміг. Воно було ніби маленька нічна тварина, яка чекала в темряві дотику його руки, і Жіль завмер від жаху. Потім він підвівся, весь вкритий потом, і коли подивився на себе в дзеркало, в глибині його свідомості раптом прокинулася якась відчужена цікавість, що заступила страх. Глибоко вдихнувши, як плавець перед стрибком з трампліна, він знову присів навпочіпки і таки вхопив мило. Але відразу ж кинув його у раковину, як кидають заснулу гадюку, що здалася сухою гілкою; потім він добру хвилину хлюпав собі в обличчя холодною водою. Ось тоді він і подумав, що причиною всьому була не печінка, не втома і не «теперішні часи». Саме тоді він і визнав, що «це» справді сталося: він захворів.

Що ж тепер робити? Чи є хто самотніший за людину, яка вирішила жити весело, щасливо, з добродушним цинізмом, дійшла до цього рішення найприроднішим шляхом — інстинктивно — і раптом опинилася з порожніми руками та ще в Парижі в 1967 році? Думка про те, щоб піти до психіатра, була принизлива, і він рішуче відкинув її з гордості, яку вважав однією з найкращих своїх рис. Отже, йому залишалося тільки мовчати. І сяк-так жити далі. Просто спробувати якість життя. Крім того, зберігаючи давню свою сліпу віру в життя з його щасливими випадковостями, він сподівався, що все це скоро минеться. Час, єдиний володар, якого він визнавав, відносив за собою геть його захоплення, його радощі, прикрощі, інколи деякі з його поглядів, і не було ніяких підстав думати, що той самий час не впорається і з «цією штукою». Але «ця штука» була чимсь невиразним, безіменним, і він не знав, що воно таке. А час, можливо, має владу лише над тим, що ти усвідомив.

Розділ II

Він працював у міжнародному відділі газети і того дня весь ранок провів у редакції. У світі відбувалися криваві безглузді події, що пробуджували у його колег лоскитливе почуття жаху, і це дратувало його. Раніше, три місяці тому, він із задоволенням охав би разом з ними, обурювався б, але тепер не міг. Йому навіть було трохи прикро від того, що десь на Середньому Сході, в США чи в якійсь іншій країні хтось намагався відвернути його увагу від єдиної справжньої драми — його власної. Земля оберталася, сповнена хаосу, і в кого може знайтися бажання чи час поцікавитися його жалюгідними проблемами? А проте хіба мало він змарнував часу, вислуховуючи відчайдушні сповіді й зізнання тих, хто вазнав невдач, хіба мало він намагався порятувати інших? Ні. Навколо нього ходили люди

з очима, блискучими від збудження, і лише він залишався самотній, зневірений, як покинутий пес, став таким самим егоїстичним, як деякі старі люди, й таким самим нікчемним. Раптом він вирішив сходити до Жана, на поверх вище, і поговорити з ним. В цю хвилину Жан здавався йому єдиною людиною, здатною забути власні турботи і поспівчувати йому в біді.

В тридцять п'ять років Жіль був ще вродливий. «Ще» тому, що в двадцять він відзначався рідкісною вродою, якої, щоправда, ніколи не усвідомлював, але якою весело користався і несамохіть надовго брав у полон і жінок, і чоловіків (хоча ці останні його мало цікавили). Тепер, через п'ятнадцять років, він став сухорлявіший, більш змужнілий, але в його ході, в його руках ще залишилося щось від звияжного юнака. І в Жана, який його просто обожнював у ті часи, не кажучи йому цього і навіть не зізнаючися в цьому самому собі, аж защеміло серце, коли ввійшов Жіль. Його змарніле обличчя, його сині очі, чорне довге волосся, знервованість... Він ставав дедалі знервованішим, і Жанові слід було зайнятися ним. Але він не міг насмілитись: Жіль так довго був для нього символом щастя, безтурботності, що він не наважувався заговорити з ним, як не наважуєшся замахнутись на чийсь усталений образ. Та що, коли образ розсипається в прах... І Жан, що з давніх пір був круглий, лисий і засмиканий життям, мусив переконатися, що не існує «винятково» щасливих людей. Жан утратив уже багато ілюзій, але цю ілюзію, може, саме через її наївність, йому було найтяжче втрачати. Він підсунув Жілю стілець, і той обережно сів, бо кімната була буквально захаращена теками, наваленими на столах, на підлозі та на каміні. Жан простяг йому сигарету. Вікно виходило на сірі й голубі дахи, на царство риштаків і телевізійних антен, якими донедавна захоплювався Жіль. Але тепер він на них навіть не глянув.

— Ну то як,— сказав Жан.— Як тобі все це подобається?

— Ти маєш на увазі вбивство? Справді, можна сказати, вийшло в них непогано.

І Жіль замовк, опустивши очі. Минула хвилина, Жан, роблячи над собою останнє зусилля, поскладав кілька справ, насвистуючи, ніби хвилиenne мовчання було цілком нормальне для них. Зрештою він наважився — взяла гору його доброта, він згадав, який був уважний і лагідний з ним Жіль у ті дні, коли від нього, Жана, пішла дружина, і раптом відчув себе страшенним егоїстом. Уже два місяці він бачив, що в Жіля якоесь лихо, і два місяці уникав заводити з ним про це мову. Гарний друг, нічого не скажеш. Але тепер, коли Жіль давав йому право, а точніше — примушував його почати наступ, він не міг утриматися від маленької інсценівки. Всі ми такі після тридцяти: будь-яка подія, байдуже, зачіпає вона весь світ чи тільки наші почуття, вимагає певної театралізації для того, щоб вона пішла нам на користь або справді дійшла до нас. Отож Жан роздушив у попільничці недокурену сигарету, сів і схрестив на грудях руки. Якусь секунду він пильно дивився Жілю в обличчя, потім прокашлявся і похмуро сказав:

— Ну то як?

— Що «як»? — перепитав Жіль. Тепер йому хотілося вже піти геть, але він знав, що нікуди не піде, що він усе зробив для того, щоб примусити Жана розпитувати його. Навіть гірше, він уже відчував, що йому легшає на душі.

— Щось не клеїться?

— Не клеїться.

— Уже з місяць чи два?

— Три.

Жан визначив час навання, щоб показати Жілю, що він не був неуважний до нього і якщо раніше не заводив про це розмов, то лише з делікатності. Але Жіль зразу ж подумав: «Прикидається проникливим, хитрун, а на цілий місяць помиляється». А вголос сказав:

— Уже добрих три місяці, як мені... погано.

— Якісь конкретні причини? — запитав Жан, рішучим

жестом припалюючи сигарету, і в цю хвилину Жіль його ненавидів: «Навіщо цей тон поліцейського офіцера, такого собі незворушного досвідченого суб'єкта, навіщо вся ця комедія?» Але водночас йому потрібно було виговоритись — непереможна тепла хвиля несла його до відвертих зізнань.

— Ніяких.

— Це вже серйозніше,— мовив Жан.

— Не обов'язково...— заперечив Жіль.

Неприятність у його голосі змусила Жана обличити роль безстороннього психіатра. Він підвівся, обійшов стола і поклав руку на плече Жілю, лагідно бурмочучи: «Заспокойся, старий», через що в Жілі, на його превеликий жах, на очах виступили сльози. Він справді дійшов краю. Він простяг руку до столу, взяв кулькову ручку і, натискаючи на головку, став зосереджено висовувати і заганяти назад стрижень.

— То що там з тобою, голубчику? — запитав Жан.— Може, ти хворий?

— Та нічого. Нічого. Просто мені нічого не хочеться, от і все. Здається, це модна хвороба, правда ж?

Він спробував засміятися. Та, по суті, Жілю не було легше від того, що його стан був досить поширеним і визнаним усіма лікарями явищем. Це його скоріше ображало. Коли вже на те пішло, то краще б уже це було винятковим випадком.

— Отакі-то справи,— важко зітхнув він.— Мене вже не вабить робота, не ваблять жінки, мені навіть неохота рухатись. Єдине, що я хотів би, це цілими днями лежати в ліжку, укритися з головою ковдрою. Я...

— А ти пробував?

— Звичайно. Але довго витримати не міг. До дев'ятої вечора у мене з'являлося бажання накласти на себе руки. Постіль мені здавалася брудною, мій власний запах огидним, мої звичайні сигарети викликали у мене відразу. Ти вважаєш, що це нормально?

Жан щось пробурмотів: ці деталі, що вказували на психічний надлом, муляли його більше, ніж будь-які непри-

стойні подробиці, і він зробив останнє зусилля дістати якесь логічне пояснення.

— А як з Елоїзою?

— З Елоїзою? Терпить мене. Як тобі відомо, нам з нею ніколи не було про що розмовляти. Але вона мене любить. До того ж я зовсім не маю сили. І не тільки з нею, а взагалі. Тобто майже не маю сили. В усякому разі, коли що й виходить, то це наганяє на мене нудьгу. Так що...

— Та це не страшно,— сказав Жан.— Все налагодиться.

І Жан спробував засміятися, звести все до прикроців півника із враженням самолюбством.

— Тобі слід би сходити до доброго лікаря, попити вітамінів, подихати свіжим повітрям — і за два тижні знов почнеш бігати за спідницями.

Жіль звів очі. Він розлютився.

— Та не зводь ти все тільки до одного. Начхати мені на це, розумієш. Начхати. Просто мені нічого не хочеться: не тільки жінок. Мені не хочеться жити. Ти знаєш вітаміни від такої хвороби?

Запала мовчанка.

— Віскі вип'єш? — запитав Жан.

Висунувши зі столу шухляду, він дістав пляшку і протяг Жілю; той машинально випив ковток і, здригнувшись, струснув головою.

— Мені й випивка більше не помагає. Хіба що сплю, коли наберусь до безтями. Хміль уже не дає мені ніякої втіхи. До того ж, хоч би що там було, не в ньому ж треба шукати ради, правда?

Жан і собі взяв пляшку і відпив добрячий ковток.

— Ходімо десь потиняємось,— сказав він.

Вони вийшли. Цієї ранньої весни Париж був такий чудовий, такий весь голубий, аж до горла підступали сльози. І вулиці були все ті ж, і ті ж на них були бістро: «Шлюс», де вони не раз гуртом випивали з нагоди якоїсь значної події, тютюнова крамничка, куди Жіль тайкома бігав дзвонити по телефону Марії, коли ще кохав її. Боже мій, він

і досі пам'ятав, як тремтів тоді в задушливій кабіні, як невидючими очима читав написи на стінках, поки на другому кінці дзвонив і дзвонив телефон, але ніхто не брав трубки. Як він мучився, як він напускав на себе розв'язний вигляд перед хазайкою бару, замовляючи склянку, яку залпом випивав, поклавши нарешті трубку, як щеміло в нього серце, як він лютував, як він жив тоді! І та жахлива пора його життя, коли він був страшенно залежний, коли по ньому топталися, здавалася йому набагато кращою, ніж теперішня дійсність. Йому завдавали ран, але тоді він принаймні бачив причину болю.

— А ти не хотів би десь поїхати? — спитав Жан. — Завжди знайдеться змога майнути тижнів на два, щоб написати якийсь репортаж.

— Мені не хочеться, — відповів Жіль. — Як тільки подумаю про літаки, точний розклад, незнайомі готелі, людей, з якими треба побачитись... Ні, я не маю сили... Та ще й морочитися з валізою... О, ні.

Жан скоса глянув на нього — чи не перебільшує він? Колись Жіль полюбляв напускати туману, тим паче, що всі попадались на його гачок. Але тепер на його обличчі проглядав такий страх і огида, що Жан повірив йому.

— А ти не хочеш провести вечір з дівчатками, як за добрих давніх часів? Так, ніби ми селяки, що приїхали в Париж погуляти... А втім, ні, це дурниці... Скажи, як там твоя книжка? Твій репортаж про Америку?

— Таких книжок і навіть кращих уже півсотні написано. Невже ти думаєш, що я здатний написати хоч два рядки чогось цікавого, коли мене ніщо не цікавить?

Думка про цю книжку зовсім добила його. Він і справді хотів був написати книгу нарисів про Сполучені Штати, які добре знав, він справді мріяв написати — навіть розробив план. Це була така сама правда, як і те, що тепер він не міг ні написати жодного рядка, ані розвинути якоїсь думки. Та що ж це з ним таке коїться? За що він покараний? І ким? Він завжди ставився по-братньому до своїх друзів,

а з жінками був навіть ніжний. Він ніколи нікому свідомо не чинив зла. Чому ж у тридцять п'ять років життя вдарило його, як отруєний бумеранг?

— Я зараз скажу тобі, що з тобою, — пробубонів поруч голос Жана, заспокійливий, нестерпний голос. — Ти перетворився...

— Не починай мені розказувати, що зі мною, — раптом загорлав Жіль посеред вулиці, — не розказуй, бо ти нічого не знаєш! Бо я й сам нічого не розумію! А крім того, — озлоблено додав він, — одчепися од мене!..

На них стали оглядатися перехожі; Жіль несподівано почервонів, простяг руку до вилого Жанового піджака, ніби хотів ще щось сказати, потім повернувся і швидко, не попроцавшись, пішов до набережної.

Розділ III

Елоїза чекала його. Елоїза завжди чекала його. Вона була манекенницею в одному домі моделей, не мала надто великого успіху в житті, і два роки тому, одного вечора, коли спогади про Марію надто вже мучили Жіля і коли він уже не міг далі зносити самотності, вона з превеликою радістю поселилася в нього. Елоїза була коли брюнеткою, коли блондинкою, коли рудою, що три місяці мінюючи колір волосся з міркувань фотогенічності, яких Жіль нізащо не міг та й не намагався вже зрозуміти; у неї були гарні голубі очі, красива фігура, до того ж вона була завжди у доброму гуморі. Довгий час вони чудово підходили одне одному в певному плані, але зараз він з тривогою думав, що їй сказати, як провести з нею вечір. Звичайно, він міг піти з дому, пославшись на запрошення кудись на вечерю, вона б не образилась, але йому не хотілося знову стикатись із вулицею, з ніччю, з Парижем; йому хотілося забитись десь у куток і побути самому.

Він жив на вулиці Дофіна в невеличкій трикімнатній

квартирі, яку так і не обставив до пуття. Спочатку він з ентузіазмом чіпляв полиці, встановлював стереофонічну радіоапаратуру, книжкові шафи, телевізор, одне слово, десятки потішних іграшок, покликаних, як вважають, збагачувати життя, робити його приємним. А тепер він з нудьгою дивився на всі ті речі й неспроможний був навіть узяти до рук книжку, хоча раніше запоем читав цілі дні. Коли він ввійшов, Елоїза дивилася телевізор, тримаючи в руках газету, щоб не пропустити, бува, якоїсь цікавої передачі; вона схопилася і з радісним виглядом підбігла поцілувати його. Її покvapливiсть здалася йому перебільшеною і смішною, надто в душі «щиро закоханої жіночки». Він підійшов до бару, а точніше — до столика на колесах, який їм правив за бар, і знехотя налив собі віскі. Потім сів у таке саме крісло, як і те, де сиділа Елоїза, і собі з зацікавленням виглядом вступився в телеекран. Елоїза на мить відірвалася від передачі й повернула до нього голову.

— Вдалий був день?

— Дуже. А в тебе?

— У мене теж.

І вона наче з полегкістю знову стала дивитися телевізор. Там якісь молодики намагалися скласти слово із дерев'яних літер, які дикторка з лагідним усміхом на устах розкидала перед ними. Жіль прикурив сигарету, заплющив очі.

— Я думаю, це буде «аптека»,— сказала Елоїза.

— Пробач?

— Я думаю, слово, яке вони мають скласти,— «аптека».

— Цілком можливо,— відповів він. І знову заплющив очі.

Потім він спробував ковтнути зі своєї склянки. Віскі було вже тепле. Жіль поставив склянку на килим, який устеляв підлогу.

— Дзвонив Нікола, питав, чи не хочемо ми пріїхати сьогодні ввечері в клуб. Що ти скажеш?

— Побачимо,— відповів Жіль.— Я тільки-но вернувся.

— Як тобі не хочеться нікуди йти, у холодильник у телятина. А по телевізору будуть показувати детектив.

«Чудово, — подумав він. — Багатий вибір: або обідати з Нікола і він знову пояснюватиме, що коли б кіно не таке продажне, він давно створив би шедевр. Або сидіти дома в кріслі і дивитися по телевізору якусь гидоту, закушуючи холодною телятиною. Кошмар!» Але ж колись вечорами він виходив з дому, мав друзів, розважався, зустрічався з новими людьми, і кожна ніч була святом... Де ж тепер його приятелі? Однак він добре знав, де вони, — досить було простягти руку до телефону. Просто вони вже стомилися марно дзвонити йому протягом трьох місяців — та й край. Але даремно він перебирав у пам'яті їхні імена, пригадував обличчя, які йому було б приємно бачити, і не знаходив жодного. Лише нікчема Нікола і досі ще чіпляється до нього. І він знав причину: Нікола нічим платити за випивку.

Задзвонив телефон, але Жіль не зворухнувся. Колись він кидався до телефону, бо був певний — то поклик кохання, удачі або приємної пригоди. Тепер трубку завжди брала Елоїза. Вона гукнула зі спальні:

— Це тебе. Жан дзвонить.

Жіль на секунду завагався. Що йому сказати?

Потім згадав, що вранці був брутальним, а брутальність некрасива і безглузда. Зрештою, він сам поліз до бідолахи Жана зі своїми нещастями, а потім кинув його посеред вулиці. Жіль узяв трубку.

— Це ти, Жілю? У тебе все гаразд?

— Усе гаразд, — відповів Жіль.

У Жана був теплий, стривожений голос, голос справжнього друга. Жіль розчулився.

— Мені дуже прикро, що сьогодні вранці, — почав він. — Я...

— Завтра ми про все порозмовляємо серйозно, — відповів Жан. — Що ти робиш сьогодні ввечері?

— Мабуть, я... Ми залишимося вдома, — промовив Жіль, — і будемо їсти холодну телятину.

Це був справжній ледве прихований заклик на допомо-

гу, після якого і Жіль, і Жан помовчали. Потім Жан лагідно сказав:

— Знаєш, краще не сидіти дома; сьогодні в «Бобіно» прем'єра, і якщо ти хочеш, у мене є квитки, я...

— Дякую,— відповів Жіль.— Мені не дуже хочеться кудись іти. Якщо ти не проти, завтра ми добряче гульнемо.

Але насправді він так не думав, і Жан це знав. Проте Жан уже спізнився, він мав ще перевдягтися, вийти з дому, і ця нещира обіцянка Жіля його влаштувала. Він погодився, аж надто лагідно промовив «до побачення, голубчику» і поклав трубку. Жіль відчув себе іще самотнішим. Він повернувся до вітальні, сів у крісло. Елоїза і далі як заворожена дивилася телевизор. Жіль зненацька розлютився:

— Як ти можеш дивитися це?

Елоїза навіть не здивувалася, тільки повернула до нього раптом згасле лагідне, покірне обличчя.

— Я думала, так краще,— коли я дивлюся телевизор, ти можеш не розмовляти зі мною.

Це його так приголомшило, що він нічого їй не відповів. І водночас її слова прозвучали так принижено, що він відчув добре знайомий йому глухий жах: хтось страждає через нього! І зрозумів, що його розгадали.

— Навіщо ти так кажеш?

Вона знизала плечима.

— Просто так. Мені здається... У мене таке враження, що тобі хочеться бути самому і щоб до тебе не чіплялися. От я й утупилася в телевизор.

Елоїза благально дивилася на нього, вона хотіла, щоб він сказав: «Ні, навпаки, займися мною, розмовляй зі мною, ти мені потрібна»,— на мить у нього виникло бажання сказати це, аби тільки зробити їй приємність. Але це була б неправда, ще одна неправда, і він не має права так говорити.

— Я себе не дуже добре почуваю останнім часом,— промовив він слабким голосом.— Не гнівайся на мене. Я сам не знаю, що зі мною.

— Я не гніваюсь,— відповіла вона,— я знаю, що це. В двадцять два роки зі мною було те саме — нервова депресія. Я весь час плакала. Мати мало не збожеволіла від страху за мене.

Якраз цього і слід було чекати: порівняння. З Елоїзою завжди все вже було.

— Як же все це скінчилося? — іронічно запитав він лихим голосом.

Насправді він не міг навіть порівнювати «свої» недуги з Елоїзиною. Для нього це було майже образливо.

— Само пройшло. Правда, я з місяць ковтала якісь таблетки — шкода тільки, що забула, як вони називаються. І якось уранці я відчула, що мені вже краще.

Вона навіть не посміхнулася. Жіль дивився на неї майже з ненавистю.

— Шкода, що ти забула, як вони називаються. Може, подзвониш матері, перепитаєш?

Елоїза підвелася, підійшла до нього, взяла в долоні його обличчя. Він не відводив погляду від її вродливого спокійного обличчя, від її безліч разів цілованих губів, від її голубих співчутливих очей.

— Жіль!.. Жіль!.. Я знаю, що я не дуже мудра і навряд чи зможу чимось допомогти тобі. Але я люблю тебе, Жіль, мій коханий!..

І вона заплакала, уткнувшись у його піджак. Йому стало шкода її, і водночас він відчував страшенну нудьгу.

— Не плач,— промовив він,— не плач, усе владнається... Я геть розклеївся, завтра я піду до лікаря.

Вона плакала все тихіше й тихіше, наче настрахана дитина, і він дав їй слово, що завтра неодмінно піде до лікаря, посміхаючись, з'їв трохи холодної телятини і спробував порозмовляти з нею про се, про те. Потім, у ліжку, Жіль лагідно поцілував її в щоку і повернувся на другий бік, молячись у душі, щоб ніколи не настав світанок.

Розділ IV

Лікар виявився розумною людиною, але це аж ніяк не полегшувало становища. Навпаки. Він простував легені Жіля, вислухав його серце, ставив банальні питання з прикритим виглядом людини, яка зовсім не тішить себе ілюзіями щодо своєї всемогутності. Тепер Жіль сидів навпроти лікаря у великому кріслі стилю Людовіка XIII і пильно дивився на нього, сподіваючись, що за його певністю і рішучістю не криється цілковите лікарське безсилля перед його, Жілевою, хворобою. «Зрештою, він навчився напускати на своє обличчя рішучий вигляд медика, як дехто — переконаний вигляд адвоката або як я час від часу — вираз зацікавленого і тямущого журналіста». Та все ж у його душі наростала надія. А що коли й справді є пігулки, які виліковують від огиди до життя? Чом би й ні? А може, в його організмі лише бракує трохи кальцію або заліза чи ще бозна-чого іншого, щоб бути щасливим? Адже іноді буває й так! Людина хтозна-що вигадує щодо свого розуму, сили волі, свободи, а потім виявляється, що в неї зв'язані руки й ноги лише тому, що їй бракує вітаміну «В». Отак-то. Саме в цьому їй треба себе переконати. Саме це їй треба визнати. Людський організм — всього-на-всього складна фабрика і...

— Одне слово, ви погано себе почуваете,— сказав лікар.— Не буду приховувати, що я мало чим можу вам допомогти.

— Як так?

Жіль відчув лють і приниження. Адже він психологічно вже віддав себе під владу цього лікаря, який вивчав його цілу годину, він йому довірився, а цей шарлатан холодно заявляє, що на нього нічого розраховувати, та він же зрештою лікар, це його ремесло, він повинен зробити щонебудь. Що якби в гаражах механіки раптом перестали розумітися на машинах або...

— Фізично ви цілком здорові. У всякому разі, судячи з зовнішніх показників. Якщо хочете, можна зробити ана-

лізи. Або виписати вам ліки, щоб підняти тонус. По ампулі перед їдою, ліки, які ви раз приймете, а тричі забудете прийняти...

Він говорив майже глузливо, і Жіль зненавидів його. Він ішов до дбайливого батька, а йому підсунули вченого скептика.

— Якщо ви думаєте, що це може мені допомогти, я цілком здатний приймати будь-які ліки двічі на день,— сухо відповів Жіль.

Лікар засміявся.

— От тільки які? Ви страждаєте від тієї загальної млявості, яку називають депресією. Це пов'язане з психікою і відбивається і на статевій сфері, і на всьому організмі, як ви мені розповіли. Якщо хочете, я можу направити вас до психіатра. Іноді це допомагає. Іноді ні. Є один дуже добрий лікар, доктор Жіро...

Жіль відмахнувся.

— Я можу порадити вам поїхати в подорож, відпочити або ж навпаки, вимотувати себе. Зізнаюся, я не фахівець у цьому. Я не вмю твердити того, чого не знаю. Можу вам порадити тільки одне: перечекати.

Він викликав асистентку і, ніби роблячи Жілю ласку, продиктував їй рецепт на нешкідливі й водночас складні ліки. Якщо тверезо поміркувати, у цього лікаря було добре, розумне і стомлене обличчя. Він підписав рецепт і простяг його Жілю.

— Ви все ж таки спробуйте. Принаймні заспокойте дружину, якщо ви одружений.

Жіль підвівся, постояв вагаючись. Йому хотілося спитати: «То що ж я тепер маю робити?» Він так рідко звертався до лікарів, що був приголомшений відмовою цього медика допомогти йому.

— Дякую,— промовив він.— Я знаю, що ви дуже заклопотаний і лише на прохання Жана...

— Жан — один з найкращих моїх приятелів,— відповів лікар.— У всякому разі, голубе мій, до мене щотижня при-

ходять по п'ятнадцятеро таких хворих, як ви, і переважно все налагоджується. Як то кажуть, такі нині часи.

Він поплескав Жіля по спині і виставив його за двері. Отож о п'ятій годині вечора Жіль опинився на тротуарі, приголомшений, як людина, якій щойно повідомили про її близьку смерть, і розлючений. Звичайно, Жан казав йому: «Піди до цього лікаря, він принаймні не морочитиме тобі голови». Але хіба вони мають право, практикуючи це ремесло, не морочити комусь голови? Жіль усвідомлював, що волів би зараз бути на прийомі у лжепророка або дипломованого медика-дурня. Він так низько впав, що волів би, щоб його обманували, щоб йому що завгодно брехали, аби тільки його заспокоїли. Ось до чого він докотився, і його відразу до самого себе стала ще більшою.

Що робити? Звичайно, можна повернутися в редакцію, хоча цього разу він мав усі підстави прогуляти: «Я був у лікаря». Отакі дитячі манери: манія вибачатися, обманювати, дивитись на інших дорослих, як на наглядців, яких легко пошити в дурні, такий настрій, що став звичним для нього, дедалі більше його пригнічували. А його робота, робота, яка ще недавно захоплювала його і яку тепер він неспроможний навіть сяк-так виконувати! Тепер за нього все робив Жан, і рано чи пізно це знатимуть. Його викинуть на вулицю, його виженуть із цієї газети, яку він полюбив, у якій він з такими труднощами домігся становища. І він базграє статейки в якійсь бульварній газетці, бо їй не вартий чогось кращого. Це неминуче. Він скінчить тим, що опиниться серед жадібних покидьків, якими аж кишать деякі газетки, день у день питиме, а вечорами оплакуватиме свою долю у нічних кабаре. Та й край.

Ну що ж, якщо опускатись на дно, то краще вже опускатись відразу. Жільда, мабуть, удома. Жільда щось придумає, Жільда завжди вдома і завжди готова зробити приємність іншим або собі, або і собі, й іншим. Її роками утримував один добродушний бразілець, якого зачаровував її

днізм; вона майже не виходила зі свого помешкання в П'яссі, де жила в бельетажі в дурмані чуттєвих утіх, як інші живуть у дурмані опіуму. У сорок вісім років вона ще мала розкішне тіло, щось левине в рисах ледь прив'ялого обличчя і часом спалахувала диким гнівом. Як казав Жан, вона остання з героїнь Барбе д'Оревільї, і Жіль міг би погодитися з ним, якби не знав так добре жінок і не помічав іноді за переможною личиною Жільди нехитру і трохи книжну гру. Та хоч би що там було, Жільда славна жінка, і він їй подобався. Він зупинив таксі, бо вже два місяці йому було понад силу водити свою «сімку» вулицями Парижа, і назвав Жільдину адресу.

Цього разу вона випадково була сама, в одній зі своїх яскравих домашніх суконь, які їй дуже личили. Вона зустріла Жіля безліччю лагідних докорів. Він сів на край ліжка і слухав її. Їй, виявляється, його бракувало. Вона нещодавно повернулася з Багамських островів. Вона терпіти не може жарких країн, майже так само, як і північних. Має нового дев'ятнадцятирічного коханця, з яким бавиться в сентименти, але його сестра їй також подобається. Він хоче віскі чи сухого мартіні? Раніше він завжди пив сухий мартіні. Коли ще у них був роман. Скільки ж днів він тривав? Вона мало не закохалася в нього. По-справжньому. Хвилини через десять потік її слів припинився і вона серйозно подивилась на нього.

— Чекай, ти щось від мене приховуєш!

Обоє засміялися. Раніше у них був такий звичний вираз: «Ти що замишляєш?» Замішання перших хвилин минуло, Жіль заспокоївся, зручніше простягнув ноги, приязно і ніби збоку окинув поглядом колишнього пожиття примхливо обставлену кімнату.

— Я щойно був у лікаря,— сказав він.

— Ти? А що з тобою? Ти й справді схуд. Чи в тебе не...

Вона не договорила, і Жіль не без іронії подумав, що невимовлене Жільдою слово було напевне єдиним, яке вона соромилась вимовляти вголос.

— Ні, в мене не рак. У мене нічого немає. Тільки хандра.

— Що ж, добре,— сказала вона.— Бо ти мене налякав. І давно?

— Та... місяців зо три... Сам не знаю.

— Та ні,— раптом повчальним тоном сказала вона,— це не хандра. Це депресія. Ти пригадуєш, яка я була в шістдесят другому році?..

Прикрим було ще й те, що на цю хворобу, здається, хворіли всі, і до того ж кожен захоплено розповідав про неї. Отож Жіль вислухав розповідь про Жільдину депресію, яка одного чудового ранку зникла сама собою, коли Жільда була па Капрі; і Жіль намагався знайти щось спільне між тим, що чув, і тим, що відчував сам. Нічого спільного.

— Я знаю, що ти думаєш,— несподівано сказала Жільда.— Ти думаєш, що у тебе все інакше. Але ти помиляєшся. У тебе те саме. Одного чудового дня ти прокинешся вранці веселий, як пташка, такий самий, яким був досі, або ж пустиш собі кулю в лоба. Я згодна, що ти розумніший за мене, але яка тобі зараз користь від твого розуму, га?

Вона говорила лагідно, поклавши руки йому на коліна, нахилившись до нього своїм гарним тілом, і він дивувався, що в нього не виникає ніяких почуттів. Раніше, при зустрічах з нею, у нього завжди спалахувало бажання. Він простяг руку до вирізу її плаття на грудях, але Жільда перехопила її.

— Ні,— мовила вона,— я добре бачу, що ти нічого не хочеш.

Тоді він поклав голову їй на плече і ліг поруч з нею — він лежав одягнутий, не рухаючись. Вона мовчки гладила його по голові. Він нічого не бачив, уткнувшись носом у складки її шовкового плаття, йому важко було дихати, його трохи млоїло, і він не мав сили поворухнутись. Нарешті вона труснула його, і він щось пробурмотів.

— Слухай, Жілю, зараз прийде Арно. Мені треба

переодягтися. Він хоче повести мене в якийсь страхолюдний нічний ресторан. Але ти можеш лишитися тут. Хочеш, я пришлю до тебе Вероніку? Це індіанка, чарівна жінка і наймовірніше обдарована в цьому ділі, так що трохи розважися. Ти й досі живеш з Елоїзою?

Вона вимовила ці слова зневажливим тоном жінки, яка хоче показати, що не схвалює зтяжненого зв'язку свого колишнього коханця. Жіль кивнув головою.

— Отже, згода?

Йому хотілось лише одного — не ворухитися. Не опинятися знову у місті, не шукати о сьомій вечора таксі, не товктися серед нестримного натовпу.

— Згода, — відповів він.

Він з невдоволенням втією дивився, як вона підфарбовується, переодягається, дзвонить по телефону. Він навіть приязно, не без поблажливості потиснув руку юному Арно, типовому «котику».

Чекаючи в тихій квартирі обіцяної незнайомки, він трохи почував себе героєм детективного роману, і це розважало його. Потім, коли Жільда й Арно пішли, він ліг у вітальні на дивані, накинувши на себе чоловічий халат, якого хтось дуже до речі залишив тут, запалив сигарету, взяв журнал і поставив біля ніг склянку, після чого мусив устати, щоб принести попільничку, мусив устати, щоб притишити програвача, ввімкнутого Жільдою надто гучно, мусив ще раз устати, щоб відчинити вікно, бо йому не було чим дихати, мусив устати, щоб зачинити його, бо йому стало холодно, мусив знову встати, щоб узяти сигарети, які забув у Жільдиній спальні, мусив устати, щоб покласти льоду в тепле віскі, мусив устати, щоб поміняти платівку, яку автоматичний програвач прокручував вже тричі підряд, мусив устати, щоб відповісти на телефонний дзвінок (дзвонили тільки раз), мусив устати, щоб узяти інший журнал. А коли через годину почувся дзвінок у двері, його роздратованість собою дійшла краю і він не встав, щоб відчинити.

Тепер він ішов вулицями, простуючи додому, але не прямо, а роблячи гак за гаком, нездатний ні зупинитися, ні повернутись назад. У нього гуло в голові, думки всі вивітрились, і йому здавалося, ніби всі на нього дивляться, ніби він усім здається бридким, нікчемним, яким він здавався самому собі, часом йому здавалося, ніби він тупцює на місці, а часом він переходив площу, сам того не усвідомлюючи. В якийсь момент він опинився в Тюільрі, і тут йому згадався Дріє ла Рошель, який свого часу також прийшов сюди на свою останню прогулянку, і Жілю стало смішно: у нього ніколи не стане мужності або бажання вкоротити собі віку. Навіть на це він неспроможний. До його відчаю пасує будь-який епітет, тільки не «мужній» або «романтичний». Правду кажучи, він майже хотів накласти на себе руки. Його влаштовувала будь-яка крайність.

«А може, я саме так і скінчу? — думав він, ніби бажаючи заспокоїти себе.— Безперечно, якщо так буде й далі, я не зможу витримати... Я муситиму щось зробити...» І він думав про це «я» із відчаєм і страхом, ніби про когось стороннього, хто може діяти замість нього. Але пізніше, бо зараз у ньому не було того «я», здатного схопити револьвер і вистрілити собі в рот або кинути його тіло вниз, у темно-зелену Сену. Він зараз не міг уявити своєї смерті, як не уявляв свого життя, зараз він міг лише блукати тут, ще дихаючи, животіючи, страждаючи.

Раптом його пройняв дрож, і він вирішив піти напитись у клубі. Звичайно, це не блискучий вихід, але він просто не міг більше отак ходити, засунувши померзлі руки в кишені плаща і відчуваючи немов наелектризованими нерви, що вели від долонь до плечей, до серця, до легень. Зараз він нап'ється до безтями, і його хтось відвезе додому. Принаймні після цього він засне. Елоїза вкриє його.

Він зайшов до клубу, привітав бармена, дав дружнього стусана Жуелю, перекинувся жартами з П'єром, помахав

рукою Андре, Біллові, Зос, одне слово, зробив усе, що належало. і, незважаючи на запрошення багатьох знайомих, сів сам біля стойки бару. Він випив шотландського віскі, потім ще одну порцію, але пив його як воду. У цю хвилину прийшов явно п'яний Тома з блаженною усмішкою на губах і сів біля нього. Вони таємно ворогували у редакції вже чотири роки, відколи трапилась якась темна історія через якусь дівчину чи через якийсь репортаж, Жіль і сам уже не пам'ятав подробиць. Він тільки знав, що вони посварилися. Тома був невисокий, щуплявий, з гостреньким личком і тонким голоском, який дратував Жіля.

— Стривай, та це ж наш красень Жіль,— вигукнув він просто йому в обличчя, і від нього війнуло таким горілчанним духом, що Жіль машинально відступив на крок. Щоб завершити вечір, йому тільки цього ще бракувало.— Ти чого задкуєш? Я тобі не подобаюсь? Скажи, не подобаюсь?..

Здалеку П'єр подавав знаки. Того вечора він чергував у клубі і жестами показував Жілю, що Тома геть п'яний, хоч це й так було видно. Тома не відставав.

— То як, красунчику? Чого ж ти не відповідаєш?

І несподівано різким рухом — чи то навмисно, чи ні — перекинув свою склянку Жілю на сорочку. Склянка впала на підлогу й розбилася; всі замовкли.

У цю мить щось тріснуло і в душі Жіля. У нього зламалося його прагнення до щастя, повага до людей, самовладання, йому здалося, що все тріщить, розвалюється під поривом його люті, і коли він отямився, то помітив, що б'є Тома: б'є вже долі — той бідолаха опинився там з першого ж удару кулаком, а Жіль, стоячи навколішки, бив і бив кулаками його гостре личко, бив своє життя, своє розчарування у житті, бив себе самого; навіть тоді, коли чийсь сильні руки вхопили його за плечі і потягли назад, він усе ще бився, майже ридуючи, аж поки до його слуху не долетіли слова «скажений собака» і водночас хтось зацідив йому кулаком у зуби. Тоді він перестав випручуватись, і всі

замовкли; він побачив навколо себе добрий десяток приголомшених, обурених облич, а на підлозі маленького Тома, який підводився на чотирьох, та ще відчував присмак слізи й крові в себе на губах. Задкуючи, він виїшов з клубу, і ніхто йому не сказав жодного слова. Навіть П'єр, з яким він пиячив усю свою молодість. Саме П'єр і вдарив його, подумав Жіль, і правильно зробив. Зрештою, це був його обов'язок. Кожен мусить заробляти собі на життя.

В квартирі чулись голоси, і він здивовано зупинився на порозі дверей. Було близько півночі. Він витяг із кишені хусточку і витер на губах закипілу кров. Ні, йому зовсім не хотілося з'явитися в подібні Франкенштейна¹. Колись він не стримався б, щоб не зіграти таку роль. Але тепер маленькі комедії, які раніше тишили його, втратили для нього смак. У вітальні сидів Жан з Мартою, своєю подружкою, повною, чорнявою, дурненькою і лагідною дівчиною, а Елоїза дивилася у вікно. Коли він увійшов, вона здригнулася, Жан повернувся до нього з удавано спокійним виглядом, а Марта скрикнула:

— О боже! Жіль... Що з вами сталося?

«Справжня сімейна рада,— подумав він.— Чуйні щирі друзі тривожаться разом з вірною подругою... І до того ж як пощастило! — герой повертається поранений». В ту ж мить Елоїза помчала до ванної по вату.

Жіль звалився в крісло і посміхнувся.

— Я побився, по-дурному побився, як завжди, коли б'ються люди. І ти знаєш, з ким, Жане? З Тома.

— З Тома? Ти ж не скажеш, що це він тобі так урізав?

Жан добродушно і недовіриливо засміявся, як людина, яка щопонеділка ходить на бокс.

— Ні,— відповів Жіль.— Це П'єр ударив, коли розборняв нас.

¹ Герой роману англійської письменниці Мері Шеллі (1797—1851), образ, використаний згодом у багатьох фільмах жаху, напівлюдина, напіввампір.

І раптом сам жахнувся, згадавши про ту нікчемну суперечку, про свою злість, про сп'яніння від того, що бив когось, сп'яніння, яке нещодавно заповонило його. «Мало того, що я сам собі огидний, я ще стану огидним і для інших...» Він підніс руку.

— Не треба більше про це. Завтра в редакції мене обзиватимуть бидлом, а післязавтра — все забудеться. Чому я завдячую приємність вас бачити?

Це питання він звернув до Марти, яка мовчки привітно йому усміхнулась. Мабуть, Жан їй сказав: «З Жілем щось негаразд», — і вона зацікавлено розглядала людину, в якій щось негаразд — стан явно незбагненний для неї. Повернулася Елоїза — зібрана, зосереджена, — вона мала вигляд отих жінок, які грають роль сестер-жалібниць, — і зразу ж закинула йому голову назад.

— Не ворухися. Тобі трохи пощемить, і все мине.

«А тепер уявляє себе матінкою: «От пустун, мій синок!» І чого їх так тягне грати безглузді комедії? Щойно розіграли чисто чоловічий скетч на тему: «Менших за себе не б'ють». А тепер: «Повернення блудного сина до домашнього вогнища і змова його близьких для його ж блага». Жан у ролі резонера докоряє своєму приятелю, що зчинив бійку: «Ой-ой-ой, як негарно!» Елоїза вдає з себе домовиту господиню, а Марта нічого не вдає, на це їй бракує кебети. А то вона подавала б Елоїзі пляшечку з дев'яностоградусним спиртом і стояла б також коло мене».

Справді дуже щеміло. Він забурчав.

— Ну, — сказав Жан, — то що тобі сказав Данієль?

— Данієль?

— Так, лікар.

— А хіба ти йому не дзвонив?

Жіль сказав це навмання й сердитим тоном, натякаючи на давнє ставлення Жана до нього — ставлення батьківське, заступницьке, навіть надміру, і зрозумів, що вгадав, побачивши, як Жан червоніє. Отже, Жан справді тривожиться. І несподівано це налякало його, викликало тва-

ринний панічний страх: а що, коли він докотиться до божевільні?

— Справді,— покірно сказав Жан з виглядом людини, яка не хоче брехати, бо брехати вже ні до чого,— я й справді дзвонив йому.

— То ти непокоївся?

— Трохи. А втім, він мене заспокоїв.

— Так заспокоїв, що ти прийшов до мене опівночі?

Раптом Жан спалахнув.

— Я прийшов, бо Елоїза знала, що ти мав бути о четвертій у лікаря і не повертався додому, а вона хвилювалася. Я прийшов, щоб побути з нею і заспокоїти її. Я розмовляв з Даніелем, він вважає, що ти знервований, стомлений, пригнічений, як дев'ятеро з десяти жителів Парижа. Це не підстава ні для того, щоб через тебе хтось тривожився, ні для того, щоб битися в барах з Тома або кимось там іще.

Запала мовчанка. Потім Жіль посміхнувся.

— Авжеж, татусю. А він більш нічого тобі не сказав, отой твій приятель?

— Тобі треба змінити обстановку.

— Он як... Може, газета дасть мені безкоштовну путівку для подорожі на Багамські острови? Ти побалакаєш про це з шефом?

Він відчував, що плете дурниці, лихі й зовсім не смішні речі, але не міг зупинитись.

— Здається, Багамські острови дуже гарні,— невинно сказала світським тоном Марта, але Жан так люто зиркнув на неї, що Жіль ледве втримався від сміху. Він до болю кусав собі губи, але відчував, що до горла підступає непереборний сміх, як нещодавно підступала лють. Він зробив відчайдушне зусилля, глибоко вдихнув повітря, але Мартині слова крутилися у нього в голові й здавалися йому неймовірно смішними. Він прокашлявся, приплющив очі й раптом вибухнув реготом.

Він реготав і реготав, ледве переводячи дух. «Багамські острови, Багамські острови»,— бурмотів він між нападами

сміху, ніби вибачаючись. А коли розплющував очі і бачив перед собою троє стурбованих облич, його регіт ставав ще гучнішим. Ранка на губі розкрилася; сидючи в кріслі, оббитому рубчастим вельветом, він відчував, як у нього по підборідді тече кров, і невразно думав, що в такому вигляді, з кров'ю на обличчі, зі сльозами на очах від нестримного сміху, опівночі він здається, мабуть, божевільним. Усе стало неймовірно абсурдним і сміховинним... А сьогоднішній день... О боже, як він провів вечір... Сидів як паша в не знати чиему халаті і чекав жінку, а потім не відчинив їй дверей... О, якби тільки він міг розповісти це Жанові... Але напади сміху не покидали його, і він не міг вимовити жодного зрозумілого звуку... Він аж стогнав од сміху. Ідіотизм, який же бо навколо ідіотизм, то чого ж вони не сміються?

— Припини,— повторював Жан.

«Він напевне зараз відважить мені ляпаса, він вважає, що саме так належить робити в подібних випадках. Усі вважають, що для кожного випадку є свої правила поведінки. Якщо хтось занадто гучно регоче, його б'ють по щоках, якщо хтось занадто гірко плаче, його кладуть спати або відправляють на Багамські острови».

А Жан не відважив йому ляпаса. Він лише відчинив вікно, жінки поховалися в спальні, і сміх Жілія стих. Він навіть не знав, чому сміявся. Так само, як не знав тепер, чому по його щоках котяться гарячі, тихі, невпинні сльози і чому так тремтить рука Жана, що простягає йому голубу хусточку в темно-червону клітинку.

Частина друга

ЛІМОЖ

Розділ I

Він лежав ниць у траві і дивився, як удалині над горою сходить сонце. Відколи Жіль сюди приїхав, він дуже рано прокидався, та й спав погано, бо сільська тиша й спокій його виснажували не менше, ніж паризька гарячкова метушня. Його сестра — він жив тепер у неї — знала це і по-тай ображалася. Вона ніколи не мала дітей і тому ставилася до Жіля як до сина. Те, що вона не могла за два тижні поставити його, як вона казала, на ноги, здавалося їй прямою образою Лімузену, чистому повітрю їхнього краю і навіть її родині. Звичайно, вона зустрічала в газетах щось про «нервову депресію», але це їй здавалося швидше примхою, ніж хворобою. Ось уже сорок років, як Одилія порівну розподіляла свій час між рідними, а згодом між чоловіком та господарством і була так само добра, як і позбавлена уяви, їй не вкладалося в голову, що відпочинок, соковиті біфштекси і прогулянки пішки не можуть вилікувати від будь-якої хвороби. А Жіль і далі сох, мовчав і часом тікав з кімнати, коли вона розмовляла з Флораном, своїм чоловіком, про останні події. Якщо ж вона випадком вмикала телевізор, чудовий, нещодавно куплений телевізор, що приймав дві програми, Жіль зачинявся у своїй кімнаті і виходив тільки наступного ранку. Він завжди був трохи химерний, але цього разу Париж його геть зламав. Бідний Жіль... Інколи вона гладила його по голові і на диво він не опирався, навіть часто мовчки сідав біля її ніг, особливо, коли вона щось плела, ніби дістаючи полегкість від її присутності. Вона балакала про всяку всячину, невизначно відчуваючи, що її балачки не цікавлять, але заспокоюють його, як заспокоюють будь-які вічні теми про пори року, про врожай, про сусідів.

На другий день після того важкого дня в Парижі він вирішив поїхати геть, але оскільки в нього було забагато боргів і до того ж перший-ліпший незнайомець будив у ньому страх, він вирішив пошукати пристановища в Оділії, в старому, аж ветхому будинку, що лишився від їхніх батьків; туди вона після їхньої смерті, перебралася зі своїм чоловіком, нотарем, лагідним Флораном, по-дитячому безпорадним, здавалося, в будь-яких справах; він жив на орендну плату і деяку ренту й по змозі тримався якнайдалі від сучасних подій. Звичайно, Жіль знав, що в сестри він нудитиме світом, але принаймні тут він зможе втекти від самого себе, від своїх шалених нападів, які — він відчував це — траплятимуться з ним дедалі частіше, якщо він залишиться у Парижі. У всякому разі, якщо він качатиметься по землі, то лімузенських овець це шокуватиме далеко менше, як його приятелів або коханку. Крім того, побути в товаристві сестри, кровно близької людини, зв'язаної з ним родинними узами, було для нього мов якесь благословення. Все напускне, все показне вселяло в нього страх. Тепер йому нічим було собі дорікнути, він ні перед ким не почував себе винним. Свою паризьку квартиру він лишив Елоїзі, Жан заступав його в редакції газети, і він обом дав тверде слово за місяць повернутися здоровим. Минуло вже два тижні, і він був майже у відчаї. Навколо була чудова природа, він усвідомлював це, але зовсім не відчував; батьківський дім був близький йому, але не давав розради: кожне дерево, кожна стіна, кожен закуток, здавалось, промовляли йому: «Раніше ти був тут щасливим, ти був не зіпсованим», а тепер він боком, ніби злодій, пробирався алеями саду або коридорами дому. Ніби обікрадений злодій, якому не лишили навіть його дитинства.

Сонце підбилося вгору і залило світлом зелені луки; Жіль повільно провів обличчям раз, другий по росяній траві, вдихаючи дух землі, примушуючи себе знову відчутити те солодке щастя, що його зазнавав колись давно. Але на-

віть такі прості радощі не приходять па замовлення, і він сам собі був неприємний, ніби ламав комедію, ніби прикидався, що любить природу; він почував себе, як той чоловік, що опинився в ліжку з жінкою, яку жагуче кохав, але вже не кохає і мусить казати ті самі слова, робити ті ж самі рухи, хоча нічого не відчуває своїм зачерствілим, охололим до неї серцем. Жіль підвівся, гірко відзначив, що в нього намок пуловер, і пішов додому.

Той дім був старий, сірий, під голубим дахом з двома маленькими смішними гребенями, типовий лімузенський будинок з терасою на передньому плані і узгір'ям на задньому. Будинок, де в будь-яку пору року і в будь-яку годину пахло липами і літнім вечором. Принаймні так здавалося Жілю навіть тепер, у цей ранній час, коли він, трохи поцокуючи зубами, повернувся на кухню. Оділія в халаті уже наглядала за кавоваркою. Він поцілував її в щоку, а вона щось пробурчала про те, що, качаючись вранці в росяній траві, можна схопити запалення легень. Та все ж йому було добре біля неї, приємно було вдихати запах кави та її одеколону, запах дров, що горіли в каміні; він хотів би бути на місці отого великого рудого kota, що потягується на скрині, вирішивши нарешті прокинутись. «Господи, боже мій, оце ж воно і є життя, просте і спокійне». Як шкода, що він може лише на кілька хвилин приєднатися до цієї любої рутини, бо на нього зразу ж накладається його недуга, ніби на оленя згряя гончаків, що дають йому передихнути три хвилини тільки для того, щоб ще довше переслідувати його.

В цю хвилину ввійшов Флоран, так само в халаті. Він був низенький і такий самий повний, як і його дружина, але з великими, мов двос озерець, голубими очима, які наче помилково опинилися на його обличчі. У нього була кумедна звичка коментувати жестами все, про що йшла мова: якщо розмовляли про війну, він затуляв рукою обличчя, коли згадувалось про кохання, він прикладав пальця до губів і таке інше. Отож, побачивши Жіля, він високо

підніс руку і привітався з ним, ніби вони були на відстані сотні метрів.

— Як спалось, голубчику? Гарні сни бачив?

І по-змовницькому подивився на Жіля. Він уперто вважав, що стан Жіля викликаний звичайним нещасливим романом. І всі заперечення Жіля ні в чому його не переконали. В його очах Жіль був і лишався спокусником, якому на цей раз випадково замакітрила голову якась хвойда. Отож, бачачи інколи, як Жіль знеможено сидить у кріслі, він весело кидав йому фрази на зразок «одну втратив — десять нових знайдеться» і при цьому судомно розчепірював усі десять пальців. В таких випадках Жіль, не знаючи, реготати йому чи гніватись, відмовчувався. Але, якщо вдуматись, він відчував певну втіху і навіть радість від того, що Флоран так погано розуміє його. Зрештою, так могло бути й насправді. Ця плутанина пом'якшувала стан речей. Це так, ніби до хворого на жовтяницю, прикутого до ліжка і схожого на лимон, приходять хтось із приятелів і лякається, помітивши в нього невеличку залисину.

— Котра година? — весело запитав Флоран. — Уже восьма? Який чудовий день!..

Жіль, здригнувшись, повернувся до вікна. Справді, який чудовий день чекає на нього! Він зараз поїде з сестрою в сусіднє село до крамниці, купить газети, сигарети, а потім повернеться і до обіду читатиме на терасі, а після обіду марно намагатиметься поспати. Потім знехотя погуляє в лісі, повернувшись перед вечерею, вип'є з Флораном по віскі й рано, дуже рано вкладеться спати, щоб сестра, яка з восьмої години не знаходить собі місця, могла парешті ввімкнути телевізор. Треба сказати, що він, сам не знаючи чому, усе-таки перебільшував свою відразу до телевізора. На мить у ньому прокинулися муки сумління: яким правом позбавляв він сестру цього задоволення, навіть якщо в його очах це смертельний гріх? В неї так мало було радощів у житті. Він нахилився до неї.

— Сьогодні ввечері я дивитимуся телевізор разом з вами.

— О ні! — заперечила вона.— Тільки не сьогодні. Ми поїдемо до Руаргів, я ж тобі казала днями.

— Тоді я дивитимусь телевізор сам,— пожартував він. Оділія аж підскочила.

— Ти збожеволів! Ти також поїдеш! Пані Руарг дуже просила. Вона знає тебе з п'яти років...

— Я не для того приїхав до тебе, щоб ходити по гостях,— з жахом закричав Жіль.— Я приїхав сюди відпочити. Не піду я ні до яких Руаргів!..

— Ні, підеш! Неотесаний, безсердечний негідник!

Вони горлали одне на одного, немов несподівано пригадавши, як сварилися в дитинстві, а переляканий Флоран, смішно розмахуючи руками, намагався заспокоїти їх, то жестикулюючи, як диригент, що збився з такту, то піднімаючи вгору палець, як проповідник. Та все марно,— за якихось п'ять хвилин була згадана і мати Жіля, і його гультьяйське життя, і обов'язок дотримуватись правил пристойності, і безможність Оділії — це вже устами Жіля. Тут Оділія заридала, Флоран обняв її і почав утїшати, пригрозивши Жілю кулаком і зробивши в його бік смішний боксерський випад, і тоді Жіль, приголомшений, розчавлений, теж обняв її і присягнув, що поїде з нею куди завгодно. За це його нагородили визнанням, що він усе-таки «гарний хлопчик». І о восьмій вечора всі троє сіли в старий «сітроен» Флорана, якого він вів так своєрідно, що всі тридцять кілометрів, які відокремлювали їх від Ліможа, Жіля не полишала лише одна тривога — тривога за власне життя.

Розділ II

В Ліможі ще збереглося кілька голубих віталень, що траплялися дедалі рідше, а серед них і вітальня Руаргів. Багато років тому жителів Ліможя опанувало повальне захоплення голубим оксамитом, і деякі сім'ї — як правило, з фінансових причин або в ім'я вірності минулому — відтоді не міняли обстановки. Як тільки Жіль увійшов до вітальні Руаргів, на нього ринули спогади дитинства — сотні вечірніх чаювань, сотні годин, коли він нудьгував, сидючи на пуфі і дожидаючи батька з матір'ю, сотні мрій у блякло-голубих тонах. Та не встиг він отямитись, як його вже пригортала до своїх грудей господиня дему, рожево-щока і сива дама.

— Жілю, любий Жілю!.. Я вже років з двадцять не бачила вас... Але знаєте, ми з чоловіком читаємо всі ваші статті, стежимо за всіма вашими поїздками... Звичайно, ми не в усьому згодні з вами, — ми завжди були трохи консерваторами, — додала вона, ніби зізнаючись у невеличкій ваді, — але ми уважно читаємо вас... Ви до нас надовго?.. Одилія казала, що у вас ніби недокрів'я... Дуже приємно побачитися з вами!.. Ходімо, я вас усім відрекомендую.

Заштовханий, приголомшений, Жіль, не опираючись, дозволив цій старій дамі цілувати, обмацувати, розхвалювати себе. У вітальні було багато людей, усі розмовляли стоячи, крім трьох старих, що сиділи, як настромені, на стільцях, і Жілія охоплювала паніка. Він люто глянув на сестру, але вона, захоплена, під усіма вітрилами носилася по вітальні й кидалася на шию зовсім незнайомим людям. «Відколи я тут не був? — подумав Жіль. — Боже мій, відтоді, як помер батько, тобто п'ятнадцять років, то навіщо ж я прийшов сюди зараз? — Він пішов слідом за старою дамою, поцілував десяток жіночих рук, потиснув ще більше чоловічих, щоразу намагаючись посміхатися, але майже не дивлячись на всі ті незнайомі обличчя, хоча немало жінок були гарні і добре одягнені. Зрештою він знайшов прихи-

сток біля старого чоловіка, який сидів на стільці і який заявив йому, що був давнім другом його батька, потім запитав думку Жіля про політичне становище країни і почав сам йому пояснювати це становище. Жіль удавав, ніби слухав, ледь нахилившись до старигана, коли мадам Руарг потягла його за рукав.

— Едмонде, — сказала вона, — годі вам мучити нашого юного друга. Жілю, я хотіла б відрекомендувати вас мадам Сільвенер. Наталі, познайомтеся: Жіль Лантьє.

Жіль повернувся і побачив перед собою високу вродливу жінку, що всміхалась до нього. В неї були сміливі зелені очі, рудувате волосся, трохи зухвале і водночас добре обличчя. Вона усміхнулась йому, сказала низьким голосом: «Добрий вечір!» — і відразу ж відійшла. Жіль зацікавлено провів її очима. У цій голубій побляклій, старій вітальні вона вирізнялася наче полум'я.

— Це питання престижу... — знову забубонів невтомний Едмонд. — О, ви милуєтесь прекрасною мадам Сільвенер? Вона королева нашого міста... О, якби я був у ваших літах!.. Що ж до зовнішньої політики такої країни, як наша...

Вечера затяглася до безконечності. Жіль, сидячи навпроти красуні мадам Сільвенер, помічав, як вона час від часу дивиться на нього спокійним розважливим поглядом, який не пов'язувався з її манерою триматися. Вона багато говорила, навколо неї було багато сміху, і Жіль поглядав на неї з легкою іронією. Вона, певно, справді почувала себе королевою Лімузена і хотіла сподобатись цьому незнайомому парижанину, та ще й журналістові. Колись для нього був би непоганою розвагою двотижневий зв'язок із дружиною провінційного судового чиновника, і, повернувшись, він почаствував би приятелів яскравою розповіддю в дусі Бальзака. Але зараз він не мав анінайменшого бажання до любовних пригод. Він дивився на свої руки, що лежали на скатертині, худі й безсилі руки, і йому хотілося піти звідси геть.

Як тільки встали з-за столу, він, як дитина, підійшов до Оділії, і вона помітила, як у нього змарпіло обличчя, тремтять руки, як благально на неї дивляться його очі. І вперше вона по-справжньому злякалась за нього. Вона вибачилась перед мадам Руарг, потягла за собою трохи підпилого Флорана, і вони пішли не прощаючись, «по-англійському», наскільки це можливо в провінційній вітальні. Жіль сидів у машині, тремтячи від холоду і кусаючи нігті. В душі він присягався, що ніколи більш не здасться на умовляння, пікуди більше не їздитиме.

Що ж до Наталі Сільвенер, то вона покохала його з першого погляду.

Розділ III

Жіль вудив рибу. Точніше, незворушно дивився, як Флоран наживляє на гачки бридку принаду, намагаючись перехитрувати хитрішу за нього рибу. Був полудень, стояла спека, вони поскидали светри, і вперше за довгий час Жіля заповняло майже блаженство. Вода була навдивовижу прозора, і, лежачи на животі, Жіль дивився на круглі камінці на дні та на веселі зграйки рибок, що кидалися на гачок Флорапової вудки, обережно об'їдали принаду і радісно пльвли геть, а його зять надаремне підсікав і голосно лаявся.

— У тебе надто великі гачки,— зауважив Жіль.

— Вони спеціально для пічкурів,— розсердився Флоран.— Нічого сміятися, спробуй сам.

— О ні, дякую,— відповів Жіль.— Мені й так добре. Стривай, хто це йде?

Він злякано підвівся: стежкою йшла до річки якась жінка, вона прямувала просто до них. Жіль пошукав очима, куди б сховатися, але біля берега був рівний лужок без

жодного кущика. Волосся жінки виблискувало на сонці, її він її відразу пізнав.

— Це Наталі Сільвенер! — вигукнув Флоран і густо почервонів.

— Ти що, закохався в неї? — пожартував Жіль, але, зустрівши лютий погляд зятя, прикусив язика. Тепер вона була вже поряд, осяяпа сонцем, чарівна, струнка, з усмішкою на губах і ще зеленішими очима, ніж того вечора.

— Мене послала до вас Оділія. Минулого разу я пообіцяла їй якось заїхати і дотримала слова. Добре ловиться?

Рибалки встали, і Флоран з нещасливим виглядом показав на відерце, де плавала догори черевом єдина рибка-самогубця. Наталі розсміялась і обернулася до Жіля.

— А ви — ви тільки дивитесь?

Жіль мовчки всміхнувся. Вона сіла поруч на землю. На ній була каштанова шкiряна спідниця, каштановий светр, черевички на низькому підборі, і вона здавалася молодшою, ніж минулого разу. Менш «фатальною жінкою». «Йй, мабуть, років з тридцять п'ять», — на око прикинув Жіль. Тепер вона значно менше лякала його — точніше, не здавалася йому чужою.

— Покажіть же мені ваші здібності, — звернулася вона до Флорана, і повторилася та сама сцена. Вони з жахом побачили, як пірнув поплавок, Флоран різко смикнув вудку, і на кінці жилки заблищав голий гачок. Жіль голосно засміявся, а Флоран кинув вудку на землю і став вдавати, ніби топче її.

— З мене досить, я повертаюсь додому, — заявив Флоран. — Якщо хочете, приготую для вас коктейль «порто-фліп».

— «Порто-фліп»? — здивувався Жіль. — Таке ще існує?

Мадам Сільвенер і Жіль ще трохи посміялися, дивлячись услід Флоранові, який незграбно підіймався стежкою зі своїми двома вудочками, складаним стільчиком і відерцем, а коли його не стало видно і вони опинилися самі, обоє зніяковіли. Жіль зірвав травинку, прикусив її. Він від-

чував на собі пильний погляд жінок, і в нього промайнула невразна думка, що, напевне, досить йому простягти руку... Але чим вона йому відповість — ляпасом чи поцілунком, — він не знав. Проте щось відбудеться, він був певен. Тільки він відвик уже від непевних становищ — у Парижі все було явно, відкрито, там у нього не виникало сумнівів. Він трохи прокашлявся, звів очі. Наталі задумливо дивилась на нього, так само, як на тій клятій позавчорашній вечері.

— Ви з моєю сестрою близькі подруги?

— Ні. Сказати по правді, вона була вражена, побачивши мене.

Наталі змовкла. «Чудово, — подумав Жіль. — Отже, вона відповіла б поцілунком. У провінції також часу не марнують». Але щось у цій жінці стримувало його цинізм.

— Чому ж ви приїхали?

— Щоб побачити вас, — спокійно відповіла вона. — Того вчора ви мені відразу сподобалися. І мені захотілося ще раз побачити вас.

— Це дуже мило з вашого боку.

Жіль ніяковів від веселого спокою, який звучав у її голосі. Він розгубився.

— Коли ви так скоро поїхали позавчора, усі почали пліткувати про вас: про ваш спосіб життя, про ваше нервово захворювання... Це було так цікаво. Справді, Фрейд, та ще й у провінції — це надзвичайно цікаво.

— І ви приїхали перевірити симптоми?

Тепер він буквально оскраженів. Подумати тільки: про нього плітують як про хворого, а вона так зухвало повторює йому це.

— Я сказала вам, що я приїхала побачити вас, вас. Мені байдуже до вашої хвороби. Ходімо вип'ємо ваш «порто-фліп».

Вона легко скочила на ноги, а він лишився лежати і раптом відчув прикрість від того, що все урвалося. Він дивився на неї крізь приплющені вії, дивився з сердитим і скривдженим виглядом, який, як він знав, йому був до ли-

ця; і раптом, так само несподівано, вона опустилаь навколiшки, взяла обома долонями його обличчя і зовсім виритул, загадково всміхнулась йому.

— Який же ви худий,— промовила вона.

Вони пильно подивилися одне одному в очі. «Якщо вона мене поцілує,— думав Жіль,— всьому кінець! Я не зможу більше її бачити. А шкода, дуже шкода». Всі ці безглузді думки вмить промайнули в його голові, і тут раптом у нього лунко забилося серце. Але Наталі вже схопилась і обтрушувала спідницю, не дивлячись на нього. Він підвівся і пішов слідом за нею. Дорогою він на мить зупинився, і вона обернулась до нього.

— Скажіть, а може, ви тропечки навіжена?

Вона раптом споважнилася, що її постарило відразу на десять років, і заперечливо похитала головою.

— Зовсім ні.

Після цього вони не перекинулися жодним словом аж до самого будинку. «Порто-фліп» був добре охолоджений, Оділія — рожева від збудження (адже Наталі була місцевою знаменитістю!), а Флоран надів чистий піджак. Наталі побула з ними півгодини, була витончено люб'язна і балакуча, а потім Жіль провів її до машини. Вони вмовились, що завтра після полудня вона заїде по нього, бо він дуже хотів подивитися виставку Матісса у міському музеї. Решту дня Жіль проходив з похмурим сердитим обличчям і ліг спати ще раніше, ніж завжди. «Та що це на мене найшло? Навіщо мені здалася ця жінка? Усе це скінчиться в якомусь сільському борделі поблизу Ліможа, і я напевне буду не на висоті. А завтра ще доведеться дві години нудьгувати в якомусь музеї. Чи я збожеволів?» Він прокинувся дуже рано, на цю думку в нього знову від страху забилося серце, і він гірко шкодував за спокійною нудьгою, якою, як правило, починалися його дні. Але в домі не було телефону, і було неможливо попередити Наталі. Доводилося чекати її.

Розділ IV

— То як,— сказав він,— задоволені?

Він відкинувся па спину, весь спітнілий, задиханий, припнженій. Тим більше принижений, що був несправедливий до неї, адже він сам буквально затяг її у цю постіль. Вони пили чай в одному з заїздів, і він тицьнув гроші хазяїнові, щоб той дав йому жалюгідну кімнату. Проте Наталі і оком не моргнула, коли він сказав про це, вона не заперечила жодним словом, але й нічого не зробила, щоб допомогти йому. А тепер лежала поруч з ним гола, спокійна і ніби навіть байдужа.

— Чим же я маю бути задоволена? У вас такий сердитий вигляд...

Вона усміхнулася. Він роздратовано буркнув:

— Чоловікові від такого мало радості.

— І жінці також,— спокійно сказала вона.— Але ж ти знав наперед, що буде саме так, та й я також знала. Ти навмисне найняв цю кімнату. Сам ішов назустріч невдачі. Адже так?

Це й справді було так. Він поклав голову на її голе плече і заплющив очі. Він раптом відчув себе спустошеним і вдоволеним, ніби після любовних пестоців. Кімната з квітчастими завісками і жахливою скринєю була ні на що не схожа. Вона була поза часом, поза всяким розумінням, як і він сам, як саме їхнє становище.

— Навіщо ж ти погодилась?— задумано сказав він.— Якщо знала...

— Я думаю, мені доведеться багато на що погоджуватись ради тебе,— сказала вона.

Запала мовчанка, а потім вона стиха сказала: «Розповідай»,— і він почав розповідати. Про все: про Париж, Елоїзу, приятелів, працю, останні місяці. Йому здавалося, що потрібні будуть роки, щоб усе розповісти. Щоб окреслити це «ніщо». Наталі слухала не перебиваючи, тільки час від часу припалювала дві сигарети й одну передавала йому.

Було вже близько сьомої вечора, але це її, здавалося, аж ніяк не турбувало. Вона не торкалась до нього, не гладила по голові,— лежала нерухомо, і плече її напевне вже аж затерпло.

Нарешті він змовк, почувачи себе трохи ніяково, і підвівся на лікті, щоб глянути їй в очі. Вона уважно дивилась на нього, нерухома, з серйозним зосередженим обличчям, і раптом усміхнулась йому. «Яка ця жінка добра! — подумав Жіль.— Вона неймовірно добра». І на думку про її світлу доброту до нього, на думку про те, що хтось так беззастережно цікавиться ним, у нього на очах з'явилися сльози. Він нахилився, щоб приховати їх, торкнувся тихим поцілунком її усмішки, щік, заплющених очей. Зрештою, не такий уже він був безсилий. Пальці Наталі вчепилися йому в плечі.

Згодом, набагато пізніше, він пригадував, що саме завдяки думці про доброту Наталі він зміг бути близьким з нею того першого разу. Хоча для нього еротика ніколи раніше не пов'язувалася з доброту, хоча його швидше могли розпалити слова «оце хвойда!» І лише згодом, набагато пізніше, аж занадто пізно, він став прислухатися, коли хтось недбало казав: «Це добра дівчина». А зараз він, посміхаючись, дивився на Наталі і не без певного самовдоволення вибачався за свою грубість. Вона одягалася, стоячи біля ліжка, і раптом, повернувши голову, урвала його:

— Не можу сказати, що мені було дуже добре, але ти принаймні почуваш себе краще? Звільнився від закляття?

Він аж підскочив, не знаючи, ображатись чи ні.

— Ти завжди вважавш за свій обов'язок казати таку правду, як оце тепер?

— Ні,— відповіла вона.— Вперше кажу.

Він засміявся і також устав. Було вже пів на восьму, і вона, мабуть, спізнювалась.

— Ти ідеш сьогодні на звану вечерю?

— Ні, я вечеряю вдома. Франсуа, напевне, вже турбується.

— А хто такий Франсуа?

— Мій чоловік.

І тільки тепер він усвідомив, що ніколи не думав про те, що вона одружена, що нічого не знає про її життя, минуле й теперішнє. Оділія оце днями почала була вводити його в курс світських пліток про Наталі, але він не слухав її. Тепер йому стало ніяково.

— Я нічого не знаю про тебе,— пробурмотів він.

— Годину тому я теж нічого не знала про тебе. Та й зараз мало що знаю.

Наталі всміхнулась йому, і він завмер, на хвилину зачарований її усмішкою. Саме тепер, негайно, він повинен усе поставити на своє місце, якщо це потрібно. А це потрібно: він нездатний когось любити так само, як нездатний любити самого себе. Він може завдати їй тільки страждання. Досить якогось грубуватого жарту, і вона відчує зневагу до нього. Але ця думка була неприємна йому, а відкрита, щира, сповнена обіцянок усмішка Наталі страхала його. Він пробурмотів:

— Ти знаєш... я...

— Знаю,— спокійно відповіла вона.— Але я вже закохалася в тебе.

На мить у нього спалахнуло невдоволення, навіть обурення. Вибачте: так не ведуть любовної гри, не можна ж так відразу й беззастережно здаватися першому зустрічному! Та вона навіжена. І як він може втішатися тим, що спокушає її, якщо вона сама визнала себе спокушеною? Як зможе він сподіватися покохати її, якщо з самого початку не може сумніватися в ній? Вона все зіпсувала! Це суперечить усім правилам гри. І водночас його захоплювала щедрість її натури, її нерозважливність.

— Звідки ти можеш знати? — сказав він тим самим легковажним і лагідним тоном і, дивлячись на неї, зненацька подумав, що вона дуже вродлива, просто створена для кохання, і що вона, можливо, сміється з нього. Вона, не відриваючись, дивилась на нього і враз засміялася.

— Ти боїшся, що я сказала правду, і водночас боїшся, що це неправда, так?

І він кивнув головою, в глибині душі радіючи, що вона вгадала його почуття.

— Так слухай, це правда. Ти ніколи не читав російських романів? Раптом після двох зустрічей герої і героїня освідчуються: «Я кохаю вас». І це правда, і це веде оповідь просто до трагічного кінця.

— І який же трагічний кінець передбачаєш ти для нас із тобою в Ліможі?

— Не знаю. Але так само, як для героїв російських романів, мені це цілком байдуже. Поквапся.

Він вийшов разом з нею, трохи впевненіший у собі: з начитаною жінкою менше турбот — вона хоч і не чітко, але знає, що чекає її саму та її партнера. Надвечірнє сонце простягало скісні тіні, заливало рожевим світлом кониці сіна, і Жіль не без задоволення дивився на гарний профіль своєї нової коханки. Зрештою, вона була вродлива, навколо була чудова природа, він виявив себе коли не блискучим, то все ж таки справжнім чоловіком, і Наталі сказала, що кохає його. Це не так уже й погано для неврастеніка. Він засміявся, і вона обернулась до нього.

— Чого ти смієшся?

— Просто так. Я задоволений.

Вона несподівано зупинила машину, міцно взяла його за вилоги піджака і струснула його, до того ж це відбулося так швидко, що він був приголомшений.

— Скажи ще раз. Повтори. Скажи, що ти задоволений.

Вона сказала це зовсім по-повому — з вимогливими, владними, чуттєвими інтонаціями, і в цьому несподівано спалахнуло бажання. Він узяв її за зап'ястя і, цілуючи її руки, повторював зміненим голосом: «Я задоволений, задоволений». Вона відпустила його і мовчки повела машину далі. До самого дому вони майже не розмовляли, і коли Жіль вийшов біля воріт, вони не призначили побачення.

Але ввечері, лежачи на ліжку в своїй кімнаті, Жіль усе ще згадував ту дивну хвилину, коли вони зупинилися край дороги, і всміхаючись, думав, що це було дуже схоже на пристрасть.

Розділ V

Кілька днів Жіль не мав від неї ніякої звістки і нітрохи не дивувався. Він був для неї пригодною, до того ж кепською, і про кохання вона говорила, мабуть, ради пристойності, ради безглуздої буржуазної пристойності, а може, у неї просто така манія. Та все ж він був трохи розчарований, і це ще більше посилило його звичайну хандру. Він майже не розмовляв, голівся через день і намагався читати книжки, уникаючи російських авторів.

На п'ятий день, після дванадцятої, коли періцив страшенний дощ і Жіль неголений лежав, підібгавши ноги, на дивані в вітальні, вона ввійшла і сіла поруч. Вона уважно дивилась на нього, він бачив її зелені очі з великими зіницями і вдихав запах дощу, що йшов від її вовняного плаття. Та ось вона заговорила напруженим голосом, і Жіль відразу відчув величезну полегкість.

— Ти не міг подзвонити мені? Або приїхати?

— У мене немає ні телефону, ні машини,— весело сказав він і спробував узяти її за руку. Наталі сухо висмикнула її.

— Я чекала п'ять днів,— промовила вона.— П'ять днів я чекала немитого, неголеного чоловіка, що до того ж сунить голову над кросвордами.

Вона була вкрай розгнівана, і це тішило Жіля набагато більше, ніж він міг сподіватися. Цікаво, що він уперше не вітав себе із спритним маневром, а тільки думав, як він помилявся щодо характеру Наталі. Він спробував пояснити:

— Я не був певний, що тобі хочеться мене бачити.

— Але ж я сказала, що кохаю тебе,— похмуро відповіла вона.— Сказала чи ні?

Вона скочила на ноги і так швидко пішла до дверей, що він ледве наздогнав її,— вона була вже в передпокої, уже надівала плащ. Будь-якої хвилини могла надійти Одилія або кухарка, але все ж таки він обняв її. Шум дощу на вулиці, ця розгнівана жіпка, її несподівана поява, запах дерева, що йшов від сходів, тиша в домі — все це трохи п'янило Жіля. Він тихо цілував її, а вона вперто стояла з похнюпленою головою, та раптом підвела її і обняла його обіруч за шию. Він повів її до себе в кімнату зовсім не криючись, із тією зухвалою сміливістю, яку викликає жага і яка приносить удачу, і вони нарешті стали справжніми коханцями, якими можуть бути лише люди, створені для кохання і досвідчені у коханні. Так Жіль віднайшов смак до насолоди.

Вечоріло. Жіль чув, як сестра впизу віддає якісь розпорядження голосніше, ніж завжди, і раптом він усе зрозумів, обернувся до Наталі й тихо засміявся. Вона ліниво розплющила очі й зразу ж заплющила їх. Він запитав:

— Де ти залишила машину?

— Перед дверима. А що? Ох, боже мій, я зовсім забула про твою сестру і Флорана. Я тільки хотіла вилаяти тебе і поїхати геть. Що вони тепер подумують?

Вона говорила стомленим, спокійним голосом, яким говорять після любовних утіх, і Жіль думав і не міг збагнути, як він жив майже чотири місяці, не чуючи такого голосу. Він усміхнувся.

— А як ти гадасш, що вони думають?

Вона, не відповідаючи, повернулася до нього.

— Я знала,— мовила вона.— Знала, що у нас із тобою так буде. Знала, як тільки побачила тебе. Дивно...

— Краще ніж дивно,— сказав він.— Ходімо впи'ємо «порто-фліпу».

— Ми спустимося вниз, нічого не пояснюючи?

— Це єдиний спосіб,— відповів Жіль.— Ніколи не треба нічого пояснювати. Одягайся.

У нього знову з'явився рішучий владний голос, яким він давно вже не розмовляв, і раптом він усвідомив це, спіймавши веселий, трохи іронічний погляд Наталі, яка все ще лежала, загорнувшись в ковдру. Він нахилився, поцілував її у плече.

— Так,— сказав він,— ми слабкі створіння. І часом нас несе щось таке, що не піддається контролю; спасибі тобі, Наталі.

Вони зайшли в маленьку вітальню з тією безтурботністю, яка переважно з'являється у коханців, яким за тридцять, після щасливого і вирішального побачення; зате Флоран і Одилія скочили на ноги і зніяковіло почервоніли. Флоран підніс вгору руки й вигукнув: «Яка несподіванка!», а Одилія похвалила Наталі за те, що в неї стало сміливості приїхати в таку погоду, коли вона, Одилія, не наважується і носа виткнути на вулицю. Це, звичайно, означало, що ні Одилія, ні Флоран не помітили машини, яка вже дві години стояла перед ганком. Виявивши винятковий такт і короткозорість, Одилія, на превелику радість Жіля, заговорила про погоду і про те, що треба неодмінно випити чого-небудь, щоб зігрітися — тут вона знову почервоніла,— а Флоран побіг по пляшку портвейну. Наталі сиділа на дивані, розслаблено опутивши на коліна руки з довгими пальцями, всміхалася, відповідала на запитання, іноді мигцем поглядала на Жіля, який стояв, спершись на камінну полицю, і з виглядом деякої зверхності втішався цією провінційною комедією.

— Така погода, папевно, не дасть Касіньякам улаштувати бал просто неба,— з прикрістю сказала Одилія.

— Ви підете до них? — запитала Наталі.

— Я боялася, що Жіль не захоче,— необачно відповіла Одилія,— але тепер...

На мить вона перелякано змовкла, а Флоран, який подавав їй склянку, раптом завмерши, сердито закрутив білками очей. Жіль мало не засміявся, але встиг відвернутися.

— ...але тепер у нього кращий вигляд,— мляво повела далі Одлія,— і, можливо, він погодиться поїхати з нами?..

Вона благально подивилася на брата, і він кивнув головою, щоб заспокоїти її. У Наталі очі були повні сліз — вона, певно, теж ледве стримувала сміх. «Боже мій,— раптом подумав Жіль,— який я маю бути вдячний цій жінці! Як давно я не відчував цієї солодкої втоми, що приходиться після любовців і викликає то сльози, то нестримний сміх».

— Звичайно, піду,— весело відповів він,— але танцювати тільки з вами двома.

І він так лагідно всіхнувся Наталі, що у неї затрепетали вії, і вона відвернулася.

— Мені треба вже їхати,— сказала вона.— Отже, завтра ввечері побачимось у Касіньяків?

Жіль допоміг їй надіти плащ. Він відчинив дверцята машини, а потім, просунувши голову у вікно, запитав:

— А завтра вдень?

— Не могу,— розпачливо промовила вона.— Завтра у мене збори дам — членів Червоного Хреста.

Він засміявся.

— Ах, справді,— адже ти дружина високого сановника.

— Не смійся,— раптом сказала вона низьким тремтячим голосом,— не смійся. Тобі не слід сміятися.

І зразу ж поїхала, а Жіль залишився стояти збентежений і задуманий.

Весь вечір сестра була надзвичайно уважна до нього, і це його смішило. Жінкам подобається бачити своїх братів і навіть інколи синів у ролі щасливих мисливців, падо ж якщо їхнє власне життя, як у Одлії, позбавлене й тіні романтики. Цим вони ніби беруть реванш за свої власні невдачі.

Розділ VI

Погода змилюсердилася над Касіньяками, і пікпик, який вони влаштували в саду, був у розпалі, коли приїхали Оділія з Флораном і Жіль. Починався червень, було тепло, на широкому зеленому лужку перед домом вирізнялися яскраві туалети жінок, чувся сміх чоловіків, пахли квітучі каштани, і все це викликало у Жіля враження чогось доведеного, нереального. У стосунках між цими провінціалами відчувалася невимушеність, розкутість, щось лагідне було в самій атмосфері свята, і обожнюваний Жілем Париж раптом постав перед ним якимось кошмаром. Оділія йшла з братом під руку, знайомила його з гостями, сподіваючись знайти в натовпі господиню. Раптом Жіль відчув, що її рука напружилася, і Оділія зупинилася перед високим, досить вродливим чоловіком, який вирізнявся серед типових жителів півдня Франції тим, що був дуже схожий на англійця.

— Франсуа, ви не знайомі з моїм братом? Жілю, познайомся,— мосьє Сільвенер.

— Ми вже знайомі,— ми разом були на вечері в Руаргів,— відповів здивований Сільвенер.

— Атож,— сказав Жіль, хоча зовсім цього не пам'ятав. Він подумав: «Так ось він, чоловік. Непоганий з себе. Судячи з чуток, дуже багатий. І, мабуть, не дуже лагідний. Та й не дуже веселий. Цікаво, чи каже вона йому на вухо те саме, що й мені? Напевне, ні». І потискуючи руку Сільвенерові, він раптом відчув бажання тримати Наталі в обіймах, як учора.

— Ви живете в Парижі? — запитав Сільвенер.

— Так, уже десять років. Ви туди часто навідуєтесь?

— Намагаюся якнайрідше. Дружина, звичайно, обожнює ці поїздки, але мене особисто Париж дратує.

Оділія, з полегкістю побачивши, що Сільвенер і Жіль не викликали один одного на дуель, задоволено перейшла

до іншої групи гостей. Жіль охоче приєднався б до неї: через якісь уцілілі в душі принципи чи то моралі, чи то естетики він не любив бути запанібрата з чоловіками або дружками своїх коханок. Але Сільвенер стояв сам, і Жілю було ніяково покинути його. Він марно шукав очима Наталі, розмовляючи з Сільвенером про труднощі вуличного руху в Парижі, про дорожничі номерів у готелях, про пекельний шум великих міст. І враз у нього виникла відразу до всього, і він подумав: «Зараз же поїду додому. Досить з мене цієї вечірки. Наталі могла б усе-таки розшукати мене...» Віп уже добрав якусь чемну фразу, щоб утекти від Сільвенера, як раптом надійшла Наталі. На ній була чудово пошита зелена сукня такого самого відтінку, як її очі, вона, трохи зблідла, дивилась на Жіля, усміхаючись, і він тієї миті вирішив залишитися.

— Ви, гадаю, вже знайомі,— сказав Сільвенер.

— Ми зустрічалися в Руаргів,— відповів Жіль його словами й кивнув головою, вітаючи Наталі; він був задоволений своєю відповіддю, бо сказав правду без будь-якої двозначності,— Жіль не терпів цього прийому обачних коханців. Наталі всміхнулася.

— Атож. Пане Лантьє, мати господаря дому не може ходити, вона прикута до крісла, але помітила вас і просила мене провести вас до неї. Ви підійдете?

Жіль пішов слідом за Наталі, ніби в тумані бачачи інших гостей, вітаючись до тих, кого, як йому здавалося, пізнавав, і усміхався, уявляючи, яку гримасу скорчив би, наприклад, Жан, якби його побачив тут.

Вони з Наталі перейшли лужок і попростували до тінявого саду, де в альтанці з іржавих залізних прутів, повитих зеленню, стояло високе крісло на колесах, а в ньому сиділа стара господиня. І враз Наталі, як схарапуджений кінь, кинулася вбік і потягла за собою Жіля за дерево. В ту ж мить її волосся торкнулось його щоки, вона притиснулася до нього всім тілом, і цей її божевільний необережний порив так схвилював Жіля, що він весь спалахнув, серце

забился, і він, не стримуючись, став осипати її поцілунками, ніби безтямно закоханий у неї.

— Перестань,— шепотіла вона,— перестань. О Жіль, перестань, я...

По алеї йшли люди, і він ледве встиг нахилитися, нібито щоб зав'язати шнурок, а Наталі з неуважним виглядом стала поправляти зачіску. Вона перемовилася веселою фразою з гостями, що проходили поблизу, відрекомендувала їм Жіля. У нього ще калатало серце, коли він підійшов поцілувати руку старій мадам Касіньяк і та похвалила його за статті, яких вочевидь не читала. Потім вони повагом вернулися до тераси. Вечоріло, внук мадам Касіньяк увімкнув старенького програвача, і під звуки шейка наймолодші серед гостей стали розмірено похитувати стегнами, а кілька ревматичних літніх гостей роззулено і трохи насмішкувато милувалися ними. Жіль сердився на себе за свою нестриманість.

— А знаєш, твій чоловік зовсім непоганий,— по-змовницькому сказав він майже образливим тоном.

Наталі подивилась на нього.

— Не говори про нього. Не треба говорити про нього.

— Я лише намагаюся бути об'єктивним,— сказав Жіль тим самим легковажним тоном.

— А я не прошу тебе бути об'єктивним,— сухо мовила Наталі й відійшла.

Він прикурив сигарету, засміявся і раптом став огидним самому собі. За кого він себе має? Чому це він раптом надумав грати роль пересиченого, цинічного і розбещеного парижанина на відпочинку? Де він нахапався таких допжуанівських замашок? Він прихилився до дерева. Ні, треба їхати звідси, зникнути, не баламутити цієї жінці життя. Вона надто гарна для нього, надто цілісна натура для нещасного дегенерата, комедіанта і брехуна, яким він став. Треба їй усе це пояснити — зараз же, негайно.

Та коли він розшукав Наталі, вона була не сама. Його нещаслива жертва була в оточенні трьох чоловіків, один з

яких був дуже вродливий; усі трое були явно закохані в неї і всі голосно сміялися. Жіль запросив її на танець, але вродливий незнайомець делікатно зупинив його жестом руки:

— Невже ви викрадете Наталі у її мушкетерів? Адже ми — трое її мушкетерів. Будьмо знайомі: мене звати П'єр Лакур, а це — Жан Нобль і П'єр Гранде. Випийте з нами чого-небудь і розкажіть нам трохи про Париж.

Очі П'єра Лакура світилися хитрощами і спокійною впевненістю так само, як очі обох його приятелів та Наталі, і Жіль відчув себе смішним. Цей хлопець явно її коханець або був ним раніш, і тому він так поблажливо розглядав тепер сухорлявого фертика-парижанина. А він боявся завдати їй страждання, терзався муками сумління... Жіль посміхнувся і взяв склянку віскі з сусіднього столика.

— Наталі якраз нещадно громила книжку, на яку я написав схвальний відгук,— сказав той, хто назвався Лакуром.— Мушу зізнатися вам, що я викладаю літературу в Ліможі й коли-не-коли наслідуюсь друкуватися в місцевій газеті.

— Отже, ми з вами колеги,— чемно сказав Жіль.

Він до смерті розсердився на себе: який же він дурень! Як він міг подумати, що жінка, яка сама кинулася йому на ший і віддалася йому фактично на першому ж побаченні, жінка, така обізнана в любовних тонкощах, раптом закохалася в нього? Вона просто німфоманка, та ще й рафінована. Він лютував і сам дивувався своїй люті. Він уже давно так не сердився.

— Дозвольте вас запросити на цей танець,— сказав Жіль.— Здається, тут рідко ставлять повільні фокстроти, а для акробатики я вже старий...

Наталі усміхнулася, поклала руку йому на плече, і вони вийшли на круглий паркетний поміст, зладнений на лужку. Вони зробили кілька па мовчки, і Наталі підвела голову.

— Ти більше не будеш?

— Ти про що?

— Про Франсуа.

Він зовсім забув про їхню сутичку. Отже, ішлося про це... Він люб'язно усміхнувся.

— Ні, більше не буду. А знаєш, твій мушкетер номер один просто чарівний. Викладач літератури. І здається, він молиться на тебе.

А почувши відповідь, Жіль збився з такту.

— Ще б пак не молився. Адже це мій брат. Він дуже вродливий, правда?

Трохи згодом вона прошепотіла:

— Не притискай мене так, Жілю, на нас дивляться. Жіль, Жіль, ти щасливий?

— Щасливий,— відповів він.

І в цю мить він казав правду.

Розділ VII

Уранці Жіль одержав телеграму від Жана з проханням негайно зателефонувати. І тепер, ополудні, він задихався від спеки в маленькому поштовому відділенні Беллака, стурбований і водночас радий цій телефонній розмові, яка йому додавала професійної ваги. Довелося поговорити з трьома секретарками, що зраділи йому, перш ніж його зв'язали з Жаном, чий голос долинув до Жіля так здалеку, ніби з іншої планети:

— Алло, Жіль? Ти краще себе почуваш? Так? О, я в цьому не сумнівався... Дуже радий за тебе, старий...

«Ідіот нещасний,— подумки незаслужено вилаяв його Жіль.— Нічого ти не знав! Ти й уявити собі не міг, як усе буде. І не кажи мені, як Оділія, що ти покладав надії на чисте повітря Лімузена. Мені стало краще тому, що тут є жінка, яка кохає мене, і я приймаю її любов. Хіба ж ти міг це передбачити?»

Але думаючи так, він відповідав короткими спокійними фразами, ніби тяжко поранена людина, життя якої нарешті врятоване і яка усвідомлює, що вона налякала друзів.

— ...слухай,— вів далі Жан.— Лену до смерті посварився з шефом. Передбачається передати міжнародний відділ тобі. Клянусь, це правда... Це навіть не я почав таку розмову... То що ти на це скажеш?

Жан, здається, був у захваті, і Жіль марно намагався розділити його радість. Чхати йому на все! Така бажана раніше посада тепер стала для нього нічого не вартою дурницею.

— Це, звичайно, буде не раніше жовтня. Я, не церемонячись, сказав шефові, що ти кудись завівся. Про твою депресію йому не сказано жодного слова, сам розумієш, у такий момент це на нього справляло б не те враження... Тобі годилося б якнайшвидше приїхати, хоча б на кілька днів... Щоб він побачився з тобою... Бо ти знаєш наших любих приятелів...

«Отже, моя депресія справила б неприємне враження? — іронічно подумав Жіль.— Порядна людина не має права ослабнути... Добрий журналіст має бути щасливим, діяльним, навіть розбещеним, але не пригніченим. Слово честі, все скінчиться тим, що коли-небудь почнуть труїти сумних людей... Ото буде роботи!»

— Ти задоволений? — почувся знову лагідний голос Жана, якому, певно, дуже подобалося бути лагідним.— Коли ти приїдеш?

— Завтрашнім поїздом,— не дуже впевнено відповів Жіль.— Літака немає, ти ж знаєш. Приїду завтра експресом об одинадцятій вечора.

— Виїжджай краще сьогодні.

— Невже це так страшенно горить? Якщо він вирішив мене взяти, то може день почекати.

Запала коротка мовчанка, потім почувся розчарований голос Жана.

— Я думав, для тебе горить, та й годі. Я зустріну тебе завтра на вокзалі. До побачення, старий.

Він поклав трубку, Жіль витер мокрий лоб, бо зіпрів у страшенно паркій кабіні. О третій у нього було побачення з Наталі. Невже він тільки через це затримується? Адже він знав: щоразу, коли в них у газеті звільняється відповідальна посада, справді починається пожежа. Там, мабуть, знялася добра метушня. А він через жінку, можливо, ризикує пропустити нагоду. Може, знову подзвонити Жанові, що він приїде сьогодні ж? Жіль вагався, він потупцяв перед телефоністкою. Потім побачив у вікно, як хвилюються на вітрі жита, зеленіє трава, уявив собі гаряче тіло Наталі, її розумні поради і швидко вийшов. Флоран чекав його біля дверей, сидючи за кермом своєї машини.

— Ну як, добрі новини?

У нього був занепокоєний вигляд, і Жіль, який ніколи його не помічав, на мить відчув щирі симпатії до цього створіння з великими голубими очима. Він досить відважно всміхнувся Флоранові, бо той якраз їхав «у притирку» з великим вагозом.

— Мені пропонують у газеті досить високу посаду.

— Бачите, все влаштовується,— вигукнув Флоран,— все зразу влаштовується... Я завжди казав: життя — це як хвиля в морі,— одна вгору несе, друга вниз...

І він показав руками рух хвиль, та так, що вони мало не залетіли в кювет. А втім, можливо, Флоран мав рацію. Але Жіль не наважився відповісти, що боїться і щасливих, і нещасливих хвиль, боїться відповідальності, що чекає його на новому місці, і пристрасті Наталі не менше, ніж буденщини й самотності.

— Отже, ти завтра їдеш? — повторила Наталі.

Вона лежала одягнена на ліжку Жіля і про щось думала. Як тільки вона прїїхала, він їй усе розповів, загалом задоволений з того, що може в її очах виступити в ролі честолюбного переможця, набагато приємніший від ролі невдахи і неврастеніка. Захопившись, він навіть змалював не без ліризму важливість своєї нової роботи, моральну відповідальність перед читачами, жагучу цікавість, яку викликає у них зовнішня політика, одне слово, він виявив такий ентузіазм, який мав би виявити і в час телефонної розмови з Жаном. У нього навіть майнула іронічна думка, що він намагається засліпити свою коханку, щоб притлумити докори сумління перед розчарованим Жаном. Але Наталі зовсім не була засліплена. Вона була скоріш трохи приголомшена.

— Я поїду на тиждень, — пояснив він. — На тиждень або на два. А тоді повернуся. Я стану до роботи тільки у жовтні.

— Як школярі¹, — неуважно сказала вона.

Жіль почав трохи нервуватися. Що більше він розповідав про свою майбутню посаду, то дужче сам починав вірити в її важливість, привабливість, аж доки не став сердитись і сам на себе, і на Наталі за те, що залишився на побачення з нею, ризикуючи втратити таке відповідальне місце. Та вголос він усе ж не смів висловити своїх думок. Вона сама заговорила про це.

— Якщо це так важливо, чому ти не поїхав сьогоднішнім поїздом?

— Бо ми з тобою мали побачитись.

Йому почувся фальш у власних словах, а проте він сказав правду. Наталі уважно подивилась на нього.

— А може, ти просто подумав, що незручно кинути жін-

¹ У Франції навчальний рік починається першого жовтня.

ку, залишивши їй тільки коротку записку, навіть якщо ти знайомай з нею лише два тижні?

Говорила вона спокійно, і Жіль піймав себе на тому, що заперечливо хитає головою, навіть червоніє, ніби збрехав. А що, коли вона, зрештою, має рацію і він ніколи не повернеться? Його захопить Париж, літо, приятелі, море, подорожі, і, можливо, Наталі залишиться для нього лише спогадом про двотижневий роман на початку літа у Лімузені. Нараз він побачив себе очима цієї жінки — вільним, рішучим, знову легковажним і вневненим у собі, яким був усе життя. Його заповонила глибока ніжність, і він сам не знав, чим вона викликана: вдячністю за те, що Наталі відродила в ньому його колишній веселий, майже забутий нпм образ, чи, може, в ньому обізвалася жалість до неї в передчутті, що він не повернеться. Він нахилися до Наталі.

— А як я не повернуся, що ти робитимеш?

— Приїду до тебе,— спокійно сказала вона.— Поцілуй мене.

Він поцілував її і зразу ж забув і Париж, і політику. Спочатку він цинічно подумав, що в усякому разі її йому бракуватиме як коханки, а потім забув і це й ще довго лежав нерухомо, поклавши голову їй на плече, наляканий самою думкою про розлуку з нею хоча б на тиждень. Вона мовчки гладила його по голові, перебирала волосся на потилиці. Надвечірнє сонце заливало кімнату світлом, і він раптом подумав, що ніколи не забуде цієї миті. Хоч би що там сталося.

— Я відвезу тебе завтра на вокзал,— сказала вона.— Не в Лімож, а у В'ерзон. І приїду за тобою, коли ти повернешся.

В її голосі прозвучав дивний спокій, схожий на спокій відчаю.

Частина третя

ПАРИЖ

Розділ I

Про Елоїзу він згадав лише на вокзалі, побачивши, як вона біжить пероном йому назустріч. За нею йшов Жан, добродушний і трохи загадковий; Жілю довелося відповісти довгим поцілунком на поцілунок цієї чужої тепер для нього жінки, і він був приголомшений своєю забудькуватістю. «Таж справді,— думав він,— вона існує, живе у мене, це жахливо... Все ж таки Жан міг би нагадати мені...» І ця думка насмішила його. Ніби щоразу, коли повертаєшся з відпустки, добрий друг мусить нагадувати, що ти маєш коханку і що вона живе у твоєму домі... Тепер Елоїзині парфуми, дотик її губів були йому неприємні. Він згадав останній поцілунок Наталі у В'єрзоні три години тому, їхнє відчайдушне, самозабутнє прощання, і його обійняв забобонний страх. А що як з нею сталась аварія, коли вона поверталася важкою покрученою дорогою з повними сліз очима, які він побачив в останню хвилину? Він сам добрих п'ять хвилин не міг прийти до тями, сидючи в купе, поки нарешті встав і твердою ногою пішов до вагона-ресторану. В ту хвилину він не міг би вести машини, а Наталі ж так швидко їздить! Добре, але так швидко! Ні, він стає наче ідіот. Жіль м'яко вивільнився з Елоїзиних обіймів, поляскав Жана по плечу і спробував усміхнутись. Вокзал був чорний від кіптяви, навколо стояв оглушливий гуркіт. Лише сидючи в Жановій машині, він знову побачив свій улюблений Париж, свій лінивий і синій нічний Париж, свій літній Париж. І на згадку про те, скільки щастя він вазнав у цьому Парижі протягом останніх десяти років, у нього стиснулося серце, ніби всі ті радощі були назавжди втрачені для нього. Йому стало страшно, він знов відчув

себе розгубленим, ні на що не спроможним. Він усе віддав би зараз, щоб бути десь на луці в Лімузені й лежати в за-тінку поруч з Наталі.

— Ти радий, що повернувся? — питав Жан.

— Дуже. А як твої справи?

Він намагався набрати безтурботного вигляду.

— Добре, що Жан мене попередив, — чувся з заднього сидіння голос Елоїзи, все ж таки радісний голос, — не скажеш, що ти мене бомбардував своїми новинами...

— Мені хотілося звільнити Елоїзу від клопоту — брати таксі, щоб зустріти тебе, — сказав Жан, — і я заїхав по неї. Вона була неймовірно вражена, коли дізналася, що ти приїздиш...

Жан також сміявся, але його сміх був трохи силува-ний. Він скося глянув на Жіля, як дивляться на приятеля, коли той нашкодив.

— Я тобі дзвонив, — збрехав Жіль Елоїзі, — але весь час ніхто не брав трубки.

— Нічого дивного, я цілими днями знімалася. І знаєш, для якого журналу? Для «Вог»! — Елоїза тріумфувала.

«Що ж, тим краще, — цинічно подумав Жіль. — Хоч це влаштувалося». Але йому вже не давала спокою думка: подзвонити Наталі чи попросити Жана подзвонити їй. Він умовився з нею, що подзвонить лише наступного дня, бо була вже одинадцята ночі і він ризикував напоротися на її чоловіка. Але Жіль ніяк не міг позбутися своєї безглуздої, докучливої думки про автомобільну аварію. Звичайно, він не закоханий в Наталі, але йому хотілося задля власного спокою знати, що вона жива і здорова. До того ж як подзвонити з дому, коли від тебе й на крок не відходитиме Елоїза, та й Жан також — все розказуватиме йому про редакційні справи...

— У тебе набагато кращий вигляд, — сказав Жан, — навіть трохи засмаг. І якраз до речі: я сказав шефові, що ти поїхав на Лазурний берег з якоюсь італійською кіноактри-сочкою.

— А я мушу все це терпіти! — засміялася Елоїза, а Жіль, зніяковілий, ще глибше втиснувся в сидіння. Але зразу уявив собі Наталі в образі італійської кіноактриси, і його сповнило почуття нестримної гордості: Наталі була вродливіша за будь-яку італійську кіноактрису і мала те, чого, як правило, не мають італійські кінозірки.

Квартира залишилася така сама, хіба що якась більш дамська. Побачивши величезного плюшевого ведмедя, подарованого Елоїзі якимсь фотографом, Жіль на мить спалахнув, але стримався і відвернувся від нього. Начхати йому на все. Він почував себе ніби чужим у власному домі. Він сів у крісло, сподіваючись, що Жан і Елоїза також посідають і йому пощастить прослизнути у спальню до телефону. Але Елоїза, як дуже охайна жінка, уже затягла його валізу у спальню і з стуком відчинила стінну шафу. Він сидів у цілковитому відчаї, зовсім не слухаючи Жана; той зрештою помітив це і змовк, запитально дивлячись на товариша. Жіль підвівся.

— Вибач, старий, я на секунду. Обіцяв зразу по приїзді подзвонити сестрі, ти ж знаєш, яка вона неспокійна...

Він затнувся. Жан, чемно посміхаючись, тільки кивнув головою. Жіль не втримався, щоб не усміхнутись йому у відповідь, і його заплонила хвиля приязні до свого давнього приятеля і спілняка. Жіль мимохідь покошлав Жанові волосся, пройшов у спальню, з невимушеним виглядом узяв телефон, сів на ліжку і подивився в телефонний довідник. Щоб подзвонити Наталі, треба було набрати аж дванадцять цифр.

— Ти зібрався так пізно дзвонити? — запитала Елоїза, вішаючи на плічка його синій піджак.

— Я сестрі, — лаконічно відповів він.

Він набрав номер. Якщо підійде чоловік, доведеться повісити трубку. Почулися довгі гудки, а потім зовсім близько — бадьорий голос Наталі. І тут він помітив, що його рука, в якій була телефонна трубка, стала вологою.

— Алло! — сказав він. — Це я. Я хотів повідомити, що

доїхав щасливо. І хотів довідатись, чи ти також щасливо повернулась додому.

Він говорив дуже швидко, байдужим тоном. Запала мовчанка, а потім почувся схвильований, хрипкуватий голос Наталі:

— Ви, мабуть, помилилися.— сказала вона. А за мить лагідно додала: — Ні, ви мене зовсім не потурбували, мосьє,— і поклала трубку.

Жіль на секунду завмер, потім згадав про Елоїзу, сказав у мовчазний апарат: «Я вас обох цілую» — і також поклав трубку. Він весь упрів.

Отже, поруч з нею був чоловік. І вона нічого не могла йому сказати. Але ж і хитра вона!.. Як кумедно їй лагідно прозвучало оте: «Ви мене зовсім не потурбували, мосьє». Звичайно ж, вона жива. І кохає його. Дивно все-таки, що в нього інколи так розгулюються нерви... Він ходою ділової людини — ходою легкою, вільною — повернувся до вітальні, потерпаючи за Наталі не більше, ніж за Елоїзу, і взагалі цілком заспокоєний щодо неї. І ні на мить у нього не з'явилася думка: якщо він заспокоївся, значить мав потребу в тому, щоб його заспокоїли.

— От і знову між нами все, як було раніше,— почувся в темряві Елоїзин голос.— Я знала, що ми будемо разом дуже довго.

Жіль, не відповідаючи, повернувся на другий бік, зліп на самого себе. Він забагато пив сьогодні з Жаном, вони всі троє забагато випили — і за його повернення, і за нові успіхи. Коли Жан близько третьої ночі поїхав, Жілю зовсім не хотілося спати, він був веселий, сповнений переможної певності в собі, трохи п'яний і знов узяв Елоїзу, майже машинально, ніби щоб ще раз показати свою чоловічу силу, як узяв би першу-ліпшу жінку, що опинилася б у його постелі. Одне слово, він обдурив Наталі, але це не дуже його турбувало,— адже вона ніколи про це не знатиме; він

скоріше обдурив самого себе, тому що навіть у сп'янінні відчута насолода була якась нервова, вимушена, і, нарешті, він обдурив Елоїзу, яка побачила в цьому доказ його кохання. Треба їй усе пояснити, треба їй усе розповісти про Наталі, розповісти негайно, поки Елоїза знову не почала думати, ніби він дорожить нею. Несподівано він увімкнув світло, знайшов сигарету, холодно відзначив у думці, що Елоїза чарівна, коли в неї волосся розсипане по подушці, і став обмірковувати, як почати свою промову. У нього боліла голова, він почував себе геть розбитим, його мучила спрага.

— А все-таки дивно,— замріяно сказала Елоїза.— Усе залагодилося водночас. Я буду постійною моделлю в журналі «Вог» завдяки тому американському фотографові, ти матимеш омріяну посаду, і ти видужав. Сказав би мені хто-небудь місяць тому! Ти знаєш, я дуже боялася за тебе. Дуже боялася. Дуже, дуже.

Як завжди після близькості вона лепетала дитячим голоском. Спочатку це розчулювало Жіля, а потім почало драгувати. А тепер він лише гостріше відчував муки сумління.

— Не так усе просто,— хрипко сказав він.— Я ще не зовсім видужав. Як тільки я влаштую свої справи, поїду знов до сестри.

— Ну що ж, все одно я ціле літо працюватиму, зніматимусь для журналу,— сказала вона.— Але між зніманнями я приїжджатиму до тебе. Тепер на внутрішніх лініях є літак на Лімож.

«Тільки цього ще мені бракувало»,— подумав Жіль. Тут до всього ще додавався технічний прогрес. Тепер він таки мусив поговорити з нею рішуче, хоча завжди відчував майже маніакальний жах при розриві з жінками. Тільки не сьогодні, тільки не зараз. Він уперше за весь вечір уважно подивився на Елоїзу: дивився у її довірливі очі, на її гарне, таке знайоме тіло, і відчув жаль і до неї, і до непотрібної тепер її ніжності, і до себе, і до Наталі, і до своєї любові, до будь-якої любові, приреченої рано чи пізно згас-

нути в сльозах і каятті; і він упав головою в подушку, щоб Елоїза не побачила сліз на його очах. Вона пахилилась над ним.

— Ти журишся? Але ж усе влаштувалося...

Не відповівши, Жіль вимкнув світло. Він лежав, закипуючи руки за голову, і знову бачив перед собою луг біля річки, Наталі, яка йшла назустріч, вдихав запах трави, нагрітої сонцем, бачив віти осокорів, що тихо хитались над головою, і загадкову обіцянку в ясних очах Наталі.

Розділ II

Фермон, головний редактор газети, був високий, сухорлявий і незграбний трудяга. Виходець із великої буржуазії, він на загальний подив заснував власним коштом ліву газету, яка справді була лівою, наскільки це було можливо за тих непевних часів. Та все ж у нього залишилася владна диктаторська вдача, і в газеті всі знали, що він, хоч і засуджує будь-які привілеї, сам уже кілька років домагається, щоб ради нього було відновлено титул графа де Фермона, що зник за Карла X. Жіль сидів у кабінеті Фермона разом із Жаном і намагався з цікавістю слухати дуже серйозні міркування про відповідальність, яка ляже на нього в майбутньому.

— ...само собою зрозуміло, що вам доведеться відмовитись від своїх пригод,— сказав Фермон.— Я не бажаю розшукувати вас у Сен-Тропезі, коли Америка і В'єтнам підпишуть мир. Я знаю, що ви дуже молодий для цієї посади, тим більше вам треба як слід узятись до справи. Між іншим, ви знаєте, що якби не скандал з Гарньє, на цю посаду призначили б його.

Жіль нашорочив вуха. Він глянув на Жана, який знічено похитував головою.

— Я не в курсі подій,— сказав Жіль.— Справді, Гарньє вже давно працює у цьому відділі, він добре набив руку...

— У Гарньє серйозні неприємності. Він тепер на обліку в поліції через якогось хлопчика.

— Але ж це зовсім не стосується справи,— заявив Жіль. Він був обурений, лютий. Жан заспокійливо глянув на нього. Але Жілю вже несила було зупинитись.

— Наскільки я розумію, я дістаю цю посаду тільки тому, що в мене інші смаки?

Фермон пильно, крижаним поглядом подивився на нього.

— Не у вас, а в мене. Я не хочу тримати на такій відповідальній посаді людину, яку можуть шаптажувати. Ви станете до роботи у вересні.

У кабінеті Жана Жіль дав волю своєму обуренню. Під байдужим поглядом Жана він, розмахуючи руками, ходив з кутка в куток.

— Я не можу погодитися на цю посаду, вона ніби вкрадена. Що означає вся та історія? Ви бачили таких пуритан? Та хто в наш час може когось шаптажувати через якісь його звички? Ні, я не можу погодитися... А що ти мені скажеш на це? Ти ж мені міг розповісти все! Я і справді зовсім забув про Гарньє.

— Ти забув і про Гарньє, і про Елоїзу, й про мене,— миролюбно промовив Жан.— А втім, не журися, якщо ти відмовишся, знайдуть когось іншого. Наприклад твого друга Тома.

— Та чхати мені, буде це Тома чи хтось інший. Я не можу вчинити такого паскудства Гарньє. Він подобається мені і не менш компетентний, ніж я.

Він курив сигарету за сигаретою, бігав весь час по кімнаті. Нарешті Жан зупинив його:

— Сидь. А то у мене вже голова паморочиться. Я розмовляв з Гарньє. Він вважає, що ти найбільше підходиш для цієї посади. І щодо себе він не має ніяких ілюзій. Піді з ним порозмовляй.

— Як усе просто! — пробурчав Жіль. — Як усе неймовірно просто!

Він стомлено опутився в крісло. Жан усміхнувся:

— Ти обрався, що тебе взяли не лише за твій видатний розум?

— Нічого ти не розумієш, — промовив Жіль. — Тут кричуща несправедливість, а мені не подобається користуватися нею.

Та водночас він і справді відчував невизрачну образу. Образу й огиду. Йому хотілося послати під три чорти Париж з усіма його інтригами, його порядками, його лицемірством. Хотілося повернутись на село до віталень Ліможа, тихих, недовговічних і голубих, як очі його зятя. Треба негайно подзвонити Наталі й порадитися з нею. Вона підкаже. У неї є якась непідкупність і природна чистота. А він якраз цього і потребує.

— Піду подзвоню, — несамохіть прошепотів він.

— Кому?

Пряме запитання Жана здивувало його. Як правило, Жан був утіленням делікатності.

— Чому ти мене питаєш про це?

— Просто цікаво. Ти їхав з Парижа, як каторжанин з кайданами нестерпного існування на ногах, а повернувшись, весь час витаєш у небесах. Хотілося б знати, хто це так вплинув на тебе?

— Ти помиляєшся! — перелякано вигукнув Жіль. — Я зовсім не закоханий у неї, — наївно додав він, — я ледве знайомий з нею, вона чарівна жінка — оце й усе.

Жан засміявся:

— Оце й усе. Та коли я пропоную тобі посаду, про яку ти мріяв усе життя, ти виїздиш лише наступного дня. Зустріч з Елоїзою тобі немила. Ти при ній викручуєшся, щоб подзвонити тій жінці відразу після приїзду. І при найменших труднощах хочеш попросити у неї поради. Оце й усе. Та не дивися на мене, ніби я ношу тірольський ковчак, у тебе самого такий дурний вигляд, аж страшно глянути.

— Ну, це вже занадто, — вибухнув Жіль. (Він навіть заїкався від люті, бажаючи переконати Жана і самого себе). — Кажу тобі, що вона мені подобається, от і все. Не вже ти знавш тепер мої почуття краще за мене?

— Не тепер, а п'ятнадцять років, — сказав Жан. — Ходімо вип'ємо по склянці, і ти мені хоч трохи розкажеш про неї.

Вони зайшли в «Шлюп», сіли на терасі. Стояла чудова погода, сонце лагідно гріло їхні обличчя, і Жіль, поступившись Жанові, почав скупо і стисло розповідати про свій провінційний роман. На його подив, йому було дуже важко внести в свою розповідь ту нотку цинізму чи іронії, яка переконала б Жана в його щирості — чи скоріше в його нещирості. Але Жіль усе ж таки намагався все подати як незначну пригоду. Жан із сонним виглядом курив люльку.

— Якщо це так, то чому ти повертаєшся? — спитав він. — Поїдь з Елоїзою на південь, як завжди.

— Про це не може бути й мови, — у відчаї сказав Жіль. — Все ж таки ця жінка мене цікавить! Психологічно...

— Ти мені розповідаєш про неї вже сорок п'ять хвилин, — зауважив Жан. — Рівно сорок п'ять за моїм годинником. І, незважаючи на спеку і палкість твоєї промови, ти й досі навіть не доторкнувся до пива. Бідна Елоїза. І бідний Франсуа. Так, чоловік. Тепер я знаю навіть його ім'я.

Жіль сторопіло подивився на нього. На секунду у нього пішла обертом голова, здавалося, у ньому щось піднімається і переповнює його теплом, жахом і полегкістю водночас; він простяг руку, взяв свою склянку й церемонно підніс до губів. Потім із заплющеними очима закинув назад голову, тепле пиво полилося в рот, у горло, і в нього було такє враження, ніби він міг би пити це питво літрами і що він і надалі буде з такою самою насолодою тамувати спрагу. Він поставив склянку.

— Ти маєш рацію, — сказав він. — Я напевно її люблю.

— Все ж таки я тобі корисний, як бачиш, — без тіні усмішки підсумував Жан.

Розділ III

День він провів, як уві сні. Він помправ від бажання подзвонити Наталі й урочисто оголосити їй про своє кохання. І водночас йому хотілося подати це їй як несподіванку, як чудовий негаданий подарунок, хотілося побачити її обличчя, коли він їй скаже це. Хоч би витримати ще кілька днів, хоч би дочекатися тієї хвилини, коли вона приїде зустріти його на вокзалі... Як тільки вони вийдуть за місто, він велить їй зупинити машину, візьме долонями її обличчя і скаже: «Ти знаєш, я нестямно кохаю тебе». І на думку про те, яка вона буде щаслива, він відчував гордість і ніжність, почував себе щедрим, як східний султан. В пориві великодушності він зайшов у ювелірний магазин, купив на останні гроші смішну дешеву дрібничку, від чого ще більше розчулився, і з трепетним серцем подзвонив їй о п'ятій, як домовлялися, з маленької кав'ярні поблизу свого дому.

Вона зразу ж узяла трубку, але голос у неї був сухий, майже байдужий, що спочатку здивувало, а потім образило його. Він зразу ж подумав: «Що ж, це цілком нормально». Він знав, що в коханні завжди хтось один примушує страждати другого, і лише інколи, дуже рідко, ролі міняються. Але щоб так швидко, ледве зізнавшись самому собі, що кохає її, хоч вона ще й сама про це не знає, страждати через неї? Це здалось йому раптом несправедливим і водночас завдало йому болю, але якраз через цей біль він переконався, що справді кохає її.

— Що там сталося? — запитав він веселим голосом.

— Сталося те, що у нас неймовірна спека, з самого ранку не стихає жахлива гроза, і що... я страшенно боюся грози. Не смійся, — зразу ж додала вона, — я нічого не можу з собою вдіяти.

Але Жіль сміявся: у нього зразу ж відлягло від серця, і водночас він був здивований. Вперше вона виявила ди-

тячу беззахисність. Досі її вчинки — її поривчастість, небережність, цілковита зневага умовностей — здавалися йому притаманними скоріш жонсті, ніж лякливій дитині, що виросла у буржуазному середовищі.

— А я купив тобі подарунок,— сказав він.

— Як це мило... послухай, Жіль, я покладаю трубку. Це дуже небезпечно — користуватися електричними приладами під час грози. Подзвони мені завтра.

— Але в телефоні немає ніякої електрики,— сказав він.— Це...

— Я благаю тебе,— почувся різкий, спотворений страхом голос.— Цілую тебе.

Вона поклала трубку, а він стояв розгублений з телефонною трубкою в руці і намагався всміхатися. Намагався думати, що як тільки зніметься нова гроза в Ліможі, він триматиме її у своїх обіймах, і тоді побачимо, що буде дужче — страх чи насолода. Але йому стало сумно, він відчув себе покинутим; на вулиці світило сонце, і його подарунок здавався йому скоріш безглуздом, ніж зворушливим. Йому хотілося негайно побачити її. Звичайно, є літаки внутрішніх ліній, славнозвісних внутрішніх ліній, і в крайньому разі він зможе взяти квиток на літак, якщо не витримуватиме без неї. Він подзвонив у Орлі — до завтрашнього дня літаків не буде; поїзд уже пішов; свою «сімку» він продав і вже розтринькав усі гроші. На завтра він мав побачення із керівництвом газети, щоб з'ясувати, яку матиме ставку, а крім того, він ще мусить поговорити з Елоїзою, і взагалі його життя — справжнє пекло. А втім, цього треба було чекати — він почував себе надто щасливим цілий день. І думка, що він докотився до того, що за все мусить платити, сповнила його відради до самого себе. Ні, він ще не видужав! Він тепер подвійно хворий, бо пригнічений і в цілковитій залежності від жінки, яку ледве знає. Від майже незнайомої жінки, яка освідчилася йому в коханні, але через якусь пікчемну грозу не схотіла розмовляти з ним по телефону. Він

переживав свою кривду під добродушним поглядом хазяйки кав'ярні і, відчувши нарешті на собі той погляд, силувано всміхнувся.

— Чудова погода, — сказав він.

— Тільки дуже парко, — люб'язно відповіла жінка. — Папевне, буде гроза.

Він швидко перепитав:

— А ви, ви не боїтеся грози?

Жінка засміялася:

— Грози, кажете. Ви що, смієтеся? Ми боїмося податків, а не грози.

Вона вже хотіла була розвивати далі цю тему, але, побачивши, як Жіль змінивсь на виду, маючи інстинктивну доброту і ту непогрішиму інтуїцію, якою нерідко наділені хазяйки кав'ярень, що звикли з першого погляду розпізнавати і самотніх, і щасливих, і занепалих духом людей, додала:

— Але ви знаєте, моя племінниця, що живе у Морвані, — а грози там просто жахливі, — так і не змогла до них звикнути. Вона може сидіти за обіднім столом, та як тільки вдарить грім, зразу ж кидається під ліжку. Все це через нерви.

— Авжеж, — радо підхопив Жіль, — все це через нерви.

І він подумав, що досі Наталі приділяла набагато більше уваги його нервам, ніж своїм, і те, що вони помінялись ролями, може, й цілком справедливо. Він завів з господинею довгу розмову, почастивав її портвейном і сам випив кілька чарок цього вина, якого завжди терпіти не міг, але яке тепер нагадувало йому зятеві коктейлі, і трохи напідпитку вийшов з кав'ярні уже в більш оптимістичному настрої. Тепер йому треба піти поговорити з Елоїзою. Завтра він сходить у редакцію газети, спробує взяти авансом трохи грошей і надвечір зможе поїхати. Він уже уявляв собі сто кілометрів у машині поруч із Наталі, ці пічні чарівні сто кілометрів, ці сто кілометрів

любовних освідчень. Навіщо він казав їй про тиждень чи й два розлуки? Напевне, з почуття самозахисту, щоб переконуючи її, переконати й себе, що він може прожити без неї тиждень, що є ще Париж, є його самолюбні амбіції, є приятелі, але насправді в усьому тому був фальш і вже два дні усе те було якимось несправжнім,— він нічого не бачив, нічого не відчував і жив лише спогадами про Лімузен та обличчя Наталі. Але що вона подумає, коли побачить, що він так швидко вернувся, що він уже прикутий до неї? Чи не прийде до неї неминуха і занадто спокійна впевненість, яка з'являється ледь зникнуть сумніви? Чи, може, вона безтямно зрадіє? Він пригадав її очі, повні сліз, коли вони розлучалися на вокзалі, її сухий голос по телефону і прийшов до висновку, що в ній, очевидно, живуть дві жінки і таким чином помножуючи, ускладнюючи, затуманюючи образ Наталі, він сам мимоволі роздмухував у собі щире кохання.

Коли він повернувся додому, Елоїза дивилася телевизор, але зразу ж скочила і кинулася йому на шию. Він згадав таку саму сцену, що відбулася дуже давно, здивовано усвідомив, що відтоді минув лише якийсь місяць. Здавалось, що відтоді стільки відбулося всього... Але що ж трапилось насправді? Він два довгих тижні нудьгував у сестри, а потім з десяток днів віддавався коханням з якоюсь жінкою. На цьому при бажанні можна було б підвести ризик. Але він цього не хотів. Оце й усе.

— Ну як, усе гаразд? Ти бачив Фермона?

— Так, бачив, ми про все вмовилися.

Йому не хотілося ні пояснювати їй, ні розповідати про Гарньє. Він розповідав би це лише Наталі. Можливо, любов іноді можна визначити як бажання ділитися всім тільки з однією людиною.

— У тебе немає портвейну? — пробурмотів він і зразу ж пошкодував: він поведився, наче гість.

— Портвейну? Але ж ти завжди терпти його не міг...

— Я випив уже три чарки, мішати не хочеться, а мені... — сказав він прокашлявшись, — мені треба випити.

Ось так. Початок покладено. Вона запитає: «Чого це?» — а він відповість: «Бо я маю з тобою поговорити». Але Елоїза ні про що не здогадувалась. Вона тільки вигнула:

— О, я розумію! В тебе був такий важкий день, мій голубчику. Зараз я збігаю вниз, у крамницю. Я на хвилинку.

— Та не треба, — розчаровано сказав він, але вона вже стукнула дверима.

Він підійшов до вікна і побачив, як вона переходить вулицю своєю танцюючою ходою манекенниці, як заходить до крамниці. Він зацьковано оглянувся довкола: на журнальному столику лежали його улюблені сигарети, акуратно складена вечірня газета, у вазі стояли свіжі квітки. Навіть не дивлячись, він знав, що в спальні на ліжку розкладені його біла сорочка, легкий сірий костюм. І навіть ведмідь, жахливий плюшевий ведмідь, з приводу якого Жіль не промовив жодного слова, десь зник. Елоїза, мабуть, сприймала його мовчання за делікатність, тоді як воно пояснювалося цілковитою байдужістю. А він, як добрий хам, безтурботний і п'яний, узяв її вчора. Він ненавидів самого себе. Він розповість про все це Наталі — нічого не приховуватиме від неї. Він уже починав пишати своєю майбутньою відвертістю, власним приниженням, але не думав, яку роль у його сповіді гратиме бажання пом'якшити власну провину і надати в очах Наталі більшої цінності розриву з Елоїзою.

Жіль задумливо випив склянку портвейну і вирішив поговорити з Елоїзою після телевістей. Але потім їй страх захотілося подивитися чергову серію телефільму, який вона так само, як і його сестра Оддія, захоплено дивилася вже цілий місяць. Отож він несподівано одержав іще п'ятдесят хвилин відстрочки, але це тільки збільшило його збентеженість. Йому дуже хотілося витягти її з до-

му, повезти, наприклад, у клуб і там, серед музики й чужих людей, усе їй пояснити; це було б не так боляче й жорстоко. Але занадто банально.

— Ти не голодний? — запитала вона, вимикаючи телевізор.

— Ні. Елоїзо... Я хотів сказати тобі... Я... Я зустрів іншу жінку, там, на селі, і я... я...

Він белькотів, затинався. Елоїза зблідла, завмерла і неперушно дивилася на нього.

— Вона дуже допомогла мені, — покvapливо додав він. — Справді, тільки завдяки їй я тримаюся на ногах. Пробач мені, і пробач за те, що було вчора вночі. Я не повинен був...

Елоїза повільно сіла. Вона не промовила жодного слова у відповідь.

— Я знову поїду туди. Звичайно, ти можеш лишатися тут скільки хочеш... Ти чудово знаєш, що ми з тобою друзі на все життя...

«Який же я незграбний і безголовий, — думав він. — Адже це звичайнісінький жорстокий розрив. Але що інше я можу сказати?» У нього аж мороз пробіг поза шкірою.

— Ти любиш її? — запитала Елоїза.

— Так. Принаймні думаю, що люблю. І вона мене любить, — швидко додав він.

— Тоді чому ж... чому ж учора вночі?..

Вона навіть не дивилась на нього. Вона не плакала, а тільки втупилася в телевізор, ніби там ішов якийсь фільм, видимий тільки їй.

— Я... я, мабуть, хотів тебе, — сказав він. — Пробач мені, я повинен був відразу все тобі розповісти.

— Так, — промовила вона. — Ти повинен був.

Вона змовкла, і це мовчання ставало нестерпним. Хай би вона краще кричала, допитувалася, обурювалася, може б, тоді йому стало легше! Жіль провів рукою по своєму волоссю, він весь аж упрів. А Елоїза не казала жодного слова. Він підвівся, пройшовся по кімнаті.

— Ти чого-небудь вип'єш?

Елоїза підвела голову. Вона плакала, і Жіль інстинктивно потягся до неї, але вона рвучко відхилилася назад, затуливши рукою очі.

— Іди геть,— попросила вона,— благаю тебе, Жіль, іди геть, зараз же... Завтра я виберуся. Ні, я прошу тебе, іди геть.

Він збіг сходами, вибіг на вулицю. Йому перехопило дух, у грудях калатало серце, і він прихилився до дерева, обняв стовбур. Йому було смертельно соромно і тоскно.

— Я радий, що призначили саме вас,— сказав Гарньє.

Вони сиділи в барі готелю «Королівський міст», що містився у підвалі, і тому освітлення в ньому не мінялося ні взимку, ні влітку. Жіль почував у готелі, був неголений, у брудній сорочці; цілу ніч його мучили кошмари. Дивно, але Гарньє, повний і високий, із сірими очима, сивим волоссям і чимось дуже лагідним у рисах обличчя, видавався набагато спокійнішим і впевненішим, ніж він.

— Це... це місце належало вам,— сказав Жіль.— Мені не хочеться відбирати його у вас.

— Ви тут ні до чого. Просто Фермонові не подобаються мої моральні засади.

Він засміявся, і Жіль почервонів.

— Бачите,— м'яко повів далі Гарньє,— це не так уже й важливо. «Втрачено все, крім честі». Я справді люблю цього хлопця. Те, що він сказав мені, ніби йому дев'ятнадцять років, а не сімнадцять, те, що він зізнався, з чого, чи, скоріше, за чий рахунок він жив,— у цьому немає нічого дивного. Я міг усе заперечувати. Вони не мали ніяких доказів. Але в такому разі, все заперечуючи і рятуючи репутацію, я втратив би свою честь. Комічно, правда?

— Що ви маєте намір робити? — запитав Жіль.

— За півроку хлопця випустять на волю. Йому буде вісімнадцять. І він сам вирішить, бачитись зі мною чи ні.

Жіль захоплено подивився на Гарньє.

— Але якщо він не повернеться до вас,— сказав він,— ви все втратите, нічого не доставши навзамін...

— Я ніколи не втрачав того, що давав,— миролюбно промовив Гарньє.— Дорого обходиться лише те, що крадуть, любий мій, запам'ятайте це...— і він засміявся.— Мабуть, я здаюся вам надто великим моралістом, зважаючи на так звану мою розбещеність, але повірте: в той день, коли ви станете соромитись того, що ви любите, ви пропали. Пропали для самого себе. А тепер поговоримо про роботу.

Гарньє дав Жілю немало корисних порад, але той його майже не слухав. Він думав про те, що обікрав Елоїзу, про те, що ніколи не соромитиметься Наталі, що кохатиме її так само ніжно й щиро, як Гарньє любив свого хлопця. Він усе це скаже їй, він розповість їй про Гарньє, і йому нестерпно хотілось побачити її знову. За півгодини він буде в редакції газети, якнайшвидше залагодить свої грошові справи, пообідає з Жаном, доручить його турботам Елоїзу, спакується і помчить на п'ятигодинний поїзд. А зараз просто звідси подзвонить у Лімож.

Голос Наталі звучав весело, лагідно, і він раптом відчув приплив ясного щастя.

— Я так шкодую за вчорашнє,— відразу сказала вона.— Але я справді була нажахана, це нерви.

— Я розумію,— сказав він.— Наталі, що ти скажеш, коли я приїду сьогодні ввечері?

Запанувала тиша.

— Сьогодні ввечері? — перепитала вона.— Ні, це надто, неймовірно добре, Жілю. Ти можеш?

— Можу. Мені вже набридло це місто. І мені бракує тебе,— додав він тихіше.— Я приїду поїздом. Ти зустрінеш мене у В'єрзоні?

— О боже мій,— досадливо сказала вона,— ми сьогодні запрошені на вечерю до Кудерків! Що ж робити?

Непідробний сум у її голосі заспокоїв Жіля, і він бадьоро сказав:

— Я зйду в Ліможі, візьму таксі, і ми побачимося завтра. Ти можеш пообідати зі мною? Завтра немає засідання Червоного Хреста?

— О Жіль...— промовила вона.— Жіль, подумати тільки: я завтра обідатиму з тобою... Яке щастя... Я страшенно скучила.

— Ти зайдеш по мене до сестри ополудні? Може, попередити її?

Він раптом відчув себе зібраним, рішучим, мужнім. Він виринав із того непевного хаосу, який називався Парижем. Він знов оживав.

— Я зараз же поїду до неї,— сказала Наталі.— А завтра ополудні заїду по тебе. У тебе все гаразд?

— У мене були деякі ускладнення, навіть значні, але я... я все залагодив,— твердо закіпчив він.

«Нічого собі «залагодив»,— раптом подумав він.— Зайняв чуже місце і довів до сліз жінку». Але він не міг заглушити в собі нестримної п'янокі, трохи жорстокої радості, яку породжує щастя.

— До завтра,— сказала вона.— Я кохаю тебе.

Йому не хотілося казати: «Я теж». Вона одразу поклала трубку.

Частина четверта

ЛІМОЖ

Розділ I

Цього разу поїзд ішов нестерпно довго. Спочатку тяглися нескінченні паризькі передмістя, яким надвечірнє літнє сонце надавало навіть якоїсь поетичності. Потім, перед Луарою, перші луки із зеленою і лискучою травою, обрамлені безмірно витягнутими тінями від дерев, потім

вечірня Луара з уже сірими водами. Потім запала ніч, і Жіль, одвернувшись од вікна, став розглядати своїх попутників. Йому було приємно їхати в цьому поїзді, що неминуче мав приставити його додому до сестри, до Наталі, до спокою і кохання. І Жілю здавалося, що у нього вперше в житті трапилось таке щасливе поєднання.

Була одинадцята вечора, коли він в Ліможі зійшов з поїзда. Було дуже темно, і Жілія просто приголомшило, коли до нього раптом кинулась Наталі. Він випустив з руки валізу і, оглушений щастям, мовчки міцно пригорнув Наталі до грудей. Вони довго стояли так на вокзальному пероні, притиснувшись одне до одного, похитуючись, зовсім не зважаючи на погляди, що затримувались на них. Зрештою він відхилився, подивився на Наталі; він уже забув, що в неї такі великі, широко поставлені очі.

— Як тобі вдалося вирватись?

— Я втекла, — сказала вона. — Не могла більше. Це була не вечеря, а суцільний кошмар. За супом я знала, що ти в Орлеані, а коли подали рибу — що ти минаєш уже Шатору, мені здавалося, що я ось-ось знепритомнію. Поцілуй мене. Жілю, ти нікуди більше не поїдеш!

Він поцілував її, вийшов з нею з вокзалу, підійшов до машини, кинув усередину валізу, кинувся сам на сидіння і обняв її.

— Ти ще більше схуд, — сказала вона. — Ти ще мене пізнаєш?

— Я поїхав лише три дні тому, — сказав він.

— Після вечері вони грали в бридж. Я сказала, що недобре себе почуваю і що я їду додому. Я мало не спізналась до поїзда, мало не передушила весь Лімож.

Жіль поцілував її, почувавши себе надзвичайно щасливим і з блаженною порожнечою в тілі. Йому нічого було їй більше сказати, проте він пам'ятав, що має повідомити велику новину, — що він кохає її. Що він нарешті сам усвідомив це. Але це йому не здавалося більше таким важливим, таким приголомшливим, як у Парижі. Та все

ж, на знак вірності тому молодикові, захопленому собою, яким він був цілий день у Парижі, він зробив над собою зусилля і сказав:

— Ти знаєш, ти знаєш, Наталі, я кохаю тебе,— сказав це таким розчуленим голосом, що сам собі здався смішним.

Наталі розсміялася.

— Сподіваюся,— сказала вона без тіні здивування.— Бракувало ще, щоб ти не кохав мене.

Жіль і собі засміявся. Вона має рацію, дурень він неприторсний. Є надто очевидні речі, які не потребують слів. Вона з першого ж дня сказала, що кохає його, і спокійно чекала, поки і він її покохає. Наталі сильна жінка, точніше — жінка, яка усвідомлює, що її слабини мають непереборну силу. Так, він зіпсував увесь ефект від свого оспівчення і був дуже задоволений, що зіпсував.

— Чому ти нічого не розповідаєш? — спитала вона.

— Мені нічого розповідати,— відповів він,— у мене все гаразд. Я всю дорогу милувався природою з вагонного вікна.

— Дивна розповідь...

— Поцілуй мене,— сказав він.— Я про все розповім тобі завтра. Ми поїдемо на річку. Ти ж пообідаєш зі мною?

— Пообідаю. Але мені час уже повертатися. Франсуа, мабуть, уже дома. Мені не треба було приїжджати,— тихо додала вона,— це жахливо — розлучатися зараз з тобою.

Вони їхали вулицями Ліможа; Наталі тихо вела машину, і в вікно струмувало вечірнє повітря. Жіль тримав її за руку, ні про що не думав і лише невиразно відчував, що ця цілковита бездумність і є щастя. Потім вона зупинилася, Жіль пересів у таксі й проїхав ще тридцять кілометрів у такому самому гіпнотичному стані; приїхавши до старого батьківського будинку, він розбудив Оділію та Флорана, і там, раптом позбувшись заціпеніння, почав розповідати їм про свою поїздку, хоча подружжя нічого

не розуміло спросоння; розповідав довго, плутано і потішно про все, що намірявся розповісти Наталі, цілі години думаючи про неї в поїзді.

Жіль лежав біля самої води поруч з Наталі; стояла спека, і обоє мружились від надвечірнього сонця. Наталі вважала, що вони тут засмагають, а він посміювався з неї, переконуючи, що по-справжньому можна засмагнути лише на Середземномор'ї і що тут вони хіба ледь-ледь пожовтіють до кінця літа. І водночас він був щасливий, що лежить отак з розстебнутим коміром сорочки і торкається щоголю свіжої трави. Все, що він шалено любив раніше,— безжальне сонце на розпечених пляжах, аж надто оголені і нерідко приступні тіла,— все це тепер викликало відразу. Тепер Жілю потрібен був саме цей лагідний краєвид і ця складна жінка. Адже він відчував, що вона сердиться на нього. Те, що він розповів їй про своє перебування в Парижі, пробудило в неї лише двоє почуттів: безмежне співчуття до Елоїзи і захоплення Гарньє. До переживань Жіля вона залишилась байдужа. Вона не виказала їй тині ревності, коли він зізнався про ніч, перебуту з Елоїзою, не виказала їй тині співчуття, коли він розповідав про своє обурення Фермоном. Все це вона вважала прикрим, і тільки. І якщо справді він думав, що цим засмутить її, то все ж сподівався, що вона його втішатиме, а не судитиме. Але вона явно не схвалювала його поведінки, не схвалювала його слабкості.

— Ну, зрештою,— ледве стримуючи роздратування, казав він їй (адже вони півдня провели у його кімнаті),— зрештою, що я, по-твоему, мав робити? Залишитися з Елоїзою? Піти з газети?

— Не знаю. Мені не подобаються такі ситуації. І в мене таке враження, що ти живеш так завжди, трохи пещиро. Сам не знаючи, чого ти хочеш. Почуваючи себе трохи винним і втішаючись цим.

— Одне слово, я нікчема! — сміючись, сказав він.

— Може, й так.

Наталі не сміялася. Він перевернувся на живіт і обп'яв її. Від Наталі пахло нагрітою сонцем травою, і вона пильно дивилась на нього широко розплющеними, майже паляканими очима. Але він не бачив виразу її очей, він бачив лише темні кола під ними, сліди їхньої близькості. Він усміхнувся, поцілував ці кола і засміявся:

— Але хіба б ти полюбила нікчому?

— Ніхто не вибирає, кого любитиме.

— Ти освічена жінка, а не боїшся банальностей,— сказав він.

— Я дуже боюся їх,— тихо відповіла вона,— у них майже завжди криється правда.

Жіль подивився на неї, побачив, що вона справді боїться, і на мить йому також стало страшно. Куди вони йдуть обом? А що, як вона якогось дня почне зневажати його? А що, як він справді нікчема? Що, коли вона не зможе його далі любити? Він уткнувся обличчям у траву й зітхнув: немає йому ні спочинку, ні спокою. Ось він покохав цю жінку, сказав їй про це, а вона боїться його.

— Якщо ти боїшся мене, краще мене покинути,— прошеготів Жіль.

І відчув, як її щока, її губи торкнулись його потилиці.

— Я не змогла б,— сказала вона,— і навіть якби могла, не зробила б цього.

— Чому?

— У мене було дуже спокійне, забезпечено і пренудне життя,— спокійно сказала вона.— Я думаю, мені судилося зустріти когось такого, як ти.

— Тобі це здається щасливим випадком чи катастрофою?

— Зараз — щасливим випадком,— відповіла вона.

Вони нерухомо лежали в траві, Наталі пригорнулася до нього, поклала голову йому на спину, він відчував, як якась травинка коле йому в лоб, і його заповняв незмір-

ний спокій, схожий на заціпешіння. Він аж сам здивувався, почувши свій голос:

— А що ми робитимемо з Франсуа?

Наталі відхилилась від нього і лягла павзнак. Жіль повернув голову і тепер бачив її профіль, її спокійні очі, що дивилися в небо.

— Не знаю,— сказала вона.— Доведеться його покинути.

Жіль здригнувся. Він уже підсвідомо звик до цього сумирного привиду Франсуа. Жіль знав, що Наталі більше не спить з ним, вона сказала йому про це, і він надто добре знав її безкомпромісність, щоб сумніватись. Але та ж сама безкомпромісність може мати інші наслідки.

— І що ж ти збираєшся робити?

Вона повернула до нього обличчя, всміхнулася.

— Може, буду з тобою, поки ти мене любиш. А потім — побачу.

Вона має рацію, цілковиту рацію,— вони кохають одне одного і повинні бути разом. Він досить заробляє, щоб забезпечити жінці достаток. Навіщо дорожити своєю примарною волею, самотністю? Що вони дали йому, воля і самотність, ці дві журливі вакханки, що довели його до нервової депресії, ну їх під три чорти... Але йому було боязко. Вона простягла руку, торкнулась його волосся.

— Не турбуйся, Жілю. До кінця літа я його не покину. До кінця літа. І поїду з тобою тільки в разі, якщо ти багатимеш мене.

Він раптом розсердився і підвівся. Розсердився за те, що вона прочитала його думки, і за те, що ці думки з'явилися у нього.

— А я й не турбуюся. Я хочу бути з тобою. Хочу, щоб ти поїхала зі мною. Щоб ми поїхали звідси негайно. Поговорі з ним сьогодні ввечері, і завтра нас уже тут не буде. «А куди? — в цю хвилину подумав він.— Куди? В мене залишилось три франки. Після скандалу тут зостатись не можна буде. Що робити до вересня?»

Але Наталі посміхнулася, і її посмішка доводила його до відчаю.

— Я хочу, щоб ти поїхала зі мною! — майже крикнув він.

— Добре, я поїду, — спокійно сказав вона, — але якщо ти будеш благати, а не наказувати. Не кричи. Ти аж по червонів. Хіба тобі тут погано? Куди ти хочеш їхати?

— Я не люблю фальшивих становищ, — з гідністю почав він.

Але Наталі так подивилась на нього, що він завагався і змовк. Проте вона зразу ж засміялася, і він засміявся також і, припавши до її тіла, змішавши її волосся зі своїм, став скрізь обцілювати її.

— О Наталі, — повторював він, — Наталі, ти мене так знаєш... Я кохаю тебе.

І вона сміялася до сліз у його обіймах, сміялася з осяйними очима, неспроможна спинитись.

Розділ II

Цікаво, як іноді буває зручно, коли не ти, а хтось інший розв'язує найскладніші питання. Як тільки Наталі впрішила покинути чоловіка, його існування зовсім перестало турбувати Жіля; заради нього вона мала покинути іншого чоловіка, а Жіль почував себе так, ніби це його майже зовсім не стосується. Від тої хвилини, як Наталі висловила цю думку, промовила ці слова, вибір було зроблено, і залишалося лише скоритися долі. Йому і на думку не спадало, що Наталі передумас: як усі природжені брехунці, він був дуже довірливий. До того ж у нього не було відчуття, що він щось краде у Франсуа, — її пристрасть, її стогони насолоди були надто явно викликані ним, Жілем, надто залежали саме від нього, щоб хтось інший, хто знав її досі, міг сподіватись на таке саме тепер.

Він відбирав у Франсуа не Наталі-жінку, а Наталі-людину — і мусив визнати, що Франсуа протягом багатьох років приділяв немало уваги цій безкомпромісній і непокірній жінці. І ось тепер він віддавав Жілію водночас коханку і матір, строгу й шалену, саме таку, яка й потрібна Жілію. Звичайно, думати так цинічно, але той, хто щасливий, нерідко буває цинічним. А Жіль був щасливий.

По-перше, вони щодня після обід були разом у його кімнаті, точніше, в мансарді — відокремленій давній кімнаті прислуги, яку Жіль відімкнув і так-сяк обладнав. Туди вели сходи прямо з подвір'я, отже, можна було щадити не так цноту Наталі, байдужої до умовностей, як цноту Одилії, — ту ще хвилювали певні принципи. Це була велика, майже порожня заплужена кімната, де посередині стояло високе ліжко й крісло під червоне дерево, на яке Наталі кидала свій одяг. Жіль піднімався туди близько третьої, зачиняв віконниці, лягав у постіль, розгортав книжку й чекав. Незабаром приїжджала Наталі, роздягалася, прослизала в ліжко — то мовчки, наче дикунка, то повільно, ніби знехотя, смішно розповідаючи йому про смертельно нудні прошені обіди. Жіль не знав, що йому подобалося більше, але завжди це кінчалося близькістю, а спека під дахом стояла така, що розімкнувши обійми, вони, знеможені, мокрі від поту, ледве дихали, але все одно відчували, що їхня жага не погамована. Жіль витирив вим'ятим простирадлом знесилене тіло Наталі, вона не опиралася, і він відчував, як під його рукою калатає її серце. Вона дуже повільно виринала з полону насолоди, як повільно приходять до пам'яті, і він, задоволений, гордий в цього, посміювався з неї. Нарешті до Наталі поверталося життя, і вона чула вже не тільки биття власної крові; вона могла вже розплющити очі, хоча за хвилину до того навіть слабке світло, що проникало крізь віконниці, їй різало їх; вона повертала голову до Жілія, який уже курив, і дивилась на нього із якоюсь зляканою вдячністю.

Вони розмовляли. Потроху він дізнався про неї все. Про її дитинство, що минуло в Турі, навчання у Парижі, про першого коханця, зустрічі з Франсуа, одруження. Це було просте і водночас непросте життя: просте, бо в ньому все було, як і в усіх, і не просте, бо з того, як часом вона замовкала, з окремих слів, з інтонацій голосу, та й самої будови фраз, відчувалося, що це спокійне, загалом щасливе життя було для неї майже нестерпне. Коли він запитав: «Але ти була рада поїхати в Париж захищати диплом?» — вона відповіла: «Ти збожеволів... адже доти я ніколи не розлучалася з братом». І він мусив поєднувати в уяві класичний образ молодої провінціалки, захопленої Парижем та молодими парижанами, з образом дівчинки, що плаче за братом у чужому місті. А коли він поцікавився, яке на неї враження справив з першого погляду Франсуа, вона сказала: «Я відразу побачила в ньому порядну людину», — і Жіль не міг більше видобути з неї жодного слова. Що ж до її коханців — здається, у неї їх було троє до Франсуа і один після, — то вона спокійно казала, що з ними їй було дуже добре. Якимось він по-дурному запитав: «Так, як зі мною?» — І почув у відповідь: «Звичайно», — що його страшенно розсердило. І даремно, вона нікого не кохала так, як його, але з іншими вона зазнавала тілесної втіхи і не збиралася перед ним кривити душею. Щирість Наталі часом його захоплювала, інколи дратувала, але жодними хитрощами, навіть у хвилини найгострішої насолоди, він не міг добитись від неї іншої відповіді. Вона спокійно дивилась, як Жіль готує їй чергову пастку, як розставляє тенета, а потім, сміючись, одним словом їх руйнувала. І він також починав сміятися разом з нею. Він ніколи по-справжньому не сміявся з себе при жодній жінці — в фальшивого чоловічого самолюбства, він віддавався цьому приємному заняттю лише з Жаном та іншими чоловіками. І можливість відкинути зрештою це безглузде марносластво прив'язувала його до неї далеко більше, ніж він собі уявляв.

Близько шостої вечора вони спускалися на терасу, де Флоран з Одилією вже чекали їх, сидючи в шезлонгах, і пили з ними «порто-фліп», розмовляючи про погоду. Одилія вже не червоніла з будь-якого приводу, а Флоран навіть залицявся до Наталі на превелику втіху Жіля. Широко розплющуючи свої великі голубі очі, Флоран, розточуючи милі речі, пропонував Наталі свої кепські сигарети з золоченим мундштуком, запевняючи, що на весь Лімузен вони бувають лише у нього. Наталі стоїчно курила їх під глузливим поглядом Жіля, пила «порто-фліп», потім сумно казала: «Я мушу вже їхати»,— і всі намагались її утримати. Дні стали дуже довгі, спека спадала не раніше від сьомої вечора, і тіні дерев на терасі ще більш витягувались. Інколи Жіль почував себе персонажем комедії дев'ятисотих років: круглий столик на одній ніжці, легкі напої, балакун-нотар... Потім Наталі відкидала голову назад, і в його пам'яті оживала вона така, якою була у хвилини пристрасті, і Жіль на мить заплющував очі. Якщо тут і розігрувалася комедія, він хотів би, щоб вона ніколи не кінчалася.

Розділ III

Цього літа влаштовувалось багато прийомів, але Жіль ніколи на них не ходив. Його вважали хворим, пригніченим відлюдником, і це було зручно для всіх, у тому числі, як він гадав, для Наталі. Хоча вона й ладна була поїхати за ним, він все ж таки почував себе коханцем заміжньої жінки. І хто б міг подумати, що ця одружена, з бездоганною репутацією жінка щодня проїжджала після обіду по шістдесят кілометрів, щоб опинитися в ліжку якогось неврастеніка? Коли ж Одилія дорікала йому за його байдужість до світських обов'язків, досить було йому відповісти: «Щоб опинитися віч-на-віч з Сільвенером»,— і вона, червоніючи, ладна була вибачитися перед ним. Нерід-

ко ввечері, провівши поглядом маленьку машину Флорана, що зникала в кінці алеї, везучи своїх пасажирів на якесь далеке чергове свято, Жіль залишався сам у великому домі, спокійно блукав по вітальні, розгортав книжку або піднімався на третій поверх, вдихав на ще незастеленому ліжку запах Наталі, запах любові і довго лежав так з розплющеними очима. В темно-синьому небі тихо фуркали кажани, знизу, з саду, долітало монотонне скрекотіння жаб, легкий запашний вітерець проносився по кімнаті — мир і прохолода спускалися туди, де ще недавно було поле гарячої битви. Він мріяв про Наталі, навіть не бажаючи, щоб вона була в цю хвилину тут. Інколи він засипав у своєму старому светрі й прокидався лише від шурхотіння коліс машини по жорстві. Тоді він спускався вниз, допомагав підшолому, як правило, Флорану вилізти з машини, йшов разом з ними на кухню. «Як! — вигукнула Оділія, — ти досі не спиш?» Але, рада з того, що знайшла уважнішого слухача, ніж Флоран, починала так захоплено змальовувати вечірку, ніби влаштували її не Кудерки, а принаймні герцогиня Германтська. Королевою балу незмінно була Наталі, яку в своїх оповідях вона величала не інакше, як «мадам Сільвенер», тоді як щодня називала її просто па ім'я. Мовляв, мадам Сільвенер того вечора була в чудовій голубій сукні й зухвало відповіла заступникові прокурора де Бріву, що... і префект ні на крок не відходив від мадам Сільвенер тощо. Якби Жіль не лежав із цією мадам Сільвенер щополудня голий-голісінський, він напевне став би мріяти про неї, наче школяр. Зворушливо всміхаючись, він слухав щебет Оділії, посміювався із заступника прокурора і намагався уявити, якого тогу була голуба сукня Наталі. А втім, наприкінці розповіді Оділія завжди — можливо, по доброті душевній — накидала серпанок смутку на променистий образ мадам Сільвенер, а Жіль напускав на обличчя неухважно-скромний вираз, ніби це його не стосується. Нарешті Оділія, сп'яніла від романтики так само, як Флоран від шампан-

ського, лягала спати поруч із чоловіком, і обоє вмиє за-
синали.

Минуло вже два тижні відтоді, як Жіль повернувся з Парижа, а він іще ніде не бував, якщо не рахувати ранкових поїздок з Одлією до крамниці в сусіднє село. Його доля немов зупинилася: йому здавалося, що відтепер він весь вік буде смажитися на сонці, вдень кохатися з Наталі, а вечорами — мріяти... Думка, що за два місяці він стане редактором політичного відділу газети, з головою порине в роботу й так само ошадитиме свій час, як зараз його марнує, а час той летітиме у сірому вирі, яким був і буде для нього Париж, здавалася йому просто безглуздою. А втім, здавна ставлячись із властивою йому легкістю до деяких планів на майбутнє, він навіть і не думав про це. Прокидаючись, він зважував лише, чи йти йому з Флораном вудити вранці рибу, гадав, яка буде Наталі під час побачення: лагідна чи вимоглива і як би йому самому полагодити обвислу віконницю в задушливій кімнаті, де вони зустрічалися. А інколи, читаючи газету, він починав розмірковувати, що може змусити людину порізати свого ближнього на вісімнадцять шматків, і ділився своїм подивом з Одлією, яка з жаху починала скрикувати голосом павича, а Флоран, залежно від настрою, стукав себе пальцем по лобі або прикидався, що робить із своєї краватки зашморг. Одне слово, Жіль був щасливий, до того ж він усвідомлював це і з чоловічою гордістю на всі лади повторював це Наталі. «Подумай,— казав він,— подумай, два місяці тому я був пропащою людиною, а тепер я справді щасливий...» В його радому голосі вчувалося, що він і сам не зовсім вірить своєму щастю, і це завжди смішило Наталі; а коли він додавав: «І все це завдяки тобі», у неї швидко-швидко тріпотіли вії.

Згодом улаштували в себе вечір і Сільвенери. Щороку, приблизно в той самий час, Франсуа Сільвенер збирав у своєму домі добірне товариство Ліможа й околиць. Це був найвпшуканіший прийом літньої пори року, й Одлія,

забувши про всяку скромність, уже десять днів відверто раділа змозі піти на нього. Це був єдиний прийом, задля якого Жіль вирішив пожертвувати своєю самотністю. Йому кортіло побачити, де живе Наталі. Кортіло побачити її в ролі господині, і це його задалегідь розважало.

Франсуа Сільвенер жив у великому будинку вісімнадцятого сторіччя, що, певно, завжди належав слугам закону. Він стояв якраз посеред Ліможа, вікна виходили у великий чудовий сад, аж занадто яскраво освітлений у нагоди прийому. Та й квітів тут забагато, подумав Жіль, піднімаючись сходами, і трохи відгонить грішми. Правда, грішми, здобутими чесно, грішми, отриманими у спадок, але все-таки грішми: масивні поліровані меблі, старовинні килими, великі, ледь потьмянілі дзеркала, за стойкою буфету два червонощоких метрдотелі в незвичних для них рукавичках,— все свідчило про провінційне багатство і добрий лад. Жіль, що як газетяр і парижанин бував на блискучих прийомах, де від розкошів паморочилась голова, на банкетах, що їх справляли часто вже розорені марнотратники, дивився на все зверхньо. Він любив тільки гроші, викинуті на вітер. А тут гнітила навіть не розкіш, а враження бундючного тривогого достатку. На горішній площадці сходів, як у романах початку сторіччя, стояли поруч Наталі і Франсуа Сільвенер і зустрічали гостей. Та коли Жіль поцілував руку Наталі, в її погляді світилося таке бажання сподобатися йому, її очі так ясно промовляли: «Це все для тебе»,— що йому раптом стало соромно за власну зверхність. Він палко, як тільки міг, похвалив її чудовий дім, потиснув руку Сільвенерові і зайшов до великої вітальні.

Там уже зібрався натовп радісно збуджених гостей, і Жілю довелося витримати кілька розмов і вислухати кілька компліментів з приводу свого здорового вигляду, перше ніж йому вдалось утекти в кімнату, яка, певно, правила за бібліотеку. Марно він пробував уявити, як Наталі сидить тут у кріслі біля каміна навпроти свого чоло-

віка. В його уяві вона поставала тільки лежачи в траві або розпростерта на широкому ліжку в спекотливій мансарді. В бібліотеці, перевівши дух, він пішов до балкона і з кимось зіткнувся. Перед ним був той, кого він після розповідей Наталі подумки називав «братиком». Вони бачились тільки раз, але П'єр Лакур відразу простяг йому руку. «Братик» був височеного зросту, з мужнім, відзначив подумки Жіль, і вродливим обличчям. Жіль усміхнувся, пригадавши, як приревнував до нього Наталі на балу у Касіньяків.

— Ми вже втратили надію вас побачити,— мовив Лакур.— Ви зовсім не з'являєтесь у товаристві. Я скрізь бачу вашу сестру, а вас ніколи.

— Я справді не дуже люблю бувати у товаристві,— відповів Жіль.

— Вам, певно, нудні наші провінційні свята?

В голосі Лакура пробивалась агресивність, але Жілью захотілося заприязнитися з ним.

— Ну що ви! Просто я стомився в Парижі і приїхав сюди відпочити.

Запала недовга мовчанка, і раптом П'єр Лакур, ніби набравшись рішучості, узяв Жіля за лікоть.

— Мені хотілося б поговорити з вами... ви знаєте, що я дуже... дружу зі своєю сестрою?

— Так, знаю,— з усміхом відповів Жіль.

Він не збирався вдавати з себе здивованого. П'єрові або відомо все, або нічого. У всякому разі, в обличчі цього чоловіка щось подобалось Жілью,— в ньому відчувалася трохи незграбна відвертість і ясний розум. Однак перші ж «братикові» слова збентежили Жіля.

— Наталі любить вас,— різко кинув він,— і це мене непокоїть.

Він промовив це відвернувшись, і Жіль на секунду засумнівався, чи правильно він його зрозумів.

— Чому ж це вас непокоїть?

— Тому, що ви, даруйте, не викликаєте в мене поваги.

Стоячи в цій темній кімнаті, вони розмовляли півголосом, немов вороги, що вмовляються про таємну неминучу дуель. У Жіля закалатало серце.

— За що ви не поважаєте мене? Я вас не знаю.

— Наталі вас любить, і ви, судячи з ваших слів, також любите її. Чому ж вона й досі тут? Чи ви маєте її за міщанку, звиклу до любовних пригод? А може, ви гадаєте, що їй можна позаздрити в теперішньому становищі? Невже ви так погано її знаєте?

— Вона вирішила зачекати до кінця літа...— почав був Жіль.

П'єр Лакур люто махнув рукою.

— ...нічого вона не вирішила. Вона думає, що ви не впевнений у собі, і не хоче вас примушувати. Ото й усе. Уже цілий місяць її життя — самі компроміси, а вона завжди терпіти не могла половинчатості. І все це — через вас.

Жіль почав нервуватись. Добродій Лакур, граючи роль шляхетного брата, зайшов надто далеко.

— Не схоже, що я її перше захоплення.

— Ні. Але, безумовно, її перша пристрасть. Я дуже боюся за Наталі.

— Чому?

— Бо ви — слабкий, безхарактерний себелюб.

— Всі чоловіки себелюби, — сухо зауважив Жіль.

— Але не всі чоловіки втішаються цим.

Тепер вони ладні були кинутись один на одного з кулаками. Жіль намагався опанувати себе. П'єр мав рацію і водночас помилявся. Жіль глибоко зітхнув.

— А що зробили б ви на моєму місці?

— Я ніколи не був би на вашому місці: якби я був не я, а хтось інший, і Наталі не була моєю сестрою, я б уже давно викрав її...

Він підвищив голос, і Жіль усміхнувся:

— Боже, як ви її любите...

— Я мусив вам сказати це, так?

Минуло кілька хвилин у мовчанні.

— Але я люблю її,— тихо промовив Жіль.

— Тоді потурбуйтеся про неї.

П'єрове обличчя тепер було не розлючене, а навпаки — сумне і благальне, майже покірне; такий вираз Жіль уже бачив у Наталі. У нього стислося серце.

— Ви вважаєте, я повинен забрати її? Завтра?

— Так,— відповів Лакур,— якнайшвидше. Вона надто нещасна.

Вони пильно подивились один на одного. За три кроки від них весело гув вечір Сільвенерів. Жіля опанувало ліричне, навіть романтичне піднесення.

— Я так і зроблю,— сказав він.— І піклуватимуся про неї.

Йому вже ввижалось, як він перетипає бенкетну залу, хапає Наталі за руку і, не кажучи й слова, проводить її крізь натовп приголомшених гостей. Наче в дев'ятнадцятому сторіччі. Лакурів голос протверезив його.

— Сільвенер порядна людина. Вона має покинути його досить пристойно. Якщо можна покинути кого-небудь пристойно.

У Жіля майнув спогад про Елоїзу, і він нічого не відповів.

— І ніколи не забувайте, що Наталі цільна натура, цільна й пристрасна.

Лакур пройшов повз Жіля і зник. Ці кілька хвилин розмови були схожі на сон. Якщо добре поміркувати, цей хлопець був, певно, трохи не при своєму розумі. Зате Жілю все стало ясно. І, цілуючи наприкінці вечора руку Наталі, залишаючи її саму на горішній площадці сходів поруч із чоловіком, у її домі, раптом усвідомивши, що ця жінка, яку він мав за свою, не може зараз піти разом з ним, що вона через це в такому самому відчаї, як і він, Жіль наважився остаточно.

Частина п'ята

ПАРИЖ

Розділ I

Що ж зрештою сталося?

Вони були в його паризькій квартирі; Наталі щойно приїхала, він чекав її цілих три дні без ніякої звістки. І ось вона тут, розгублена й притихла, наче оглушена якимось ударом. Наталі тільки-но поставила в передпокої валізу, кинула на бильце стільця пальто; вона приїхала не попередивши і, здавалося, ось-ось поїде назад. Вона навіть не оглянула квартиру, і це було досить дивно, як-не-як тут їй віднині з ним жити — так вони вирішили вдвох на другий день після прийому в її лімозькому домі, вирішили в якомусь екстазі глибокого щастя. Глибокого й мудрого. Жіль не знав, що щастя може мати відтінок непохитної й ніжної мудрості, яка допомагає робити те, що треба робити. І все ж Наталі зажадала, щоб він поїхав раніше — для пристойності, як сказала вона, і тільки через три дні, коли він уже божеволів від тривоги, ця мовчунка без попередження з'явилася до нього. Він простяг до неї руки, посадив її, налив склянку вина, а вона все мовчала.

— Та скажи ж мені, що в тебе сталося?

— Нічого не сталося,— відповіла вона, немов роздратовано.— Я мала розмову із Франсуа, бачила брата, він відвіз мене на вокзал, я не встигла тебе повідомити, взяла таксі, в мене була адреса...

— А якби не застала мене вдома?

— Ти сказав, що чекатимеш.

І щось у погляді Наталі — немов спогад про невимовно жорстокі хвилини — відкрило йому очі на те, якою дрібницею було його вимушене нервово холостяцьке чекання. Адже вона порвала з усім своїм попереднім жит-

тям, а він тільки й того, що нудьгував. Не можна й порівняти: одна річ — перечитувати звічев'я старі газети, а інша — заявити чоловікові, що вже не любиш його. Він нахилився, поцілував Наталі у щоку.

— Як він повівся?

Вона кинула на нього здивований погляд:

— А тобі що до того? Ти ніколи не цікавився, як він поводить, коли я жила ним, правда? А як я з ним розлучилася...

— Я лише хотів знати... чи не було це надто принизливо, особливо для тебе.

— Що мені,— сказала вона.— Я пішла від нього до коханої людини. А він залишився сам. Розумієш...

У Жіля майнула досить цинічна думка: кінець кінцем з емоційного погляду покинутий чоловік виявився ще обтяжливішим, ніж наявний. Наталі трохи тремтіла. Жіль тримав у долонях її крижані руки, і йому підсвідомо хотілося, щоб вона розплакалася, усе розповіла, в усьому звірилася або кинулася до нього в обійми в пориві чуттєвої пристрасті, яку часто породжує власна жорстокість щодо третіх осіб. Надто боляче йому було дивитися на цю заляклу, соромливу й безмовну жінку.

— Тобі страшно,— промовив він.— Тобі важко, давай оглянемо мою хату. Він «опорядив» для неї свій дім з не звичним для себе запахом. Консьєржка скрізь прибрала, він купив чаю, пачку паперових серветок, обережки квітів, пачку печива і нову платівку. Консьєржчин чоловік замінив у холодильнику перегорілі запобіжники, і той запрацював. Одне слово, Жіль думав про що завгодно, крім страждань Наталі. Точніше він уявляв їх собі, як театральну сцену з несподіваними поворотами і ускладненнями, зі слізьми й риданнями — загалом, як подію, про яку с що розповісти, навіть захоплюючи подію. Він не уявляв собі цього тихого відчаю.

Вона встала, машинально пішла за ним. По суті, нічого було дивитися, крім кухні, спальні й маленької ван-

ної, облицьованої дерев'яними панелями (естетичне нововведення Елоїзи). Наталі чемно й неуважно окинула оком квартиру. Ніхто й не подумав би, що вона спатиме в цій постелі, вішатиме одяг у цій шафі,— ніхто, навіть сам Жіль. Його охопив панічний жах. А що, як вона не наважилась? Що, як вона приїхала сказати йому (повідомляти листом або телефоном не в її вдачі) — атож, приїхала, аби тільки сказати, що не може піти до нього. І раптом квіти, що він купив, широке, уже розстелене ліжко для неї, наступний вересень, майбутня зима, саме життя здалися Жілю огидні, нестерпні. Він узяв Наталі за руку, повернув до себе обличчям.

— Тобі тут подобається?

— Звичайно,— сказала вона,— тут чарівно.

І це «чарівно» остаточно добило Жіля. Її мовчання, холодна стриманість, крижані руки, погляд, скерований десь убік... Все свідчило,— Наталі розлюбила його... Неспроста він так тривожився всі три дні нестерпного очікування, ледве розгорнувши, кидав на підлогу газети, брав і одразу ж клав телефонну трубку — все це були незаперечні симптоми. Він зостанеться знову сам, вона поїде, покине його. Він одвернувся од Наталі, підступив до вікна. На місто спустилася ніч. Але на вулицях все ще по-літньому панувало пожвавлення. А він був зовсім самотній.

— Жіль,— покликала Наталі.

Він обернувся. Вона лежала на ліжку, скинувши черевички. Ні, сьогодні вона не поїде, вона побуде ще вечір, ще ніч зі своїм «любим», своїм «коханим», а скаже йому вранці, перед від'їздом. Звичайно, вона чесна жінка, але є втіхп, від яких не відмовляються. Відчуваючи, як у ньому здійсмається хвиля гніву, Жіль відійшов од вікна і сів на край ліжка. Яка вродлива була Наталі в цю хвилину — стомлена, неуважна й паче зверхня. Він кохав її.

— Ти мене кликала?

Наталі здивовано подивилася на нього, простягла руку. Він на льоту вхопив її, стиснув.

— Ти мені даруєш останню ніч?

Вона ледь підвелася. Він повів далі:

— А завтра скажеш, що не можеш так жорстоко поводитися з Франсуа, поламати всі свої звички і таке інше... І поїдеш від мене. Так?

Розгніваний, він чекав, що, вражена його інтуїтивним передчуттям, Наталі знітиться, розгубиться під ударом правди. Але вона тільки пильно дивилась на нього широко розплющеними очима, що враз наповнилися сльозами, хоча на обличчі не здригнулася жодна рисочка, і тут він збагнув, що помилився. Засоромившись, він з полегкістю впав поруч неї і ввіткнувся головою в її плече. Він уже не міг вимовити жодного слова. Вона прошепотіла:

— Боже мій, Жілію, який же ти егоїст...

— Я так боявся,— відповів він.— Цілих три дні. Та ще й тепер... Ти ніколи не підеш від мене?

Настало коротке мовчання. Потім почувся звичний голос Наталі, лагідний, з глузливими нотками.

— Ні. Принаймні поки ти сам цього не захочеш.

— Такого удару я не знесу,— тихо промовив Жіль,— я щойно переконався.

Він не ворухився. Він знову вдихав аромат її тіла, так щільно пов'язаний у спогадах із зеленню луків, зі свіжою травою, з порожньою мансардою. Йому здавалося дивним, здавалося майже блюзнірством вдихати цей запах тут, у цій міській кімнаті, де перебувало стільки жінок, де жила Елоїза. Бачачи свою спальню крізь пелену отих п'янок пахоців, та ще й відгороджену від нього плечем Наталі, він сам ніби не пізнавав її. Він був тут чужим, і ця назвакана жінка теж. Так само вони могли б бути в номері якогось готелю, як безпритульні коханці, про яких співає Піаф. Але ж він поєднав тепер свою долю з долею Наталі, вони у себе вдома. Звідки ж оця його незбагненна збентеженість? Щось йому стискало горло, але не панічний страх, як у минулі дні, не гнів і не туга, а щось значно глибше й незнане, щось схоже на передчуття катастрофи. Він при-

пав до Наталі, шепотів їй пестливі слова, стиха стогнав. Її долоня лежала в нього на шиї, дихала Наталі рівно, тихо, і раптом Жіль зрозумів, що вона спить. Він устав, пішов до холодильника, відкоркував пляшку шампанського, налив повний келих і підійшов з ним до ліжка. Лице Наталі було довірливе, стомлене, лагідне. Жіль підніс над нею свій келих, заприсягнувся в душі, що ніколи не заподів їй зла, і залпом випив холодне шампанське. І тоді йому пригадалося, як він одним духом вихилив пляшку теплою пива в кав'ярні, коли розмовляв там з Жаном і зізнався, що кохає цю жінку. Було це місяць — ні, десять місяців тому. А тепер вона в цьому домі, вона належить йому, він виграв. І він не міг стримати посмішки. Він подумки сміявся зі свого засліплення, зі своєї впертості, з власних уявлень про почуття відповідальності, зі свого шаленства, зі своїх перемог.

Розділ II

— Я ще нічого не повідомив тобі про Елоїзу, — сказав Жан, сміючись. — Гадаю, він доповів вам про сердешну Елоїзу.

Наталі усміхнулась і кивнула головою. Вони сиділи втрьох у ресторанчику на набережній. Жан і Наталі відразу заприятелювали, і Жіля це тішило.

— Я був певен, що він розповідав вам про неї. Жіль зовсім не вмів мовчати. Єдиний раз він по-справжньому намагався втриматися, коли йшлося про вас. От тоді я й зрозумів, що він вас кохає. І змусив його зізнатися. Але цього, гадаю, він вам не розповідав.

— Добре, годі, — сказав Жіль.

Але він блаженно всміхався. Звісно, його віха була трохи хлоп'ячою, та все ж приємно чути, як твій найкращий друг і твоя кохана лагідно посміюються з тебе. В таких випадках відчуваєш себе невразливим, немов цікава,

ламка, але педоступна річ, лише згодом ототожнюєш себе з тією річчю, усвідомлюєш, що йдеться саме про тебе, й відчуваєш себе важливим, коханим.

— Гаразд, зараз я розчарую тебе: Елоїза робить кар'ю кар'ю — вона стала коханкою фотографа номер один в журналі «Вог» і в неї все добре. Подивіться, Наталі: він таки розчарований. Йому хотілося б, щоб жінки ридали за ним усе своє життя.

— Чхати мені на них, — кинув Жіль.

— На твоєму місці я теж чхав би на них, — мовив Жан і, взявши руку Наталі, поцілував її.

У відповідь Наталі усміхнулася йому. Вони вже тиждень блукали по ще малолюдному серпневому Парижу, вже тиждень щоночі спали разом у широкому ліжку на вулиці Дофіна, і Наталі здавалася цілком щасливою. Вони ні з ким не бачилися, крім Жана, який пещодавно повернувся з відпустки. От тільки, коли він дві години тому заїхав по них, Наталі поводитися в квартирі, як випадкова гостя: Жілю самому довелося брати склянки, діставати з холодильника лід і таке інше. Не забути б якось запитати Жіля, у чому річ.

— Мені треба заїхати до клубу, — сказав Жан. — Наталі вже побувала там? Ні? Вам неодмінно треба туди сходити — побачити, які на вас чатують вечори з цим шалапутом.

Наталі встала й пішла поправити зачіску. Жан провів її поглядом, і його велике обличчя враз посмутніло.

— Вона з біса вродлива, — промовив він.

— Ти вважаєш? — запитав Жіль.

Запитав ніби між іншим таким тонесеньким фальцетом, що обидва разом розсміялися.

— Вона краща за тебе, — замріяно вів далі Жан, — набагато краща. Я кажу не про зовнішність, — додав він.

— Дякую, — мовив Жіль.

— Постарайся... — почав був Жан і, похитавши головою,

58 **МОВК.**

— О, я знаю, — весело підхопив Жіль. — Постарайся не завдати їй болю, зберегти її такою, як тепер, не бути таким егоїстом, поводитись як справжній чоловік і т. ін. і т. ін.

— Так, — підтвердив Жан, — постарайся.

Обидва пильно подивилися один на одного і водночас відвели погляд. Часом Жіль ненавидів себе такого, яким відбивався в Жанових очах. Вони встали і, як тільки Наталі повернулася, подалися до клубу.

В клубі стояв веселий гамір. Здавалося, для парижан серпень уже закінчився. Їх зустрів засмаглий, аж коричневий П'єр. «Здоров, синку», — вигукнув він і притис Жілі до грудей, геть забувши, що під час останньої зустрічі дав йому стусана. Зацікавлено, ніби складав їй ціну, глянув на Наталі. Жіль завагався. З'явившись із будь-якою іншою жінкою, він сказав би: «Наталі, ось П'єр, познайомся». Та й по всьому, нову коханку Жілі Лантьє, виявляється, звать Наталі. Але тут він не міг. Він гордовито промовив: «Наталі, дозволь відрекомендувати тобі П'єра Леру. П'єр, познайомся — мадам Сільвенер». І зашарівся. Цей самий церемоніал повторювався разів з п'ятнадцять за вечір. Чоловіки ляскали Жілі по плечу, дівчата за тогочасними неписаними правилами взаємної приязні цілували, і щоразу, звільняючись від міцної долоні чи тендітної ручки — залежно від статі приятелів (та й то не обов'язково), — Жіль відрекомендував того чи іншого мадам Сільвенер. І щоразу його проста ввічливість явно дивувала знайомих і потішала Жана. Це бентежило Наталі, яка нічого не розуміла, але Жіль не здавався. Звичайно, до них підійшов і його давній приятель Нікола, що був уже добре під чаркою, і, належно відрекомендований, звернувся до Наталі:

— То це ви його у нас викрали? Тут, знаєте, непокоїлись. Але повірте, на його місці я ніколи не повернувся б.

Він добродушно засміявся, як і належить галантному чоловікові, й спокійно сів за їхній столик.

— Сподіваюсь, ви почастиєте мене, щоб відзначити таку подію?

— Ми нічого не відзначаємо,— сказав роздратовано Жіль.— До твого приходу ми відзначали наш спокій.

— Боже мій,— вигукнув Нікола, що не був надто вразливий і найперше хотів випити.— Боже мій, та він вас ревнує!.. Я певний, що дама буде в захваті, якщо ми вип'ємо на честь її першої появи в клубі, адже я ніколи не бачив вас тут, правда? Інакше я запам'ятав би, запевняю вас...

Ніжно всміхаючись до Наталі, він заволодів пляшкою, що стояла на столі, й налив собі повну склянку віскі. Жіль аж скипів, тим паче що Жан, який сидів навпроти, мружив очі, ледве стримуючи сміх. Наталі, сидючи поруч, не зронила жодного слова.

— Послухай, Нікола,— не витримав Жіль,— у нас ділова розмова.

— Якщо у вас ділова розмова, то мадам Сільвенер нудно слухати вас. Чи не хочете потанцювати зі мною, мадам?

І раптом Наталі розсміялася, а слідом зареготав і Жан. Вони не могли зупинитися. Веселун Нікола і собі розсміявся, не забувши ще раз наповнити свою склянку. Тільки Жіль, принижений і розлючений, намагався зберегти поважне обличчя.

— Ха-ха-ха,— аж гикав зо сміху Жан,— якби ти бачив себе оце збоку!..

Наталі сміялася до сліз, і Жіль силувано посміхнувся також. Йому захотілось покинути обох цих ідіотів, пересісти за інший столик і напитися з давніми приятелями. Він так давно не бачився з ними, кінець кінцем. І якщо всі його зусилля поцадити самолюбство своєї коханки увінчалися такими сумними наслідками, то йому лишалось тільки начхати на все. Це дуже просто.

— А чом би тобі не потанцювати? — сказав він Наталі.

— Я такого не танцюю,— відповіла вона,— ти ж знаєш.

Не ображайтесь на мене, мосьє,— сказала вона Нікола.— Я приїхала з провінції.

— Боже мій,— вигукнув Нікола.— Звідки саме?

— З Лімузена.

— З Лімузена? Я постійно люблю Лімузен! У мене там навіть родичі є. Треба це примочити. Жілю, випиймо за Лімузен.

І на очах у пригніченого Жіля між Наталі й Нікола почалася довга розмова про чудові лімузепські красиви, про жнива і збір винограду — це останнє найбільш подобалось Нікола. Була вже друга година ночі, коли веселий, трохи напідпитку Жан підвіз їх додому. Наталі похитувало, а в Жіля був поганий настрій. У ванній він підготував кілька колючих фраз, та, коли повернувся до спальні, Наталі міцно спала. Жіль ліг поруч і довго не міг склепити очей.

Розділ III

Наступного ранку, коли Наталі прокинулась, на її обличчі відбивалися засоромленість і подив, як у людини, що хоча й випила зайвого і відчуває себе трохи винною, проте чудово виспалася, відпочила, свіжа й бадьора. Вона крадькома подивилася на Жіля, і він мимоволі всміхнувся.

— То як? Бачила уві сні Нікола?

— Нікола мені страшенно сподобався,— відповіла вона.— Він подібний до великого, плохого пса.

— Тобто великого, п'яного пса,— сказав Жіль.— До речі, я не знав, що ти вмієш пити.

Вона подивилась на нього і, трохи помовчавши, мовила:

— Річ у тім,— сказала вона,— річ у тім, що мені було страшно. Я нікого не знала, а ти знав усіх. До того ж я мала такий смішний вигляд поряд з тими дівчатами.

Жіль з подивом звів на неї очі.

— Саме так. На мені була звичайнісінька чорна сукня, простий разок перлів, а вони всі були як Діани-мисливиці. І ти явно ніяковів, знайомлячи мене з усіма...

— О, це вже занадто! — обурився Жіль. — Це занадто!.. Невже ти думаєш, що я можу соромитись тебе?

Пригорнувши її, він перекинувся горілиць. Їй було страшно... Наталі, яка нічого не боялась, яка кинула виклик усій лімузенській провінції, яка залишила чоловіка, раптом злякалася в клубі добродушних п'яничок. Жіля це і смішило й розчулювало.

— Не те, що соромитись, — задумливо сказала вона. — Ні, не соромитись. Але тобі могло бути нудно зі мною. Тому я й зраділа, коли Нікола підсів до нас.

— Але ж з нами був Жан. Він вважає тебе справжнім чудом.

— Бачиш, Жан передусім твій друг. Який би вибрик ти не зробив щодо нього чи щодо мене, він тобі все простить. Я навіть думаю, чи не тішить його якоюсь мірою, коли ти щось робиш не так.

— Ти з глузду з'їхала, — сказав Жіль.

Та все ж йому тепер пригадалось, яким радісним бував часом Жан, коли він, Жіль, опинявся «на спаді», як вони обидва казали, і схвалював усі його крайнощі, а то й зовсім безглузді вчинки. Жан заспокоював друга, намагався навести на розум, але робив це з якоюсь веселою поблажливістю, майже з захватом і цим тільки підбурював його викидати коники. У всякому разі, ніхто насправді не знає ці своїх друзів, ні того, який прихований вплив — іноді самі того не відчуючи — вони справляють на нас. Та все ж смішно собі уявити Жана, другаку Жана, в ролі підступного сатани. Жіль засміявся.

— Ти все піддаєш сумнівам. Ти маєш намір перевернути мені все життя?

— Мені здається, що моє життя ти не дуже щадив, — миролюбно зауважила Наталі.

Приплющивши очі, вона дивилась на Жіля. Може, минулого вечора вона й боялася всіх цих людей, але зараз, уранці, його вона анітрохи не боялась.

— Ти сувора й жорстока жінка,— сказав він.— Нікого ти не боїшся. Крім того, ти алкоголічка. Ти ще й розпусниця,— закінчив він, навалившись на неї.— Треба буде познайомити тебе з Жільдою.

— А хто така Жільда?

Тепер він був на ній, жадав її і зовсім не мав охоти розмовляти про Жільду. Та все ж він зніяковіло пробурмотів:

— Розпусниця.

— О-о-о,— сказала вона,— всі жінки можуть бути розпусницями. Я сама, ти знаєш... Це нічого не означає. На солода, коли когось любиш...

— Помовч, балакухо,— сказав він.

Пообідали вони в Ліппа дуже пізно, і Жіль відрекомендував Наталі на вчорашній лад, але зовсім невимушено. Через три дні він почне працювати, його коханка вродлива, любить його,— він був щасливий. Йому не вкладалось у голову, як він міг три місяці тому бути таким жалюгідним, зневіреним. Він був розклеївся, хоч і сам того не усвідомлював. А тепер йому належав цілий світ. І тут Жілю захотілося шампанського. Закушувати шампанське квашеною капустию — справжній ідіотизм, але вони таки випили пляшку шампанського.

Потім сходили в сусідній кінотеатр на безглуздий фільм, і Жіль весь сеанс шепотів на вухо Наталі нісенітниці, чим страшенно сердив її, звиклу ставитись до будь-якого видовища з дитячою серйозністю і увагою. Між іншим, Наталі вже три дні набридала йому, щоб піти разом до театру на інтелектуальну, як казали, чудову п'єсу; на саму думку про це у нього холола кров. Він уже цілі роки не потикався до театру, його жахали заздалегідь сплаповані вечори, і тому він глузував з «провінційних», за його словами, нахилів Наталі.

— Встигнеш,— відмахувався він.— Не па тиждень же ти приїхала до Парижа. Не обов'язково все побачити протягом тижня, аби тільки мати що розповісти ліможським добродійницям з Червоного Хреста.

— Та я люблю такі речі. І мені хотітиметься саме з тобою розмовляти про них.

— От комедія,— зітхав він.— І треба ж мені було натрапити на інтелектуалку.

— А я від тебе ніколи цього й не приховувала,— без тіні усмішки відповіла вона, тоді як Жіль реготав до сліз на думку про Наталі, його коханку з гарячим вимогливим тілом, у ролі інтелектуалки. Але іноді він дивувався, помічаючи з якоїсь дрібниці, наскільки глибша й ширша її культура проти його власної. Звичайно, живучи в провінції, тридцятирічна Наталі мала час для читання, але вона справді «любила такі речі», і коли Жіль, стомившись сперечатись, відбувався якимось парадоксом або модною банальністю, Наталі йому не давала попуску — вражена, вона накидалась на нього з таким гнівом, ніби він виявився не гідним самого себе.

— Люба моя, я не дуже інтелігентна людина,— казав він (хоча був переконаний у протилежному),— ти мусиш змиритися з цим.

— Але ж ти міг би стати інтелігентною людиною, якби користувався своїм інтелектом не тільки у приватному житті. Ти нічим не цікавишся. І як тебе тримають у тій газеті?

— Тримають: я працюю пий, злагідливий і добре клацаю на машинці.

Наталі знизувала плечима і сміялася, але в її сміхові вчувалась гіркота. А втім, такі пересварки дуже тішили Жіля. Він страшенно любив, коли його «пиляли». Все це, звичайно, кінчалось словами кохання, пестощами, і Жіль, підкоряючи її своїй владі у пристрасному поєдинку, уривчастим голосом допитувався, чи добре їй з її безголовим коханцем. Він ще був у тій чудовій смузі кохання, коли

закохані залюбки сваряться і навіть уявити собі не можуть, що їхні лагідні суперечки можуть бути зародками, провісниками далеко прикріших сутічок.

Розділ IV

Вперше за два місяці, відколи Жіль знову став до роботи, йому закортіло перед тим, як іти додому, випити чарку на самоті в якому-небудь барі. Приємно уявити себе молодим і вільним, коли тебе десь чекає людина, яка кохає тебе і в якій ти цілком упевнений. Паризькі кав'ярні — безодні для самотніх чоловіків, але трампліни для щасливих коханців. Жіль не квапився, він навіть грайливо перекинувся кількома словами з барменкою і переглянув вечірню газету. Він не задумувався, чому не зразу йде додому; просто він вдячний був Наталі за те, що завдяки їй ця безглузда зумисна затримка здавалась йому яскравим багатонадійним втіленням його незалежності, його волі. Адже людина буває вільною лише щодо когось іншого. І якщо це почуття супроводить його в дні щастя, то така воля тим більше неоціненна. Того дня він добре попрацював, а ввечері мав іти в ресторан з Фермоном, Жаном і Наталі. Ще певідомо було, чи з'явиться Фермон зі своєю дружиною. Напевне, ні, бо Жіль і Жан прийдуть з коханками. Жіло треба було квапитися додому, щоб попередити Наталі й переодягтися. Однак у цьому барі його охопило приємне почуття безтурботності, безжурності і хотілося, щоб воно тривало якомога довше. Наталі, безперечно, буде вже дома, трохи стомлена безперервними відкриттями нових визначних місць Парижа, його музеїв, давніх кварталів, у які вона щодня поринала знову і знову, до чого Жіль ставився досить скептично. Вона знала тепер вулиці, кав'ярні, картинні галереї, про які Жіль піколи й не чув, і він уже стривожено думав, коли ж вона закінчить вивчати місто.

І що вона робитиме потім? Вони щодня вечеряли в ресторані, інколи ходили до клубу, де Наталі щоразу виказувала цілковиту байдужість до «цікавих» людей, з якими Жіль знайомив її, і виняткову, як у російських романах, приязнь до Нікола, — вона була уважна тільки до нього й до Жілі. А етім, Жіль із подивом помітив, що цей глухий простак Нікола свого часу багато читав, що він (коли більш-менш тверезий) має досить тонку натуру й проникливий розум, до того ж просто на очах закохується в Наталі. Зрештою виходило досить смішно: замість пліткувати про молодих акторів вони розмовляли про персонажів Золя, і хоча Жіль не сподівався почути чогось нового, все ж таки він дізнавався чимало цікавого. Наталі палко обурювалась тим, що не знаходиться жодного досить проникливого продюсера, котрий довірив би Нікола якихось триста мільйонів франків; а яка благородна в нього натура — навіть не озлобився через таку кричущу несправедливість. Жіль не заперечував, його майже зворушувала пристрасність Наталі, і тому він не хотів пояснювати їй, що Нікола, як усім відомо, невиправне ледащо, безнадійний п'яничка, хоча пройшов шість курсів лікування від алкоголізму, і вже років десять цілковитий імпотент у будь-якому значенні цього слова. Іноді до них приєднувався Жан у супроводі своєї телиці Марти, що явно лякалась як неспристойності і самої Наталі, і її розмов: на думку Марти, жінки мають лише слухати й мовчати. Інколи і в Жанових очах з'являлось майже таке саме невдоволення. Але Жіль знав його причину: п'ятнадцять років вони розмовляли через голови жінок покірних і чарівних, і те, що між ними раптом з'явилась жінка чарівна і з жвавим розумом, могло викликати в Жана тільки ревності. Ті ревності між друзями, що часто пайнебезпечніші. Жіль добродушно і навіть з деякою гордістю слухав, як Наталі ставить запитання, кидає репліки, іноді різко заперечує, але не втрачав спокою. За якусь годину-дві вона належатиме йому, закохана, покірنا як ніколи й нікому, і цього йому було більш ніж досить. Він знав: Мінерва

незабаром перетвориться на пристрасну коханку. Хоча вона ще не носить піжам і чобіток Діан-мисливиць з їхнього клубу, її горде обличчя, зеленаві очі, стримана внутрішня сила, що відчувалася в усьому тілі, відразу відсували на задній план її простеньку чорну сукню й разки перлів, які давно вийшли з моди, але з якими вона все ще не хотіла розлучатись. Навпаки, Жілія опановувало еротичне хвилювання, коли він спостерігав цю молоду, трохи старомодну жінку, слухав, як вона завзято дискутує про Бальзака, і знав, що хоча ця вихована молода жінка каже «ви» всім отим веселим опівнічникам і пліткарям, вона за кілька годин лежатиме в його обіймах гола і, безумовно, сміливіша у коханні, ніж будь-яка з модернових дівуль їхнього клубу. До того ж із кількох красномовних поглядів небагатьох справжніх серцеїдів у їхньому клубі він зрозумів, що йому заздрять.

Вечера мала відбутись у великому ресторані на правому березі Сени; через Жілія вони приїхали з невеликим запізненням. Фермон з'явився сам і вибачився за відсутність дружини однією лише фразою, яка викликала посмішку і в Жілія, і в Жана. Він здивовано поглянув на Наталі, певна річ, здивувавшись, що вечерятиме не в компанії артистки, і з трохи зніяковілим виглядом зробив замовлення. Марта, яку, напевне, вимуштрував Жан, утупилася в нього з таким безмежним зачудуванням, що Жіль ледве стримував сміх. Він знав, що Фермон ним задоволений, що Наталі цікаво позпайомитися з видавцем газети,— отож усе буде добре. І справді, спершу все йшло добре. Фермон запитав Наталі, чи їй до вподоби ресторан, вона відповіла, що вже бувала тут із чоловіком і їла пречудові устриці. Фермон, видно, поінформований, поставив неодмінне запитання про Лімузен, Наталі відповіла дуже коротко, і після цього розмова стала загальною і потекла в спокійному руслі. Власне, вели її Наталі й Фермон, і він уже став дивитись на неї ледь запитальним поглядом, ніби дивуючись, що вона могла знайти в такому чоловікові, як цей Жіль. Наталі,

відгадавши його думки, подарувала таку ніжну усмішку своєму коханцеві, що той вдячно потиснув їй руку під столом. Тепер Фермонові вже хотілося їй сподобатись: він бундючився, просторікував, тим паче що був напідпитку, а Марта з падрірного захоплення закочувала під лоба витрішкуваті очі.

— Ми в дуже скрутному становищі,— заявив Фермон.— Події такі суперечливі...

— Вони завжди суперечливі,— відповіла Наталі.

— Одне слово,— уривчасто мовив Фермон,— серцю, або розбийся, або стань крем'яним, як сказав Стендаль.

— Здається, це Шамфор сказав,— зауважила Наталі.

— Пробачте?

Фермон зазмер, не донісши виделку до рота. Він був готовий зробити широкий жест і запросити своїх співробітників на вечерю, навіть із коханками, але аж ніяк не бажав, щоб його повчали. Жіль штовхнув ногою Наталі, вона відповіла йому здивованим поглядом.

— Мені прикро вам суперечити,— безапеляційно заявив Фермон,— але це слова Стендаля. Здається навіть, з «Пармського монастиря»,— додав він мрійливо, і сам тон його репліки налякав Жіля: в ньому вчувався легкий сумнів, а це доводило, що Наталі має рацію.

— У всякому разі, чудовий вислів,— покvapливо додав він.— Якщо дозволите, я перевірю,— звернувся Фермон до Наталі і докинув, повернувшись до Жіля: — Хоч би що там було, а я дуже радий, що ви познайомилися з молодією освіченою жінкою.— Він промовляв це солодкавим голосом — певна ознака, що не на жарт лютував.— Ви змінилися.

Ніхто не проронив жодного слова. Жіль злегка вклонився.

— Дякую,— сказав він.

Він сердився і на Фермона, якого вважав брутальним, і на Наталі, яку вважав нетактовною. Наталі зашарілася. Настала довга хвилина гнітючого мовчання, і саме в ту

мить, коли Жіль хотів висловити захоплення чудово приготованим суфле, він почув поряд голос Наталі:

— Мені дуже прикро,— сказала вона.— Якби я знала, що вас може розгнівати, коли хтось поправить цитату, я промовчала б.

— Мене ніщо не може розгнівати, якщо це йде від гарпенької жінки,— ледь осміхнувся Фермон.

«Я кінчу розсильним у його газеті»,— подумав Жіль і благально подивився на Жана, що незворушно спостерігав перепанку. Незворушно і навіть з таємною втіхою. Але чому він радів? Тому, що Фермонові зрештою втерли носа, чи тому, що Наталі поставила Жіля в неприємне становище?.. Кінець вечері був не надто веселий, і розійшлися дуже рано. Коли вони лишилися самі, уже вдома, Наталі обернулась до нього і сказала:

— Ти сердися, Жіль? Але ж він теж добра штучка... Я рідко зустрічала таких самовдоволених чоловіків.

— Та все ж таки поки що він нас годує,— промовив Жіль.

— Але це не дає йому права плутати Стендаля з Шамфором,— миролюбно заперечила Наталі,— та ще й з таким безглуздим апломбом...

— Безглуздим чи ні, але він мій патрон,— буркнув Жіль.

Йому самому було гидко казати такі речі. Він почував себе «новоспеченим керівником» або «давнім службовцем», у всякому разі аж ніяк не хитрим промітним хронікером, яким волів би бути. І все через оцю жінку, що сидить поруч і всміхається. Зрештою, чому вона не схотіла підіграти йому? Адже вона чудово знає життя, знає, що бувають випадки, коли треба намагатися сподобатись, часом промовчати, а потім самому посміятися з власного підлабузництва. Не можна в Парижі у тисяча дев'ясот шістьдесят сьомому році бути відвертим, та ще з його ремеслом. А не визнавати цієї істини принаймні негарно. Чому вона всюди вимагає безкомпромісності, жахається половинчатості,

хоча якраз завдяки половинчатості — хочеш того чи ні — тільки й можна більш-менш спокійно жити? У нього було таке почуття, ніби Наталі його зрадила, і він так їй це і сказав.

— Якби я любила половинчатість, — відповіла вона, — мене б тут не було. Я жила б у Ліможі і що два тяжкі приїздила б до тебе.

— Ти трохи плутаєш почуття і ефектні вчинки, — зауважив він. — Ти приїхала до мене тому, що покохала мене, тому, що я покохав тебе, й іншого вибору не було. Але навряд чи була подібна потреба сьогодні ввечері, коли ти розмовляла з Фермоном.

— Я тільки хочу сказати, що якби я могла терпіти цю людину, то чудово : могла б терпіти і своє колишнє життя — ось і все.

В душі у Жілія закипала злість, щось схоже на гостру образу — почуття, якого він ніколи досі не відчував.

— Одне слово, тобі подобається твоя роль, роль жінки, що покинула все заради коханця, жінки, що бігає по музях, мліє перед творами мистецтва, відкриває риси чеховських героїв у всяких Нікола з нашого клубу, жінки величній, цільній, що випадково зв'язалася з нещасним писакою, легкодушним і не таким гарним від природи, як ти, а ти — справжня жінка, уважна і пристрасна, жінка, що...

— Так, — урвала вона його, — я досить цільна натура. І хоч я цим не пишаюся, мені здавалося, що якоюсь мірою саме за це ти мене й полюбив.

— Це й справді так, — задумливо сказав він. — Ти завжди маєш рацію.

— Жіль, — стиха вигукнула вона.

Він подивився на неї. В її очах світився панічний страх. Жіль обняв її. По суті, він поводить, як справжній негідник. На цілі дні залишає її саму в незнайомому місті, водить вечеряти з абиким та ще й за все це дорікає. Може, вона смертельно нудьгує в Парижі, може, всі її відчайдушні зусилля зберегти хоча б тинь гідності в ролі

визпаної коханки такої людини, як він, викликані лише інстинктом самозбереження, так само конче важливим для неї, як і її пристрасть до нього... Чому вона не хоче вийти за нього заміж? Він разів десять пропонував їй узаконити їхні взаємини, і щоразу вона відмовлялася. Заради нього, звичайно, він знав це. Він і справді боявся одруження, боявся безглуздо, по-міщанському, хоча й одхрещувався од міщанства. А вона мала б сказати «я згодна», розлучитися і потягти його за чуба до мерії, хоч би які сумніви й острахи вона в ньому вгадувала. Бувають моменти, коли людей треба примушувати, коли свідомо треба відмовлятися їх розуміти і діяти в своїх інтересах проти їхньої волі, але зрештою для їхнього ж таки блага. Проте вона ніколи не зможе діяти такими методами, і за це він її й любив. Як усе заплуталося!

— Іди спати,— лагідно сказав він.— Уже пізно.

Принаймні в їхньому широкому ліжку між ними не виникне ніяких ускладнень. Напевне, вона думала так само, бо була іще палкіша й ніжніша, ніж у минулі ночі. О п'ятій ранку він мимохить прокинувся і побачив, що Наталі нерухомо сидить на ліжку і курить у темряві сигарету. Він хотів був одігнати від себе сон, розпитати її, але щось примусило його боягузливо заплющити очі й промовчати. Вони зможуть все пояснити одне одному й завтра, якщо треба ще щось пояснювати.

Розділ V

— Чарочку коньяку? Ми ще маємо час.

«Хоч і десяток»,— подумав розлючений Жіль. Вони сиділи в одному з тих ресторанів, де неодмінно подають печеню в горщечках, а за чверть години будуть у театрі й дивитимуться п'єсу, яку хотіла побачити Наталі. Вона роз-

шукала в Парижі подругу дитинства, негарну розумну жінку, що вкрай невдало вийшла заміж за якогось промисловця, горляня й жуїра. Саме вона й запросила їх на вечерю, заздалегідь попередивши, що її чоловік — особа досить нудна, і, як тільки всі сіли за стіл, весело защебетала з давньою подругою про всілякі пригоди дитинства, полишивши Жіля на свого бовдура чоловіка. Перебравши всі теми — біржу, податки, ресторани й голлізм, Жіль відчув, що в нього ледве витримують нерви.

— Повірте своєму приятелю Роже — я вас називатиму Жіль, — ми з вами порозуміємося, друже. На мене театр зразу сон паганяє. А моя жінка щонайменше раз на місяць тягає мене в театри.

«Ось і знайшлося у нас щось спільне, — подумав з відравою Жіль. — Бідні трудяги чоловіки, яких їхні чарівні жіночки тягнуть вечорами з дому».

— Тим більше, що є телевизор, — не змовкав Роже. — Звичайно, що таке телевизор, ви й самі знаєте, і я з вами згоден, але інколи там показують дуже цікаві штуки. Сидиш собі вдома, в зручному кріслі, спокійно куриш, цмулиш вино, і не треба платити скажених грошей, щоб помирати в нудьги. Правду кажу?

— Мені подобається театр, — твердо заперечив Жіль. — Але коньяку я все-таки вип'ю.

— А пригадуєш... — почала була Наталі. — Про що ви розмовляєте?

Вона благально подивилась на Жіля, ніби просила пробачення.

— Про театр, — глузливо відповів Жіль. — Мось... Пробачте, Роже більше любить дивитися телевизор.

— Мені неймовірно важко витягти його з дому, — сказала подруга дитинства. — Але в нас угода: раз на місяць я тягну його в театр.

— Така доля й нас чекає, — сказав Жіль, дивлячись із голючою посмішкою на Наталі. — Угода, ось у чому сила подружніх пар.

Наталі не всміхнулася. Її щойно веселе обличчя стало таким сумним, що Жілю стало соромно. Зрештою, Наталі не знала в Парижі нікого, крім цієї бідолашної приятельки, і вона не вишна, що в приятельки такий чоловік. І їй так приємно сходити в театр. Ну навіщо псувати їй вечір?

— Ти не вип'єш коньяку? — запитав він.

Він потягся через столик, узяв її за руку, всміхнувся. Наталі вдячно подивилась на нього, і Жіль відчув, як у нього стиснулося серце. Він завдав їй болю, і так буде іще не раз, він це відчував. Чи ж велике лихо, якщо він один вечір понудьгує? А скільки за три місяці вона нудьгувала в компанії його друзів? Правда, треба сказати, що жоден з його друзів не був таким жакливим балакуном, як оцей Роже, і потрібно вирости у провінції, щоб спілкуватися з такими парижанами, як Роже.

— Треба поспішати, — сказала подруга. — Ви не уявляєте, — звернувшись до Жіля, — яка я рада, що Наталі нарешті живе в Парижі. Сподіваюсь, ми часто будемо бачитись?..

Ці слова були сказані з запитальною і трохи тривожною інтонацією. Вона, без сумніву, знала, що являє собою її чоловік. Та хіба можна дорікати їй за такий шлюб? Зрештою, все логічно: поганенька на вроду дівчина ниділа у провінції, аж тут раптом з'явився парижанин... Все логічно, але Жіля обурювало те, що вона порівнювала себе з Наталі. Вони й справді одягалися трохи подібно і розмовляли жваво, наче школярки — такої розмови не почуєш між парижанками, що загалом надто заклопотані знайомими чоловіками, — їм не до душевних розмов з подругами. Але Наталі вродлива, в ній немає нічого міщанського і вона його любить. Жіль усміхнувся:

— Звичайно, тільки іноді для різноманітності ходитимем на вестерни.

— Як на зло, сьогодні по телевізору показували вестерн, — побивався Роже. — Наступного разу, друже, ми по-парубоцькому зостанемося вдома, а жінок пошлемо в

театр,— хай дивляться там свою бридню. Що ви на це скажете?

Думка про такий вечір так явно налякала Жіля, що Наталі перово засміялася. Вона стиха сміялася ще й у театрі і в темряві взяла його за руку. У відповідь він забрався під її хутряну пелерину і поклав руку їй на стегно, щоб збудити й розхвилювати її, але вона вже не зважала на нього, захоплена справді чудовим спектаклем, тоді як Жіль, знервований і обважнілий після клятої вечері, майже нічого не чув.

В антракті вони пішли, як заведено, випити віскі, і поки жінки палко ділилися враженнями, а Роже замовляв собі ще і ще, Жіль похмуро роздивлявся навколо. Здавалося, всі провінціали призначили одне одному побачення в цьому театрі. Тут були і молоді, і літні подружжя, парами й по четверо, дами в непогано пошитих сукносівих і норкових пелеринах; всі святково вбрані, вони пишалися, що опинилися тут, і жваво базікали про задуми драматурга із самовдоволенням і напускною невимушеністю французьких буржуа. Жіль добре знав, що на прем'єрах буває те саме, тільки публіка елегантніша, але саме ця елегантність — байдуже, вроджена чи набута — раптом здалася йому дуже важливою. Треба бути або снобом, або вже комуністом, але Жіль не міг відважитись ні на те, ні на друге.

Випивши неодмінну прощальну чарку в похмурому барі поблизу театру, вони нарешті розлучилися. Ведучи свою стару, нарешті викуплену «сімку», Жіль обережно і трохи іронічно мовчав. Зрештою Наталі сумно обізвалася:

— Ти страшенно нудьгував, правда?

— Та ні,— відповів Жіль.— П'єса чудова. Ми не заїдемо до клубу випити по останній чарці?

— А знаєш, вона була дуже славною дівчиною,— провадила Наталі, не відповідаючи на його запитання.— Такою милою, романтичною.

— Так, вона приваблива,— сказав Жіль.— Шкода, що вона вийшла заміж за того суб'єкта.

— Авжеж, дуже шкода.

Жіль з усмішкою повернувся до неї.

— Наталі, знаєш, я люблю тебе.

Він і сам не знав, навіщо це казав, просто відчував, що треба це сказати. Наталі нічого не відповіла, тільки стиснула його руку, що лежала на кермі. Вони під'їхали до клубу.

Дим, гамір, знайоме обличчя контролерки в дверях — усе це подіяло на Жіля, як струмінь свіжого повітря. Дивно все-таки. Вони відразу знайшли вільний столик і швидко випили по чарці. Жілю стало легко й весело, йому кортіло захмеліти, молоти дурниці, жартома з ким-небудь побитись, попустувати. Раптом він побачив у другому кінці зали Жана в якійсь незнайомій компанії. Жан поманив його рукою, Жіль відразу встав і потяг за собою Наталі. Нарешті він опинився серед рівних собі, серед опівнічників, дегенератів, алкоголіків та нікчем. Лише підійшовши до столика, він упізнав Елоїзу. В шкіряному костюмі з коротенькою спідничкою, вся обвішана ланцюжками, вона була просто чарівна. Вона, ніби нічого й не сталося, усміхнулася Жілю, кинула схвальний погляд на Наталі і відрекомендувала їм високого, трохи п'яного американця, — є жінки, що вважають за цілком природне знайомити всіх зі своїми офіційними коханцями. Жан, усміхаючись, устав, посадив поруч себе Наталі. Зараз вона розповідатиме йому про п'єсу — Жан любив такі розмови, — і все буде добре. А він, Жіль, зможе дати собі волю, відчути себе молодим. Американець узяв його за плечі й намагався під грім музики щось йому сказати, але Жіль нічого не міг зрозуміти.

— Елоїза і ви... Before? Yes? ¹

Сміючись, він показував пальцем то на Елоїзу, то на Жіля. Жіль нарешті зрозумів і засміявся також.

— Yes. It is me ².

¹ Раніше? Так? (Англ.)

² Так. Це я (англ.).

Він зустрів погляд Наталі й усміхнувся. У глибині душі йому було приємно, що Наталі побачила Елоїзу, та ще коли Елоїза в такій чудовій формі. Це навіть лестило йому. Та й Наталі також.

— Це через нього я стільки вистраждала! — кричала Елоїза, щоб її почули в гаморі.

— *Bad guy*¹, — сказав американець, трясучи Жіля. — А тепер ви сам?

— Ні, — горлав Жіль, бо музика залунала ще гучніше. — Я люблю он ту даму.

— Яку?

Жіль показав пальцем на Наталі, помітив на її обличчі жах, але не звертав на це уваги. Вона, звичайно, зрозуміла, про що він розмовляє, ну та й хай. Він казав, що любить її, гарному, симпатичному хлопцеві. Це не можна розцінювати як нескромність, просто — вияв доброзичливості, дружня нічна бесіда, яка не має значення. Він залпом випив велику склянку віскі. Після такого вечора в театрі він зрештою мав право трохи розслабитись. Таке право він заслужив.

— Тобі сподобалася п'єса? — запитав Жан.

— Я в захопленні, — відповів Жіль. — В захопленні.

Жан засміявся і повернувся до Наталі. Жілю було дуже весело, йому здавалося, що він поводить себе бездоганно і ні за що не відповідає. Цей нудний вечір кінчався так чудово!

— Ти міг би потанцювати зі мною на згадку про минулі добрі часи, — сказала Елоїза.

Жіль не вмів і не любив танцювати, але яке це зараз має значення? І ось він уже тупцює серед танцівників, які самі майже не рухаються. Чоловіки не зводили очей з Елоїзи у вбранні жінки Тарзана.

— О боже! — вигукнула вона. — Ти танцюєш не краще, ніж раніше.

Жіль мовчки всміхався. Він пізнавав її парфуми, йому

¹ Тут: бешкетник (англ.).

було приємно, що в його житті стільки жінок, розставлених, як віхи.

— А як щодо решти? — питала вона далі.

— Ти стала безсоромною, — відповів він. — Але тут я тобі не можу відповісти.

А втім, чом би й ні? Було б цікаво знову коли-небудь переспати з цією «ною Елоїзою». Цікава все-таки гра слів. Жіль їй сказав про це, але вона, мабуть, не зрозуміла. Наталі — та зрозуміла б, вона освічена. І тут Жіль побачив, що вона танцює у парі з тим американцем, що трохи спотикався; вона, здається, нудьгувала. «Та розважайся ж! — з люттю подумав він. — Розважайся ти нарешті!» Жіль і Елоїза повернулися до столика найперші, Наталі й американець ще танцювали.

— Твоїй подрузі, здається, зовсім невесело, — сказала Елоїза.

— Твій дружок, мабуть, відтоптав їй ноги, — відповів Жіль.

— Він дуже славний, — сказала Елоїза.

«А ще два місяці тому вона не сказала б про іншого чоловіка, що він славний, — подумав Жіль. — Живучи зі мною, вона, мабуть, вважала чоловіків лихими». І несподівано його заповонило п'яне розчулення.

— Скажи мені, що ти щаслива, Елоїзо.

— Якщо це тобі приємно, скажу, — сухо відповіла вона й відвернулася.

В ту саму мить перед його очима промайнув схилений, майже згорьований профіль Наталі, й Жіль вихилив ще одну чарку. «Жінки завжди однакові, — ніколи не бувають вони щасливими. І в цьому завжди винні ми. Тільки й друзів, що чоловіки». — подумав Жіль і по-змовницькому переморгнувся з Жаном. Повернулася Наталі, й він підвівся. Вона перішуче глянула на нього:

— Ти не стомився?

Ти бач, тепер їй захотілося додому, і якраз тоді, коли він розвеселився, коли тільки почав веселитися!..

— Ні,— відказав він.— Ходімо потанцюємо.

На щастя, заграли повільний фокстрот, давній повільний фокстрот, як тоді, влітку.

І враз йому згадався бал у саду поблизу Ліможа, той танець, згоду на який він вирвав у Наталі, приревнувавши її до брата. І як вони шалесо потай цілувалися тоді за деревом... Наталі... Зараз вона плавно похитувалася з ним у танці, він жадав її, кохав її, свою провінціалочку, синю панчошу, свою шалену Наталі. Жіль нахилився, прошепотів це їй на вухо, і вона поклала голову йому на плече. І вже не було ні приятелів, ні колишньої коханки, ні спільників — була тільки вона.

Минуло ще немало часу, поки вони, вже па світанку, виринули з цієї ночі, і Наталі довелося самій сісти за кермо й вести машину. Жіль ледве стояв на ногах, зате невпинно лив потоки слів, висловлюючи невизначні й сміливі думки. Справді, він знав, що відбувалося між ними. Поки він хворів, поки Наталі піклувалася про нього, як про дитину, він чув себе цільним, зібраним, повноцінним завдяки її коханню. А тепер, коли вже треба було піклуватися про неї, захищати її, він почував усю суперечливість своєї вдачі, свою роздвоєність. З одного боку, він — колишній Жіль, а з другого — Жіль, закоханий у Наталі. Белькочучи, він усе це їй пояснював, коли вона вкладала його спати, але вона йому нічого не відповіла. А на світанку Жіля розбудив сильний з квіткові крамниці, який доставив величезний букет квітів, і Наталі, позіхаючи, розповіла, як американець цілу ніч умовляв її вийти за нього заміж.

Жіль картав себе цілий день. Зрештою, при цій жінці він весь час виступає в ролі дурника. Він зовсім не розуміється на театрі, майже не знає літератури, не має доброго смаку, часом каже дурниці, навіть коли йдеться про ті питання, в яких він себе має за фахівця, а вона непомітно намагається виручити його. Як вона, мабуть, сміялася, спостерігаючи його залицяння до бідної Елоїзи, до тієї Елоїзи, яку багатий коханець — а він папевно не дурний — був ладен кинути в ту саму мить заради неї, Наталі. Справді, в Наталі, при всій її вихованості й бездоганній поведінці, є щось таке, чим вона вирізняється серед усіх жінок; навіть п'яний американець і той це відчув. Коли вранці Жіль повернувся до спальні з розгубленим обличчям, тримаючи в руках великий букет квітів, Наталі, перше ніж пояснити, в чому річ, засміялася. А він кілька хвилин сидів на краю ліжка й бурмотів: «Оце-то так! Оце-то так!» — аж поки вона, сміючись, взяла у нього з рук букет і підвелася, щоб поцілувати.

— А що ти йому відповіла?

— Що це дуже люб'язно з його боку, але я кохаю іншого. Щоправда, я забула показати на тебе пальцем, — незворушно додала вона.

— Він усе ж таки нахаба, — сказав Жіль, силувано посміхаючись.

Але йому було дуже неприємно. Поряд з нею він ніколи не буде у виграшному становищі, хоч-що-хоч. Звичайно, Наталі його кохає, але вона набагато сильніша, ніж він. У нього майнула думка, що саме це і врятувало його три місяці тому, і водночас він сушив голову, як довести їй протилежне. Якщо поміркувати, то з самого початку їхнього роману ініціатива в усьому йшла від неї. Він зробив лише одне: прискорив їхній від'їзд. А Наталі вибрала його, спокусила і домоглася, щоб вони жили разом. І саме вона надалі вказуватиме, як їм слід жити, якщо він їй дасть волю.

Доказом тому — вчорашній вечір. Звичайно, за два місяці він уперше з її ласки піс таку тяжку повинність, як учора, але все має свій початок. Досі він почував себе ображеним, а тепер — невільником. У нього не клеїлась робота, і того дня він вирішив піти до Жільди. Відколи він повернувся до Парижа, він ні разу не переступив її порога, це було нечемно з його боку, до того ж Жільда мала дві величезні переваги: по-перше, вона завжди була на боці чоловіків, а по-друге, вміла мовчати. О шостій вечора Жіль був уже в її квартирі, і як тільки він увійшов, йому пригадався жахливий вечір, проведений тут навесні, коли він чекав якусь жінку, що їй зрештою не відчинив дверей. Це було до Наталі, він це усвідомлював і якусь хвилину мав намір ні про що не розповідати. Наталі — його таємниця, його дружина, і він не повинен ні з ким розп'ятувати про неї, це було підло, і якби раптом Наталі колись про це довідалась, вона б йому ніколи цього не простила. Але він уже сидів у великому червоному кріслі зі склянкою крижаного напою в руках, а навпроти сиділа приятна і цікава жінка, співниця його колишніх шаленств. Він почував себе помолоділим. Зрештою, любовна пригода — лише любовна пригода, й тільки.

— Ну то як? — спитала Жільда. — У тебе чудовий вигляд, зальотнику. Кажуть, ти щасливий?

— Дуже, — мляво притакнув він.

Йй, як завжди, все було відомо.

— То що ж ти тут забув? — засміялася вона. — Чоловіки до мене ходять або для того, щоб потішитись любов'ю, або для того, щоб поплакатись. Ти не схожий на щасливого коханця. У чому ж річ?

— Це складно, — почав Жіль.

І він заговорив. Говорив довго, трохи підтасовуючи факти на свою користь, хоч і ненавидів сам себе за це. Під кінець розповіді у нього зовсім зіпсувався настрій. Вона слухала мовчки, примруживши очі й курячи сигарету за сигаретою, а вираз обличчя в неї був, немов у хіромантки.

Коли він змовк, Жільда підвелася, пройшлася, злетка похитуючи стегнами, по кімнаті, знову сіла і пильно подивилася на нього. Загалом це було досить смішно, і Жіль подумав: нащо він сюди прийшов? Вона помітила хитринку в його очах і розсердилась.

— Якщо я правильно зрозуміла, ця жінка прибрала тебе до рук, і ти не знаєш, як вирватись?

На Жіля накотилася хвиля гніву.

— Зовсім ні,— відповів він.— Я забув головне. Я не сказав тобі найголовнішого.

А головним була палка пристрасть Наталі, ямка у неї під шиєю, куди він утикався, засинаючи, безперестанна піжність, глибока правдивість, безмежне його довір'я до неї. Все те, що Жільда, розкішна напівповія з її дешевою розбещеністю, вже розучилась розуміти. Але чому ж тоді він тут?

— А що ж головне? Ти що, вклепався в неї?

Але Жіль уже встав і, чи то від гніву, чи від сорому, пробелькотів, ледве вимовляючи слова:

— Я тобі погапо пояснив... забудь усе. Пробач мені.

— Що ж, коли вона повернеться до свого судді, приходи до мене,— сказала Жільда.— Адже ти знаєш,— я завжди вдома.

«Так,— подумав він із ненавистю,— ти завжди вдома. І ти завжди рада будь-якій підлоті, паскудству і забаганкам твоїх приятелів. Ти з породи тих жінок, які вважають, ніби чоловік усе забуде, як тільки ти пригорнешся до нього».

Вже підійшовши до дверей, він обернувся.

— Вона зовсім не прибирала мене до рук, як ти кажеш, я сам до неї вчепився.

— Тоді треба було не так розповідати мені про неї,— сміючись, сказала Жільда і зачинила за ним двері.

Опинившись на сходах, він затремтів від гніву, але й сам не знав, на кого гнівається. Він на шаленій швидкості промчав через весь Париж, кудись приткнув машину, вибіг сходами нагору. Але за дверима почув сміх Наталі

й чоловічий голос. Жіль важко дихав. Якщо там американець, він йому розквасить пику, і це піде на користь і йому, і тому американцеві. Замість того, щоб відчинити двері своїм ключем, Жіль подзвонив, вважаючи, що так його помста буде випуканіша. Але Наталі сміялася і відчиняючи йому двері.

— Угадай, хто в нас? — сказала вона.

В дверях вітальні стояв і усміхався її брат. Мабуть, у Жіля був досить дивний вираз обличчя, бо Наталі спитала:

— А ти думав, хто прийшов?

— Не знаю, — буркнув він. — Здрастуйте, П'єре.

— Ти думав, що це Уолтер?

— Який Уолтер?

— Учорашній американець. Я якраз розповідала про нього П'єрові і...

І, сміючись до сліз, вона впала у крісло. Поряд з нею стояв брат і теж сміявся, і Жіля опанувало почуття щастя. Наталі і П'єр сміялися заразливо, наче діти, в них було щось дитинне й чесне, на них приємно було глянути, вони вселяли віру. Адже вони нормальні люди, виявляється, що є на світі нормальні люди. Жіль, знесилений і задоволений, опустився в крісло. Він був у себе вдома, в своїй сім'ї після того, як через свою дурну вдачу так безглуздо змарнував день.

— Коли ви приїхали, П'єре?

— Вранці. У мене випало два вільних дні, а мені дуже хотілося побачити Наталі, мені не досить її листів.

Цікаво, чи часто вона писала братові? Між відвідуванням музеїв? І взагалі, що вона робить цілі дні? Він завжди розповідав їй, повернувшись з роботи, як у нього минув день, вони, як навіжені, сперечались про політику, розмовляли про газети, про знайомих, але ніколи не торкалися повсякденного життя Наталі. По суті, вона ніколи не розповідала йому нічого ні про себе, ні про своє життя, говорила тільки про свою любов до нього. Що б вона могла писати братові? «Я щаслива... Я нудьгую... Жіль дуже

хороший... Жіль неуважний до мене...» Він глянув на П'єра, намагаючись прочитати на його обличчі відлуння тих листів, але нічого не побачив. Лише лагідну цікавість. Ні, вона напевне однаково таїться і від нього, і від брата. Він згадав, як протягом години розповідав про неї Жільді, і йому стало соромно.

— Вам і випити нема чого? — поквалливо спитав він. — Наталі зовсім не хазяйка.

— Наталі скрізь почуває себе гостею, — промовив П'єр. — І тут вона не в змозі себе змінити.

Він усміхався. Наталі побігла до холодильника, і чоловіки на кілька хвилин лишилися самі.

— Судячи з вигляду, вона щаслива, — сказав П'єр.

Він говорив спокійно, але в голосі звучала та сама погрозлива нота. Як і того знаменного вечора, в Ліможі. Те, що П'єр і досі виступав у ролі «благородного брата», трохи драгувало Жіля.

— Сподіваюсь, вона справді щаслива, — сказав він.

— Я буду дуже радий, якщо я помилюся у своїх побоюваннях, — миролюбно вів далі П'єр. — Хоча Лімож без неї став нестерпний.

— Дуже шкода, — відповів Жіль. — Але Париж для мене був би теж нестерпний без неї.

— Це головне. По суті, тільки це я і хотів знати.

— Хіба вона не писала вам?

П'єр засміявся:

— Наталі ніколи не говорить про свої почуття. Ви повинні б уже знати це.

Невміло тримаючи піднос, увійшла Наталі, і П'єр сховився з місця, щоб допомогти їй. Так, її справді, мабуть, усе життя оберігали, все життя любили, і, певно, Жіль з його нервозністю розпеченої дитини не раз лякав її. Між нею й братом була глибока взаємна любов, взаємна вдячність, безліч спогадів про все, що вони зробили одне одному гарного, не вимагаючи нічого навзаєм. І Жілю раптом захотілося, щоб і в його житті було так само. Але він чудо-

во пам'ятав, що з сестрою в них не було душевної близькості, якщо не рахувати її прив'язаності до нього, а його взаємини з іншими жінками зводилися до прихованої прикрої боротьби, яка переривалася хвилинами втіхи, але завжди кінчалась або перемогами із присмаком поразки, або просто поразками. Він почував себе стомленим, бо забагато вчора випив; він не подобався собі.

— Чом би вам не повечеряти десь удвох? — сказав він. — Так було б вам спокійніше. А я рано ляжу спати. Я вовсім розклеївся — надто багато вчора випив.

Він чекав заперечень, але Наталі засяяла:

— А тобі не буде скучно? Я так давно не бачилася з П'єром...

— Ви справді не заперечуєте? — запитав П'єр.

«Бідна Наталі, — подумав Жіль, — ти так давно не бачила пристойних людей. Справді, кого ти бачила? Навіки пропащого Нікола, Жана, що ревнує тебе до мене, свою нещасливу подругу дитинства, яка, певно, нудна і в'їдлива, а з восьмої вечора й до ранку — мене: жалюгідне створіння, яке ти здуру полюбила». Він похитав головою.

— Ні, справді ні. Підіть десь повечеряйте без мене. Якщо я не засну до вашого повернення, то вип'ю разом з вами липового чаю.

Коли вони пішли, Жіль увімкнув телевізор, зразу ж вимкнув його, проковтнув шматочок шинки, стоячи біля холодильника, і ліг у постіль. У нього був чудовий детективний роман, велика пляшка мінеральної води під рукою, сигарети, а по радіо передавали прегарний концерт. Час від часу навіть приємно побути трохи на самоті. По суті, він завжди був самотником, самотнім добрим старим вояком, і, розчулено уявляючи себе в такому образі, Жіль задув, не погасивши світла.

Розділ VII

Час минав, і Наталі вирішила піти на роботу. Якось вона заявила Жілю, що знайшла собі симпатичне місце з досить пристойною зарплатою в туристичному агентстві і що це дозволить їм не економити під кінець місяця, коли нерідко їм бувало досить-таки сутужно. Жіль спочатку засміявся, хоч йому стало непривно, що Наталі влаштувалася без його підтримки, і водночас йому було трохи смішно уявляти Наталі за конторським столом.

— Ти вже передивилася всі музеї? Що це на тебе наїшло?

— Мені цілими днями нічого робити, — відповіла вона. — Так можна зовсім отупіти.

— А що ти робила в Ліможі?

— В Ліможі у мене було добродійне товариство, — спокійно відповіла вона.

Жіль зареготав. От божевільна жінка.

— Я розумію, що це здається безглуздом, — промовила вона, — але, знаєш, я багатьом допомагала...

— І все ж таки, — відказав він, — ти в ролі добродійної дами... Ти ж по півдня проводила зі мною в ліжку.

— Але ж це було влітку, — відповіла вона. — А для бідняків найтяжчий час — зима.

Він приголомшено подивився на неї.

— Якщо я правильно зрозумів, то якби я приїхав до сестри взимку, ми з тобою не зустрілися б?

Наталі завагалася, зашарілась:

— Чому ж, зустрілися б, — відповіла вона. — Але ж не в цьому річ. В тому агентстві дуже приємна робота, директор — чарівна людина, приятель П'єра. І потім це так цікаво — розробляти маршрути подорожей для туристів. Я їх відправлятиму в Перу, до Індії, в Нью-Йорк.

— Якщо ти мавш намір працювати в матеріальних міркувань, — сказав він, — це ідіотизм. Можна просто жити трохи ощадливіше.

А проте для обох було очевидною, що це він сіяв грішми, до того ж сам не знав, куди вони летять. Приятелі, бари, таксі — гроші так і текли між пальцями. Якщо Наталі могла десь бувати й одягатися, то це вона завдячувала ста тисячам якоїсь фамільної ренти, яку щомісяця одержувала з Лімузена, а не платні Жілія. Крім того, він подарував їй до різдва чудову старовинну брошку, за яку ніяк не міг розрахуватися. Ні, таки це була непогана думка, але вона хтозна-чого дратувала Жілія.

— Я хочу працювати не з матеріальних міркувань,— сказала Наталі,— а тому, що мене це зацікавило. Та якщо ти не хочеш, я відмовлюсь.

— Роби, як хочеш,— сказав він.— До речі, щодо подорожей, коли там повертається твій Квіткар?

Вже згадуваний Уолтер справді не відступав. Він засипав Наталі трояндами — тому-то Жіль так і прозвав його — і ніжними листами. Йому довелось поїхати в далеку подорож, і він звідусіль прислав Наталі невинні поштові картки зі спокійною впевненістю людини, яка вирішила чекати хоча б і тридцять років, і все те то бавило, то обурювало Жілія, залежно від настрою. А Наталі була розчулена і, за звичкою, не приховувала цього, що, певно, мало заспокоювати Жілія, але заважало їм удвох сміятися з американця. Наталі заявила, що в усякій пристрасті, хоч би яка вона була, немає нічогосінько смішного. Вона навіть провадила на цю тему довгі розмови з Гарньє, з яким Жіль познайомив її одного дня і який досі чекав виходу з колонії свого юного дружка. До речі, Гарньє все більше перекладав роботу на плечі Жілія і часто, повертаючись додому, Жіль заставляв їх за палкою розмовою. Все ж таки Наталі мала дивні смаки. В компанії нікчеми Нікола й музезелюкця Гарньє вона ставала жвавою, веселою, тоді як присутність Жана, досить інтелігентної людини, її сковувала. «Ти не розумієш,— пояснювала вона, коли Жіль заговорив про це мову,— мені в них подобається щось паївне, шире». В таких випадках Жіль знизував плечима, вважаючи

їх обох скоріш пудними, але віддаючи перевагу їм перед Квіткарем американцем у ролі компаньйонів Наталі.

Отож Наталі стала до роботи і часто ввечері заходила по Жілія в редакцію газети. В усьому світі люди щора: більше дуріли, між керівними працівниками редакції точилися все запекліші суперечки, і Наталі траплялося годину, а то й дві чекати Жілія унизу в барі. Вона йому ніколи цим не дорікала, навіть співчувала, але Жілія завжди мучила думка, що Наталі внизу, нестерпно нудьгуючи, чекає його. Скінчилось тим, що вони вирішили зустрічатись дома. І одної ночі він не прийшов ночувати.

У нього був жахливий день. Тома, той нестерпний Тома, перейшов усі межі підлоти. А згодом Фермон викликав Жілія і намилив йому шию: він, бачте, вважає, що статті Жілія надто «академічні», позбавлені будь-якої сенсаційності, яка, бачте, не до вподоби «читачеві». Жіль не знав того горезвісного читача, про якого йому протуркали вуха, про того невідомого солдата, який стоїть на варті дурості, але якби він Жілеві потрапив до рук, Жіль би його провчив.

— Читач,— казав Фермон,— повинен, звісно, мати об'єктивну інформацію, але тема мусить захопити, навіть збудити читача.

— А вам не здається, що самі факти досить збудливі? — іронічно запитав Жіль.— Скрізь війни...

— Це збуджує читача лпше в тому разі, коли стосується його безпосередньо.

— А так воно й є,— у відчаї доводив Жіль.— Чи ви хочете, щоб я їм дав адресу контори по вербуванню солдатів до В'стнаму? А цифри вам не здаються досить красномовними?

— Це ви не досить красномовні.

Словом, Жіль вийшов від Фермона вкрай розлючений, бо той його примушував повністю переписати статтю, а була вже шоста вечора. Жіль натрапив на Гарньє і доручив йому попередити Наталі чи й навіть повечеряти десь із нею; Гарньє зрадів такій нагоді, й Жіль лишився сам у ка-

бінеті, перед друкарською машинкою, думаючи скоріш про запізнілі репліки, які б він зараз кидав Фермонові, ніж про свою статтю. В редакції газети вже нікого не було, і Жіль ходив по кімнатах, відчуваючи огиду до свого витвору. Він пройшов у кабінет Жана, знайшов пляшку шотландського віскі, налив собі повну склянку, випив і нічого не відчув. Як йому набридла ця газета! Ніколи він нічого не досягне, він тут копірсатиметься до кінця своїх днів, а його терватиме дедалі в'їдливіший Фермон. Він, Жіль, постаріє, Наталі перетвориться на провінційну даму, можливо, вони одружаться і заведуть дітей, куплять машину і невеличкий замиський будинок з телевізором. Їм ще й пощастить, якщо так буде. Це жахливо. Він, Жіль, здатний на всі крайнощі, спраглий до подорожей, він, бурхливий Жіль, марнував своє життя під гнітом шефа та коханки, які обое ще й картали його. Так ось, він не хоче більше, щоб його картали, щоб йому прощали, щоб обмежували його рамками будь-якої системи, байдуже, професійної чи в сфері почуттів. Він хотів бути самотнім і вільним, як раніше. Як молодий пес, яким він був раніше. Тепер він пив віскі просто з пляшки і вшивався своєю люттю. А-а, він мусить переписувати сторінки статті, наче покараний школяр? А-а, він мусить повертатися додому, до своєї вірної і бездоганної коханки? Гаразд, ми їм покажемо! Жіль узяв плаща і вийшов, не повимикавши світла. Горезвісний «читач» заплатить за енергію.

Прокинувся він ополудні в якомусь незнайомому чи то пак надто знайомому ліжку — в домі побачень. Якась дебла чорнява дівка хропіла поруч. Йому, як у тумані, пригадалися нічні ресторани на Монмартрі, якась бійка, поліцейський; дякувати богу, він бешкетував на правобережжі. Але в нього навіть не боліла голова, тільки смертельно мучила спрага. Він підвівся, випив літр води, якої набрав з крана над емальованою раковиною, що любо прикрашала кімнату. Вікно кімнати виходило на незнайомий завулок. Жіль у душі аж застогнав. Що він міг накоїти? Він трус-

нув дівку, яка щось пробурчала і, трохи прочулавшись, подивилася на нього з не меншим подивом, ніж він на неї. Вона, без перебільшення, була огидна.

— Гей ти, — промимрила вона. — Чого тобі треба?

— Де ми?

— Біля бульварів. Ти мені винен п'ять тисяч, гаврику.

— Що я робив?

— А я не знаю. Ти в мене опинився о пів на шосту. Я тебе вклала, і на добраніч. А до того — я не знаю.

Жіль швидко одягнувся, поклав банкноту дівці на постіль і пішов до дверей.

— До побачення, старий! — гукнула йому вона.

— До побачення.

Сяяло яскраве сонце, Жіль вийшов на Італійський бульвар. Наталі, Наталі, де зараз Наталі? Може, вона в своєму агентстві? Ні, мабуть, десь обідає по сусідству, як завжди. Він узяв таксі; в голові порожнеча. Він повинен її побачити, це найголовніше. Але агентство було зачинене і в сусідньому ресторані її також не було. Жіль стривожився. Таксі він не відпускав і про всяк випадок сказав таксистові, щоб той віз його додому. Жіль безшумно відчинив двері і зупинився в коридорчику: Наталі сиділа в кріслі і здавалася спокійною. В Жіля було таке враження, ніби розігрується дуже давня і дурна сцена; повернення гульця чоловіка після нічної пиятики.

— Я напився, — сказав він.

Наталі не відповіла. Він помітив, що у неї темні кола під очима. Скільки їй, власне, років? Вона була в чорній сукні з його брошкою, — напевне, просиділа отак всю ніч.

— Я заїздив до агентства, — вів далі він. — Тебе там не було. Мені... Мені прикро, Наталі. Ти турбувалася?

Він мовчав дурниці, та й що йому лишалось іще казати. Однак на душі ставало легше. Тепер він усвідомлював, що, коли їхав у таксі, весь час боявся тільки одного — а що,

як більше її не застане? Але вона тут. І навіть майже всміхається.

— Турбувалася? — перепитала вона.— Чому?

Він підійшов до неї, тоді вона підвелася, зацікавлено, майже заінтриговано подивилася йому в обличчя, потім відважила два добрих ляпаси й пішла на кухню.

— Я зараз приготую кави,— спокійним голосом промовила вона.

Жіль не ворушився. Він зовсім нічого не почував, тільки палали щокі: виявилось, що в Наталі важка рука. Зрештою, він підійшов до кухні, сперся на лутку. Наталі з надзвичайною увагою дивилася, як кипить вода.

— Гарньє просидів зі мною до третьої години ночі,— сказала вона так само спокійно.— Він дзвонив у редакцію газети, потім у клуб. Тебе не було ні там, ні там. Тоді він подзвонив Жанові, який нам сказав, що це для тебе звичне діло. Здається, йому це видалося досить кумедним, що нас і заспокоїло.

У її голосі звучала нестерпна іронія.

— А оскільки Жан не знав, що я слухаю по другій трубці, він навіть сказав Гарньє, щоб той мені порадив звикати до таких речей. Що мені це знадобиться.

— Годі,— сказав Жіль.

— Я пояснюю тобі за дві хвилини те, що вночі забрало у мене дванадцять годин. Я не зловживаю твоїм часом.

— Будь-хто може коли-небудь напитись.

— І будь-хто може подзвонити: «Я напився, спи спокійно». Але, я думаю, це тобі зіпсувало б задоволення.

«А й справді,— подумав Жіль.— Якраз думка про мою провину і підхльскувала мене вночі».

— Ось кава,— сказала вона.— Ти маєш усе, що тобі треба: ідіотську ніч, сцену, влаштовану коханкою, два ляпаси і чашку кави. Більше нічого тобі не треба? Гаразд. Я йду в агентство.

Вона наділа на ходу пальто і вийшла. Він з хвилину приголомшено постояв, випив кави, розгорнув газету. Але

Йому не читалося. Виявляється, він не викликав у Наталі ні ревності, ні гніву. Спочатку вона почувала стурбованість, а потім зневагу. Задзвонив телефон, і Жіль кинувся до апарата. Може, вона кається за свою суворість?

— То як, старий? — почувся Жанів голос. — Знову починаєш клеїти дурня?

— Атож, — відповів Жіль.

— Ти сам?

— Сам.

Жанів голос звучав весело і по-змовницькому. Але щось у душі Жіля заважало йому сковзнути по тій похплій площині, на яку штовхав його Жан і все, що звучало в цьому голосі.

— Як відбулось повернення? Погано?

— Два ляпаса, — відповів Жіль, і коли Жан зареготав, зрозумів, що все-таки сковзнув.

Розділ VIII

Він знав: тепер у його стосунках з Наталі з'явилась тріщина. Правда, не знав точно, через що — може, через його образу, що Наталі навіть не влаштувала сцени ревності, а може, він підсвідомо прагнув, щоб вона зробила якийсь нищий або вульгарний вчинок, який поставив би їх знову на один рівень. Чи це та нічна пиятика — вибрик загалом банальний для роздратованого чоловіка — виявила внутрішню сутність їх обох і показала, що Наталі вища за нього, чи це було немнучою розплатою за півроку спільного життя? Чи й справді Наталі краща за нього? Чи можна бути «кращим» за іншого в любовних стосунках, саме тих стосунках, де мають значення не моральні, а емоційні якості? У всякому разі, Наталі тепер сміялась рідше, ніж раніше, вона схудла, і часто в їхній чисто фізичній близькості було щось агресивне, зумисно грубе, ніби кожне з

них прагнуло водночас і задовольнити і підкорити собі іншого і ніби сама втіха іншого була не чудовим подарунком, як це кожне з них досі вважало, а доказом чогось. Але що могли довести оті зойки, стогони, здригання? Що могли довести їхні бідні тіла, які так вабило одне до одного, порівняно з очима Наталі в деякі хвилини або порівняно з острахом Жілія підвести очі? Вони були безсилі щось змінити: вони обоє були необхідні одне одному, але цього було мало, їхня часта близькість приносила їм лише тілесну насолоду, але не більше. Жіль ніколи ще не був так закоханий фізично і ніколи не знаходив так мало радості у своєму коханні.

Одного дня Наталі довелось поїхати в Лімож. Тітонька Матільда, та, котра щомісяця надсилала сто тисяч франків, була при смерті і кликала її. Умовились, що Наталі побуде там із тиждень, житиме у брата і якнайшвидше вернеться. Жіль відвіз її на вокзал — на Аустерлицький вокзал, що бачив, як вісім місяців тому він їхав звідси вкрай нещасливий, як повернувся, не усвідомлюючи, що закоханий, знов поїхав уже закоханий і повернувся, давши слово Наталі. Він не знав, яким із чотирьох отих пасажирів волів би зараз бути. А втім ні, знав, — йому хотілось бути тим закоханим Жілем, який у травні, вже усвідомлюючи своє кохання, але не знаючи, що на нього чекає, дивився в вікно вагона на Луару, передмістя, хмари, ніч, що з'являлися і зникали, немов казкові чари, аж до появи Наталі, яка втекла із званої вечери і стояла на вокзальному пероні, а потім кинулась до нього. Жілю подобалась історія їхнього кохання, хоч інколи не подобалось їхнє спільне життя. Йому навіть подобався той худий, сумний і нещасливий хлопець, яким він тоді був, йому подобалась та пристрасна, шалена, непоміркована ні в чому і водночас така пристойна й вихована жінка, що закохалась тоді в нього. О, луки Лімузена, нагріта сонцем трава і дно прозорої річки, о, долоні Наталі на його потилиці і похмуре ліжко, де вони зблизилися вперше, і погляд власника заїзду, і задушлива кім-

пата на мансарді, і «порто-фліп» Флорана... Але чому ж вони тепер тиняються пероном, як двос блукачів, придумуючи, що сказати одне одному, звіряючи свої годинники з вокзальними, купуючи безглузді ілюстровані журнали? Що сталося? Він глянув на чіткий профіль Наталі, згадав, як вони прожили в Парижі ці три місяці, і сам не знав, що буде далі. Йому не хотілося, щоб вона кудись їхала, але якби з якоїсь фантастичної причини десь були скручені залізничні рейки, наприклад біля Орлеана, і вона мусила б вернутися додому, він би розлютився. Того дня він мав вечеряти із Жаном та з приятелями — в цій перспективі не було нічого привабливого, у всякому разі його ніщо не захоплювало так, як захоплювала Наталі, а проте йому хотілося, щоб вона швидше їхала, щоб поїзд рушив раніше, ніж за розкладом. Він просто божевільний, божевільний, якому найдорожча в світі його марна, непотрібна воля.

Він попрощався з Наталі довгим поцілунком, подивився, як вона віддаляється вагонним коридором. Перед ним розгорталось місто, величезне і все в тріщинах, як на фотознімках місячної поверхні, місто сухе й залите світлом, приступне йому місто. Так, Наталі мала рацію, коли казала, що він чудово пристосований до своєї епохи.

«По суті, ти тільки це й любиш,— казала вона.— Ти заявляєш, що ненавидиш вроджене безглуздя нашого сторіччя, його обман, його насильство. Але ти в нашому сторіччі почуваш себе наче риба в воді. Ти дуже добре плаваєш в усьому тому, звичайно, проти течії, але так спритно. Ти вимикаєш телевізор, вимикаєш радіоприймач, але лише тому, що тобі подобається їх вимикати. Цим ти і вирізняєшся».

«А ти,— питав він.— В якому сторіччі ти хотіла б жити?»

«Я? В тому, яким можна було б захоплюватись»,— відповіла вона.

Захоплюватись?.. Жінка не повинна казати таких речей. Жінці досить захоплюватись чоловіком, з яким вона живе,

і тоді в неї не буде тієї дитячої ностальгії за нездійсненим.

Трохи пізніше він приєднався до приятелів, і йому було вчинено урочистий прийом — звичайно, досить скромний урочистий прийом, та все ж прийом, якого вдостояють приятеля, що вирвався на волю.

«А ось і Жіль», — вигукнув хтось із них. Він, приклавши руку до грудей, вклонився, і всі зареготали. Звичайно, ніхто не скаже таким тоном: «Ось Жіль і Наталі». Але він на них за це не сердився: у людей, які шукають розваг, дуже стійкі звички, а він уже років п'ятнадцять виступав у ролі неодруженого. Щоправда, він часто йшов у супроводі жінки, але жінки, яку можна було лишити за чужим столиком чи збути приятелю, наприклад, такої жінки, як Елоїза, котра знала всіх і котру він, не сумуючи, покинув, знаючи, що до неї за столик зразу ж підсяде якийсь хлопчисько або приятелька. Лише тепер у його житті з'явилась Наталі, Наталі, яка зараз, мабуть, проїздить повз Орлеан.

Він спокійно провів вечір, мало пив і повернувся додому сам о пів на першу ночі. У нього був записаний П'єрів номер телефону, і, повернувшись додому, він подзвонив. Наталі зразу відповіла, і він розчулено сказав, що він удома, слухає музику Моцарта і що без неї ліжко аж занадто широке. Він трохи вигадував, сам захоплюючись своєю гарною поведінкою.

— Поїзд страшенно довго йшов, — сказала Наталі. — Не люблю я ним їздити. Як ти себе почуваш? Добре?

Голос її долинав десь здалеку, було погано чути, Жіль мулився, добираючи слів. Якби він наробив дурниць, у нього напевне знайшлося б про що поговорити з нею. Коли мушиш брехати, пробуджується винахідливість, уява.

— Зараз ляжу спати, — заявив він. — Завтра у мене багато роботи. Я думаю про тебе, ти ж знаєш.

— Я теж. Добраніч, любий.

Вона поклала трубку.

Розмовляли вони так, піби вже років десять були одру-

жени. Він скинув краватку, позіхаючи, подивився на себе в дзеркало. Зараз він ляже, без пригод послухає по радіо концерт (о цій годині дуже добре чути, і він лише трохи забіг наперед, кажучи Наталі, що слухає Моцарта), а потім без пригод спатиме як дитя, завтра прокинеться у повній формі, весь день працюватиме, як каторжник, без пригод, чекаючи на повернення коханої. Але з дзеркала на нього дивилося власне відображення, і цей сторонній чоловік, який стояв навпроти нього, посміхався,— так, справді, Жіль бачив, як він посміхається. Він ухопив піджака і вийшов, грюкнувши дверима.

— Ми так і думали...

Він знов опинився в клубі; Жан сміявся, Жілю було так тепло зі своїми друзями, справжніми й липовими друзями, звичайно, але друзями веселими, на все готовими, яких він не на жарт занедбав задля жінки. Це негарно з його боку: душевна рівновага у всіх цих людей дуже нестійка, не треба надто довго пропускати їхні вечірні заняття, бо це їм псує настрої. Жіль нахилився до Жана:

— Я справді хотів залишитись удома й раптом бачу — не засну. Не люблю спати сам.

— Ну, цьому лиху можна зарадити,— сказала Жанова подруга.

Яка вона була вульгарна тієї ночі. Жіль завжди вважав її нічим нешримітною, але вона ніколи не здавалася йому вульгарною. Жан навіть оком не моргнув, і Жіль подумав, що його друг вже уявив собі казна-що. Ніби це Наталі вбила йому в голову поняття про добрий і поганий тон, а розбиратися в таких речах досить стомливо.

— Є, звісно, киця Катрін,— сказав Жіль.

Катрін була шикарною блондинкою і завжди натякала, що він їй подобається, а в цю хвилину проходив повз їхній столик.

— З нею не раджу,— сказав Жан.— Вона язиката, як сорока, і Наталі зразу про все знатиме.

Жан з ним розмовляв, наче зі школярем, що втік із до-

му. До того ж Жіль не знав, що він має на увазі,— хоче позбавити прикростей Наталі чи підкреслити залежність його, Жіля.

— Я нібито дорослий,— навамання сказав Жіль.— Хай там як, але якась Катрін нічого не зможе поламати між мною і Наталі.

— Я в цьому не впевнений,— миролюбно сказав Жан.— Твоя Наталі — жінка з характером.

І він замріяно і лагідно всміхнувся. Жіль кинув на нього пронизливий інквізиторський погляд, який, як і всі пронизливі погляди, нічого йому не відкрив. Тільки випадковий погляд може щось упіймати. Жіля раптом опосіла хандра. Коли Наталі бувала з ним, він почував себе ніби в пастці, а коли її немає, стало ще гірше. Чи не це називається «псувати комусь життя»? У всіх поглядах, які він зустрічав, у всіх розмовах він відчував: його вважають нещасливим закоханим, що цього вечора нудьгує в самоті, або бідолахою, якого жінка тримає на ланцюгу і який раптом вирвався на волю (але обидві ролі не були його ролями). Якщо він сидітиме за столом і нікуди не відходитиме, він здаватиметься сумним. А з другого боку, якщо він кинеться, та ще й у клубі, до Катрін, то цим принизить Наталі і себе самого. Він зітхнув і попросив рахунок — він лише зіпсував собі годину життя.

Розділ IX

Проте він зіпсував собі не лише годину. В цьому він переконався на другий день, коли, ледве прокинувшись, подзвонив Наталі.

— Я забула сказати тобі вчора, щоб ти забрав з хімчистки свій синій костюм — він уже готовий,— сказала вона.— Я тобі передзвонила, але ніхто не взяв трубки.

Звичайно, адже він вийшов з дому через хвилину після

свого телефонного дзвінка слухняної дитини. Пішов зовсім даремно, але хіба тепер вона йому повірить. І правда, і брехня об'єднувалися в змові проти нього. А він же й справді мав твердий намір залишитись дома, коли з нею розмовляв.

— Я здогадувалася, що ти підеш до приятелів,— промовив далекий голос Наталі,— але навіть було влаштувати мені цей номер? Я для тебе така обтяжлива? Навіщо було казати про наш дім, про надто широке ліжко і про музику? Навіщо, Жіль?

— Я справді хотів зостатись дома, коли дзвонив тобі,— сказав він.— А потім раптом вирішив піти.

Через хвилину?

Його слова звучали неправдиво, правда здавалася жахливою неправдою, і він нічого не міг зробити. І все ж таки він намагався пояснювати далі.

— Я випив у клубі з Жаном і через годину був уже дома.

«Мало того, що заради тебе я не пішов із чарівною Катрін, мало того, що я повадився, як ангел, так я ще й завдав тобі страждань і на додачу ти думаєш, що я брешу. Яке безвихідне становище!» Він був розлючений, але розумів її: хоча він не вчинив нічого лихого, але був сійманий на брехні.

— Річ не в тім, що́ ти робив чи не робив,— сказала Наталі.— Важливо те, що ти сказав, те, що ти, на твою думку, мусив сказати.

Він зітхнув, закурив сигарету, провів рукою по волоссі.

— Я потім поясню тобі,— сказав він.— Як тітонька?

— Погано. За день-два вона помре. Я зараз туди поїду з П'єром.

Правда, вона ж бо живе у П'єра, і він, певно, був свідком, як його сестра вчора брала трубку, відповідала лагідним голосом, а потім вигукнула: «Ой, хімчистка!» — подзвонила сама і, не почувши відповіді, повернула до брата надто спокійне обличчя. Ми часто більше ранимо людей

через їхніх близьких, ніж завдаючи болю їм самим. Адже тоді їм з гордості доводиться брехати, щось вигадувати, викручуватись, ніби забувши, що телефон поруч. Якби Наталі була сама, вона, можливо, передзвонила б через когось півгодини і під час другого дзвінка вже б натрапила на нього. О, яке ж воно безглузде, наше життя!

— Наталі,— сказав він,— я кохаю тебе.

— Я теж,— відповіла вона, але в її голосі не було й тіні радості, вона скоріше покійно визнавала незаперечний факт.

Вона поклала трубку. Через тиждень він їй усе пояснить, він триматиме її в обіймах, пригортатиме до себе її тепле, живе, відкрите тіло, і воно стане зв'язком між ними, а не її суворе замкнуте обличчя, не ці безглузді невізразні фрази, якими вони обмінювались по телефону. Що ж до інших (він не знав точно, хто такі «інші»,— просто в його уяві поставав з погрозливым дзижчанням рій парижан) — вони ще побачать. А точніше — не побачать. По-перше, не будуть його бачити цілий тиждень, а потім, коли вона повернеться, побачать їх удвох. Вони сидітимуть удома або ходитимуть у театр, коли вже вона любить театр, чи на концерти,— адже він любить музику. Звичайно, йому самому приємніше послухати гарну платівку, лежачи на килимі, але він робитиме те, що належить робити, аби лиш догодити Наталі. Підбадьоривши себе такою думкою, він, наспівуючи, підвівся, майже завчасно поїхав до редакції і добре працював. Як же він здивувався, коли о третій ночі, опинившись у клубі, сперечався із якимсь англійським журналістом про сегрегацію в Америці.

Через десять днів об одинадцятій годині вечора Наталі приїхала на їхній улюблений Південно-Західний вокзал. На пероні попереду й позаду них ішов веселий натовп провінційних дам, одягнених так само, як Наталі,— всі у трошки довгих спідницях, із шовковими хустинками на головах, валізкою в руці. Крім гордої постави голови, а зблизька — і незвичайної краси, Наталі нічим не вирізнялася. У нього

були коханки, чїх собачок груми носили, як букети квітів, але для нього тоді це нічого не важило. Проте на цьому сірому й похмурому вокзалі (пішов дощ) йому хотілося б, щоб Наталі з'явилась, як яскрава барвіста пляма, як щось надзвичайне, як полум'я. Він міцно стиснув її в обіймах, поцілував. Під очима в неї залягли темні кола, і вона була, звичайно, в жалобі: який же він дурний!

— О, це ти,— премовила вона і завмерла, пригорнувшись до нього.

На них дивилися, і йому стало трохи ніяково: адже вони не підлітки, щоб так відверто афішувати на вокзалі свої почуття. Він спробував пожартувати:

— А хто б іще міг бути, по-твоєму?

— Ти,— відповіла вона.— Саме ти.

Вона підвела голову, і він уважно подивився на неї. Йому здавалося, що її обличчя ледь підпухло, що вона погано підфарбована, і цей огляд здався йому таким самим природним, як і її повернення. Він приїхав на вокзал зустріти свою коханку, майже дружину, і роздивлявся її, як роздивляються одне одного всі давні коханці. Він узяв її під руку.

— Я купив смажену курку, повечеряємо вдома. Ти виїхала відразу після похорону?

— Так, звичайно. Ти ж розумієш, що в Ліможі мені було не так уже й приємно.

— Перядні люди закидали тебе камінням на вулиці?

— Та ні,— сказала вона,— вони знають, що плоть слабка. Вони тепер читають газети.

Приїхавши, вона неуважно подивилася на розгардіяш, який він учинив у квартирі за дві години перед поїздкою на вокзал, пройшла у ванну, підфарбувалася, а він тим часом, сердито лаючись, розрізав курку. Після кави вони пройшли до вітальні, й Жіль обережно поставив нову платівку Гайдна.

— Що тут нового в Парижі? — спитала вона. Спитала незворушно, заплющивши очі, ніби хотіла сказати самим

своїм тоном, що нічого нового насправді в Парижі не могло трапитись.

— Нічого надзвичайного, — відповів він. Ти читала газети?

— А ти?

Тон запитання був такий самий. Він посміхнувся.

— Я теж ні. Я багато працював. Мабуть, забагато пив, поки тебе не було, і купив оцю платівку.

Він не додав, що зрештою, добре набравшись, провів гарненьку Катрін до неї додому і що все скінчилося його цілковитим фіаско. Та хоч би що там було, цього разу вона мовчатиме. В її ж інтересах не розбалакувати про його раптове безсилля: тепер він знає про всі її порочні забавки. Він простяг руку, і Наталі взяла її.

— А ти? Бачила Франсуа?

— Так, бачила, — сказала вона. — Він приїздив до П'єра, щоб зустрітися зі мною.

— Чому?

— Хотів, щоб я повернулась. Здається, він нудьгує.

— Провінція змінилася, — сказав Жіль.

Йому було трохи прикро, хоч він і сам не міг би сказати чому. Усі чоловіки хочуть відібрати в нього цю жінку, і на секунду не допускаючи думки, що вона кохає його, що вона може його кохати. Поза всяким сумнівом, він був лише нещасливим випадком у її житті.

— І що ж ти йому сказала?

— Що не вернуся. Що люблю тебе. Що мені дуже шкода, але... П'єр також хотів, щоб я лишилася.

У душі в Жіля наростало щось схоже на гнів. Звичайно, він протягом десяти днів поведився як хлопчисько, як молодий, нічим не зв'язаний чоловік. І чим же все це обернулося? Двома годинами з розбещеною дівчиною та ночами нескінченних балачок з «розумниками», спустошеними лікоголем і пристосуванством. А в цей час Наталі бачила бліщя знайомих чоловіків, схвильованих чоловіків, що раптом втрачали перед нею всю свою гордість, вона жила,

вона грала роль Анни Карепіної — лише навпаки. Вона переживала муки сумління, жалю, одне слово, зазнавала справжніх людських почуттів.

— Не знаю навіть, навіщо я тобі розповідаю про це, — сказала вона. — Я так стомилася. Отже, ти задоволений роботою?

Чи не хоче вона поставити йому «добре» за поведінку? Він сам не міг зрозуміти своїх ревнощів, своєї злості. Адже Наталі повернулася. Вона все покинула задля нього. Ось вона тут. Чого ж він боїться?

— Я бачила також Флорана і твою сестру — на похороні. Вона нарікає, що від тебе немає ніяких звісток. Ти б їм написав.

— Завтра напишу, — сказав він.

Він намагався надати спокійного тону своєму голосу, побороти тремтіння рук. Він навіть усміхався.

— Тобі треба йти спати, — сказав він, — ти геть змучена. Я зараз приїду.

Залишившись на самоті, він просто з пляшки відпив великий ковток віскі, що аж обпекло йому горло. Зараз він буде любитися із цією бездоганною подругою, бездоганною коханкою, самим втіленням бездоганності. Його життя нарешті стало на правильний шлях. За кілька хвилин він навіть їй міг би сказати: «Знаєш, мені тебе так бракувало», — і це не було б брехнею. Але його бив нервовий дриж.

Розділ X

Вона справді спалила останні мости, які пов'язували її з минулим, з дитинством, з друзями. Брат доводив її до відчаю порадами, благаннями, а чоловік поставив їй умову: «Або лишайся зараз, або йди назавжди». Про все це вона зізналася Жілю короткими, уривчастими фразами, які ронила в темряву, і Жіль був радий цій темряві, завдяки

якій не можна було побачити його сліз. Ніхто в Лімузені не довіряв йому; навіть його рідна сестра, Одилія, несподівано набралася духу, відвела Наталі вбік і запитала, чи щаслива вона, так, як питають про неможливе.

«Мені там більше нічого робити»,— казала Наталі, і він тепер часто замислювався: може, мають рацію якраз ті врівноважені люди, які тверезо дивляться на ці речі.

Тим часом минали дні, квітець позеленив дерева, і вони жили, як жилися. Якось уранці Жіль увесь аж сявав, коли прийшов до редакції газети: напередодні він написав дуже гарну статтю про Грецію; прочитав її Наталі, вона була схвильована цією статтею, і він почував себе впевнено. Справді, Фермон погодився, що стаття дуже добра, похвалив її й Жан, і навіть Гарньє, який трохи уникав Жіля відтоді, як той зчинив бійку в клубі, привітав його. Стаття була написана стисло, пристрасно і чітко; саме такі статті треба було б друкувати хоч раз на тиждень, заявив Фермон. Жіль був захоплений, а що вранці верстали газету, то він запросив Жана, доброго давнього приятеля Жана пообідати з ним. За столом вони весь час розмовляли про політику, потім знічев'я вирішили сходити в кіно. Марно обійшли всі кінотеатри на Єлісейських Полях — не було жодного фільму, якого не бачив би той або той.

— Я не запрошую тебе до себе,— сказав Жан.— Сьогодні Марта приймає гостей. Я не можу тобі їх накидати.

— Ходімо до мене,— сказав Жіль.— Наталі повернеться тільки о пів на сьому. До того ж мені хотілося б ще поговорити з тобою про ті події в Греції.

Він почував, як ясно, абстрагуючись від усього, плинуть його думки, і радів, що зможе ще годин зо дві вилити їх перед Жаном, який, він знав, умів і слухати, і заперечувати. Жіль відчинив двері, запросив Жана сісти, налив йому кальвадосу.

— Давно вже я тут не бував,— сказав, сідаючи, Жан.

В голосі його не відчувалося ніякого докору, але Жіль подумав, що Жан має рацію. Раніше в його квартирі було

завжди повно людей, навіть не вистачало стільців. Колись... коли ще не було Наталі. Жіль трохи скривився.

— Розумієш...

— Розумію, старий,— сказав Жан.— Пристрасть є пристрасть. І це найкраще з усього, що могло спіткати тебе. Особливо пристрасть до такої жінки, як Наталі.

Він здавався цілком щирим.

— І так, і ні,— сказав Жіль і нахилився вперед. Він почував, як у ньому знову прокидається тонкий, аналітичний, прустівський розум. Коли відчуваєш себе розумним, ніколи не відчуваєш себе зрадником.— Розумієш, коли я познайомився з нею... ти пригадуєш... я був такий, ніби з мене шкіру спустили. Бог знає чому, але все це саме так і було. Вона допомгла мені вбитися в колодки, зігріла мене, вдихнула в мене життя. Справді. Але тепер...

— Що тепер?

— Тепер пухова подушка давить мені на обличчя, не дає мені дихати. Ось що тепер. Все, що я любив у ній, що підтримувало мене — її владність, прямиливість, цільність,— все це обернулося проти неї самої.

— Тому що сам ти млявий і нестійкий,— лагідно сказав Жан.

— Якщо хочеш, можливо, я нікчемний негідник. Але бувають хвилини, коли... коли... я дорого заплатив би, щоб не стояти перед нею, немов підсудний. І щоб бути самому, як колись.

Заради точності він мав би додати, що не може навіть уявити свого життя без неї. Але в пориві гордості, викликаного задоволенням, що він написав ту статтю, її загальним схваленням і співчуттям Жана, він вирішив обійтися без цього зізнання.

— Може, треба було б їй це пояснити,— сказав Жан і замовк.

Жіль обернувся. В дверях спальні стояла спокійна Наталі. Тільки очі в неї були яскравіші, ніж завжди. Чи були зачинені двері, коли вони прийшли в квартиру?

— Добрий вечір,— сказав Жан.

Він підвівся. І також трохи зблід.

— Ви розмовляли? — сказала Наталі.— Агентство сьогодні після обід було закрите, я скористалася з цього, щоб трохи поспати.

— Я... Ти спала? — у відчаї спитав Жіль.

— Я щойно прокинулась. І мушу вас залишити,— мені треба дещо купити.

— Та ні, лишайся,— швидко промовив Жіль,— лишайся. Ми з Жаном якраз розмовляли про статтю, яку я тобі вчора читав.

— Правда ж гарна стаття? — сказала вона Жану.— Але я не можу лишитись, мені треба піти.

Вона усміхнулася їм і вийшла. Вони повільно опустилися в крісла.

— Хай йому чорт! — вилаявся Жіль.— Хай йому чорт!.. Як ти гадавш, вона...

— Не думаю,— відповів Жан.— Здається, двері були зачинені. У всякому разі ти не сказав нічого страшного. Лише зізнався, що інколи вона тобі набридає. Це знає кожна жінка.

— Ні, це страшно! Навіть жахливо. Ти навіть уявити собі не можеш! — закричав Жіль.— Адже я дозволив собі говорити так про наші стосунки, та ще й з тобою...

— Що значить, «та ще й з тобою»? Що я такого зробив?

— Нічого,— сказав Жіль,— нічого. Не треба ображатися зараз.

— Ось що, давай доп'ємо цей кальвадос і почекаємо,— сказав заспокійливо Жан.— В найгіршому разі увечері вона тобі влаштує добру сцену, але ти до цього вже звик.

— Ні,— задумливо сказав Жіль.— Ні, я до цього не звик.

Час минав і ніби стояв на місці, Жіль майже не чув того, що казав Жан,— він прислухався до кроків на сходах, вона пішла вже годину тому, півтори години тому. А

вона ж терпіти не могла ходити по крамницях. Не може бути, щоб вона пішла по закупки. Жіль навмання набрав номер телефону Гарньє, але той не бачив Наталі. О п'ятій у нього з'явилася думка, навіть переконаність, що вона зараз сяде на поїзд і поїде назад, у Лімож. Він залишив Жана, кинувся на вокзал, пробіг усі вагони і не знайшов її. Ні, раніше жоден поїзд не йде, ні, сьогодні немає літака на Лімож. О шостій годині поїзд рушив без нього, без неї. До поїзда вона не прийшла. Він чимдуж помчав знов додому, майже виючи з люті, коли попадав у «пробку»... А може, вона вже дома? А може, вона нічого не чула? Була майже сьома година, коли він відчинив двері. Квартира була порожня, лише біліла Жанова записка.

«Не побивайся. Якщо хочеш, приходи до нас на вечерю».

Та він з глузду з'їхав, той Жан!.. Залишається тільки одне: чекати, а для Жіля це було найважче. А що, коли вона поїхала до своєї бридкої давньої приятельки? Він кинувся до телефону, але Наталі там не було. Він уже не витримував; коли вона повернеться, він їй надає ляпасів. Вона правильно зробила того ранку, коли він прийшов після п'ятики. Але щоб свідомо отак лякати і мучити його — це на неї не схоже. Вона, Наталі, поважає людей. Він сів у крісло і навіть не намагався читати газету. В голові стояла лунка порожнеча. Опівночі подзвонив телефон.

Лікар був низенький, рудий, з дужими волохатими руками. Дивно, але в рудих завжди волохаті руки. Він дивився на Жіля байдужим поглядом, в його очах не було ні осуду, ні співчуття — Жіль часто помічав у лікарнях такий погляд у медиків. Наталі знайшли о пів на дванадцятю. Рівно о четвертій вона найняла номер у готелі, сказала, що дуже стомлена, і попросила розбудити її завтра, ополудні, а сама наковталася гардиналу. Близько одинадцятої сусід із суміжного номера почув її хрипіння. Вона залишила Жілю записку, і, подавши їй першу допомогу, йому по-

дзвонили. Надії на те, що вона виживе, дуже мало; організація, звичайно, повстав проти смерті в останню мить, організація протестує, звичайно, але серце не витримало.

— Можна її побачити? — спитав Жіль.

Він ледве стояв на ногах. Це було так безглуздо, який жах! Лікар знизав плечима.

— Як хочете...

Вона лежала обкладена якимись трубками, напівгола, з обличчям, спотвореним чимось таким, чого він не знав. Він бачив, як у неї на шиї б'ється синя жилка, та жилка, яка не раз билася, коли вони кохалися, і його опанувало певноразне обурення. Вона не мала права робити цього, не мала права віднімати назавжди у нього себе, таку прекрасну, сповнену життя, таку кохану, вона не мала права навіть намагатися втекти від нього. До чола Наталі прилипли біляві, мокрі від поту пасма волосся, на ковдрі ворушилися її руки. Коло неї сиділа лише одна медсестра, яка запитально подивилася на лікаря.

— Серце слабне, лікарю.

— Ідіть звідси, чоловіче, я зараз вийду до вас, — сказав лікар. — Ви тут не потрібні.

Жіль вийшов, прихилився до стіни. В кінці коридора було вікно, надворі ще стояла ніч, чорна ніч над неблаганим містом. Він засунув руки до кишені, намацав якийсь папірець, машинально витяг його. То була записка Наталі. Він розгорнув її і якийсь час ніяк не міг зрозуміти, що він читає:

«Це не твоя провина, мій любий. Я завжди була трохи екзальтована і ніколи нікого не кохала, крім тебе».

Замість підпису вона трохи криво написала велику літеру «Н». Він поклав записку до кишені. Де ж він дів сигарети? А Наталі? Адже поряд була Наталі, де ж він дів Наталі? Лікар вийшов з палати. Він був справді огидно рудий.

— Кінець, друже, — сказав він. — Надто пізно. Мені дуже шкода. Хочете подивитися на неї?

Але Жіль уже тікав, біг у глибину коридора, наштот-

хувався на стіни,— він не хотів, щоб той рудий бачив, як він плаче. А потім він стрімголов біг униз сходами цієї невідомої лікарні і ледве чув, що йому кричить лікар. На останній сходинці він зупинився, у грудях аж розривалося серце.

— А документи? — долинав десь зверху і здалеку голос.— А документи?.. Вона не мала нікого, крім вас?

Перш ніж відповісти те, що, як Жіль знав, було правдою, він якось мить повагався, а потім сказав:

— Нікого.

Здравстуй,
печаль!

Переклав Ярема Кравець

*Перекладено за виданням:
Bonjour tristesse,
Julliard, 1954*

Бувай, печаль.
Заходь, печаль.
Ти вписана у риси стелі,
Ти вписана в очі, які я кохаю;
Ти ще не справжнє горе,
Бо найбільшні губи зраджують тебе,
Коли всміхаються.
Заходь, печаль.
Любов жагучих тіл,
Могуть любові,
Чия жага гряде пождано,
Немов потвора безтілесна.
Зневірене чоло.
Печаль, лице прекрасне.

Поль Елюар «Саме життя».
(Переклад Михайла Москаленка.)

Частина перша

Розділ I

Це дивне почуття, що затопило мене солодкою млостю, я не зважуюсь назвати гарним і суворим словом — печаль. Це почуття таке повнокровне і таке егоїстичне, що мені соромно за нього, а печаль завжди видавалася мені шляхетною. Я ніколи її не знала — почувала звичайно нудьгу, жаль, зрідка докори сумління. А тепер щось огорнуло мене ніжно-тремтливе, наче шовк, відмежовуючи од інших людей.

Того літа я мала сімнадцять років і почувалася безмежно щасливою. «Рештою світу» для мене був мій батько та його коханка Ельза. Мушу одразу ж дати потрібні пояснення, щоб ця ситуація не видалася декому дивною. Мій батько мав сорок років, минуло вже п'ятнадцять років, як він повдовів. Це був молодий іще чоловік, сповнений життєвої енергії, привабливості, і коли два роки перед тим я

вернулаь додому з пансіону, то відразу зрозуміла, що він має коханку. Трохи довше мусила звикати до думки, що коханки в нього мінються двічі на рік! Та незабаром його чарівність, нове для мене безтурботне життя, мій погідний настрій примирили мене з цією думкою. Батько був людиною легковажною, одначе справною на службі, скоро заплювавсь і так само скоро втомлювався, подобався жінкам. Я швидко його полюбила всією душею, бо він був добрий, шляхетний, життєрадісний, а крім того, дуже мене любив. Не уявляю собі кращого і веселішого друга. На початку того літа він був навіть такий ласкавий, що спитав мене, чи не завадить мені під час канікул присутність Ельзи, його теперішньої коханки. Я могла тільки схвалити його задум, бо знала, що йому потрібні жінки, а крім того, Ельза зовсім би нам не заважала. Висока рудоволоса дівчина, трохи вульгарна, але вже трохи обтесана, Ельза працювала статисткою в кіностудіях або в барах на Єлісейських Полях. Була мила, доволі проста і без особливих претензій. А взагалі ми з батьком несказанно тішилися, що їдемо на відпочинок, і навіть гадки не мали щось обговорювати. Батько випайняв на узбережжі Середземного моря велику чудову білу віллу, розміщену осторонь гамірних шляхів; ми вже заздалегідь мріяли про неї, як тільки настали спекотні червневі дні. Вілла стояла на розі, високо над морем, була захищена від дороги сосновим гайком; стрімка стежка вела від неї до маленької золотавої затоки, оточеної рудуватим скеллям. Там плюскотіло море.

Перші дні були чудові. Цілі години ми лежали на пляжі, знеможені спекою, поволі вкриваючись здоровою засмагою; лише в Ельзи шкіра червоніла й злазила, завдаючи їй жахливого болю. Батько робив ногами якісь складні вправи, щоб зігнати маленьке черевце, яке вадило його донжуанським намірам. Вже з самого ранку я не вилзала із свіжої прозорої води, поринала з головою, плавала метушливо, втомливо, щоб змити з себе весь бруд і порохняву Парижа. Я простягалася на березі, брала жменю піску

і поволі просіювала його між пальцями піжно-жовтавим дощиком, думала, що так само збігає час, що це звичайнісінька думка і що такі думки приємні. Було літо.

На шостий день я вперше побачила Сіріла. Він плыв під вітрилом понад берегом, і якраз перед нашою затокою його човен перекинувся. Я допомогла йому повиловлювати всі його пожитки, ми реготали, і я дізналася, що його звати Сіріл, він студент юридичного факультету і проводить канікули з матір'ю на сусідній віллі. Він мав відкрите смагляве обличчя південця, яке приваблювало своїм спокоем та розсудливістю. Взагалі-то я уникала грубих, егоїстичних студентів університету, заклопотаних лише собою, а надто своїми молодими літами; вони шукали в них лише якоїсь драматичної історії чи причини для власної нудьги. Молодь мені не подобалась. Мене більше вабили друзі мого батька, сорокарічні чоловіки, які лагідно та цікаво розмовляли зі мною, виказуючи до мене ніжність і батька, і коханця. Однак Сіріл мені сподобався. Він був високий, інколи гарний; його врода викликала довіру. Не поділяючи зі своїм батьком огиди до фізичної бридоти, огиди, яка часто примушувала нас відвідувати людей не вельми розумних, все-таки я відчувала при людях, позбавлених будь-якої фізичної привабливості, якусь бентегу, відчуженість: те, що вони змирилися зі своєю непринадністю, видавалося мені якоюсь неподобною хворістю. Адже чого ще ми прагнемо, як не подобатися? Я й досі ще не знаю як слід, чи прагнення перемоги таїть у собі надмір життєвої енергії, заповзятливість чи, може, приховану невисловлену потребу впевнитися в собі, утвердитись.

Коли ми прощалися, Сіріл пообіцяв, що навчить мене кермувати яхтою. Я вернулася на вечеру заповнена своїми власними думками і не брала, чи, точніше, майже не брала участі в розмові; ледь помітила, що батько чомусь знервований. Попоївши, ми полягали в шезлонги на терасі, як робили щовечора. Небо було всіяне зірками. Я дивилася на них, потайки сподіваючись, що вони зараз почнуть падати,

прорізаючи небо своїми яскравими спалахами. Але був тільки початок липня, і зірки яскраво виблискували на небі. Серед жорстви тераси сюрчали цикади. Тисячі і тисячі цикад, сп'янілих від сквару та місячного сяйва, цілі ночі докучали тут навісним своїм сюрчанням. Мені якось по-яспювали, що вони труть крило об крило, однак я схильна вважати, що це горловий спів — такий самий інстинктивний, як весняні котячі концерти. Нам було добре: лише дрібненькі зернятка піску, що позалазили мені під блузку, відгаювали від мене дрімоту. Якраз у цю хвилину мій батько закашляв і випростався у шезлонгу.

— У нас буде гостя, — сказав він.

Я з відчасм заплющила очі. Де ж пак! Нам тут було падно спокійно, так не могло довше тривати!

— Швидше, швидше кажіть, хто це! — вигукнула Ельза, завжди спрагла за світськими розвагами.

— Анна Ларсен, — відповів батько і глянув на мене.

Я з подивом дивилася на нього, не годна щось мовити.

— Я запропонував їй приїхати, коли вона втомиться своїми моделями, і вона... вона погодилась.

Мені б таке її на думку ніколи не спало. Анна Ларсен була давньою подругою моєї нещасної матері і майже не підтримувала знайомства з моїм батьком. Проте, коли я два роки тому вернулася з пансіону, батько відвіз мене до неї: його бентежила моя присутність. За тиждень вона зі смаком мене одягла і навчила, як поводитися в товаристві. А я пройнялася до неї палким захопленням, яке вона вправно повернула на одного юнака зі свого оточення. Отже, я завдячую їй свої перші елегантні вбрання, перші любовні почуття. В свої сорок два роки це була дуже знадлива, витончена жінка, з гарним гордовитим обличчям, що мало вираз якоїсь утоми, навіть байдужості. Ця байдужість — єдина річ, якою їй можна б докоряти. Анна була привітна, але стримана. Все в ній свідчило про стійку волю, душевний спокій і бентежило вас. Хоч вона була розлучена, вільна, однак за нею

не знали коханців. А втім, ми мали різних знайомих: вона зналася з витонченими, інтелігентними, вихованими людьми, а наші знайомі були галасливі, невгамовні; батько хотів лише одного — щоб вони були гарні або веселі. Гадаю, що Анна трохи зневажала нас із батьком через наше захоплення розвагами, нікчемними забавами, як взагалі вона зневажала всяку надмірність. Поєднували нас тільки ділові обіди (її ф'ах був моделювання, а батьків реклама), спогади про мою матір та мою старанність як учениці Анни, бо, хоч Анна мене й бентежила, все-таки я нею дуже захоплювалася. Та й взагалі, несподіваний її приїзд здавався недоречним, якщо зважити на присутність Ельзи та погляди Анни на виховання.

Ельза довго розпитувала нас, хто така Анна та яке її становище в світі, тоді пішла спати. Я залишилася на самоті з батьком, сіла на сходи біля його ніг. Він нахилився, поклав мені руки на плечі.

— Чому ти так змарніла, дитинко? Ти схожа на безхатнє котенятко. Я хотів би мати гарну донечку-білявку, трохи міцнішу, з порцеляновими очима і...

— Не в тім річ,— перебила я його.— Нащо ти запросив Анну, скажи мені? І чому вона на це погодилась?

— Мабуть, щоб побачити твого старого батька, хтєспа.

— Ти не з тих чоловіків, що цікавлять Анну,— сказала я.— Вона надто розумна, надто себе поважає. А що буде з Ельзою? Ти подумав про неї? Ти уявляєш собі, про що вони говоритимуть? Бо я не уявляю.

— Я не подумав про це,— зізнався він.— Справді, це жахливо, Сесіль, моя дорогенька, може, ми вернемось у Париж?

Він тихенько сміявся, потираючи мені потилицю. Я обернулася, глянула на нього. Його темні очі блищали, довкола них променилися дрібненькі веселі зморшки, вуста ледь розтяглися в усмішці. Він був схожий на фавна. Я засміялася разом з ним; так було завжди, коли він сам собі напитував якусь мороку.

— Дорога моя порадице! Що б я робив без тебе? — сказав він.

І голос його був такий ніжний, такий переконливий, що я зрозуміла: можливо, він нещасний. До пізньої ночі ми проговорили про кохання, про любовні страждання. Мій батько вважав, що все це вигадка. Він уперто заперечував поняття вірності, поважних стосунків, якогось обов'язку. Він пояснював мені, що все це пусті вигадки. Якби я почувла це від когось іншого, то була б шокована. Але я знала, що в його житті воно не виключало ні ніжності, ані відданості, бо він ними тим і переймався, що не вважав їх тривкими. Мене спокушали його міркування про любов: жагучу, бурхливу, скороминучу. Я не була в тому віці, коли прагнуть вірності. Мій любовний досвід обмежувався побаченнями, поцілунками і гіркими розчаруваннями.

Розділ II

Анна мала приїхати лише через тиждень. Я користалася з останніх днів справжніх канікул. Ми найняли віллу на два місяці, але я знала, що, коли прибуде Анна, ми попрощаємося з омріяним відпочинком. Усім речам Анна надавала певних обрисів, а словам — значення, яке ми з батьком залюбки нехтували. Вона накидала норми доброго тону, вихованості, це легко було помітити по несподіваних відходах, ображеному мовчанням і висловлюваннях. Це водночас і збуджувало мене, і втомлювало, і кінець кінцем було принизливим, бо я відчувала, що вона має рацію.

В день її приїзду вирішили, що батько з Ельзою поїдуть її зустрічати на станцію Фрежюс. Я навідріз відмовилася їхати з ними. В розпачі батько позривав на городі всі гладіолуси, щоб подарувати їх Анні, коли вона виходитиме з вагона. Я лише порадила йому, щоб ці квіти не вручала Ельза. О третій годині, коли вони відїхали, я спустилася

на пляж. Стояла гнітюча спека. Я простяглася на піску, задрімала; мене розбудив голос Сіріла, я розплющила очі: небо було аж біле від спекоти. Я не відповіла Сірілові, мені не хотілося розмовляти ні з ним, ні з будь-ким. Спекотне літо всією своєю силою притиснуло мене до піску; руки мені обважніли, а в роті пересохло.

— Ви що, неживі? — спитав він. — Здалеку ви схожі на уламок корабля...

Я всміхнулася. Він сів біля мене, рукою ненароком торкнувся мого плеча, мов серце враз закалатало гучно і ритмічно. За останній тиждень мої блискучі маневри на яхті не раз скидали нас обох у воду, ми хапались одне за одного, проте я не відчувала ніякого хвилювання. Та сьогодні вистачило цієї спеки, цієї напівдрімоти, цього незграбного руху, щоб у мені щось солодко прорвалося. Я повернула до Сіріла голову. Він дивився на мене. Я вже трохи знала його: він був урівноважений і цнотливіший, ніж звичайно буває в його віці. Його, приміром, дивувало наше життя — незвична сім'я з трьох осіб. Він був надто добросердий, а може, надто скромний, щоб мені про це сказати, однак я це відчувала по злих кривих поглядах, які він кидав на мого батька. Він хотів би, щоб мене це тривожило. Однак я лишалася спокійна. В цю мить лише погляд Сіріла та гучні удари мого серця хвилювали мене. Він нахилився до мене. Я знову пригадала останні дні цього тижня, свою довіру до нього, спокій, який відчувала біля нього, і мені шкода стало, що до мене наближались ці великі, трохи важкуваті уста.

— Сіріле, — сказала я, — ми були такі щасливі...

Він ніжно поцілував мене. Я подивилася на небо, а потім уже бачила тільки червонувате світло, що спалахувало під моїми опущеними повіками. Спекота, запаморочення, смак перших поцілунків, зітхання — все це змішалось в довгі хвилини. Ми сахнулися одне від одного, наче змовники, почувши гудок автомашини. Нічого не сказавши Сірілові, я піднялася додому. Мене здивувало таке рапше

повернення: поїзд Анни ще не повинен був прийти. Однак Анна вже з'явилася на терасі, вона виходила із своєї машини.

— О, та це ж будинок Сонної Красуні! — мовила вона. — Як ви засмагли, Сесіль! Рада вас бачити.

— Я теж, — відповіла я. — Але ж ви їдете з Парижа?

— Я вирішила їхати машиною і тепер зовсім знесилена.

Я провела Анну до її кімнати. Потім відчинила вікно, сподіваючись побачити човен Сіріла, але він уже відплив. Анна сіла на ліжко. Я помітила в неї під очима легенькі тіні.

— Чудова вілла, — сказала вона, зітхнувши. — А де ж господар?

— Він поїхав з Ельзою на станцію зустрічати вас.

Я поклала її валізку на стілець і, повернувшись до Анни, стала вражена. Обличчя Анни несподівано змінилося, губи тремтіли.

— З Ельзою Макенбур? Він привіз сюди Ельзу Макенбур?

Я не знала, що маю відповісти. Розгублено дивилася на неї. Обличчя, яке я бачила завжди таким спокійним, таким урівноваженим, враз постало переді мною дивно розгубленим, викликаючи безмірний подив... Вона дивилася на мене крізь образи, породжені моїми словами. Нарешті побачила мене й відвернулася.

— Я мала вас попередити, — сказала вона, — однак я так поспішала, така була втомлена...

— А тепер... — несамохіть продовжила я.

— Що «тепер»? — спитала Анна.

Її погляд був запитливо-зневажливий. Нічого ж, мовляв, не трапилось.

— Тепер ви приїхали, — збентежено продовжила я, потираючи руки. — Розумієте, я дуже рада, що ви тут. Я чекаю вас унизу. Якщо хочете щось випити, в нас є чудовий бар.

Я вийшла, щось бурмочучи під ніс, і спустилася схо-

дами; в голові у мене вирували думки. Чому в неї було таке обличчя, такий схвильований голос, така несподівана слабкість? Я сіла в шезлонг, заплющила очі. Пробувала пригадати собі різні вирази строгого, вольового обличчя Анни: іронічний, схвильований, владний. Мене здивувало і водночас рознервувало те, що це обличчя виявилось вразливим. А може, вона кохає мого батька? Чи можливо, щоб вона його кохала? Адже він не в її стилі. Він слабкий, легковажний, навіть інколи безвільний. А може, це тільки через стомливу мандрівку, ображену чесноту? Цілу годину я гадала отак.

О п'ятій годині вернувся батько з Ельзою. Я дивилася, як він виходить з машини, і намагалася збагнути, чи може Анна любити його. Він швидко йшов до мене, ледь задерши голову. Всміхався. Я подумала — будь-яка жінка могла б його покохати.

— Анна не приїхала, — гукнув він. — Сподіваюсь, вона не випала з поїзда?

— Вона в своїй кімнаті, — відповіла я. — Приїхала машиною.

— Невже? О, чудово! Тобі лишається тільки вручити їй цей букет.

— Ви купили для мене квіти? — пролунав голос Анни. — Які ви ласкаві!

Вона спускалася сходами йому назустріч, спокійна, усміхнена, в сукні, яка, здавалось, навіть не подорожувала так довго у валізі. Я подумала сумно, що вона зійшла лише тоді, як почула машину, а могла б це зробити трохи раніше, щоб побалакати зі мною; хоча б про мій екзамен, який я, до речі, провалила! Ця остання думка мене заспокоїла.

Батько поспішив їй назустріч, поцілував руку.

— Я чверть години стояв на пероні з цим букетом у руці й дурною усмішкою на обличчі. Богу дякувати, ви вже гут. Чи ви знайомі з Ельзою Макенбур?

Я відвернула погляд.

— Ми десь зустрічалися, — дуже ввічливо відповіла Анна. — В мене чудова кімната. Ви дуже люб'язні, Реймоне, що запросили мене. Я вже так утомилася...

Мій батько аж пирхав від задоволення. На його думку, все йшло чудово. Він сипав репліками, відкорковував пляшки. А я щохвилини бачила перед собою то пристрасне обличчя Сіріла, то обличчя Анни — обоє вони були схвильовані, і я задумувалася, чи ті канікули будуть такі спокійні, як говорив батько.

Наша перша спільна вечера пройшла дуже весело. Батько і Анна згадували своїх небагатьох спільних знайомих, серед яких траплялися доволі колоритні постаті. Мене це дуже тішило, поки Анна не заявила, що компаньйон мого батька — мікроцефал. То була людина охоча випити, однак мила, і ми з батьком улаштували з ним незабутні обіди.

— Ломбар дивакуватий, Анно, — заперечила я, — однак він дуже товариський.

— Проте ви погодитесь, що він усе-таки нуднуватий, а крім того, його гумор...

— Може, йому і бракує дотепності, але...

— Йому бракує не дотепності, а скорше розуму...

Мене захопив лаконізм та чіткість виразу її думки. Трапляються фрази, оповиті для мене якимось витонченим духом інтелектуальності, вони підкоряють мене, хоча я не зовсім добре розумію їх суть. А коли я почула цю репліку Анни, мені захотілося мати під рукою записник та олівець. Я сказала про це Анні. Батько вибухнув сміхом:

— Принаймні ти не злостива.

Я не мала чого таїти на неї злість, бо Анна була зчлива. Я відчувала, що вона надто байдужа, в її судженнях не було категоричності, їдкої прискіпливості, властивої злобі. Однак від цього вони були не менш ваговитими.

В цей перший вечір Анна, здавалось, не помітила навмисної чи ненавмисної бравади Ельзи, яка пішла просто до спальні мого батька. Анна привезла мені светр зі своєї колекції, не дозволивши навіть подякувати за нього. Їй до-

кучали вислови подяки, а що я не дуже вмiла дякувати, то охоче погодилась iз нею.

— По-моєму, ця Ельза дуже симпатична, — мовила Анна, перше нiж я вийшла вiд неї.

Не посмiхаючись, дивилася менi просто в вiчi, шукала пiдтвердження тiєї пiдозри, яку хотiла б одразу стерти. Хотiла, щоб я забула, як вона спочатку сприйняла новину.

— Так, так, вона дуже мила: молода... приваблива... — промимрила я.

Вона засмiялась, а я пiшла знервована спати. Заснула з думками про те, що Сiрiл, певно, танцює в Каинах з дiвчатами.

Я свiдома того, що пропускаю, що змушена пропускати найголовнiше — присутнiсть моря, його невпинний гомiн, сонце. Так само не можу згадати i про чотири липи на подвiр'ї провiнцiйного пансiону, iхнiй запах i усмiх мого батька на перонi вокзалу. За три роки перед тим, коли я верталася з пансiону — збентежений усмiх, бо я носила тодi коси i була зодягнена в огидну, майже чорну сукню. А потiм у машинi несподiваний вибух його звiтяжної радостi, бо в мене були його очi, його вуста, вiн зрозумiв, що я стану для нього найдорогоцiннiшою, найкращою iграшкою. Я нiчого не знала; вiн повинен був вiдкрити для мене Париж, розкiшне, легке життя. Гадаю, що бiльшiсть моiх тогочасних розваг я завдячую грошам — приємнiсть швидко мчати машиною, мати нову сукню, купувати платiвки, книги, кvти. Я й досi не соромлюся тих легковажних утiх, та й називаю iх легковажними лише тому, що iншi при менi так казали. Я бiльше шкодувала за своїми розчаруваннями, напливами мiстицизму. Жадоба втiх, щастя є єдиною стiйкою рисою мого характеру. А може, я мало читала? В пансiонi читають тiльки повчальнi книжки. А в Парижi я не мала часу читати: пiсля лекцiй друзi тягли мене до кiно — я не знала iмен акторiв, це iх дивувало — або ж на тераси кав'ярень, залтi сонцем. Я вiдчувала на солоду вiд того, що змiшуюся з натовпом, смакую вино,

що перебуваю з кимсь, хто дивиться мені просто в вічі, бере за руку, а потім відводить далеко від цієї юрби. Ми блукали вулицями, так доходили до мого дому. Там він тяг мене в підворіття і цілував. Я пізнавала солодощі поцілунків. Не пов'язую ці спогади з якимись іменами: Жан, Юбер, Жак...— вони однакові для всіх дівчат. А вечорами я ставала дорослою, ми виїжджали з батьком на прийоми, де я не знала, що маю робити, де було розмаїте товариство, а я розважалася і розважала інших своєю молодістю. Коли верталися, батько завозив мене додому і найчастіше їхав далі, проводячи якусь свою подругу. Я не чула, коли він повертався.

Я не хочу створити такої думки, немовби він хвалився своїми пригодами. Він обмежувався тим, що нічого від мене не приховував чи, певніше, не намагався говорити щось фальшиве, щось належне в таких випадках, аби пояснити, чому так часто снідає разом з нами якась молода жінка, чому вона розмістилася (на щастя, ненадовго) в нашому домі! В усякому разі, я не могла б довго не помічати природи його взаємин з тими «гостями», а він, певно, дорожив моєю довірою, уникаючи таким чином обтяжливого обов'язку вигадувати якісь пояснення. То був чудовий розрахунок. Єдина його помилка полягала в тому, що на певний час пройнялася тверезим цинізмом у справах кохання, хоч той цинізм при моєму віці та життєвому досвіді виглядав скоріш кумедним, ніж страшним. Я залюбки повторювала лаконічні формули, як, скажімо, фразу Оскара Уайльда: «Гріх — це єдиний барвистий штрих, який ще зберігся в сучасному світі». Я повірила в це з абсолютною певністю, повірила, мабуть, твердіше, ніж коли б застосувала це правило в житті. Я вважала, що моє життя має рівнятися по цих словах, надихатися ними, повнитися і народжуватися з них, наче якийсь порочний відбиток. Я забувала про нестримну плинність життя, його непостійність, щоденні благородні почуття. В уяві я малювала собі життя повним підлоти та паскудств.

На другий день зранку мене розбудив теплий скісний промінь сонця, який залив моє ліжко і поклав край дивним і трохи плутаним сном. Ще в напівсні я намагалася зігнати з мого обличчя цю невідчепну теплінь рукою, тоді перестала. Була десята година ранку. Я зійшла в піжамах на терасу і побачила там Анну; вона переглядала газети. Я помітила, що вона дуже делікатно підмалювалася. Очевидно, вона ніколи не дозволяла собі повного відпочинку. Вона не звернула на мене уваги, а я тихо сіла на східці з чашкою кави і помаранчею в руці, насолоджуючись цими вранішніми втіхами. Я кусала помаранчу, солодкий сік прискав мені в рот; а потім — ковток гарячої чорної кави, і знову свіжість помаранчі. Ранішнє сонце гріло моє волосся, розгладжувало відбитки простирадла на шкірі. Через п'ять хвилин — купанка. Враз я здригнулася від голосу Анни:

— Сесіль, чому ви не снідаєте?

— Я вранці тільки п'ю каву, бо...

— Вам треба набрати три кілограми, щоб гарно виглядати. У вас позападали щоки і видно ребра. Ідіть візьміть бутерброди.

Я вмовляла її не силувати мене їсти бутерброди, а вона переконувала мене, що так потрібно, коли з'явився мій батько в своєму розкішному домашньому халаті в горошок.

— Яка приємна сцена, — мовив він, — дві дівчинки-смаглявки на осонні розмовляють про бутерброди.

— На жаль, тут лише одна дівчинка, — сміючись, відповіла Анна. — Я ваша ровесниця, мій бідолашний Реймонс.

Батько нахилився, взяв її за руку.

— Така сама злючка... — ніжно мовив він, і я побачила, як в Анни затремтіли повіки, немовби від несподіваної ласки.

Я скористалася з цього, щоб зникнути. На сходах зу-

стріла Ельзу. Вона, явно, тільки-по встала з ліжка — повіки розпухли, на червоному спаленому обличчі бліді вуста. Я хотіла була її зупинити, сказати, що там Анна, в неї чисте виплекане обличчя і що вопа засмагатиме без шкоди для свого здоров'я, поступово, до міри. Хотіла була її попередити. Однак вона могла б це хибно зрозуміти: Ельза мала двадцять дев'ять років, тобто на тринадцять років менше, ніж Анна, і їй здавалося, що вона тримає в руках головний козир.

Я взяла купальник і побігла до затоки. На мій подив, Сіріл був уже там, сидів на човні. Він рушив мені назустріч з поважним виглядом, узяв мене за руки.

— Я хотів би перепросити вас за вчорашнє,— сказав він.

— Я сама винна,— відповіла я.

Я зовсім не почувала збентеження, і його врочистий вигляд здивував мене.

— Я лихий сам на себе,— сказав він, спускаючи човен на воду.

— І даремно,— жваво відповіла я.

— Зовсім не даремно!

Я вже була в човні, а він стояв по коліна у воді, спершись руками на планшир, немовби на бар'єр у залі суду. Я зрозуміла, що він не зайде в човен, поки всього не скаже, і вдала, ніби уважно його слухаю. Я добре вивчила його обличчя й уміла все на ньому читати. Я подумала, що йому двадцять п'ять років, він, мабуть, вважає себе за спокусника, і на цю думку мене взяв сміх.

— Не смійтесь,— сказав він.— Розумієте, я вчора дуже злився на себе. Ви беззахисна проти мене — ваш батько, ця жінка, такий приклад... Якби навіть я був найпослідушим негідником, ви б так само мені довірилися.

Він навіть не був смішний. Я відчувала, що він добрий і готовий покохати мене і що я могла б його кохати... Я обняла його за шию, притулилася щогою до його щок. В нього були широкі плечі, і я відчувала тілом його міцне тіло.

— Ви дуже добрий, Сіріле,— прошепотіла йому.— Ви будете мені за брата.

З різким гнівним вигуком він обійняв мене руками і лагідно підвів із човна. Тримав мене, ледь піднявши на руках, моя голова лежала на його плечі. В цю хвилину я кохала його. В ранковому промінні він був такий самий золотавий, такий самий ласкавий, такий самий ніжний, як я, і він охороняв мене. Коли його вуста знайшли мої, я так само, як і він, затремтіла з утіхи, і наш поцілунок не будив ні жалю, ні сорому, ми тільки шукали в ньому чогось, вряди-годи перериваючи ті пошуки шепотінням. Я вислизнула з його обіймів і попливла до човна, якого вже відносило відпливом. Я занурила обличчя в воду, щоб омити його, щоб його освіжити... Вода була зелена. Мене охопило невмірне безхмарне щастя.

О пів на дванадцятю Сіріл поплив додому, а на стрімкій стежині з'явився мій батько з обома жінками. Він ішов посередині, підтримуючи їх, простягаючи руку то одній, то другій, так гречно, невимушено, як умів робити тільки він. Анна була в халаті — вона спокійно скинула його під нашими уважними поглядами і лягла на нього. Вона мала тонкий стан, бездоганні ноги, лише де-не-де шкіра вже морщилася. Звичайно, щоб так зберегтися, треба було все життя ревно дбати про свою вроду. Звівши догори брови, я несамохіть кинула на батька схвальний погляд. На мій превеликий подив, він не відповів мені, а заплющив очі. Бідолашна Ельза була в жахливому стані: вона мастилася олією. Гадаю, що ще тиждень, і мій батько... Анна повернула до мене голову:

— Сесіль, чому тут ви так рано встаете? В Парижі ви спали до полудня.

— Там я мала багато роботи,— відповіла я їй.— Мені аж ноги підгиналися.

Вона не веміхнулася; вона сміялася лише тоді, коли їй цього бажалось, але ніколи цього не робила з чемності, як інші люди.

— А ваш екзамен?

— Провалила! — весело мовила я.— З тріском провалила!

— Ви повинні неодмінно скласти його в жовтні.

— Навіщо? — втрутився батько.— Я ніколи не мав диплома, а живу заможнo.

— Ви з самого початку мали певний капітал,— нагадала Анна.

— Моя донька завжди знайде чоловіків, які забезпечать їй життя,— гідно відповів мій батько.

Ельза розсміялася, та відразу ж замовкла під нашими трьома поглядами.

— Треба, щоб вона попрацювала на канікулах,— мовила Анна і заплющила очі, щоб скінчити цю розмову.

Я розпачливо глянула на батька. Він усміхнувся до мене ледь збентежено. Я уявила себе над сторінками Бергсона, чорні літери скачуть у мене перед очима, а знизу чути сміх Сіріла... Ця думка злякала мене. Я підійшла до Анни, стиха назвала її ім'я. Вона розплющила очі. Я схилила над нею стурбоване і жалісне обличчя, ще більше втягла щоки, щоб скидатись на людину, виснажену розумовою працею.

— Анно,— мовила я,— ви не будете силувати мене працювати в таку спекоту... Ці канікули могли б так багато дати мені...

А вона на мить уважно глянула на мене, потім таємниче всміхнулася і відвернула голову.

— Я мала б силувати до «цього»... навіть у таку спекоту, як ви кажете. Ви гніватиметесь на мене два дні, я вас знаю, а потім складете екзамен.

— Є речі, до яких не можна себе присилувати,— без усміху відповіла я.

Вона кинула на мене насмішкуватий погляд, і я знову простяглася па піску, охоплена неспокоєм.

Ельза щось торохтіла про тутешні розваги. Батько її не слухав, перебуваючи у вершині трикутника, утвореного тілами двох жінок, він кидав знайомі мені повільні без-

страшні погляди на здійнятий до неба профіль Анни, на її плечі. Його рука ритмічним, невтомним рухом то брала, то випускала пісок. Я побігла до моря, занурилась у воду, оплакуючи канікули, які ми могли б мати, але яких більше не буде, тоді як маємо всі складники драми: спокусник, жінка легкої поведінки і розсудлива жінка. На дні я помітила чудову мушлю — наче рожево-блакитний камінчик. Я пірнула по неї і тримала її в руці аж до обіду, таку ніжну й вигладжену. Сказала собі, що це буде мій талісман, я до кінця літа з ним не розлучуся. Не знаю чому, але я її не загубила, хоч гублю все. Вона й сьогодні в моїй руці, рожева і тепла, і мені від цього хочеться плакати.

Розділ IV

У наступні дні мене особливо дивувало те, як надзвичайно гарно Анна ставилася до Ельзи. Вона ніколи не відповідала на недотепні слова Ельзи однією зі своїх коротких реплік, якими могла б її виставити в кумедному світлі. А я подумки хвалила її витримку та благородство, не розуміючи, що тут замішані також і певні хитрощі. Батькові швидко набридла б ця жорстока гра. А так він був Анні вдячний і не знав, як своєю вдячністю їй висловити. Однак вдячність тут була лише приводом. Він, звичайно, говорив з нею, як із жінкою шанованою, другою матір'ю своєї дочки; батько навіть часто з цього користав, підкреслюючи своїм виглядом, що віддає мене під опіку Анни, покладає на неї певну відповідальність за мою поведінку, немов наближаючи її до себе, тісніше зв'язуючи її з нами. І водночас він дивився на неї, поводився з нею так, як поводяться з жінкою, якої не знають, однак хочуть пізнати — в жазі. Такі самі погляди я перехоплювала в Сіріла, і тоді мені кортіло і втікати від нього, і зваблювати його. Щодо цього я, певно, була вразливіша за Анну; вона виказувала до батька

спокійну, байдужу привітність, яка мене заспокоювала. Я навіть уже вирішила, що помилилася в той перший день; я не бачила, що така безпосередня звичайність вкрай дратує мого батька. А особливо її мовчання... таке природне, таке чемне. Воно різко контрастувало з безугавним щебетанням Ельзи, немов сонце з тінню. Бідолаша Ельза... Вона навіть нічого не підозрювала, залишалася такою ж говіркою, збудженою і такою ж помарнілою від сонця. Однак урешті вона, певно, щось зрозуміла, перехопивши батьків погляд; перед обідом Ельза щось прошепотіла батькові на вухо, він на хвилину насупився, здивувався, а потім кивнув їй з усмішкою. За кавою Ельза встала і, дійшовши до дверей, озирнулася на нас своїм млошим поглядом, позиченим, мабуть, з голлівудських кінофільмів, і вкладаючи в свій тон нотки десяти років французької любовної науки, спитала:

— Ви йдете, Реймоне?

Батько встав, трохі почервонів і пішов за нею, щось говорячи про благодійний вплив післяобіднього відпочинку. Анна не ворухнулася. У її руці диміла майже докурена сигарета. Я відчула, що мушу що-небудь сказати:

— Кажуть, ніби відпочинок після обіду дуже корисний. Та мені вдасться, що це дурниці...

Але відразу ж замовкла, зрозумівши двозначність свого зауваження.

— Облиште! — сухо відрізала Анна.

Вона навіть не помітила цієї двозначності. Зате одразу відчула жарт поганого тону. Я глянула на неї. Обличчя її було умисне спокійне, безтурботне, і це мене зворушило. Можливо, в цю хвилину вона палко заздрила Ельзі. Я хотіла заспокоїти її, і в мене зринула цинічна думка, що враз захопила мене, як усі цинічні думки. Вони дають мені якусь певність, п'янке відчуття змови з самою собою. Я не втрималась, щоб не висловити ту думку вголос:

— Проте не думаю, щоб такий відпочинок був для них обох приємний з такими опіками, як у Ельзи.

Краще б я промовчала.

— Я ненавиджу такі думки,— сказала Анна.— А у вашому віці це не тільки нерозумно, але й гидко.

Я несподівано вибухнула:

— Вибачте мені, я пожартувала. Взагалі мені здається, що вони обоє дуже задоволені.

Вона повернула до мене змучене обличчя. Я відразу попросила в неї вибачення. Вона заплющила очі і стала говорити тихим, спокійним голосом:

— Ви надто спрощено уявляєте собі кохання. Це не тільки низка окремих почуттів...

А я подумала, що всі мої любовні пригоди були саме такі. Миттєве хвилювання від якогось обличчя, руху, поцілунку... Запаморочливі, не зв'язані одна з одною хвилини — єдині спогади, які від цього залишились.

— Це зовсім інше,— говорила далі Анна.— Це постійна ніжність, любов і відчуття, що хтось тобі потрібен. Ви не можете цього зрозуміти.

Вона махнула рукою і взяла газету. Я волила б, щоб вона розгнівалася, а не лишалася такою страшенно байдужою до моєї наївності в почуттях. Я подумала, що вона має рацію, я жила, як тварина, з ласки інших, а сама була вбога і слабка. Я сама себе ненавиділа, і мені було дуже важко, бо я до цього не звикла, не судила себе — ні хвалила, ні ганила. Я піднялася в свою кімнату й замислилась. Лежачи на теплих простирадлах, я ще чула слова Анни: «Це щось інше... Це відчуття, що хтось тобі потрібен». Чи мені коли-небудь був хтось так потрібен?

Я не пригадую більше нічого з цих трьох тижнів. Я вже казала, що не хотіла бачити нічого певного, нічого загрозливого. Але те, що було потім, я, звичайно, пам'ятаю дуже добре, бо воно поглинуло всю мою пам'ять, усі мої душевні сили. Проте ці три тижні, ці три загалом щасливі тижні... Якого дня мій батько відверто глянув на уста Анни? Чи тоді, як уголос, немовби жартома дорікнув їй за те, що вона байдужа? А може, тоді, як уже зовсім серйозно порівняв її

проникливий розум з тупуватістю Ельзи? Мій спокій підтримувала наївна думка про те, що вони знаються вже п'ятнадцять років і якби мали покохати одне одного, то почали б давно. «Та навіть якби це сталося,— казала я собі подумки,— батько закохається в Анну на три місяці, а вона винесе з цього деякі жагучі спогади і трохи приниження». Хіба я не знала, що Анна не з тих жінок, котрих можна так звичайно покинути? Але поряд був Сіріл, і цього вистачало для моїх думок. Ми часто виходили вечорами в шиночки Сен-Тропеза, танцювали під млосні звуки кларнета, промовляючи один одному слова кохання, які я забувала вже на другий день, але які були такі солодкі в той вечір. Удень ми плавали човном уздовж берега. Інколи з нами плавав батько. Сіріл йому дуже сподобався, особливо, коли програв батькові змагання в плаванні стилем кроль. Він називав його «мій маленький Сіріл», а той казав «мо-сьє». Та я часто запитувала себе, хто з них обох старший.

Одного дня пополудні ми пішли на чай до матері Сіріла. То була усміхнена спокійна старенька дама, вона розповідала нам про свої вдовині та материнські прикросці. Батько співчував їй, кидав вдячні погляди на Анну, розточував старій жінці компліменти. Мушу зауважити, що він ніколи не шкодував за даремно втраченим часом. Анна дивилася на це все з милим усміхом. А як вернулися додому, сказала, що ця стара дуже симпатична. Я взялася ганити старих жінок такого типу. Батько з Анною глянули на мене з поблажливою посмішкою, і та посмішка вивела мене з рівноваги:

— Хіба ви не бачите, яка вона самовдоволена! — вигукнула я.— Вона пишається своїм життям, бо гадає, що виконала свій обов'язок...

— Але ж це правда,— відповіла Анна.— Вона виконала, як то кажуть, свій обов'язок матері й дружини.

— А обов'язок повії? — спитала я.

— Я не люблю вульгарностей,— мовила Анна,— навіть парадоксальних.

— Але ж це не парадокс. Вона вийшла заміж, як більшість жінок, чи то з пристрасті, чи тому, що так заведено. Народила дитину, а ви знаєте, як приходять у світ діти?

— Певне, трохи гірше за вас, — пожартувала Анна, — але деяке уявлення про це маю.

— Отже, вона виховала цю дитину, можливо, що ошаділа собі тривоги й страхи, пов'язані з подружньою зрадою. Але зрозумійте, вона жила життям тисяч жінок і цим пишається. Вона була в становищі буржуазної дами, дружини та матері й нічого не зробила, щоб звільнитися з такого становища. І пишається вона не тим, що зробила щось, а тим, що пі того, ні сього не робила.

— Це не так важливо, — втрутився батько.

— Це самообман, — вигукнула я. — Говорять: «Я виконала свій обов'язок» тоді, коли більш нічого не робили. От якби вона, скажімо, народилася в буржуазному середовищі і стала вуличною дівкою, це була б її заслуга.

— Все це модні фрази, — відповіла Анна, — та вони нічого не варті.

Може, це й правда. Я думала над тим, що говорила, але говорила це з чужих слів. Тим не менше, моє життя і життя мого батька доводило цю теорію і, зневажаючи її, Анна мене ображала. До нікчемної порожнечі звикають так само, як і до всього іншого. Однак Анна взагалі не вважала мене мислячою істотою. Мені видалось, що зараз же, тут, на місці, неодмінно слід направити цю помилку. Не могла я думати, що дуже скоро матиму нагоду це зробити і що скористаюся з неї. А взагалі я охоче визнавала, що через місяць матиму зовсім іншу думку про це все і що мої переконання зміняться. Як же могла я претендувати на велич душі?

Розділ V

А потім, одного дня, все це скінчилося. Тоді вранці батько вирішив, що ми проведемо вечір у Канні, побавимось і потанцюємо. Пригадую, як зраділа Ельза. Вона гадала, що у звичній для себе атмосфері казино знову стане фатальною жінкою, образ якої трохи стерся під промінням пекучого сонця та в атмосфері напівсамотності, в якій ми жили. Несподівано для мене Анна погодилась на батьків задум; здавалось, вона навіть була задоволена. Отож відразу після вечері я піднялася в свою кімнату, щоб надягти вечірню сукню, до речі, єдину, яку я мала. Її вибрав мені мій батько; вона була зшита з якогось екзотичного матеріалу, навіть надто екзотичного для мене, бо мій батько, чи то на свій смак, чи то за звичкою, любив мене одягати під фатальну жінку. Я знайшла батька вже внизу, він стояв у лискучому новому смокінгу, я обняла його за шию.

— Я ще не бачила другого такого красеня.

— Крім Сіріла,— відповів він, не дуже в це вірячи.— А ти — така красуня, якої я ще не бачив.

— Після Ельзи та Анни,— відповіла я, також не дуже впевнена в своїх словах.

— А що їх тут нема і вони примушують себе чекати, то затанцюй зі своїм старим батьком-ревматиком.

Я знов відчула те блаженство, яке поймало мене перед такими виїздами. Він зовсім не був схожий на підстаркуватого батька. Танцюючи з ним, я вдихала знайомий запах одеколону, тепло його тіла та тютюну. Він танцював ритмічно, приплющивши очі, з ледь помітною щасливою усмішкою, що нестримно, як і в мене, з'являлась у кутиках уст.

— Навчи мене танцювати бе-боп,— сказав батько, забувши про свій ревматизм.

І зупинився, вітаючи звичним гречним бурмотінням появу Ельзи.

Та повільно спускалася сходами, в зеленій сукні, із вбентеженою усмішкою світської дами, усмішкою, якою користалася в казино. Якнайретельніше зачесала вигоріле на сонці волосся і постаралася довести до ладу облізлу шкіру, однак та ще більше впадала в вічі. На щастя, вона цього, певно, не розуміла.

— Що ж, їдьмо!

— Нема ще Анни,— сказала я.

— Піди подивись, чи вона готова,— сказав батько.— Поки доїдемо до Канна, буде північ.

Я піднялася сходами, плутаючись у сукні, постукала до Анни. Та гукнула, щоб я увійшла. Я стала на порозі мов укопана. Анна була зодягнена в сіру сукню, гарну сукню світло-сірого, майже білого кольору, на якій зблисками морської води мінілося присмеркове світло. В цей вечір Анна, здавалось, являла очам усі принади зрілої жіночності.

— Чудово! — промовила я.— О Анно, що за сукня!

Вона всміхнулася, дивлячись на себе в дзеркало, як усміхаються до того, з ким мають незабаром розлучитися.

— Справді, цей сірий колір дуже вдалий,— відповіла вона.

— Ви самі — дуже вдала! — мовила я.

Анна взяла мене за вушко, зазирнула мені в вічі. В неї були темно-сині очі. Вони посвітлішали, всміхнулися.

— Ви мила дівчинка, хоча інколи буваєте неслухняною.

Анна пропустила мене вперед, нічого не сказавши про мою власну сукню; я зраділа з цього, хоча водночас мені стало прикро. Анна перша зійшла сходами, і я побачила, як батько ступив їй назустріч. Він зупинився біля сходів, поставивши ногу на перший східець, і підвів до неї обличчя. Ельза також дивилася, як Анна сходить униз. Дуже добре пам'ятаю цю сцену: на першому плані переді мною золотава потилиця, витончені плечі Анни; трохи нижче приголомшене обличчя батька, його простягнена рука і вже зовсім далеко постать Ельзи.

— Ано,— промовив батько,— ви надзвичайна!

А вона всміхнулася немовби ненароком і надягла перину.

— Побачимося на місці,— сказала Анна.— Ви поїдете зі мною, Сесіль?

Вона дозволила мені вести машину. Нічна дорога була така гарна, що я їхала спокійно, не поспішаючи. Анна мовчала. Здається, вона навіть не чула завивання сурм у радіоприймачі. Коли на повороті нас догнала батькова машина, вона навіть не ворухнулася. А я вже відчувала, що опинилася поза грою, бачу сцену, в яку не зможу втрутитись.

В казино, завдяки зусиллям мого батька, ми швидко згубили одне одного з поля зору. Я опинилася в барі з Ельзою і її знайомим — п'явненьким латиноамериканцем. Він цікавився театром і тепер, хоча й був добре напідпитку, приваблював мене своєю палкою любов'ю до сцени. Я приємно провела з ним майже цілу годину, але Ельза нудилася. Вона знала одного чи двох театральних ідолів, але саме це ремесло їй не цікавило. Несподівано вона спитала в мене, де батько, немовби я могла про це знати, і кудись пішла. Південноамериканець на хвилину тим немовби засмутився, але нова чарка віскі піднесла його настрої. Я ні про що не думала, була сповнена блаженства, бо задля ввічливості теж не відмовлялась від чарки. Все стало багато кумедніше, коли йому заманулось танцювати. Я мусила підтримувати його обома руками, завчасно витягати ноги з-під його ніг, а це вимагало неабияких зусиль. Ми так сміялися, що, коли Ельза з виглядом Кассандри ляснула мене по плечі, я ледь не послала її під три чорти.

— Я не можу знайти його,— сказала вона.

На її обличчі відбивалося страждання, пудра з нього обсипалася, воно біліло плямами, змарніло. Вигляд мала жалюгідний. Враз я дуже розгнівалася на батька. Усе-таки він страшенно невихований.

— О, я знаю, де вони,— мовила я з такою усміпкою,

немовби йшлося про звичайнісіньку річ, якою не варто клопотатися. — Зараз повернуся!

Позбавлений мові підтримки, південноамериканець упав в обійми Ельзи, і, здавалось, йому було там добре. А я журливо подумала, що вона пишніша від мене і що я не можу на нього гніватися. Казино було велике: я двічі обійшла його, та марно. Оглянула всі тераси і нарешті згадала про машину.

Через хвилину я знайшла її в парку. Вони сиділи в ній. Я підійшла ззаду і помітила їх у дзеркалі. Побачила їхні зближені, дуже поважні профілі, навдивовижу гарні під світлом ліхтаря. Вони дивились одне на одного, певно, про щось шепотілись, я бачила, як ворухнуться їхні губи. Хотіла була піти геть, але на думку про Ельзу кинулася до дверей машини.

Батькова долоня лежала на руці Анни; вони ледь глянули на мене.

— Гарно забавляєтесь? — чомно спитала я.

— Що сталося? — трохи дратливо мовив батько. — Що ти тут робиш?

— А ви? Ельза вже цілу годину всюди вас розшукує.

Анна повільно, немовби з жалем повернула до мене голову.

— Ми вертаємось. Скажіть їй, що я втомилась і ваш батько відвезе мене додому. А як ви досить уже набавитесь, вернетесь моєю машиною.

Я тремтіла від обурення, мені бракувало слів.

— Досить набавитесь! Та ви розумієте, що говорите? Це гидота!

— Гидота? Що? — здивовано перепитав мене батько.

— Ти привозиш на море руду дівчину, яка сонця не зносить, а коли з неї лізе вся шкіра, ти її кидаєш. Це надто просто. А мені що сказати Ельзі?

Анна знов утомлено повернулася до нього. Він усміхався до неї, а мене не слухав. Я дійшла до межі обурення.

— Я скажу... скажу їй, що мій батько знайшов собі іншу

жінку, з якою хоче переспати, а вона може зачекати до іншого разу.

Вигук мого батька і ляпас Анни пролунали майже одночасно. Я швидко відскочила від дверцят. Анна боляче вдарила мене.

— Попроси вибачення! — наказав батько.

Я стояла нерухомо біля дверцят: у голові в мене виривало від думок. Благородні пози надто пізно спадають мені на гадку.

— Підійдіть до мене, — мовила Анна.

В її голосі не було нічого загрозливого, і я підійшла. А вона торкнулася рукою моєї щоки і мовила до мене спокійно, тихенько, наче до придуркуватой:

— Не зліться! Мені шкода Ельзи. Однак з вашою делікатністю ви все владнаєте. А завтра ми все пояснимо. Вам було боляче?

— Пусте! — ввічливо відповіла я.

Від її несподіваної ніжності і власної непогамованої різкості перед тим мені хотілося заплакати. Вони поїхали, а я відчула якусь страшну порожнечу. Єдиною моєю розрадою була думка про мою власну делікатність. Я поволі вернулася в казино, де знайшла Ельзу та південноамериканця, що повис у неї на руці.

— Анна занедужала, — невимушено мовила я. — Тато мусив відвезти її додому. Щось, може, вип'ємо?

Ельза дивилась на мене, нічого не відповідаючи. Я хотіла знайти якийсь переконливий доказ.

— Її знудило, — додала я, — вона заплямилла цілу сукню. Який жах!

Мені здавалось, що це уточнення аж надто правдоподібно, але Ельза почала тихо, зажурено плакати. Я дивилась на неї розгублено.

— Сесіль, — схлипувала вона, — Сесіль, ми були такі щасливі... — Вона ще дужче розридалася. Південноамериканець також розплакався, повторюючи: «Ми були такі щасливі». В цю мить я ненавиділа Анну, та й самого батька.

Не знаю, що я зробила б, аби тільки Ельза не плакала, не спливалася туш у неї з вій і не схлипував той американець.

— Ще не все втрачено, Ельзо. Вертайтеся зі мною.

— Я скоро приїду по свої речі,— схлипувала вона.— Прощавай, Сесіль, ми дуже добре розуміли одна одну.

Ми завжди розмовляли з нею лише про погоду та моди, але зараз мені здалось, немовби я справді втрачаю доброго давнього друга. Я враз відвернулася й побігла до машини.

Розділ VI

Наступного ранку я почувалася дуже втомленою — мабуть, забагато віскі випила ввечері. Я прокинулася, лежачи впоперек ліжка, в темряві, в роті сухо, все тіло вкрите огидним потом. Крізь віконниці пробивався промінь сонця, в ньому танцювали густі порошинки. Мені не хотілось ні вставати, ні залишатися в ліжку. Я подумала, як виглядатимуть Анна і мій батько, коли вранці повернеться Ельза. Намагалася думати про них, щоб легше було встати. Нарешті я вже стояла на прохолодних кахлях підлоги, засмучена, розморена сном. У дзеркалі відбивався мій сумний образ, я придивилася до нього: розширені зіниці, припухлі уста, чуже, проте моє обличчя... Чи можу я почуватися слабкою, мізерною через ті губи, ті перекривлені риси обличчя, через ті ненависні рамки, в які мене втиснули? А коли я і втиснена в них, чому ж я маю це усвідомлювати так болісно? Мені подобалося саму себе зневажати, ненавидіти своє злюче обличчя, втомлене, зім'яте вчорашньою гульнею. Я почала стиха повторювати слово «гульня», дивлячись собі просто в очі, і несподівано побачила, що всміхаюся. Яка ж то гульня! Кілька нещасних чарок, ляпас і ридання. Я почистила зуби і зійшла вниз.

Батько з Анною вже сиділи поруч на терасі, перед ними стояла таця зі сніданком. Я привіталася невразним «добридень» і сіла навпроти. З сорому не наважувалася глянути на них; потім їхня мовчанка змусила мене підвести очі. Обличчя Анни було змучене — єдиний слід любовної ночі. Обоє сміялися, виглядали щасливими. Це вразило мене: щастя завжди здавалось мені вінцем успіху, справедливості.

— Добре спалося? — спитав батько.

— Так собі, — відповіла я. — Забагато віски випила ввечері.

Я налила собі кави, покуштувала трішки, та відразу ж поставила чашку на стіл. В їхній мовчанці крилося якесь спільне очікування, від якого мені стало незручно. Я була надто втомлена, щоб далі це зносити.

— Що сталося? У вас такий загадковий вигляд.

Батько запалив цигарку, видимо, стримуючи хвилювання. Анна дивилась на мене, дивно збентежена.

— Хочу вас про щось попросити, — мовила вона.

Я приготувалася до найгіршого.

— Знову поговорити з Ельзою?

Вона відвернулася, глянула на батька:

— Ми з вашим татом хочемо взяти шлюб.

Я уважно глянула на неї, потім на батька. Якусь мить я чекала від нього знаку, підморгування, які б водночас мене обурили і заспокоїли. Він розглядав свої руки. Я подумала: «Це неможливо», але вже знала, що це правда.

— Дуже добра думка, — сказала я, щоб виграти час. Я ніяк не могла второпати: мій батько, що так уперто противився одруженню, будь-яким кайданам, за одну ніч вирішив... Це змінювало все наше життя. Ми втрачали незалежність. Я враз побачила наше життя втрюх — життя, несподівано врівноважене розумом, розсудливістю Анни, те життя, якого жаждала. Освічені, виховані друзі, щасливі, спокійні вечори... Нараз я пройнялася огидою до галас-

ливих вечірок, до південпоамериканців, різних там Ельз. Мене заповонило відчуття зверхності й гордості.

— Це дуже, дуже добра думка,— повторила я і всмінулася до них.

— Я знав, що ти будеш рада, моя люба кичюню,— сказав батько. Він заспокоївся, зрадів. Відмінене любовною втомою облпччя Анни видавалося мені привабливішим, піжнішим, ніж будь-коли.

— Підійди до мене, кичюню,— попросив батько.

Він простяг до мене обидві руки, притиснув мене до себе, до неї. Я стояла майже навколпшки перед ними, вони ніжно дивилися на мене, гладили мене по голові. А я не переставала думати, що моє життя, певно, в цю саму хвилину змінюється і що я, безперечно, для них лише маленька кичька, маленька лагідна тваринка. Я відчувала, що вони десь наді мною, що вони поєднані минулим, майбутнім, зв'язками, яких я не знала і які не могли мене стримувати. Я навмисне заплющила очі, притиснулася головою до їхніх колін, сміялася разом з ними, знов увійшла в свою роль. А хіба ж я не була щаслива? Анна була вродлива, я не знала за нею нічого негідного. Вона мене вестиме далі, звільнить від життєвих турбот і завжди, коли треба, показуватиме мені дорогу. Я розвинуся до кінця і мій батько вкупі зі мною.

Батько встав і пішов по пляшку шампанського. Мене сповнило прикре почуття. Він був щасливий, це найголовніше, але ж я так часто бачила його щасливим з жінкою...

— Я трохи боялася вас,— сказала Анна.

— Чому? — спитала я.

Слухаючи її, я мала враження, що моя незгода могла б перешкодити одруженню двох дорослих людей.

— Я хвилювалася, що ви боїтесь мене,— сказала вона і розсміялася.

Я засміялась і собі, бо справді мала перед нею острах. А вона давала мені втямки, що це знає і що мій страх даремний.

— А вам не видається кумедним одруження двох старих людей?

— Які ж ви старі,— відповіла я з належною певністю, бо якраз вертався мій батько, пританцьовуючи, з пляшкою в руці.

Він сів біля Анни, поклавши руку їй на плече. А вона потяглася до нього всім тілом, аж я опустила очі. Ось чому вона і виходила за нього: задля його сміху, задля цієї міцної і певної руки, задля його життєвої енергії і тепла. Сорок років, страх самотності, останні поклики чуттєвості і чутливості... Я ніколи не думала про Анну як про жінку, звичайно, дивилася на неї, як на якусь абстракцію. Я бачила в ній певність, елегантність, розум, одначе ніколи не помічала чуттєвості, слабості... Я розуміла, яку гордість відчував мій батько: саме Анна Ларсен, горда, незалежна Анна Ларсен виходить за нього заміж. Чи він любив її, чи зможе довго любити? Чи могла б я розрізнити його любов до Анни і ставлення до Ельзи? Я заплющила очі, сонце стомило мене. Ми сиділи на терасі, сповнені стриманості, потайних страхів і щастя.

Ельза наступними днями не повернулася. Тиждень минув швидко. Лише сім щасливих, радісних днів. Ми склали хитромудрі плани, як умеблюємо кімнати, який буде наш розпорядок! Нам з батьком подобалося ускладнювати все це: адже ми ніколи таких планів не складали. А взагалі чи ми в них вірили? Невже батько справді вважав за можливе щодня о пів на першу обідати в тому самому місці, вечеряти вдома, а потім більше нікуди не виходити? Однак він весело відкидав своє богемне життя, проголошував порядок, спокійне, впорядковане життя буржуа. Можливо, все це було для нього, як і для мене, лише розумовими вправами?

З того тижня я зберегла спогад, якій сьогодні залюбки переглядаю, щоб перевірити саму себе. Анна була м'яка, довірлива, дуже ніжна, мій батько любив її. Вранці я бачила, як вони сходять разом донизу, підтримуючи одне

одного, обоє сміялися, під очима в них були темні пруги, і мені хотілося, слово честі, щоб так тривало ціле життя. Вечорами ми часто виходили на узбережжя попиту аперитиву на котрійсь із терас. Всюди нас вважали за одну нормальну сім'ю, і мені, звиклій до того, що ми з батьком виходили лише вдвох і бачили чи то посмішки, чи то лукаві або співчутливі погляди, тепер було радісно від того, що я знову виступаю в ролі, відповідній до мого віку. Весілля мало відбутися в Парижі після повернення.

Бідолаха Сіріл з певним острахом дивився на наші домашні переміни. Але такий нормальний кінець його тішив. Ми разом плавали на яхті, цілувались, як мали охоту, і іноді, коли він міцно притискався до моїх вуст своїми губами, я бачила перед собою обличчя Анни, її ледь стомлене обличчя вранці, ту повільність і щасливу недбалість, якою кохання позначало всі її рухи. І я заздрила їй. Поцілунки врешті надокучають, і, безперечно, якби Сіріл любив мене менше, я тоді ж таки стала б його коханкою.

О шостій годині, вертаючись з островів, Сіріл витягав яхту на пісок. Ми йшли додому сосновим гайком і, щоб трохи розігрітися, вигадували веселі забави, бігали навпередки. Він завжди доганяв мене перед будинком, кидався на мене із звитяжними криками, валив на соснову глицю, скручував мені руки й цілував. Ще й дотепер я пригадую смак його засапаних невинних поцілунків і те, як стукотіло його серце біля мого серця в такт із хлюпотом хвиль на піску... Один, два, три, чотири — стукотіло серце, і тихий шум моря на піску — один, два, три... один; Сіріл знову набирив повітря, поцілунок ставав певніший, наполегливіший, я не чула більше морського гулу, лише відлунювало в вухах швидко пульсування моєї власної крові.

Одного вечора нас розлучив голос Анни. Ми лежали з Сірілом напівроздягнені у світлі, сповненому тіней і червонуватих зблисків призахідного сонця; звичайно, це могло вестись Анну в оману. Вона коротко вимовила моє ім'я.

Сіріл умить зірвався на ноги, зрозуміло, засоромлений.

Я встала повільніше, поглядаючи на Анну. Вона поверпулася до Сіріла і тихо, немовби його не бачила, сказала:

— Сподіваюсь, що більше вас тут не побачу.

Він нічого не відповів, нахилився до мене і, перше ніж мене покинути, поцілував мене в плече. Цей рух здивував мене і схвилював, немовби Сіріл давав якусь обітницю. Анна не зводила з мене очей, дивилася тим самим строгим, відчуженим поглядом, немовби думала зовсім про інше. Це мене розізлило: якщо думає про щось інше, не треба довгих розмов. Я ступила до неї, вдаючи тільки про око збентеження. А вона машинально зняла з моєї шиї соснову голку і лише тепер сірваді мене побачила. І відразу ж її гарне обличчя знову зробилося презирливим, прибрало виразу втоми та осуду, які її так дивно красили, викликаючи в мене страх.

— Вам слід би знати, що такі розваги переважно закінчуються в клініці,— мовила Анна.

Вона говорила стоячи, не спускаючи з мене погляду, і мене це вкрай бентежило. Вона належала до тих жінок, які можуть розмовляти, тримаючись рівно, не рухаючись з місця. А мені потрібне було м'яке крісло, я мала крутити в пальцях якийсь предмет, тримати цигарку або гойдати ногою і дивитися, як вона гойдається...

— Не треба перебільшувати,— сміючись, відповіла я.— Я лише цілувалася з Сірілом, це ж не приведе мене до клініки.

— Прошу вас більше з ним не бачитися,— сказала Анна таким тоном, немовби вважала, що я брешу їй.— Не заперечуйте мені: вам сімнадцять років, тепер я трохи відповідаю за вас і не дозволю, щоб ви занастили собі життя. До того ж ви маєте роботу, вона займе ваші пообідні години.

Повернулася до мене спиною і пішла до будинку своєю невимушеною ходою. А мене відчай немовби притиснув до землі. Вона говорить те, що думає; вона сприйматиме мої пояснення, мої заперечення з тією байдужістю, яка гірша

від зневаги, немовби я не існую зовсім, немовби я — це якийсь предмет, що його треба поставити на місце, ніби я це не я, не та Сесіль, яку вона знала від народження, яка може страждати від такої кари. Єдина надія була на батька. Він поставиться до цього, як звичайно: «Що це за хлопець, кицюню? Принаймні гарний, здоровий? Остерігайся негідників, дитинко». Треба, щоб саме так він сказав, інакше канікули для мене закінчаться.

Вечеря минула, наче кошмар. Анна навіть не сказала мені: «Я нічого не розповім батькові, я не викажчиця, але ви пообіцяйте мені гарно вчитися». Такі викрути не були властиві їй. Я водночас раділа з цього і гнівалася на неї, бо, якби не так, я могла б її зневажати. Але вона уникла цієї помилки, як уникала, до речі, й інших, і лише після супу, здається, пригадала цей випадок.

— Я хотіла б, щоб ви, Реймоне, дали кілька корисних порад вашій доньці. Сьогодні ввечері я застала її в соснині з Сірілом, і здається мені, що в них не найгірші взаємини!

А мій батько, бідолаха, хотів був повернути це на жарт:

— Що ви кажете! Що ж вони там робили?

— Я цілувала його,— запально вигукнула я.— А Анна подумала...

— Я нічого не подумала,— відрубала вона.— Але мені здається, що їй добре якийсь час не бачитися з ним. Краще хай трохи попрацює над філософією.

— Бідолаха моя,— мовив батько.— Сподіваюсь, цей Сіріл усе-таки непоганий хлопець.

— Сесіль також мила гарна дівчинка,— відповіла Анна.— Ось чому я б дуже засмутилася, якби її спіткало якесь лихо. А що вона має тут цілковиту волю, постійне товариство цього хлопця і в них обох нема ніякого путящого діла, то мені здається, що лиха не уникнути. А вам?

Почувши «А вам?», я звела очі, а батько, дуже збентежений, опустив погляд додолу.

— Ви, безперечно, маєте рацію,— сказав він.— Справді,

Сесіль, тобі добре було б трохи потрудитися. Ти ж не хочеш ще раз завалити філософію?

— А навіщо вона мені? — буркнула я.

Він глянув на мене і зразу ж відвернув очі. Я розгубилась. Я розуміла, що безтурботність — одне почуття, яким надихалося наше життя, — не має аргументів, щоб захистити себе.

— Стривайте, — мовила Анна, схопивши над столом мою руку. — Ви перекинетесь з лісової дикунки в старанну школярку лише на один місяць, адже це не важко, правда?

Вони обоє з усміхом дивилися на мене. В такому разі марно було заводити суперечку. Я тихо ввівільнила свою руку:

— Ні, — мовила я, — це дуже важко.

Я промовила це так тихо, що вони не почули, а може, не хотіли почути. На другий день уранці я сиділа над реченням Бергсона: мені треба було кілька хвилин, щоб його зрозуміти: «Хоч би якими різнорідними здавались на перший погляд факти і їхні причини і хоч від правила поведінки до судження про суть речей далека дорога, завжди у контакті з вихідним принципом людського роду ми черпаємо силу для любові до людини». Я повторювала цю сентенцію, спочатку тихо, щоб не ярити душі, а потім уголос. Я уважно дивилася на слова, обхопивши голову руками. Нарешті я зрозуміла її, однак я сама лишалась такою ж холодною, такою ж безсилою, як спершу, коли її прочитала. Не могла читати далі; я вчитувалась у наступні рядки так само старанно і охоче, як ураз щось знялось у мені, немов вітер, і кинуло мене на ліжку. Я подумала про Сіріла, що чекав мене в золотавій затоці, про пізнє погойдування човна, про смак наших поцілунків і про Анну. Так подумала про неї, що відразу ж сіла на ліжку, серце моє шалено калатало, а я говорила собі, що це нерозумно і жахливо, що я зіпсута, ліпива дитина і не маю права так думати. Однак усупереч своїй власній волі я думала далі: думала, що вона шкідлива і небезпечна і що

треба її усунути з нашої дороги. Я пригадувала собі сніданок, що тільки-но закінчився: сиділа, зціпивши зуби, ображена і озлоблена, відчуваючи, що зневажаю себе, виставляю в кумедному світлі... так ось чим я дорікала Анні: вона заважала мені любити себе саму. Створена природою для щастя, привітності, безтурботного життя, через неї я ввійшла в світ відчаю та гризоти і, не дуже тямуща в самоаналізі, заблудилась у ньому. А що вона мені дала? Я зважувала її силу: вона захотіла мого батька і дістала його. Поволі перетворить нас на чоловіка й пасербицю Анни Ларсен, тобто на культурних, вихованих і щасливих людей. Бо вона справді зробить нас щасливими; я добре відчувала, як швидко ми, нестійкі натури, відступимо перед приємною спокусою опинитися в певних рамках, позбутися відповідальності. Надто сильний у неї вплив. Батько вже поволі віддалявся від мене. Я не могла заспокоїтись, пригадуючи його страждання, збентежене обличчя за столом. Мені хотілося плакати, коли я згадувала, як ми колись розуміли одне одного, як ми сміялись, вертаючись удосвіта машиною додому по ясних вулицях Парижа. Все це скінчилося. Тепер і мною Анна крутитиме: буде керувати моїм життям, впливатиме на нього. А я навіть не страждатиму від того: вона діятиме розумом, гумором, ніжністю, і я не матиму сили опиратися їй; а за півроку навіть і бажання таке втрачу.

Неодмінно слід розворушитись, віднайти мого батька і наше колишнє життя. Якими привабливими враз видались мені тільки-но прожиті два безтурботних і радісних роки, ті два роки, яких я так швидко недавно зреклася... Можливість вільно думати — думати погано чи взагалі майже не думати, вибирати своє власне життя, тобто себе саму. Не можу сказати «бути самою собою», бо я лише піддатлива глина, але мати змогу відкинути запропоновані форми.

Я знаю, що зміну мого настрою можна пояснити складними причинами, що можна мене наділити особливими комплексами: кровозмісна любов до мого батька чи нездорова пристрасть до Анни. Але я знаю справжні причини цього:

це спекотна погода, Бергсон, Сіріл або принаймні розлука з Сірілом. Весь пообідній час я думала над цим, перейшовши різні етапи неприємних відчуттів, викликаних таким відкриттям: ми залежимо від ласки Анни. Я не звикла до тривалих роздумів, стала дратівливою. За столом уранці я її рота не відкрила. А батько вирішив трохи пожартувати:

— В юних я особливо люблю їхнє завзяття та балаку-чість...

Я різко, суворо глянула на нього. Це правда, що він любив молодь, адже з ким я розмовляла, як не з ним? Ми про все говорили: про кохання, про смерть, про музику. Але він покинув мене, сам обеззброїв. Я глянула на нього, подумала: «Ти більше не любиш мене так, як колись, ти мене зраджуєш»,— і намагалася, щоб він зрозумів це без слів; я була сповнена відчаю. А він також подивився на мене, враз стривожився, можливо, розуміючи, що це вже більше не гра і що наше взаєморозуміння під загрозою. Він заціпенів. Анна оглянулася на мене з запитливим виразом обличчя:

— Ви погано виглядаєте. Мене гризе сумління, що я примушую вас надто багато працювати.

Я не відповіла їй, надто сильно гнівалася на себе за драматичну ситуацію, яку сама нагнітала і негодна була більше зупинити. Вечеря закінчилася. На терасі, в світляному трикутнику, що його кидало на підлогу вікно їдальні, я побачила, як рука Анни, довга жвава рука, ворухнулася і знайшла батькову руку. Я подумала про Сіріла, захотіла, щоб він обняв мене тут, на цій терасі, сповненій співу цикад, залитій місячним сяйвом, я хотіла, щоб мене приголубили, заспокоїли, примирили з собою самою. Батько з Анною мовчали: перед ними була ніч кохання, а я лишалася з Бергсоном. Я хотіла заплакати, викликати жаль до самої себе — все марно. Тепер уже я розчулилася через Анну, немовби була певна, що здобуду над нею перемогу.

Частина друга

Розділ I

Мене дивує чіткість моїх спогадів саме з цієї хвилини. Я стала уважніше додивлятися до інших, до себе самої. Досі нестриманість, легковажний егоїзм були для мене природною розкішшю. Я завжди жила в ній. А тих декілька днів так мене схвилювали, що я мусила замислитись, переглянути своє власне життя. Я пройшла через усі муки самоаналізу, однак годі було примиритися з самою собою. «Таке почуття до Анни нерозумне, нікчемне,— казала я собі подумки,— а бажання її розлучити з батьком — жорстоке». Але навіщо я сама себе засуджувала? Я була сама собою. Чи ж не мала я права вільно відчутти те, що має статися? Вперше в житті це «я» немовби розкололося на дві частини, і я з подивом виявила в собі таку двоїстість. Я знаходила різні виправдання, шепотіла їх, вважала себе чесною, та враз якесь інше «я» з'являлося передо мною, воно протистояло моїм власним аргументам, кричало, що я дурю себе, хоча все, здавалось, було тут правдивим. Але чи не оте друге «я» мене дурило? Чи ця проникливість не була найбільшою з моїх помилок? Цілі години я просиджувала у своїй кімнаті, вирішуючи, чи страх і ворожість, які я відчуваю до Анни, справедливі, чи, може, я звичайнісінька розпещена егоїстична дівчина, що хоче здобути фальшиву незалежність.

А поки що я з кожною дниною марніла, на пляжі лише спала, а за столом проти власної волі зберігала тривожну мовчанку, якою врешті почала їм надокучати. Я розглядала Анну, повсякчас чигала на неї, під час їжі промовляла сама до себе: «А може, в цьому русі, з яким вона до нього потяглася, якраз любов, така любов, якої він більше ніколи не матиме? А як можна гніватися на неї за той усміх стривожених очей?» Та раптом вона говорила: «Коли ми

повернемось додому, Реймоне...» І я вся наїжачувалася на думку, що вона вторгнеться в наше життя, буде розділяти його з нами. Тоді Анна видавалася мені хитрою і холодною. Я промовляла сама до себе: «Вона холодна, а ми запальні; вона владна, а ми незалежні; вона байдужа, її не цікавлять люди, а нас вони хвилюють; вона стримана, а ми веселі. Лише ми двоє по-справжньому живемо, а вона вторгнеться поміж нас зі своїм спокоєм, буде зігріватися нашим запалом, буде потроху відбирати в нас лагідне безтурботне тепло, вона обкраде нас, як вродлива зміюка». Я повторювала: «Вродлива зміюка... вродлива зміюка!» Вона простягала мені хліб, і враз я прокидалася й кричала сама до себе: «Але ж це божевілля, це Анна, розумна Анна, що піклувалася тобою. Холодність — це її манера, в цьому нема ніякого особливого розрахунку; байдужість її охороняє від тисячі мерзотних дрібничок, це запорука гідності».

Вродлива зміюка... Я блідла від сорому й дивилася на неї, стиха благаючи мене вибачити. Інколи вона перехоплювала ці погляди і непевність, здивування затьмарювали її обличчя, уривали її мову. Вона несвідомо шукала поглядом погляд мого батька, а він дивився на неї захоплено або жагуче й не розумів причини її занепокоєння. Врешті я помалу створила нестерпний настрій і сама себе за це зненавиділа.

Мій батько терпів од того стільки, скільки в його становищі можна було терпіти, тобто страждав мало, бо був без тями від Анни, без тями від гордості за неї та дарованого йому блаженства, а жив він лише задля цього. Проте одного гарного дня, коли я дримала на пляжі після вранішнього купання, він сів біля мене і став на мене дивитися. Я відчула на собі його важкий погляд, хотіла була встати і грайливо-веселим тоном, до якого вже звикла, покликати його в воду, але він поклав руку мені на голову і мовив жалісно:

— Анно, погляньте на цю вертуху, вона зовсім висохла. Якщо так на неї впливає навчання, то все треба кидати.

Він гадав, що все налагодить, і, безперечно, на десять днів майже все стало на своє місце. Але тепер я надто далеко зайшла в своїй складній грі, і ті години пополудні мене зовсім не лякали. Після Бергсона я не взяла до рук жодної книжки.

Підходила Анна. Я й далі лежала ницьма на піску, дослухаючись до її кроків. Вона сіла з другого боку і прошепотіла:

— Справді, це не йде їй на користь. Однак було б краще, якби вона таки працювала, а не крутилася по кімнаті...

Я оглянулась, подивилася на них. Звідкіля вона знає, що я не вчуся? Може, вона відгадала мої думки, вона на все здатна. Ця думка вжахнула мене.

— Я не кручусь по кімнаті,— заперечила я.

— Може, тобі не вистачає того хлопця? — запитав батько.

— Ні.

Це була не зовсім правда. Та взагалі я не мала вільного часу, щоб думати про Сіріла.

— І все ж ти не дуже добре виглядаєш,— суворо мовив батько.— Анно, погляньте на неї! Вона схожа на курчатко, випатране й покладене смажитись на сонці.

— Сесіль, дитинко,— сказала Анна,— зробіть ще одне зусилля, попрацюйте трохи і більше їжте. Цей екзамен дуже важливий.

— Мені начхати на цей екзамен,— крикнула я.— Ви розумієте, мені начхати на нього!

Я розначливо глянула їй просто в вічі, щоб вона зрозуміла: тут щось важливіше, ніж той екзамен. Мені було треба, щоб вона спитала: «Що ж сталося, скажи?», щоб засипала мене запитаннями, щоб примусила все їй розповісти. Тоді вона мене переконала б, поставила б на своєму, а мене більше не спустошували б ці гіркі, гнітючі поуття. Анна уважно дивилася на мене, глибока спіява її очей потьмяніла від напруженого очікування, докору. І я зрозуміла, що вона ніколи не стане мене розпитувати, не захи-

стять від страждань, бо сама ця думка її не стривожила, бо вона вважає, що так не роблять. Вона не звільнить мене від жодної з тих думок, які пустошать мою душу, а якщо навіть зробить це, то лише байдуже, зневажливо. А взагалі, вони цього й варті! Анна завжди називала речі своїми іменами, ось чому ніколи, ніколи я не зможу знайти з нею спільної мови.

Я знову рвучко перевернулася, припала щогою до теплого, ніжного піску, важко зітхнула і ледь затремтіла. Спокійна, певна рука Анни лягла мені на потилицю, хвилину так тримала мене без руху, поки не вгамувався мій нервовий дріж.

— Не ускладнюйте собі життя, — сказала вона. — Ви були така задоволена, така життєрадісна, нічого не брали на poważне, а тепер задумалися, засмутились. Вам це не личить.

— Знаю, — сказала я. — Я молода, здорова, нетямуца, весела і дурненька.

— Ходімо обідати, — відповіла вона.

Батько відійшов від нас, він не любив таких суперечок. Дорогою взяв мене за руку і притримав її в своїй руці. Це була міцна, підбадьорлива рука: вона втирала мені сльози при перших моїх любовних невдачах, вона тримала мою руку, коли ми були спокійні й безмежно щасливі, вона по-тайки стискала мою руку, коли ми розуміли одне одного, коли ми нестямно сміялися. Ця рука, що лежала на кермі, тримала ключі, марно шукаючи замка, коли ми вечорами верталися додому, рука, не раз бачена на жіночому плечі, на пачці сигарет — тепер ця рука нічого не могла більше вдіяти для мене. Я міцно стиснула її. Батько озирнувся на мене, всміхнувся.

Минули два дні: я сновгала по кімнаті, я геть виморилась. Я не могла позбутись докучливої думки: Анна зруйнує наше життя. Я не пробувала побачитися з Сірілом, він мене заспокоїв би, дав би дрібку щастя, а я цього не хотіла. Я навіть з якимсь задоволенням ставила перед собою нерозв'язні питання, згадувала минулі дні, жахалася днів прийдешніх. Було дуже гаряче; моя кімната була огорнена сутінками, віконниці зачинені, однак і цього не вистачало, щоб захистити мене від важкої, нестерпної вологої задухи.

Я лежала на ліжку, закинувши голову, втупившись поглядом у стелю, я ледве ворушилася, шукаючи прохолодний клаптик простирадла. Я не спала, ставила на програвач у ногах ліжка платівки з повільною музикою, не мелодійною, зате ритмічною. Багато палила, уявляла себе декаденткою, і це мені подобалося. Однак ця гра не могла мене ошукати, я почувалася сумною і розгубленою.

Якось пополудні постукала до мене покоївка і змовницьким тоном сказала, що «там, унизу, хтось є». Я відразу ж подумала про Сіріла. Зійшла вниз, але то був не Сіріл, а Ельза. Вона палко стиснула мені руки, я глянула на неї і здивувалася її несподіваній вроді. Нарешті вона була зазмагла — опалилася рівно, не дуже сильно, ретельно зачесалася, аж пашила молодістю.

— Я прийшла взяти валізи,— сказала вона.— Хуан, правда, купив мені кілька суконь цими днями, але їх не вистачає.

На мить я задумалася, хто це такий Хуан, але не спитала. Мені приємно було знову побачити Ельзу: вона принесла з собою світ жінки-полюбовниці, пастрій барів, веселих вечорів, які нагадали мені про наші щасливі дні. Я сказала їй, що щаслива її бачити, а вона лише запевняла, що ми з нею завжди вміли порозумітися, бо мали багато спіль-

ного. Я приховала легке тремтіння і запропонувала їй піднятися в мою кімнату, щоб уникнути зустрічі з батьком і Анною.

Коли я згадала про батька, вона несамохіть ворухнула головою, і я подумала, що вона, певно, ще любить його... незважаючи на Хуана та його сукні. І ще я подумала, що три тижні тому я не помітила б цього руху голови.

В кімнаті я слухала її захопливу розповідь про п'янке світське життя, яке вона провадить на узбережжі. Відчувала, як неясно ще зринали в мені химерні думки, почасти надихані її новим виглядом. Нарешті вона замовкла — може, тому, що я нічого не говорила, — і, ступивши кілька кроків по кімнаті, не обертаючись до мене, спитала байдужим голосом: «А як Реймон, щасливий?» В мене склалося враження, ніби я здобула очко, і я відразу ж зрозуміла чому. В моїй голові закружляв рій думок, поставали різні плани, я відчувала, як мене починають перемагати колишні аргументи. Вже невдовзі я знала, що маю їй сказати:

— Щасливий — це, мабуть, занадто. Але Анна не дозволяє йому й подумати інакше. Вона неабияка спиритниця.

— Неабияка! — зітхнула Ельза.

— Ви навіть не здогадаєтесь, що вона надумала... хоче одружитися з ним...

Ельза повернула до мене перекривлене від страху обличчя.

— Одружитися з ним? Реймон хоче одружитися?

— Так, — відповіла я. — Реймон одружується.

Мені враз захотілось розреготатися. Руки мої тремтіли. Ельза була така розгублена, начебто я завдала їй смертельного удару. Не можна давати їй часу на роздуми, на висновок, що в його літах слід про себе подумати, що він не може довіку жити з коханкам. Я нахилилася вперед і трохи стихшила голос, щоб усе це звучало переконливіше:

— Не можна до цього допустити, Ельзо. Він уже мучиться. Це ж неможливо, ви самі добре розумієте.

— Атож, — відповіла вона.

Ельза була пемов зачарована, і мене душив сміх, а разом з ним посилювалося тремтіння.

— Я чекала вас,— провадила я.— Лише ви вдатні змагатися з Анпою. Лише ви маєте досить сили,

А вона явно хотіла тільки вірити мені.

— Але якщо він одружиться з нею, значить її кохає,— заперечила вона.

— Облиште,— спокійно мовила я.— Він любить вас, Ельзо! І навіть не думайте мене переконувати, що ви цього не знаєте.

Я побачила, як затремтіли її повіки, вона відверпулася, щоб приховати задоволення, надію, розбуджену моїми словами. А я діяла в якомусь запамороченні, добре відчуючи, що треба говорити їй.

— Розумісте,— кажу їй,— вона спокусила його принадами домашнього затишку, спокійного життя і піймала його.

Ці слова мене гнітили... Адже взагалі вони висловлювали те, що я відчувала, хай примітивно, елементарно грубо, однак вони відповідали моїм думкам.

— Якщо це одруження відбудеться, Ельзо, ми всі пропали. Треба захистити батька, адже він як велика дитина... як велика дитина...

Я завзято повторювала «велика дитина». Це падто скидалось на мелодраму, однак гарні зелені очі Ельзи вже повнилися жалем. І я закінчила з пафосом:

— Допоможіть мені, Ельзо! В ім'я мого батька, вашої з ним любові, допоможіть нам заради себе самої.

Подумки я додала: «...і заради маленьких китайчат».

— Та що ж я можу зробити? — запитала Ельза.— Здається, це марна річ.

— Якщо ви не бачите ради, відмовтесь від нього,— мовила я голосом, який звичайно називають розбитим.

— Але ж і шльондра! — прошепотіла Ельза.

— Таки-так,— сказала я і тепер уже сама відверпулася.

Ельза розквітала на очах. Її зневажено, але тепер вона

покаже тій інтриганці, чого вона, Ельза Макенбур, варта. Мій батько її любив, це вона завжди знала. Та й вона сама не могла забути біля Хуана звабного Реймона. Безперечно, вона не говорила йому про домашнє вогнище, але принаймні не надокучала йому, не намагалася навіть...

— Ельзо,— сказала я, бо не хотіла більше її бачити,— підіть до Сіріла і від мого імені попросіть у нього притулку для себе. З матір'ю він усе владнає. Скажіть йому, що завтра вранці я прийду до нього. Ми втрюх поговоримо про все.

І на порозі, вже для власної потіхи, додала:

— Ви бороните своє щастя, Ельзо.

Вона повагом кивнула головою, немовби й не було в неї з півтора десятка можливих варіантів щастя — бо стільки чоловіків раді були її утримувати. А я дивилась, як вона відходить своїм танечним кроком, залита сонячним промінням. За тиждень, я була цього певна, батько знову її забажає.

Було пів на четверту: зараз батько, певно, спить в обіймах Анни. А вона, втомлена, виснажена, обпалена жаром пристрасті, щастя, також, мабуть, спить міцним сном... Я почала швидко-швидко будувати плани, ні на мить не зупиняючись на своїх власних переживаннях. Я без упину ходила туди-сюди по кімнаті, підступала до вікна, кидала погляд на спокійнісіньке море, що розтягнулося вздовж піщаного берега, верталася до дверей і знову йшла до вікна. Я впраховувала, зважувала «за» і «проти», відкидала всі перепони і заперечення; я ніколи не уявляла собі, який меткий людський розум, на які несподівані ходи він здатний. Я відчувала небезпеку власного сприту, і до неясної ще відрази до себе самої, що охопила мене з перших же слів, мовлених до Ельзи, додалось відчуття гордості, змови з собою, самотності.

Чи варто говорити, що все це зникне під час купанки. Я тремтіла від сорому перед Анною, не знала, що робити, аби все це направити. Несла її торбу, кидалася подавати Анні купальний халат, коли та виходила з води, безнастан-

но оточувала її своєю увагою, засипала приємними словами; ця несподівана зміна після моєї мовчанки останніх днів дивувала її, навіть була їй приємною. А батько був у захваті. Анна дякувала мені усмішкою, весело відповідала мені, а я пригадувала собі слова: «Але ж і шльондра! — Таки-так!» Як я могла так сказати, погодитись на Ельзині дурні вигадки? Завтра ж пораджу їй забиратися звідсіля, скажу їй, що помплицяся. І життя наше плинутиме так, як воно плинуло досі, і врешті-решт я складу свій екзамен. Адже дуже корисно, певно, одержати ступінь бакалавра.

— Хіба ж не так?

Я говорила до Анни:

— Правда, що корисно одержати ступінь бакалавра?

Вона глянула на мене і розреготалася. А я разом з нею, щаслива за її радість.

— Ви неможлива,— сказала Анна.

Справді, я неможлива, а якби ще вона дізналася про мої плани! Я вмирала від бажання розповісти їй усе це, щоб вона бачила, яка я неможлива. «Уявіть собі, що я втягнула в цю комедію Ельзу; вона вдаватиме, що закохалася в Сірила, житиме в нього, ми могли б бачити, як вони разом плавають на яхті, зустрічали б їх у лісі, на березі моря. Ельза знову стала вродливицею. О, звісно, вона не така гарна, як ви, та все-таки вона має оту звабу, що привертас увагу чоловіків. Мій батько не міг би цього довго терпіти, він піколи б не допустив, щоб вродлива жінка, яка належала йому, так швидко знайшла розраду, та ще й у нього на очах. І з чоловіком, молодшим від нього. Розумієте, Анно, хоч він і кохає вас, однак дуже скоро знову зажадав би Ельзу, щоб упевнитись у собі самому. Він дуже марнославний, а може, не досить впевнений у собі. А Ельза під моїм керівництвом зробила б усе, що тільки потрібно. Одного дня він зрадив би вас, а ви цього б не стерпіли, чи не так? Ви не з подільчивих жінок. І тоді ви поїхали б геть, а мені лише цього й треба. Так, це перозумно, я гнівалася на вас через Бергсона, через спекотну погоду; уявила

собі, що... навіть не наважуюсь вам про це говорити, настільки воно нерозумне, сміховинне. Через той екзамен на бакалавра я ладна посварити нас із вами, подругою моєї матері, нашим другом. Але дістати ступінь бакалавра все-таки корисно, чи ж не так?»

— Хіба не так?

— Що не так? — перепитала Анна.— Що корисно скласти екзамен?

— Звісно, — сказала я.

А взагалі краще нічого їй не казати, вона, мабуть, цього б не зрозуміла. Були речі, яких Анна не розуміла. Я кинулась у воду, догнала батька, поборолася з ним, мені була приємна ця гра, ця вода, чисте сумління. Завтра я перейду в іншу кімнату, розташуюся в мансарді, візьму шкільні підручники, Бергсона все-таки не братиму, навіть перебирати міру! Дві повні години праці в затишку, мовчазне напруження, запах чорнила, паперу. В жовтні — успіх, здивований сміх батька, схвалення Анни, диплом. Я стану розумною, освіченою, ледь байдужою, як Анна. Можливо, я маю сякі-такі здібності... Хіба ж я не накреслила за п'ять хвилин логічного плану; хоча він був огидний, але все ж таки логічний. А Ельза! Я скористалася з її марнославності, з її почуттів, усе це склалося за декілька хвилин, а вона ж приїхала по свої валізи. Дивна річ: я взяла Ельзу на мушку, побачила її слабінку і, перше ніж розпочати з нею розмову, добре націлилась. Я вперше зазнала цієї незвичної радості: пізнати людину до щирця, розгадати її, все виявити і тоді завдати удару. Обережно, немовби клала палець на курок, я намагалась когось знайти — спуск спрацював, і відразу ж я вцілила! Досі я цього не відчувала, я була завжди надто імпульсивна. Якщо її влучала в когось, то лише ненароком. І враз я мигцем побачила чудесний механізм людських відрухів, могутність слова... Яка шкода, що все це я відкрила через обман. Але одного дня я палко покохала когось і так само обережно, ніжню тремтячою рукою шукати йому дорогу до його серця...

Ідучи на другий день до вілли Сіріла, я вже більше не почувалася такою впевненою в силі свого інтелекту. За вечерею я багато вишила, відзначаючи своє видужання, і добряче захмеліла. Я твердила батькові, що захищу дисертацію з літератури, відвідуватиму вчених людей, стану знаменитою і нудною. А він для мого успіху мав використати всі засоби реклами та сенсації. Ми обмінювалися неймовірними ідеями, реготали до сліз. Анна також сміялася, хоча не так гучно, як ми, з певною поблажливістю. А іноді, коли ці далекоглядні плани виходили за рамки літератури та пристойності, вона зовсім переставала сміятися. Проте нічого не казала, бо батько нетямився від щастя, що ми знов порозумілися завдяки тим кумедним витівкам. Нарешті вони мене поклали в ліжку, поправили простирадло. Я палко подякувала їм, спитавши, що б робила без них. Батько й справді не знав, а Анна щодо цього мала свою доволі жорстоку думку. Я благала, щоб вона мені сказала її, а вона вже нахилилася наді мною, і враз мене зморив сон. Посеред ночі я занедужала. А прокинувшись, почувала себе вкрай погано. Обтяжена невиразними думками, з тяжким серцем я прямувала до соснини, не бачачи ні вранішнього моря, ні розтривожених чайок.

Сіріла я знайшла при вході в сад. Він кинувся до мене, обняв, міцно притиснув до себе, шепочучи плутані слова:

— Кохана моя, я так турбувався... так довго... Я не знав, що ти робиш, може, ти нещасна через ту жінку... Я не думав, що сам можу бути таким нещасним... Щодня після обід я по кілька разів припливав до бухти... Я не думав, що так тебе кохаю...

— Я також, — сказала я йому.

Справді, це мене й дивувало, і хвилювало. Мені шкода було, що я так зле себе відчуваю і не можу висловити йому своїх почуттів.

— Яка ти бліда,— мовив він.— Але тепер я заходжуся коло тебе, не дам нікому на поталу.

Я впізнала за цими словами фантазії Ельзи. Спитала Сіріла, що на це все сказала мати.

— Я відрекомендував її як мою приятельку, сироту,— відповів Сіріл.— А взагалі та Ельза мила жінка. Вона мені все розповіла про неї. Дивно: з таким інтелігентним витонченим обличчям і плекати такі інтриги.

— Ельза дуже перебільшила,— кволо заперечила я.— Я саме хотіла їй сказати, що...

— Я також маю дещо тобі сказати,— перебив мене Сіріл.— Сесіль, я хочу одружитися з тобою.

Мене враз охопив страх. Треба щось робити, щось говорити. Ех, якби не ця жахлива нудота...

— Я кохаю тебе,— говорив мені Сіріл, дихаючи просто у волосся.— Я кину правничий факультет, мені пропонують цікаву роботу... у дядька... Мені двадцять шість років, я вже не хлопчисько. Я цілком поважно говорю. А що ти мені скажеш?

Я марно силкувалася знайти якусь гарну ухильну відповідь. Я не хотіла віддаватись за нього. Я кохала його, але не хотіла йти за нього. Я взагалі нікого не хотіла, я втомилася.

— Це неможливо,— промимрила я.— Мій батько...

— Твого батька я беру на себе,— відповів Сіріл.

— Аңна не погодиться,— сказала я.— Для неї я ще дитина. А мій батько повторить те, що вона скаже. Я так утомилася, Сіріле, мені від цих переживань аж ноги підтипаються. Давай сядемо. А ось і Ельза.

Ельза сходила вниз, одягнена в домашній халат; вона була свіжа, радісна. А я почувала себе бляклою і худою. Вони обоє виглядали здоровими, квітучими, збудженими, і це мене ще більше гнітило. Ельза обережно посадила мене, вона так клопоталася біля мене, немовби я тільки-но вийшла з тюрми на волю.

— Як там Реймон? — запитала вона. — Він знає, що я тут?

Вона всміхнулася щасливим усміхом жінки, яка все вибачила і на щось надіється. Я не могла сказати їй, що батько забув її, а Сірілові про те, що не хочу за нього віддаватись. Я заплющила очі, Сіріл пішов по каву. Ельза цокотіла не вмовкаючи; очевидно, вона вважала мене за дуже проникливу, довіряла мені. Кава була дуже міцна, дуже запашна, а сонце мене трохі підбадьорило.

— Як я не сушила голову, а жодного способу не знайшла, — сказала Ельза.

— Його й нема, — відказав Сіріл. — Це якесь захоплення, якийсь сліпий послух, нема з тим ради.

— Чом ні, існує один спосіб, — заперечила я. — У вас нема й крихти уяви.

Моєму самолюбству лестило те, що вони уважно дослухаються до моїх слів — вони ж на десять років старші від мене, а кмітливості ніякої.

— Це тонкий психологічний розрахунок, — мовила я з невимушеним виглядом.

Я говорила довго, пояснюючи їм свій план. Вони висували ті самі заперечення, які я передбачила ще вчора, і тепер я відчувала жагучу втіху від того, що їх спростовувала. Я й сама б не сказала, що мною керує, однак, памагаючись переконати їх, що це можливе, я ще більше запалювалася. Мені залишалося тільки довести їм, що цього робити не слід, але тут я вже не знаходила таких сильних аргументів.

— Не подобаються мені ці мудрації, — сказав Сіріл. — Однак, якщо це єдиний шлях здобути твою згоду на одруження, я згоден.

— Взагалі в цьому винила не лише Анна, — мовила я.

— Ви дуже добре розумієте, якщо вона залишиться, ви підете за того, кого вона обере, — сказала Ельза.

Можливо, це була правда. Я уявила собі, як у день мого двадцятиріччя Анна знайомить мене з юнаком, він також ліценціат, у нього блискуче майбутнє, він розумний, урів-

поважений, без сумніву, буде вірним мужем. Трохи схожий взагалі на Сіріла. Я засміялася.

— Прошу тебе, не смійся,— сказав Сіріл.— Зізнайся мені, що будеш ревнувати, коли я вдаватиму з себе закоханого в Ельзу. Як ти могла все це придумати? Чи ти мене кохаш?

Він говорив пошепки. Ельза делікатно відійшла від нас. Я роздивлялася засмагле, напружене обличчя Сіріла, його темні очі. Він кохав мене — дивне почуття обійняло мене. Я бачила дуже близько його повні уста... Я більше не відчувала себе інтелектуалкою. Він трохи нахилив до мене обличчя, наші губи зустрілися, впізнали одні одних. Я сиділа з розплющеними очима, його непорушні вуста, гарячі й тверді, були притиснені до моїх вуст; ось вони ледь здригнулися, він трохи дужче притиснувся до моїх губ, щоб зупинити це дрижання, а потім вуста його розтулилися, і поцілунок набрав життя, швидко став владним, дуже вправним, надто вправним... Я зрозуміла, що в мене більша охота цілуватися з хлопцем під сонцем, аніж писати дисертацію. Задихнувшись, я ледь відсунулася від нього.

— Сесіль, ми повинні бути разом. Я розіграю цю комедію з Ельзою.

А я подумала, чи точні були мої розрахунки. Я — натхненниця, режисерка цієї комедії. І в будь-яку хвилину можу її урвати.

— Дивні в тебе ідеї,— сказав Сіріл, усміхаючись тією кривою посмішкою, що піднімала вгору його верхню губу, уподібнюючи його до розбійника, красеня-розбійника.

— Поцілуй мене,— прошепотіла я,— ну ж бо, мерщій. Ось так розпочалася комедія. Всупереч моему бажанню, через недбальство й цікавість. Інколи я воліла, щоб ця комедія була виплодом моєї зненависті або якогось шаленства... Щоб я могла принаймні себе звинуватити, себе особисто, а не лінощі, сонце та поцілунок Сіріла.

Через годину, доволі сердита, я покидала змовників. Звичайно, у мене ще вистачило козирів, щоб заспокоїтись: мій

план може не вдатись, а батько, може, так закоханий в Анну, що не зрадить її. А крім того, ні Сіріл, ні Ельза нічого не вдіють без моєї допомоги. Я можу відразу знайти якусь причину, щоб припинити цю гру, якщо тільки батько потрапить у тенета. Однак усе-таки цікаво спробувати, пере-свідчитись, чи правильний мій психологічний приціл.

А крім того, Сіріл кохає мене, хоче зі мною побратись. Ця думка додавала мені натхнення. Якщо він мене почекає рік чи два, поки подорослішаю, я дам згоду. Я вже уявляла собі, як живу із Сірілом, сплю поряд з ним, ми завжди разом. Щонеділі обідатимемо разом з Анною та моїм батьком, зразковим подружжям, може, навіть із матір'ю Сіріла; це все надаватиме нашим обідам родинного духу.

Я знайшла Анну на терасі, вона спускалася на пляж до батька. Вона глянула на мене з іронічною посмішкою — так звичайно зустрічають тих, хто напередодні трохи пережив. Я спитала її, що вона хотіла мені сказати вчора ввечері, коли я заснула, але вона зі сміхом ухилилася од відповіді, мовляв, ще ображусь. Батько виходив з води — плечистий, м'язистий, він здавався мені прекрасним. Я купалася разом з Анною, вона плавала спокійно, піднявши голову над водою, щоб не замочити волосся. А потім ми втрьох лежали на піску, долілиць, я посередині; ми мовчали, нам було добре, спокійно.

Саме тоді в кінці затоки з'явився човен під усіма вітрилами. Батько перший помітив його.

— Цей славний Сіріл негоден був більше витримати, — сміючись, сказав він. — Анно, може, йому простити? Взагалі він непоганий хлопець.

Я підвела голову, відчувши небезпеку.

— А що це він робить? — враз спитав батько. — Обходить затоку? О, так він не сам.

Тепер уже й Анна підвела голову. Човен пропливав біля нас, не наближаючись до берега. Я вже бачила обличчя Сіріла і в душі благала його швидше плисти геть звідсіля.

Я здригнулася від батькового вигуку. Хоча вже дві хвилини на нього чекала.

— Але ж... але ж це Ельза! Що вона там робить?

Він повернувся до Анни:

— Ну й дівчина! Певно, причарувала цього бідолашного хлопця і переконала стару жінку, щоб та її вдочерила.

Проте Анна його не слухала. Вона дивилася на мене. Я перехопила її погляд і, сповнена сорому, уткнулася обличчям в пісок. Анна простягла руку і поклала її мені на шию:

— Гляньте на мене. Ви гніваєтесь?

Я розплющила очі; вона схилила надо мною своє стурбоване, майже благальне обличчя. Вперше вона дивилася на мене, як на мислячу й вразливу істоту, і це в той день, коли... Я застогнала й швидко обернулася до батька, щоб звільнитися від тієї руки. А він дивився на човен.

— Бідолашна моя дівчинко,— знову почувся голос, тихий голос Анни.— Бідолашенька моя Сесіль, тут я трохи винна, мабуть, не треба було так суворо вимагати... Але я не хотіла завдати вам болю, повірте мені.

Вона ніжно гладила мені волосся, потилицю. Я не ворушлася. У мене було таке саме відчуття, як ото під час відпливу, коли разом з хвилею вислизає з-під ваших ніг пісок: бажання поразки, ніжність охопили мене, і жодне інше почуття — ні гнів, ні пристрасть — не поймали мене так сильно. Припинити цю комедію, довіритись своїм життям Анні, довіритись їй до кінця своїх днів. Ніколи ще я не відчувала такої владної, такої гострої втоми. Я заплющила очі. Мені здалося, що серце моє зупинилось.

Батько нічого більше, крім подиву, не виказав. Покоївка розповіла йому, що Ельза приходила по валізи і відразу пішла геть. Не знаю чому, вона ані словом не обмовилась про нашу зустріч. Це була сільська жінка, дуже романтична натура, яка, певно, намалювала собі досить спокусливу картину, бачачи нашу ситуацію. Особливо з тим переселенням в інші кімнати, з яким вона мала клопіт.

Отже, відчуваючи муки сумління, батько з Анною оточили мене увагою і турботою, що спочатку мене гнітили, але невдовзі припали до вподоби. Та й взагалі, хоч я це все й придумала, мені зовсім не було приємно щоразу зустрічати Сіріла та Ельзу, що ходили обнявшись, показуючи, як вони чудово порозумілися. Я не могла більше плавати човном, зате могла бачити, як у ньому сидить Ельза і вітер куйовдить їй волосся так, як це робив колись із моїм. При наших зустрічах з ними мені дуже легко щастило прибрати навмисне байдужого і все ж зажуреного вигляду. А стрічали ми їх усюди: в сосніні, в селищі, на дорозі. Анна гнішала на мене, заводила розмову про щось інше, щоб мене підбадьорити, і клала мені руку на плече. Я казала, що вона добра? Можливо, її доброта була витонченою формою розуму, чи, точніше, байдужості, але вона завжди знаходила оте єдино слушне слово, потрібний жест, і якби мені довелось по-справжньому страждати, кращої підтримки я б не мала.

Отож я вела далі цю гру, надто не хвилюючись, бо мій батько не виказував жодних ознак ревності. Це переконувало мене в його відданості Анні і трохи ображало, бо я бачила марність своїм затії. Якось ми йшли з ним на пошту і зустріли Ельзу; вона немовби й не побачила нас. Батько озирнувся на неї, як на незнайому людину, і ледь присвиснув:

— Слухай, Ельза неймовірно погарнішала.

— Кохання йде їй на користь,— відповіла я.

Він здивовано глянув на мене.

— Ти, здається, легше все це сприймаєш, ніж...

— Що вдієш! — мовила я. — Вони однолітки, певно, та-ка вже моя доля.

— Якби не Анна, ніяка доля до цього б не втрутилася. — Батько розлютився. — Невже ти думаєш, що якийсь шалапут без моєї згоди може відбити в мене жінку?

— Та все-таки вік дається знаки, — поважно відповіла йому я.

Батько знизав плечима. Додому він повернувся стурбований: можливо, справді думав над тим, що Ельза молода, Сіріл також, а він, одружившись із жінкою своїх літ, перестане належати до тієї категорії чоловіків без певного віку, до якої досі належав. Мене охопило мимовільне почуття триумфу. Та потім, коли я побачила дрібненькі зморшки в кутиках очей Анни, ледь помітну складку біля уст, я розгнівалася сама на себе. Але так приємно мені було улягати своїм почуттям, а потім у них каятися...

Минув тиждень. Не знаючи, як ідуть справи, Сіріл та Ельза, певно, щодня чекали мене. Та я не наважувалася йти до них, вони штовхали б мене на якісь нові вигадки, а я цього більше не хотіла. До того ж щоразу після обіду я піднімалася в свою кімнату, немовби для студій. А насправді і за холодну воду не бралася: знайшла книгу йоги і захоплено її студіювала, інколи вибухаючи шаленим, але тихим сміхом — боялася, щоб Анна мене не почула. Адже я казала їй, що завзято працюю; вдавала з себе розчаровану в коханні дівчину, яка шукає розради в надії колись захистити дисертацію. Мені здавалося, що Анна почала за це мене поважати, і я навіть зуміла кілька разів процитувати за столом Канта, що, видимо, вкинуло мого батька у відчай.

Одного дня, обгорнувшись купальними рушниками, щоб більше скидатись на щирю індійку, я поставила праву ступню на ліве стегно і втушила погляд у дзеркало. Я не мала бажання себе споглядати, а лишень хотіла досягти стану найвищого блаженства за йогою, коли хтось постукав у

двері. Я вирішила, що це покоївка, а що вона нічим не цікавилася, то крикнула «заходьте».

То була Анна. Хвилину вона стояла непорушно на порозі, а потім усміхнулася:

— У що ви граєтесь?

— У йогу,— відповіла я.— Але це не гра, це індійська філософія.

Вона підійшла до столу і взяла до рук книжку. Я похолола. Книга була розгорнена на сотій сторінці, всі сторінки були списані зауваженнями «непрактично» або «стомливо», зробленими моєю рукою.

— Ви дуже старанна,— сказала Анна.— А як справи з тією славною дисертацією про Паскаля, про яку ви нам стільки говорили?

Авжеж, за столом я часто залюбки розмірковувала над однією фразою Паскаля, вдаючи, немов працюю над нею. А насправді я не написала на цю тему жодного слова. Я не ворухнулася. Анна уважно глянула на мене і все зрозуміла.

— Якщо ви не працюєте і кривляєтеся перед дзеркалом, це ваш клопіт,— сказала вона.— Однак гірше, що ви обманюєте свого батька і мене і що вас це тішить. Та й взагалі, мене дивувало ваше нагле зацікавлення розумовою діяльністю.

Вона вийшла, а я заціпеніла у своїх рушниках; я не розуміла, чому вона це називала обманом. Я говорила про дисертацію, щоб справити їй приємність, а вона засмучує мене своїм презирством. Я вже звикла, що вона змінила своє ставлення до мене, і тепер ця спокійна, приязлива зневага страшенно мене обурила. Я скинула з себе своє одіння, натягла штани, стару блузку і вибігла з кімнати. Спека стояла неймовірна, але я бігла, охоплена якимись шаленим відчаєм, таким нестримним, що не була певна, чи відчуваю якийсь сором. Я прибігла до вілли, де жив Сіріл, і зупинилася задихана на порозі. В пополудневій спеці будинки видавалися навдивовиж глибокими, тихими, огорче-

ними своїми загадковими тасмниціями. Я піднялася в кімнатку Сіріла; він мені показав її в той день, коли ми гостювали в його матері. Я відчинила двері: він спав, лежачи внаперек ліжка, притулившись щокою до руки. Хвилину я розглядала його; вперше він видався мені беззахисним і ніжним; я пошепки окликнула його; він розплющив очі і, побачивши мене, відразу ж сів на ліжку:

— Ти? Звідкіля?

Я подала знак не говорити так голосно: якщо приїде мати і побачить мене в кімнаті свого сина, вона може подумати... та й будь-хто міг би подумати... Мене враз охопив страх, і я ступила до дверей.

— Куди ж ти йдеш? — гукнув Сіріл.— Вернись... Сесіль!

Він схопив мене за руку і, сміючись, притримав мене. Я озирнулася і глянула на нього; він зблід, мабуть, так само, як і я, і відпустив мій зап'ясток. Та відразу ж схопив мене в обійми і потяг до себе. А мені песамохить подумалося: «Це мало статись, це мало статись». А потім розпочався такий кохання: страх під руку з жагою, ніжністю і шалом, а далі отой біль і за ним всепереможна розкіш. Сіріл був досить ніжний, і мені поталанило: я пізнала цю розкіш з першого ж дня.

Я залишалася біля нього ще цілу годину, знеможена, здивована. Я завжди чула, як говорили про кохання, немов про якусь легковажну річ; навіть сама про це говорила відверто, без досвіду, невластивого моєму вікові; але тепер мені здалося, що ніколи більше я не зможу говорити про нього так грубо і так зневажливо. Сіріл лежав біля мене, говорив, що хоче зі мною одружитися, хоче ціле життя бути зі мною. Моя мовчанка стривожила його; я ледь підвелася на ліжку, глянула на нього, назвала його «своїм любчиком». Він схилився до мене, я притулилася вустами до жилки, яка ще досі пульсувала в нього на шиї, прошепотіла: «Сіріле, дорогий мій, коханий мій». Не знаю, чи в цю хвилину я відчувала до нього кохання — я завжди була

непостійна і не хочу прикидатися іншою. Але в цю хвилину я любила його більше за себе саму, я могла б віддати за нього життя. Коли я відходила, він спитав, чи я не гніваюсь на нього. Гніватися на нього за це щастя!..

Я повільним кроком ішла через сосновий ліс. Утомлена, розбита: попрохала Сіріла, щоб мене не проводжав, це було б надто небезпечно. Я боялася, що на моєму обличчі, в тінях під очима, по припухлих губах, по моєму тремтінню прочитають певні ознаки цієї розкоші. Перед будинком у шезлонгу сиділа Анна, щось читала. Я вже приготувала гарну історію, щоб пояснити їй, куди ходила, але та пічого в мене не спитала, вона ніколи ні про що мене не розпитувала. Я мовчки сіла біля неї, пригадавши собі, що ми посварилися. Я сиділа непорушно, приплющивши очі, дуже уважно дослухаючись до ритму свого дихання, до дрижання своїх пальців. Час від часу пригадувала Сірілове тіло, хвилини щастя, і мені обривалося серце.

Я взяла зі столу цигарку, черкнула сірником по коробці. Сірник погас. Я запалила ще один, вже уважніше, хоч вітру не було зовсім, лише моя рука тремтіла. А він відразу ж погас, ледь торкнувшись моєї цигарки. Я сердито буркнула і взяла третій сірник. І тоді, не знаю чому, цей сірник набрав для мене життєвої ваги. Може, тому, що Анна, враз відкинувши свою байдужість, уважно, не посміхаючись, дивилася на мене. В цю хвилину зникло все: обриси довікілля, час,— і лишився тільки цей сірник, мій палець на ньому й сіра коробка та ще погляд Анни. Серце моє закалатало дужче, стало гучно гупати, я судомно стиснула сірник, і він спалахнув, і я жадібно потяглася до нього обличчям; цигарка ткнулася в нього, і він погас. Я впустила коробку на землю, заплющила очі. Анна й далі дивилася на мене важким запитливим поглядом. Я почала когось про щось просити, аби припинилося нарешті це чекання. Анна підвела руками моє обличчя, а я міцніше стулила повіки, щоб вона не побачила мого погляду. Я відчувала, як з-під них котяться сльози втомл, піяковості й втіхи. І тоді, немовби

відмовляючись від будь-яких запитань, утомленим, непорозумілим рухом Анна провела долоньями по моєму обличчю і відпустила мене. А потім уклала мені в рот запалену цигарку і знову заглибилася в книжку.

Цьому рухові я надала, намагалася надати символічного значення. Однак тепер, коли мені бракує сірника, я знов переживаю цю дивну хвилину — прірву, що з'явилася між мною і моїми руками, тягар Анниного погляду і порожнечу довкола, напружену порожнечу.

Розділ V

Випадок, про який я щойно розповіла, не минув безслідно. Як усі люди, дуже стримані в своїх почуттях, дуже зпевнені в собі, Анна не зносила компромісів. А цей рух, коли вона ніжно провела руками вздовж мого обличчя, був для неї компромісом. Вона щось розгадала, вона могла б примусити мене зізнатись, але в останню хвилину Анна відступила, охоплена жалем, а може, байдужістю. Адже їй було важко клопотатися мною, муштрувати мене. Так само важко було погодитись із моїми зривами, як і взяти на себе роль опікунки, виховательки, лише почуття обов'язку змушувало її, виходячи за мого батька, брати на себе також зобов'язання щодо мене. Я воліла б, щоб за цим, так би мовити, постійним осудом крилося роздратування чи якість інше, більш поверхове почуття; ставши звичним, воно швидко б минуло. З чужими вадами скоро змиряєшся, коли не вважаєш за свій обов'язок їх виправляти. А через півроку я навіювала б їй лише втому, лагідну втому; саме цього мені й хотілося. Однак вона цього не відчуватиме; вона вважатиме себе відповідальною за мене і в дечому має рацію, бо я ще дуже піддатлива, піддатлива й водночас уперта.

Отож Анна гнівалася сама на себе і дала мені це зрозуміти. Через кілька днів, під час вечері, спалахнула су-

перечка знову ж таки на тему цих нестерпних обов'язків під час канікул. Я надто розпалилася, навіть батько понервувався, і врешті Анна замкнула мене на ключ у моїй кімнаті, навіть не промовивши жодного слова підвищеним тоном. Я не знала, що вона мене замкнула; мені захотілось пити, і я пішла до дверей. Та вони не відчинялися. Я зрозуміла, що двері замкнені. Ще ніколи в житті мене не замикали; мене охопила паніка, справжня паніка. Я підбігла до вікна: вилізти не було як. Не на жарт налякавшись, я знову кинулася на двері й боляче вдарилася плечем. Тоді, зціпивши зуби, я спробувала зламати замок. Я не хотіла гукати, щоб мені відчинили. В замку залишилися машіюрні кусачки. Я стояла посеред кімнати, не знала, що робити. Я не ворушилась, дослухаючись до тиші, до спокою, що здіймався в мені в міру прояснення моїх думок. Це було моє перше зіткнення: з жорстокістю; я відчувала, як вона кільчилася в мені, зростала разом із моїми роздумами. Я лягла на ліжко й розробила докладніше свій план. Мос озлоблення так мало відповідало причині його виникнення, що після полудня я двічі-тричі вставала, щоб вийти з кімнати, і щоразу дивувалася, вдаряючись у двері.

О шостій годині батько відімкнув мене. Коли він увійшов до кімнати, я мимоволі устала. Нічого не сказавши, він глянув на мене, і я також мимовільно всміхнулася до нього.

— Хочеш, поговоримо? — запропонував батько.

— Про що? — спитала я. — Тебе страхають пояснення, мене також. Такі пояснення нічого не дають.

— Це правда, — здавалось, йому від цього аж полегшало. — Треба, щоб ти з Анною була ввічлива, терпелива.

Я здивувалася цьому слову: щоб я була терпелива з Анною... Він усе перекручував. В глибині душі батько вважав, що нав'язує Анну своїй доньці. А не навпаки. Я ще могла на щось сподіватись.

— Я була нестерпна, — сказала я. — Я перепрошу Анну.

— А ти... гм... ти щаслива?

— Аякже, — безтурботно відповіла я. — А крім того, якщо

ми з Анною будемо дуже сваритися, то я трохи швидше вийду заміж, та й годі.

Я знала, що таке вирішення неодмінно його засмутить.

— Не треба про це й думати. Ти ж не Білосніжка... Невже ти могла б так швидко мене покинути? Адже ми прожили разом лише два роки.

Для мене ця думка була не менш нестерпна, ніж для нього. Я уявляла собі ту мить, коли ридатиму, притулившись до нього, говоритиму про втрачене щастя і про свої надто оголені почуття. Я не можу брати його собі в спільники.

— Та взагалі, я багато дечого перебільшую, ти знаєш. Ми з Анною добре одна одну розуміємо. Коли поступатись одна одній...

— Так, так, — мовив батько, — звичайно.

Він, певно, так само подумав, що поступки не будуть, очевидно, взаємними, а йтимуть з мого боку, і лише з мого.

— Розумієш, — сказала я, — я дуже добре усвідомлюю, що Анна завжди має рацію. Життя їй удалося набагато краще, ніж нам, воно в неї більш сповнене змісту...

Батько хотів був мені заперечити, але я вдала, що нічого не помітила.

— За місяць чи два я зовсім звикну до Анниних поглядів, і наші безглузді суперечки припиняться. Однак треба трохи терпіння.

Він дивився на мене, видимо збитий з пантелику моїми словами. А також і наляканий: він втрачав спільника для своїх майбутніх витівок, а також втрачав трішки свого минулого.

— Не треба перебільшувати, — кволо заперечив батько. — Я знаю, що нав'язував тобі життя не відповідне для твого віку... ні, гм, для мого також, однак це життя не було й таким уже безглуздим чи нещасливим... Ні. Та й взагалі, ми не були з тобою... надто... гм... сумні чи розгублені протягом цих двох років. Не треба відразу все перекреслю-

вати лише тому, що Анна трохи інакше дивиться на ці речі.

— Перекреслювати не треба, але доведеться від цього відмовитись,— твердо сказала я.

— Атож,— погодився бідолаха, і ми зійшли вниз.

Зовсім невимушено я вибачилася перед Анною. Вона сказала, що все це дурниці і що причиною нашої сварки є, певно, спека. Я почувалася байдужою і щасливою.

Як було домовлено, я знайшла Сіріла в сосновому гайку й сказала йому, що слід робити. Він вислухав мене з острахом і захопленням. А потім обняв мене, та було вже запізно — я мусила вертатися додому. Я сама дивувалася, як мені важко з ним розлучатися. Якби він намагався якимсь чином прив'язати мене до себе, то скоро зумів би це зробити. Мое тіло тяглося до нього, знаходило себе в ньому, розквітало в його присутності. Я палко поцілувала його, захотіла зробити йому боляче, залишити якийсь знак, щоб він ні на хвилину не забував про мене ввечері, щоб бачив мене в нічних снах. Бо ніч буде нескінченною без нього, без його присутності біля мене, без його вправності, без його несподіваної жаги і довгих пестощів.

Розділ VI

На другий день уранці батько пішов зі мною прогулятися по дорозі. Ми весело розмовляли про найзвичайніші речі. Вертатись до вілли я запропонувала через соснину. Було рівно пів на одинадцять, я не спізнилася. Батько йшов попереду, стежка була вузька, поросла колючим чагарником; він вряди-годи відхилив його руками, щоб я не подряпала ніг. Раптом він зупинився, і я зрозуміла, що він їх побачив. Я підійшла до нього. Сіріл та Ельза спали на соснових гілках, сповиті сільським ідилічним щастям; це я порадила їм так зробити, одначе коли їх тут побачила,

мені аж серце стало краятись від болю. Чи могла зарадити любов Ельзи до мого батька, любов Сіріла до мене, якщо вони обоє були такі гарні, такі молоді й так близько одне біля одного... Я позирнула на батька: він нерухомо дивився на них, не зводив з них погляду. Його вкрила хвороблива блідість. Я взяла його за руку.

— Не треба їх будити, ходімо звідсіль.

Він ще раз глянув на Ельзу. На Ельзу, що лежала горілиць у своїй молодій звабі, золотаво-рудувату, з ледь помітною усмішкою на устах — усмішкою впійманої нарешті юної пімфи... Він відвернувся і сягнистою ходою подався геть.

— Повія! — шепотів він. — Яка повія!

— Навіщо таке говорити? Хіба ж вона не вільна?

— Річ не в тім! Хіба ж тобі приємно бачити Сіріла в її обіймах?

— Я розлюбила його, — відповіла я.

— І я теж більше не люблю Ельзи, — розлючено крикнув батько. — Але мені все-таки це не байдуже. Не забувай, що я... гм... жив з нею! Це вже гірше...

Я знала, що це вже гірше! Він, певно, відчував таке саме бажання, як я: кинутися до них, розлучити їх, узяти назад своє добро, те, що тобі належить.

— Якби лишень Анна тебе чула!..

— Що? Якби Анна мене чула?.. Звичайно, вона б цього не зрозуміла або була б цим шокована, це нормальна річ. Але ти? Ти ж моя дочка чи ні? Хіба ти мене більше не розумієш, хіба це тебе також шокує?

Як легко мені було спрямовувати його думки. Мене навіть трохи нажахало те, як добре я все це знаю.

— Мене це не шокує, — відповіла я, — однак, зрештою, треба дивитись на факти тверезо. В Ельзи коротка пам'ять, Сіріл їй подобається, вона для тебе втрачена. А надто після того, як ти з нею так повівся: такого не вибачають...

— Якби я хотів, — розпочав батько, але, палякавшись, зупинився.

— Тобі це не вдасться,— твердо сказала я, немовби це була звичайнісінька річ — обговорювали його шанси відвоювати собі Ельзу.

— Та я про це й не думаю,— мовив віп, повертаючись до здорового глузду.

— Та певно ж,— сказала я, знизавши плечима.

Це знизування означало: «Марна річ, бідолашний мій, ти випав з гри». До самої вілли він більше не промовив і слова. А повернувшись, обняв Анну і, заплющивши очі, якусь мить так тримав її, притуливши до себе. А вона тільки здивовано всміхалась. Я вийшла з кімнати і, тремтячи від сорому, притулилася в коридорі до стіни.

О другій годині я почула легкий посвист Сіріла. Спустилася на пляж. А він відразу взяв мене в човен і поплив у відкрите море. Навкруги було порожньо, ніхто й не думав плавати в таку спеку. Далекі від берега він спустив вітрило і повернувся до мене. Ми майже нічого не промовили.

— Сьогодні вранці,— розпочав він.

— Мовчи,— сказала я,— о, мовчи!..

Сіріл ніжно поклав мене на брезент. Ми обливалися потом, були незграбні, поспішали; під нами ритмічно погойдувався човен. Просто над собою я бачила сонце. І враз — неспокійний і ніжний шепіт Сіріла... Сонце рвалося на частини, вибухало, падало на мене... Де я? В морських глибинах чи в глибинах часу та розкоші... Я голосно покликала Сіріла, та він мені не відповідав, не відчував такої потреби.

А потім свіжість солоної води. Ми обоє сміялися — звалені, розніжені, сповнені взаємної вдячності. Ми мали сонце і море, сміх та кохання, чи знайдемо ми їх колись іще раз — з таким вогнем та силою, що породжувалися того літа страхом та докорами сумління?..

Відколи я спізнала насолоду повної близькості з коханим, мене почало особливо тішити саме слово «кохатися». Доти я не надавала йому такого вузького змісту і вимовляла його без пайменшого сорому, без найменшого збентежен-

пя, не помічаючи, яке воно солодке. А тепер мені здалося, що я стаю сором'язливою. Я опускала очі, коли мій батько надто уважно дивився на Анну, коли та сміялася тим новим тихим, непристойним сміхом, від якого ми разом з батьком блідли, почипали дивитись у вікно. Якби ми сказали Анні, що це за сміх, чи вона б нам повірила? З батьком вона поводилася не як коханка, а як друг, ніжний друг. Але вночі, певно... Я забороняла собі щось таке думати; мені були огидні нечисті думки.

Дні минали. Поволі я забувала про Анну, про мого батька та Ельзу. Я жила своїм коханням, шпироко розплющивши очі, привітною і спокійною. Сіріл запитав мене, чи я не боюся зайти в тяж. А я відповіла, що цілком покладаюся на нього, і він, здається, вважав це за нормальне. Можливо, тому я так легко йому віддалася: він не звинувачуватиме мене — коли завагітнію, винен буде лише він. Сіріл брав на себе те, чого я не могла взяти — відповідальність. А крім того, я й не уявляла собі, що можу завагітніти з таким мізерним, жиливим тілом. Вперше я раділа, що виглядаю підлітком.

Однак Ельза нетерпеливилася. Вона безнастанно розпитувала мене. А я весь час боялася, що мене можуть застати з нею або з Сірілом. Вона влаштовувала так, щоб завжди потрапляти на очі моєму батькові, всюди стрічатися йому на дорозі. Вона раділа своїм уявним перемогам, виявам почуттів, які батько, на її думку, гамував, але негоден був приховати. А я дивувалася, як ця дівка, призвичаєна до кохання за гроші, до свого ремесла, враз пройнялася романтичними мріями, хвилювалася такими дрібницями, як погляд чи рух: адже ж вона була вихована точними вимогами чоловіків, що завжди кудись поспішали. Правда, вона не звикла до якоїсь особливої ролі, і та роль, яку вона тепер грала, певно, видавалася їй вершиною тонкощів психології.

Батько все більше й більше думав про Ельзу; Анна ж, здається, нічого не помічала. Він був ще ніжніший, ще

уважніший до неї, і це страхало мене, бо я пов'язувала його поведінку з несвідомими докорами сумління. Найголовніше — щоб нічого не трапилося протягом ще трьох тижнів. Ми повернемося до Парижа, Ельза також, і якщо батько й Анна не відмовляться від свого бажання, то одружаться. В Парижі буде Сіріл, і, так само, як тут вона не змогла перешкодити мені його кохати, так само і там не зможе мені заборонити з ним бачитися. В Парижі він має покій, далеко від матиного дому. В уяві я вже малювала собі вікно, відчинене на блакитно-рожеве небо, чудове паризьке небо, вуркотіння голубів на підвіконні і себе з Сірілом на вузькому ліжку.

Розділ VII

Через кілька днів мій батько одержав записку від одного зі своїх друзів, що запрошував його в Сент-Рафаель випити разом по аперитиву. Батько відразу сповістив нас про це: він був щасливий вирватися на якийсь час із цієї добровільної, хоча й трохи обтяжливої самоти. А я сказала Ельзі та Сірілові, що ми будемо о сьомій годині в «Сонячному барі»; якщо вони забажають приїхати, нас там застануть. Як на зло, Ельза знала батькового друга, тому їй ще дужче захотілося приїхати. Я в тривозі передчувала ускладнення і намагалася її відраяти. Марно старалася.

— Шарль Уебб мене обожнює,— відповіла вона з дитячою безпосередністю.— Коли побачить мене, то й поготів переконає Реймона, щоб до мене вернувся.

Сіріл вагався, їхати йому до Сент-Рафаеля чи ні. Для нього головне було — аби там, де я. Я це бачила по його очах і несамохіть пишалася.

Отже, надвечір, близько шостої години, ми виїхали. Анна везла нас своєю машиною. Мені подобалась її машина: велика американська модель з відкидним верхом, що

відповідала більше вимогам реклами, ніж Анніним смакам. Але мені машина подобалася — в ній було повно блискучих деталей, вона мала нечутний хід, ізолювала від усього світу, похитувалася на крутих поворотах. А крім того, ми всі троє сиділи спереду і віде я не відчувала сильніше таких дружніх почуттів до будь-кого, як усередині цієї машини. Всі троє на передньому сидінні, трохи притиснувшись ліктями одне до одного, охоплені однаково приємним відчуттям швидкості та вітру, а то й спільної смерті. Машину вела Анна, немовби символізуючи тим нашу майбутню сім'ю. А я не сідала в її машину від отого вечора в Каннах, і тепер у мене роїлись різноманітні думки.

В «Сонячному барі» ми зустрілися з Шарлем Уеббом та його жінкою. Він був фахівець театральної реклами, а його жінка з пеймовірною швидкістю розтрачувала зароблені ним гроші на молодих хлопців. Його завжди переслідувала думка, як би звести кінці з кінцями, і він постійно гапав за заробітками. Було в його характері щось неспокійне, метушливе, навіть щось непристойне. Довший час він був коханцем Ельзи, яка, незважаючи на свою вроду, не була жадібна до грошей, і ця безтурботність у грошових справах йому подобалася.

Уеббова жінка була злюка. Анна її не знала досі, і я відразу побачила, як гарне її обличчя набрало зневажливо-глузливого вигляду, що з'являвся в Анни у вищому товаристві. Шарль Уебб, як звичайно, багато говорив, кидajući вряди-годи допитливі погляди на Анну. Очевидно, думав: що вона може тут робити з вітрогоном Реймоном та його донькою? А я сповнювалася гордістю на думку, що незабаром він про це дізнається. Коли Уебб на мить замовк, батько нахилився до нього і відразу сповістив:

— Маю новину, старий, п'ятого жовтня ми з Анною одружуємося.

Уебб ошелешено поглянув на Анну, тоді на батька. Я страшенно раділа, що його жінка розгубилася — вона віддавна була трохи небайдужа до мого батька.

— Вітаю вас, — урешті крикнув Уебб громовим голосом. — Це ж чудово! Шановна мадам, ви чудова жінка, берете собі на ший такого пройдисвіта. Де офіціант? Ми мусимо це відсвяткувати!

Анна всміхалася — невимушено, спокійно. І враз я побачила, як обличчя Уеббове розпливлося в усмішці; я не озиралася.

— Ельза! Боже милий, та це ж Ельза Макенбур, вона мене не побачила. Реймоне, поглянь лишень, яка вона стала красуня!

— Ще б пак! — відповів батько голосом щасливого власника.

А потім, усе пригадавши, змінився на виду.

Анна не могла не вловити цієї інтонації в батьковому голосі. Вона швидко відвернулася від нього до мене. Вона збиралася щось сказати мені, я нахилилася до неї:

— Анно, ваша елегантність спустошує тут серця. Якийсь чоловік не зводить з вас погляду.

Я промовила це довірчим тоном, однак досить голосно, щоб почув батько. Він відразу ж озирнувся й помітив чоловіка, про якого я говорила.

— Я цього не люблю, — сказав батько, схопивши Анну за руку.

— Які вони милі! — з іронічним захопленням мовила мадам Уебб. — Шарлю, не треба було заважати цим закоханим, вистачало запросити маленьку Сесіль.

— А маленька Сесіль не приїхала б, — сердито відрізала я.

— А чому ж? Закохалися в якогось рибалку?

Якось вона бачила, як я розмовляла на лавці з кондуктором автобуса, і відтоді вважає мене за «декласовану» особу — з тих, кого вона називає «декласованими».

— Еге ж! — відповіла я, намагаючись будь-що-будь виглядати веселою.

— І кого ж ви там спіймали?

Найгірше те, що вона вважала себе за дотепницю. Поволі мене огортав гнів.

— Ловитва чоловіків не мій ґах, але свого я не вгавлю. Запала мовчанка. Потім, як завжди, почувся врівноважений голос Анни:

— Реймоне, попросіть, будьте ласкаві, в офіціанта соломок. Як же без них пити помаранчевий сік!

Шарль Уебб відразу ж підхопив розмову про панюї. А батька дувив сміх — я бачила, що він утупився посом у свій келих. Анна кинула на мене жалісний погляд. А потім, як це звичайно буває між людьми, що ледь не посварилися, ми постановили разом повечеряти.

За столом я багато випила. Я мусила забути стурбований погляд Анни, яким вона дивилася на мого батька, або на диво вдячний погляд, коли її очі довше зупинялися на мені. Як тільки жінка Уебба кидала мені чергову шпильку, я дивилася на неї з широкою посмішкою. Така тактика виводила її з рівноваги. Вона швидко розпалилася. Анна подавала мені знак, щоб я була стримана. Вона жахалася скандлів на людях і відчувала, що мадам Уебб готова щось таке втнути. А я звикла до цього, в нашому середовищі таке часто траплялося. Тому я спокійнісінько слухала базікання мадам Уебб.

Повечерявши, ми пішли в одне з нічних кабаре Сент-Рафаеля. Невдовзі після нас там з'явилися Ельза і Сіріл. Ельза стала на порозі, щось голосно промовила до гардеробниці й попрямувала до зали; за нею Сіріл. У мене промайнула думка, що вона скоріше поводить як повія, ніж як закохана, та при такій вроді це можна собі дозволити.

— Що це за ловелас? — спитав Шарль Уебб. — Ще зовсім шмаркач.

— Це кохання, — прошепотіла його жінка. — Щасливе кохання.

— Подумати лишень! — різко мовив батько. — Просто чергова примха, та й квит!

Я глянула на Анну. Вона спокійно розглядала Ельзу

так, як дивилась на манекенниць, що демонстрували її моделі, або просто на молодісіньких жінок. Без жодної злості. А я на мить пройнялася захопленням Анною, бо не було в неї дріб'язковості та ревнощів. Та й взагалі я не розуміла, чому вона мала ревнувати Ельзу. Анна була стократ вродливіша, вишуканіша від Ельзи. А що я трохи випила, то й сказала їй це. Вона зацікавлено глянула на мене.

— Ви вважаєте, що я вродливіша від Ельзи, так?

— Авжеж!

— Що ж! Таке завжди приємно чути, але ви знов багато п'єте. Дайте сюди вашу склянку. Ви не дуже журитесь, що там ваш Сіріл? А взагалі — він нудьгує.

— Він мій коханок, — весело відповіла я.

— Ви зовсім уже сп'яніли! На щастя, вже час вертатися.

Ми радо попрощалися з Уеббами. Я з поважним виглядом назвала мадам Уебб «дорогою мадам». Батько сів за кермо, а я схлила голову на плече Анні.

Я думала про те, що вона краща від Уеббів та всіх тих людей, яких ми звичайно зустрічали. Що вона краща, достойніша, розумніша від них.

Батько говорив мало. Мабуть, пригадував появу Ельзи.

— Вона спить? — запитав він Анну.

— Як маленьке дівчатко. Досить добре поводитилась, якби тільки не надто відверті слова про ловитву чоловіків.

Батько засміявся. Запанувала мовчанка. А потім знову пролунав батьків голос:

— Анно, я кохаю вас, лише вас. Чи ви мені вірите?

— Не кажіть мені цього так часто, мене це лякає...

— Дайте вашу руку.

Я ледь не встала, щоб заперечити: «Ні, ні, тільки не тут, над цим проваллям». Але я трохи сп'яніла, а крім того, був запах парфумів Анни, морський вітер у моєму волоссі, маленька подряпина на плечі від нашого кохання з Сірілом. Стільки причин, щоб бути щасливою і мовчати. Я засинала.

А в цей час, певно, Ельза та бідолашний Сіріл трясуться на мотоциклі, якого мати подарувала йому в останній день народження. Не знаю чому, але це мене розхвилювало до сліз. Машина Анні була така затишна, їхала так тихо, в ній так добре спати... А мадам Уебб у цю хвилину, певно, не може ніяк заснути! Можливо, в її літах я також платитиму молодикам за те, щоб вони мене кохали, бо кохання — це найніжніша, найправдивіша, найрозумніша річ у світі. І торгуватися тут не треба. Найголовніше не озлоблюватися, не заздрити, як вона заздрить Ельзі та Анні. Я стиха засміялася. Анна вмостилася трохи глибше. «Спіть!» — владно наказала вона. І я заснула.

Розділ VIII

Другого дня я прокинулася в чудовому настрої: відчувала тільки невелику втому та біль у потилиці, бо забагато випила віскі. Як і щоранку, сонячне проміння заливало моє ліжко; я відкинула простирадло, зняла піжамну куртку підставила голі плечі сонцю. Притулившись щочою до зігнутої руки, я бачила перед собою велике мереживо на простирадлі, а далі, на плитці підлоги, непевне повзання мухи. Сонячні промені були ніжні й теплі, і мені здавалося, що вони проникають аж під шкіру, намагаються дбайливо мене розігріти. Я вирішила, що цілий ранок отак лежатиму непорушно.

Вчорашній вечір усе чіткіше поставав у моїй пам'яті. Я пригадала, як сказала Анні, що Сіріл мій коханець, а вона засміялася: коли напідпитку кажеш правду, ніхто тобі не вірить. Пригадала мадам Уебб та сперечання з нею; я звикла до таких жінок: у цьому середовищі і в такому віці вони часто здаються огидними через своє неробство та бажання жити розкішно. Порівнюючи її зі спокійною Анною, я ще виразніш бачила, яка вона нудна й зіпсута. Та це

можна було їй передбачити; я не знала, котра з батькових приятельок могла б на довший час скласти конкуренцію Анні. Щоб приємно проводити вечори з такими людьми, треба чи трохи напиться і охоче встрявати з ними в суперечки, чи бути в інтимних стосунках з кимось із них. Для батька з Уеббом це було простіше: немов азартна гра. «Вгадай, хто сьогодні вечеряє і спить зі мною? Кріхітка Марс, що знімалася в Сореля. Завітав до Дюпюї, а там...» Батько сміявся і плескав його по плечу: «Щасливець! Вона майже така гарна, як Ельза». Дитяче хизування! Однак мені подобалося, що вони вкладають у свої розповіді запал, вогник. І навіть під час нескіченно довгих вечорів на терасі кав'ярні, коли Ломбар тужливо звірявся батькові: «Я любив лише її, Реймоне! Пам'ятаєш ту весну, коли вона поклінула мене... Як безглуздо, коли чоловік присвячує все життя лише одній жінці!» — це виглядало негарно, принизливо, але й зворушливо: два чоловіки звіряють один одному свої жалі за чаркою спиртного.

Друзі Анни, певно, ніколи не розповідали про самих себе. Вони, безперечно, і не знали таких пригод. А навіть якщо їй говорили про це, то, певно, сміялись із почуття цнотливості. Я відчувала, що готова розділити з Анною поблажливе ставлення до наших знайомих — приємну поблажливість, заразливу... Однак я бачила себе в тридцятирічному віці, бачила більш схожою на наших друзів, ніж на Анну. Я задихатимусь від її мовчазності, байдужості, стриманості. Навпаки, десь за п'ятнадцять років, трохи пересичена життям, я схилюся до якогось звабливого чоловіка, також ледь утомленого життям, і скажу йому: «Моїм першим коханцем був Сіріл. Тоді я не мала ще й вісімнадцяти років, а на морі було так гаряче...»

Я залюбки уявляла собі обличчя цього чоловіка. Він матиме такі самі дрібні зморшки, як і мій батько. Хтось постукав у двері. Я швидко натягла піжамну куртку і крикнула: «Увійдіть!» Це була Анна, вона обережно несла чашку кави.

— Я подумала, що вам, певно, хочеться трохи кави... Ну як, добре себе почувате?

— Дуже добре, — відповіла їй. — Здається, вчора ввечері трохи перебрала.

— Як і щоразу, коли буваєте на людях. — І засміялася. — Але мушу зізнатися, що ви мене розважили... Той вечір дуже довго тягся.

Я не звертала більше уваги ні на сонце, ні на смак кави. Розмовляючи з Анною, я завжди захоплювалася розмовою, себе самої вже не помічала, проте вона завжди примушувала мене задуматися над собою, судити про свої звички. Вона примушувала мене жити серйозно, напружено.

— Сесіль, вам подобаються такі люди, як Уебби чи Дюпюї?

— Взагалі їхня поведінка нестерпна, але самі вони доволі кумедні.

Анна також дивилася на муху, що повзала по підлозі. Муха, певно, скалічена, подумала я. Маючи такі довгі вії, легко прикидатися поблажливою.

— А ви ніколи не відчували, наскільки їхні розмови монотонні і... так би мовити... важкі. Чи вам ніколи не надокучали їхні історії з контрактами, дівчатами та вечірками?

— Розумієте, — відповіла я, — десять років я прожила в монастирі, й ці люди трохи захоплюють мене своїм життям, позбавленим будь-якої моральності.

Я не наважувалась додати, що це мені подобалося.

— Але вже два роки... — мовила Анна, — та взагалі тут не варто ні роздумувати, ні моралізувати багато, це радше питання внутрішнього відчуття, шостого чуття...

Я, безмеречно, його не мала. Я добре відчувала, що мені чогось такого бракує.

— Анно, — враз спитала я, — чи ви вважаєте мене розумною?

Вона засміялася, здивувавшись моєму несподіваному запитанню.

— Звичайно, аякже! Чому ви мене про це питаєте?

— Якби я була справжньою дурепою, ви так само відповіли б мені,— зітхнула я.— Я так часто відчуваю вашу перевагу над собою.

— Це приходить з літами,— відповіла Анна.— Було б дуже погано, якби я не мала трохи більше впевненості в собі, ніж ви. Тоді б ви на мене впливали!

Вона засміялася. Я відчула образу.

— Це не було б дуже кепсько.

— Це була б катастрофа,— відповіла Анна.

Вона несподівано втратила жартівливий настрій і глянула мені просто в вічі. Я ледь ворухнулася, мені стало ніяково. Я їй досі не можу звикнути до манери деяких людей під час розмови гостро дивитися вам в очі або ж дуже близько підступати до вас, немов щоб переконатися, що ви їх слухаєте. Взагалі це марні зусилля, бо в таких випадках я думаю лише про те, щоб звільнитися від них, відступити, я кажу «так», переступаючи з ноги на ногу, і як тільки стає можливо, втікаю в інший кут кімнати. Мене охоплює лють від їхньої настирливості й нескромності, претепзій на якусь виштяковість. На щастя, Анна не вважала за потрібне таким чином підтримувати в мені постійну увагу — вона обмежувалася тим, що дивилася мені просто в вічі, а мені було важко зберігати під час розмови невимушений, легковажний тон, якого я навмисне прибирала.

— Чи знаєте ви, як звичайно кінчають люди, подібні до Уебба?

«І мого батька»,— сказала я собі подумки.

— На смітнику,— пожартувала я.

— Приходить час, коли вони втрачають свою привабливість, чи, як то кажуть, «форму». Вони не можуть пити, як колись, але ще мріють про жінок; проте вони змушені тепер їх оплачувати, згоджуватись на всякі поступки, щоб уникнути самотності. Вони окрадені, нещасні. І саме тоді вони стають сентиментальними і вимогливими. Не один на моїх очах пустився берега.

— Відолаха Уебб,— мовила я.

Я відчувала розгубленість. Справді, такий кінець чекав і мого батька. Принаймні загрожував би, коли б Анна не взяла його під свою опіку.

— Ви над цим не замислювалися,— сказала Анна, всміхаючись ледь співчутливо.— Ви мало думаете про майбутнє, чи не так? У цьому перевага юності.

— Прошу вас,— попрохала я,— не дорікайте мені, що я молода. Я ніколи не зловживаю цим і не вважаю, що воно дає мені право на якісь привілеї чи все в мені виправдовує. Я не надаю цьому якоїсь особливої ваги.

— А чому ви надаєте ваги? Своему спокою, своїй незалежності?

Я боялася таких розмов, особливо з Анною.

— Нічому! — сказала я.— Ви ж знаєте, що я ні про що не думаю.

— Ви з батьком мене трохи дратуєте! Ніколи ні про що не думаете. Ні на що велике не здатні. Нічого не знаєте! Вам подобається бути такою?

— Мені це не подобається. Я не люблю себе і не намагаюся себе полюбити. Але трапляються хвилини, коли ви змушуете мене ускладнювати собі життя, і за це я майже серджуся на вас.

А вона, задумавшись, стала щось наспівувати; я впізнала мелодію, та не пам'ятала, про що були слова.

— Що це за пісня, Анно? Вона мене дратує...

— Не знаю.— Вона знов усміхнулася, тепер вже трохи збентежено.— Лежіть, відпочивайте, а я вивчатиму далі інтелектуальний рівень сім'ї десь-інде.

«Звичайно,— подумала я,— моєму батькові легше». Аж сюди до мене долинали: «Я ні про що не думаю, бо кохаю вас, Анно». Яка б не була Анна розумна, така відповідь мала б її переконати. Я поволі потяглася і знов устромилась обличчям у подушку. Незважаючи на те, що я сказала Анні, я думала багато. Вона, безперечно, драматизувала факти: через двадцять п'ять років мій батько буде поважним си-

воголовим шістдесятирічним чоловіком, трохи схпльним до віскі та барвистих сногадів. Ми разом виходитимемо в світ. Тепер я розповідатиму йому про свої пригоди, а він даватиме мені поради. Я усвідомила, що виключаю Анну з цього майбутнього, я не могла, мені ніяк не щастило помістити її в ньому. Я не могла собі уявити, як у нашому хаотичному помешканні, то порожньому, то заваленому квітами, в якому сновигають чужі люди, лунають чужі голоси, де постійно скрізь валяються валізи, запаує лад, тиша, гармонія, яку всюди приносить Анна, немов якийсь найдорожчий скарб. Мене дуже лякала смертельна нудьга: правда, відколи я по-справжньому, фізично покохала Сіріла, я стала менше боятися Анниного впливу. Я позбулася багатьох страхів. Однак найбільше я боялася нудьги, спокою. Для душевної рівноваги ми з батьком потребували зовнішньої метушні. А з цим Анна ніколи б не погодилась.

Розділ ІХ

Я багато розповідаю про Анну і про себе саму, а мало говорю про батька. Не тому, що його роль у цій історії може видатися найменш важливою, не тому, що він менше цікавить мене. Ніколи я не любила когось дужче, ніж його, і серед усіх тих почуттів, які мене в той час хвилювали, почуття до батька були найстійкіші, найглибші, найважливіші для мене. Я надто добре його знаю, щоб говорити про нього легковажно, та й надто ми з ним подібні. Однак я мушу сказати саме про нього, щоб його поведінка була зрозуміла. Він не був людина марнослава чи себелюбець. Але був легковажний, навдивовиж легковажний. Я не можу навіть твердити, що він був неспроможний на глибокі почуття, він був людина безвідповідальна. Його любов до мене не можна сприймати як легковажну забаву чи звичайну батьківську прихильність. Через мене він міг страждати більше, ніж

через будь-кого іншого; а я сама впала у відчай того незабутнього дня хіба ж не тому, що батько немовби залишив мене, уникав мого погляду? Він ніколи не жертвував мною задля своїх любовних історій. Інколи ввечері, щоб відпровадити мене додому, він мусив відмовлятися від того, що Уебб називав «чудовими нагодами». Та поза тим усім — цього я не можу заперечити — він перебував у полоні своїх захоплень, нетривких почуттів, легковажного життя. Він не роздумував особливо. Усе пояснював фізіологічними причинами, які вважав найістотнішими: «Відчуваєш до себе огиду? Більше спи, менше пий». Так само було з ним, коли вряди-годи він проймався сильним почуттям до якоїсь жінки — він не думав це почуття ні приборкати, ні піднести до якогось більш складного рівня. Він був матеріаліст, але водночас і делікатна, чуйна і, врешті, дуже добра людина.

Жадання, яке він відчував до Ельзи, його мучило, однак не так, як би можна гадати. Він говорив не: «Я думаю зрадити Анну, а це означає, що я менше її кохаю», але: «Який жаль, що мене так тягне до Ельзи! Треба, щоб це скоріше скінчилось, інакше я матиму прикроці від Анни». Крім того, він любив Анну, нею захоплювався, вона змінювала його життя, звільнивши від тих легковажних, нерозумних жінок, з якими він стикався останні роки. І водночас вона задовольняла його марнославство, чутливість і чуттєвість, бо розуміла його, допомагала йому своїм розумом і досвідом. Однак тепер, коли він усвідомив поважність її почуттів до себе, я цього менш певна! Вона видавалася йому ідеальною коханкою, ідеальною матір'ю для мене. Але чи думав він також і про «ідеальну дружину» з тим усім, до чого ці слова зобов'язують? Навряд. Я певна, що в очах Сіріла та Анни він, так само, як і я, був неповноцінний в емоційному розумінні. І все ж це не заважало йому жити пристрасно, бо він вважав це за нормальне і вносив у це всю свою життєву жвавість.

Коли я складала свій план, як усунути Анну з нашого життя, про нього я не думала, бо знала, що він оговтається

від цього, як завжди оговтувався: розлучення коштуватиме йому менше, аніж упорядковане життя. Справді, його, як і мене, вражали і підтинали лише звичка та одноманітність. Ми були з ним однієї породи — інколи я казала собі, що це чудова чистокровна порода — порода кочовика, а інколи запевняла себе, що це жалюгідна зачерствіла порода марнотратників життя.

А тепер батько страждав чи принаймні впадав у відчай: Ельза стала для нього символом минулого життя, молодості, не взагалі, а саме його молодості. Я відчувала, що він умирає від бажання сказати Анні: «Моя кохана, вибач мені за один-однісінький день. Мені треба переконатися з цією дівкою, що я ще не стариган. Мені треба ще раз відчутти млість її тіла, і тоді я заспокоюсь». Але він не міг сказати їй цього: не тому, що Анна була ревнива чи якась особливо цютлива і незгідлива в таких питаннях, а тому, що вона погодилася жити з ним, поставивши, певно, такі умови: він покінчить з безтурботною розпустою, бо він не школяр, а чоловік, якому вона довіряє своє життя. Тому він повинен гарно поводитись, а не бути рабом власних пристрастей. Ніхто не міг за це докоряти Анні. Це був цілком нормальний, здоровий розрахунок, однак він не заважав батькові бажати Ельзи, жадати її все дужче й дужче, жадати неперекорно, мов якусь заборонену річ.

І, безперечно, в той час я могла все владнати. Мені вистачало сказати Ельзі, щоб вона поступилася батькові, під якимсь приводом повезти Анну на один вечір у Ніццу або кудись-інде. Повернувшись, ми б застали батька заспокоєним і сповненим ще більшої ніжності до свого законного кохання чи принаймні до кохання, яке стане законним після повернення додому. А крім того, Анна ніколи б не погодилася стати тимчасовою коханкою, як інші. Яким важким стало наше життя через її почуття власної гідності та поваги до себе!

Але я не просила ні Ельзу поступитися батькові, ні Анну поїхати зі мною в Ніццу. Я хотіла, щоб та хіть пере-

повнила серце мого батька і він допустився якоїсь помилки. Я не могла зносити того презирства, з яким Анна ставилася до нашого минулого життя, тієї легкої зневаги, яку вона відчувала до того, що було для нас із батьком щастям. Я хотіла не принизити її, лише змусити, щоб вона прийняла наш погляд на життя. Треба було, щоб вона дізналася, що батько зрадив її, і щоб вона сприйняла це тверезо, як чисто тілесну примху, а не як замах на її особисту честь, гідність. Якщо вона хоче будь-що мати рацію, то хай дозволить нам помилятися.

Я навіть удавала, що не помічаю батькових мук. Найголовніше, щоб він мені не звирявся, щоб не примушував мене стати його спільником, розмовляти з Ельзою і усувати Анну.

Я повинна була вдавати, немовби вважаю його любов до Анни за святу, як і саму Анну. І мушу зізнатися: мені неважко було це вдавати. Думка про те, що він міг би зрадити Анну, нею знехтувати, сповнювала мене жахом і дивним захватом.

А поки що ми жили спокійно і щасливо; я щораз дужче розпалювала батька Ельзою. Аннине обличчя більше не викликало в мене гризоти. Інколи я уявляла собі, що вона змириться з цим фактом і що наше спільне життя йтиме не лише відповідно до її смаків, але й так, як хочемо ми. З другого боку, я часто бачилася з Сірілом і ми потайки з ним кохалися. Запах сосон, шум моря, відчуття його тіла... Його почало мучити сумління, йому не подобалася роль, яку я примушувала його грати, він погоджувався на неї лише тому, що я казала, ніби це потрібне для нашого кохання. Все це породжувало багато нещирості, самозаглибленого мовчання і так мало зусиль, так мало обману. (І я вже сказала, що саму себе засуджувала за свої вчинки).

Я швидко минаю цей період, бо боюся, що, випилюючи якісь спогади, натраплю на гнітючі для мене. Вже тепер досить мені пригадати щасливий сміх Анни, те, яка ласкава вона була зі мною, і щось тихим підступним ударом зненацька завдає мені болю, мені боляче, я задихаюся від

злості на себе саму. Я так близько опицяюся біля того, що називають муками нечистого сумління, аж відразу мушу шукати якогось порятунку: запалювати цигарку, ставити платівку, телефонувати до друга. І поволі починаю думати про щось інше. Однак мені не подобається, що я мушу користати з таких вад своєї пам'яті, з легковагості мого розуму — замість того, щоб їх побороти. Не люблю признаватися в цьому, навіть якби це сповнило мене радістю.

Розділ X

Дивно, якого негідного та пустого вигляду набирає фатальна доля, щоб з'явитись перед нами. Того літа вона виступила в особі Ельзи. Дуже гарний, навіть привабливий образ. До того ж Ельза сміялася так незвично, так заразливо і щиро, як сміються трохи простакуваті люди.

Я відразу ж уловила, як її сміх впливає на батька, і примушувала Ельзу сповна його використовувати, коли ми мали зненацька застати її з Сірілом. Казала їй: «Коли ви почувете, що ми з батьком наближаємося, нічого не кажіть, лише смійтеся, смійтеся». І тільки-но лунав цей сміх задоволення, батькове обличчя судомив гнів. Роль режисера не переставала мене захоплювати. Я стріляла несхибно; коли ми бачили Сіріла та Ельзу і вони відверто виказували свої уявні, але дуже добре зіграні почуття, ми з батьком блідли одночасно, мені, як і батькові, відпливала з обличчя кров, це було бажання володіти, загнане кудись глибоко, бажання гірше, аніж муки страждання. Сіріл, Сіріл, схилений над Ельзою... Ця картина краяла мені серце, а проте я ж сама її виношувала з Сірілом та Ельзою, не підозрюючи, якою силою вона обернеться проти мене. На словах усе легке і просте. Та коли я бачила профіль Сіріла, його засмаглу ніжну потилицю, схилену над підведеним до нього обличчям

Ельзи, я ладна була віддати все на світі, аби лиш цього не було. Я забувала, що сама цього бажала.

Якщо не брати цього до уваги, то наше буденне життя було заповнене довірою, ніжністю і — з яким бодем я вимовляю це слово — щастям Анни. Я ніколи не бачила її такою близькою до щастя, вона довіряла нам, себелюбцям, не могла навіть підозрювати наших бурхливих бажань і моєї нищої інтриги. Та я на це й розраховувала: через свою стриманість, гордість вона інстинктивно уникала будь-яких хитрощів, якими могла б сильніше прив'язати до себе мого батька, використовувала лише одну свою привабу — що вона вродлива, розумна і ніжна. Поволі я прийнялася до неї ніжним почуттям; співчуття вас захоплює так владно, паче військова музика. Чи ж можна мені в цьому докоряти?

Одного ранку надзвичайно схвильована покоївка принесла мені цидулку від Ельзи: «Все владналося, приходьте!»

Мене охопило відчуття якоїсь катастрофи: я несподівано розв'язки. Та все ж я зустрілася з Ельзою на пляжі, обличчя її променіло радістю:

— Годину тому я нарешті побачилася з вашим батьком.

— Що ж він вам сказав?

— Він сказав, що дуже шкодує за тим, що сталося, що повівся як послідувший негідник... Це ж правда, так?

Я мусила погодитись.

— А потім наговорив мені всяких компліментів, як це лише він уміє... Розумієте, таким ледь неуважливим тоном, тихесеньким голосом, немовби дуже страждав.

Я перебила її ідилічні спогади:

— І до чого він вів?

— Та ні до чого! Але ні, він запросив мене в селище на склянку чаю, щоб я довела йому, що не гніваюся на нього, що я сучасна жінка, розсудлива, незлопам'ятна.

Уявлення мого батька про розсудливість молодих рудуватих жінок розвеселило мене.

— Чого ви смієтесь? Чи мені йти туди?

Я ледь не відповіла їй, що мене це не обходить. А потім

усвідомила, що вона мене вважає відповідальною за успіх своїх дій. Хоч би що там було, а це мене рознервувало. Я почувалася немовби зацькованою.

— Я не знаю, Ельзо, все залежить від вас; не питайте мене щохвилини, як і що робити — бо виходить, ніби це я штовхаю вас на таке...

— Хто ж, як не ви, — запитала Ельза, — це ж завдяки вам...

Мене враз налякав її захоплений голос.

— Ідіть туди, якщо хочете, але благаю вас, не говоріть мені більше про це все!

— Але ж... але ж, Сесіль, його треба визволити... від тієї жінки!

Я втекла від неї. Хай батько робить, що хоче, хай Анна сама виплутується з цього! До того ж у мене побачення з Сірілом. Мені здавалося, що лише кохання звільнить мене від анемічного страху, який охопив мене.

Сіріл мовчки обняв мене, потяг за собою. Біля нього все було просте, наповнювалося насолодою, жагою. Незабаром, притулившись до нього, до його золотавого, спітнілого тіла, знеможена і розгублена, як жертва корабельної аварії, я сказала йому, що ненавиджу себе. Промовила це з усміхом, бо це була правда, однак вона викликала в мене не біль, а лише якесь приємне почуття покори. Він не взяв моїх слів наповажне:

— Дурниці! Я досить сильно тебе кохаю, щоб перекопати тебе. Я так тебе кохаю, так кохаю...

Ритм цих слів уперто відлунював у мені під час обіду: «Я так тебе кохаю, так кохаю». Ось чому, хоч як намагаюсь, я не можу виразно пригадати цього обіду. Анна була вбрана в сукню бузкового кольору, як тіні під очима, як колір її очей. Батько сміявся, видимо, заспокоєний: усе для нього складалося дуже добре. Як подали десерт, батько повідомив, що надвечір мусить дещо залагодити в селищі. Я подумки всміхнулася; я була втомлена, на все махнула рукою. Мала єдипе бажання — скупатися.

О четвертій годині я подалася на пляж. На терасі зустрілася з батьком — він лаштувався в селище; я нічого йому не сказала. Навіть не порадила бути обережним.

Вода була ніжна і тепла. Анни я не бачила, певно, вона працювала в кімнаті над своїми моделями, а в той час батько упадав біля Ельзи. Дві години перегодом, коли сонце вже перестало гріти, я піднялася на терасу, сіла в шезлонг і розгорнула газету.

Якраз у цю хвилину з'явилася Анна: вона бігла від лісу, не дуже вправно, трохи незграбно, притиснувши лікті до тіла. А в мене враз промайнула трохи задержувата думка, що це біжить стара жінка, яка зараз упаде. Я сиділа приголомшена; Анна зникла за будинком, там, де стояв гараж. І тоді я раптом усе зрозуміла й кинулася за нею.

Вона вже сиділа в машині, вмикала запалювання. Я кинулась до неї і вхопилась за дверцята.

— Анно,— гукнула я,— Анно, не від'їжджайте. Це помилка, це непорозуміння, це моя вина, я поясню вам...

Анна не слухала мене, не дивилась на мене, вона нахилилася, щоб відпустити гальма.

— Анно, ви нам потрібні!

Тоді вона випросталася: її обличчя було зсудомлене болем. Вона плакала. І я раптом зрозуміла, що завдала удару не якійсь бездушній істоті, а живій вразливій людині.

Вона була, певно, колись ледь потайливою дівчинкою, потім підлітком, а далі жінкою. Їй було сорок років, вона була самотня, вона покохала і сподівалася щасливо прожити з ним десять, а то й двадцять років. А я... це обличчя, її обличчя, то була моя робота. Я заціпеніла, я тіпалася всім тілом, припавши до дверцят машини.

— Вам ніхто не потрібен,— прошепотіла вона,— ні вам, ні йому.

Мотор гув. Я була у відчаї: вона ж не може так поїхати!

— Вибачте мені, благаю вас...

— Вам? Що вибачити?

Сльози пестримно котилися їй по обличчю. А вона мовби їх не помічала, дивилася на мене нерухомим поглядом:

— Бідолашна моя дівчинко!

На мить притулила руку до моєї щоки й від'їхала. Я побачила, як машина зникає за рогом будинку. Мене охопила безнадія і розпач... усе сталося так швидко. І це обличчя, її обличчя...

Я почула позад себе ходу — це був батько. Він устиг уже стерти сліди Ельзиної помади, струснув з костюма соснову глицю. Я озирнулася, кинулась на нього:

— Негіднику! Негіднику!

І розридалася.

— Що сталось? Невже Анна? Сесіль, скажи мені, Сесіль...

Розділ XI

Ми побачилися лише за вечерею, обоє стривожені несподіваною можливістю знов сидіти за столом удвох. Я зовсім не хотіла їсти, він також. Обоє ми відчували, що нам треба повернути Анну. Щодо мене, то я не могла б довго згадувати те страдницьке обличчя, яке в неї було перед від'їздом, її муку та свою вину. Я забула, як спокійно все обмірковувала і як хитро складала свої плани. Я була зовсім розгублена, вибита з колії й бачила, що батько в такому самому стані.

— Як ти гадавш, вона надовго нас покинула? — спитав він.

— Вона, певно, поїхала до Парижа, — відповіла я.

— Париж... — мрійливо прошепотів батько.

— Можливо, ми ніколи більше її не побачимо...

Він розгублено глянув на мене і через стіл схопив мене за руку.

— Ти, звичайно, дуже гніваєшся на мене. Сам не знаю,

що на мене найшло... Ми з Ельзою верталися лісом, вона... одне слово, я поцілував її, а якраз у ту хвилину, певно, нагодилась Анна і...

Я не слухала його. Ельза і батько в обіймах у холодку під соснами видавалися мені такими водевільними, такими безтілесними, що я не бачила їх. Лише обличчя Анни, зсудомлене болем, зражене мною обличчя, яке я побачила в останню хвилину, було реальне, до болю реальне. Я витягла цигарку з батькової коробки, запалила. Ось іще одна річ, якої не зносила Анна: куріння під час їжі. Я всміхнулась батькові:

— Дуже добре розумію: ти не винен... Як кажуть, хвилина безумства. Але треба, щоб Анна вибачила нам, у кожному разі тобі вибачила.

— Що ж робити? — спитав він.

Він виглядав нещасним, мені стало шкода його, потім стало шкода себе самої; чому Анна так покинула нас, невже хоче покарати за якісь пустоці? Хіба ж вона не має ніяких зобов'язань перед нами?

— Ми їй напишемо листа,— запропонувала я,— і попросимо в неї вибачення.

— Чудова думка! — вигукнув батько.

Нарешті він знайшов спосіб, як вийти із сповненої гризоти бездіяльності, якою ми томилися вже три години.

Ще не закінчивши вечеряти, ми відсунули скатертину та прибори, батько приніс велику настільну лампу, ручки, чорнильницю, свій поштовий папір, і ми сіли одне навпроти одного, вже майже всміхаючись, пастільки повернення Анни видавалося нам можливим завдяки цій розіграній сцені. Перед вікном креслив у повітрі плавкі скісні лінії кажан. Батько нахилив голову і заходився писати.

Не можу пригадувати без почуття жорстокого глуму листи, сповнені добрих почуттів, які ми написали того вечора Анні. Ми сиділи обоє біля лампи, наче два старанних, не дуже вправних школярі, і мовчки працювали над цим неможливим для виконання завданням: «повернути Анну».

Проте ми все-таки створили два шедеври на цю тему, сповнені щирих слів виправдання, любові та каяття. Закінчуючи листа, я сливе була переконана, що Анна не зможе опиратися, що примирення доконечне. Я вже уявляла собі сцену прощання, сповнену делікатності й гумору. Вона відбудеться в Парижі, в нашій вітальні, увійде Анна і...

Задзвенчав телефон. Була десята година вечора. Ми здивовано глянули одне на одного, а потім у наших поглядах промайнула надія: це була Анна, вона дзвонить нам, щоб усе вибачити, сказати, що вертається до нас. Батько підскочив до телефону, радісно крикнув: «Алло!»

А потім нечутним майже голосом говорив лише: «Так, так. Де саме? Так, так». Я також устала: мене охопив страх. Я дивилася на батька, на те, як він несамохить проводить рукою по обличчю. Нарешті він тихо поклав трубку й обернувся до мене.

— Вона потрапила в аварію,— сказав він.— По дорозі в Естерель. Вони не могли відразу знайти її адреси. Зате-лефонували в Париж, а там їм дали наш тутешній телефон.

Він говорив якимось машинально, моторошним голосом, я не наважувалася його перебивати:

— Нещастя сталося в найнебезпечнішому місці. Вже не вперше там таке трапляється. Машина впала з висоти п'ятдесяти метрів. Було б чудо, якби вона лишилася живою...

Все інше цієї ночі згадується мені як одне суцільне жахіття. Дорога, що вихоплювалась у світлі фар, непорушне обличчя батька, двері лікарні... Батько не дозволив, щоб я побачила її. Я сиділа на лавці в приймальні і дивилася на літографію з зображенням Венеції. Я ні про що не думала. Медсестра сказала мені, що протягом літа це вже шостий нещасливий випадок на тому відтинку дороги. Батько не вертався.

Тоді я подумала, що знову ж, навіть своєю смертю Анна відрізнялася від нас. Якби ми з батьком заподіяли собі смерть (допускаючи, що знайшли б на це мужність), ми

пустили б собі кулю в лоб і залишили листа з поясненням, назавжди позбавивши винуватців сну та спокою. Але Анна зробила нам розкішний подарунок — зоставила чудову нагоду вірити в нещасливий випадок: небезпечна ділянка шляху, щось сталося з машиною... А ми, легкодухі, швидко па це погодились. Та й взагалі, якщо я кажу сьогодні про самогубство, це доволі романтично з мого боку. Хіба ж можна відбирати собі життя заради таких людей, як ми з батьком, людей, які нікого не потребують, ні живого, ні мертвого? І взагалі, ми з батьком завжди говорили про це як про нещасливий випадок.

Другого дня близько третьої години ми вернулися додому. Ельза з Сірілом вже чекали нас, посідавши на сходах. Вони звелись нам назустріч, наче якісь дві забуті, неживі постаті: ні вона, ні він не знали Анни й не любили її. Вони стояли зі своїми дріб'язковими любовними історійками, подвійною принадою своєї вроди і збентеження. Сіріл ступив крок до мене, поклав руку мені на плече. Я глянула на нього: я ніколи його не любила. Він був добрий, привабливий; я любила ту розкіш, яку від нього діставала; але він мені не був потрібен. Невдовзі я поїду, покину цей будинок, цього хлонця, це літо. Поряд стояв батько, він узяв мене під руку, і ми ввійшли в будинок.

Вдома був жакет Анни, її квіти, її кімната, запах її парфумів. Батько стулив віконниці, вийняв з холодильника пляшку та дві склянки: єдина розрада в нашому становищі. Наші покаянні листи досі ще були порозкидані на столі. Я відсунула їх рукою, вони плавко злетіли на долівку. Вертаючись до мене з повною склянкою, батько на мить завагався, потім обійшов їх. Цей рух видався мені символічним і позбавленим доброго смаку. Я взяла склянку обіруч і випила одним духом. Кімната була в напівсутінках. Перед вікном стовбичила батькова тінь. Плюскотіло об берег море.

Розділ XII

Похороп відбувся гарного сонячного дня в Парижі, при патові гав, у жалобному настрої. Ми з батьком потпскали руки стареньким жінкам — родичкам Анни. Я зацікавлено розглядала їх: вони, певно, приходили б до нас раз на рік пити чай. На батька дивилися співчутливо: очевидно, Уебб поширив новину про одруження. Я побачила Сіріла, він чекав мене при вході. Я ухилилась від зустрічі з ним. Та злість, яку я почувала до нього, була зовсім несправедлива, проте я нічого не могла з собою вдіяти... Люди довкола нас гомоніли про цю безглузду й жахливу подію, а що я мала деякий сумнів щодо випадковості тієї смерті, то їхні розмови мене трохи бавили.

Дорогою додому батько взяв мене в машині за руку і стиснув її в своїй руці. Я подумала: «В тебе нікого більше нема, окрім мене, а в мене нікого, окрім тебе; ми самотні й нещасні»,— і вперше заплакала. Це були досить солодкі сльози, вони не мали нічого спільного з тією порожнечею, тією жахливою порожнечею, яку я відчула в лікарні перед літографією Венеції. Батько, не мовлячи ні слова, зі скрушним обличчям простяг мені носовичок.

Цілий місяць ми жили як удівець і спрота, разом обідали, разом вечеряли, нікуди не виходили. Інколи говорили про Анну: «А пригадуєш той день, коли...» Говорили обережно, відвертаючи погляди, боялись завдати собі болю, пильнуючи, щоб цей біль не прорвався несподівано в котромусь із нас непрощеними словами. За цю обережність та взаємну делікатність ми були винагороджені. Невдовзі ми могли вже звичайним тоном говорити про Анну як про дорогу нам особу, з якою ми могли б бути щасливими, однак її покликав до себе бог. Слово «бог» я пишу замість «випадок», але ми не віримо в бога. Добре, що в такому становищі ми хоч віримо у випадок.

А потім у однієї зі своїх подруг я познайомлася з її родичем, він сподобався мені, а я йому. Протягом тижня я

часто зустрічалася з ним, постійно й необачно, як це трапляється в перші дні кохання; і мій батько, не створений для життя на самоті, також став бувати з однією молодою, досить амбітною жінкою. Розпочалося наше звичне життя, як можна було й сподіватись. Зустрічаючись, ми з батьком сміємося, розповідаємо одне одному про наші успіхи. Він, безперечно, здогадується, що в мене з Філіпом аж ніяк не платонічні стосунки, а я добре знаю, що його нова приятелька дорого йому обходиться. Але ми щасливі. Вже незабаром весна, ми винаймемо не колишню віллу, а якусь іншу, ближче до Жуан-ле-Пена.

І лише на світанку, коли я лежу в ліжку і тільки чути шум машин на вулицях Парижа, моя пам'ять інколи мене зраджує: вертається те літо, а з ним і всі спогади. Анна, Анна! Я тихо-тихо невтомно повторюю це ім'я в уранішніх сутінках. І тоді щось здіймається в мені, а я, заплющивши очі, називаю це дивне відчуття його власним іменем: Здрастуй, печаль!

ДОВІДКА ПРО ПИСЬМЕННИЦЮ

Франсуаза Саган народилася 21 червня 1935 року в Какарку, департамент Лот, в родині промисловця. Одержала релігійне виховання, яке згодом, за словами одного з французьких критиків, аж ніяк не допомагало розв'язати життєві проблеми, з якими довелося зіткнутися і їй, і її поколінню. Навчалася в Ліоні, потім в Парижі. В 1951 році одержала ступінь бакалавра, вступила до Сорбонни, але згодом залишила навчання в університеті, щоб цілком присвятити себе літературній творчості.

Першу повість «Здрастуй, печаль!» (1954) написала у вісімнадцятирічному віці. Незабаром з-під її пера з'являються такі повісті, як «Невесела усмішка» (1956), «Через місяць, через рік» (1958), «Чи любите ви Брамса?» (1959) та інші. Повість «Сонячний промінь в холодній воді» побачила світ у 1969 р. Загалом Ф. Саган — автор кільканадцяти повістей, театральних п'єс, сценаріїв, балетних лібретто.

Дотримуючись погляду, що література — дзеркало життя, письменниця пише про наболіле, вистраждає, нерідко автобіографічне.

Кращим творам Ф. Саган притаманна психологічна правдивість, туга за щирим глибоким почуттям. І хоч яке обмежене коло її спостережень, хоч яке вузьке описуване середовище, в долях і в проблемах її героїнь є завжди щось загальнолюдське.

З М І С Т

ЧИ ЛЮБИТЕ ВИ БРАМСА?

Переклав Віктор Омельченко

3

СОНЯЧНИЙ ПРОМІНЬ В ХОЛОДНІЙ ВОДІ

Переклав Віктор Омельченко

99

ЗДРАСТУЙ, ПЕЧАЛЫ

Переклав Ярема Кравець

243

Віктор Омельченко

Довідка про письменницю

333

Франсуаза САГАН
ЛЮБИТЕ ЛИ ВЫ БРАМСА?

Повести

Переводы з французского
Виктора Семеновича Омельченко
и Яремы Ивановича Кравца

Киев. Издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1983
(На украинском языке)

:

Художнє оформлення

І. В. АНДРЕЄВА

Редактор

В. О. КОРНІЄНКО

Художній редактор

А. О. ХМАРА

Технічний редактор

С. Г. ОРЛОВА

Коректори

Т. О. ГРИЩЕНКО,

Р. О. КОНДРАЦЬКА

Информ. бланк № 1552

Здано до набору 26.07.83. Підписано до друку 13.10.83.
Формат 70×108 1/32. Папір друк. № 1. Гарнітура звич.
нова. Друк високій. Умовн. друк. арк. 14,7. Умовн.
фарбовідб. 15,05. Обл.-вид. арк. 15,31. Тираж 65 000 пр.
Зам. 3—380. Ціна 1 крб. 70 к.

Поліграфкомбінат ордена «Знак Пошани» видав-
ництва ЦК ЛКСМУ «Молодь». Адреса видавництва
та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, Пархомен-
ка, 38—44.

Саган Ф.

С13 Чи любите ви Брамса? Сонячний промінь в холодній воді. Здрастуй, печаль! : Повісті. /Перекл. з французької/.— К.: Молодь, 1983.—336 с.

Психологічні ліричні повісті про кохання.

С $\frac{4703000000-123}{M28(04)-83}$ 73.83

И(Фр)

1 крб. 70 к.

